

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAKIN DÖNEM TARİHİMİZDE İSTANKÖY ADASI

**Yakup AHBAB
2501060108**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ

İSTANBUL-2009

ÖZ

İstanköy Adası, coğrafi olarak Anadolu sahillerine en yakın adaların başında gelir. Türkler tarafından ilk olarak Çaka Bey tarafından fethedilmiştir. Osmanlı hakîmiyeti ise Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı esnasında 1522 senesinde gerçekleşmiştir. Fetihten hemen sonra kaza statüsünde teşkilatlandırılmış olduğu görülen İstanköy, 1534'te kurulmuş olan Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti bünyesine dahîl olmuştur.

Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Tanzimat usullerinin tatbiki için diğer adalarda olduğu gibi İstanköy'de de yeni idari düzenlemelere gitmiştir. İlk olarak muhassıllık teşkilatı kurulmuştur. Muhassıllık idaresinde istediği sonucu elde edemeyen devlet bu sistemden 1842 tarihinde vaz geçerek muhassıllar yerine kaymakamlar atamaya başlamıştır.

Fetihten hemen sonra adaya Anadolu'dan gönüllü göçler yaşanmıştır. Böylece adanın Türkleşmesi hızlandırılarak burada vakıf çalışmalarına başlanmıştır. Yakın Dönem Tarihimizde İstanköy Adası adlı çalışmamızda işte bu iki konu üzerinde durularak Osmanlı hakimiyeti sırasında adanın idari olarak yapısı ile adada bulunan Türklerin yaşam koşulları, hayat tarzları ve meydana getirmiş oldukları vakıf eserlerin incelenmesi ele alınmıştır.

Abstract

The island of Kos is geographically the first among the nearest islands to the shores of Anatolia. It was conquered by Chaka (Tzachas in Greek) Beg for the first time in Turkish history. Ottoman takeover of the island dates back to 1522, during the reign of Süleyman the Magnificent. It was initially organised into the status of a separate county and, later incorporated to the Aegean Islands Province or *Eyalet-i Cezair-i Bahr-i Sefid* in Turkish which was established in 1534.

Ottoman State applied to some new administrative arrangements in Kos same as in the other islands for the implementation of Tanzimat system just after the promulgation of Tanzimat Edict in 1839. As a first step institution of Muhassıllıks were founded. However, kaymakams were instead assigned to the districts culminating from the failure and dissatisfaction of previous system, in 1842.

Soon after the Turkish conquest, there was witnessed voluntary migration to the island. Thus, facilitating the “Turkisation” of the Island of Kos, and the process of pious endowments was initiated. The thesis titled “The Island of Kos in Our Recent History” therefore emphasised on this two issues, so that the administrative structure of the island under the Ottoman Turkish rule, and living conditions of the Turkish inhabitants of the island, their style of life well as the works of the charitable endowments were taken into inspection.

ÖNSÖZ

Bilindiği gibi adalar, yakın kıtaların bir uzantısıdır. Diğer bir ifade ile o kara parçasının kıta sahanlığı denilen sınırları içerisinde yer alırlar. Özellikle Ege Denizi'ndeki adalar, bitki örtüsüne varıncaya kadar, ana toprak olan Anadolu'yla bütünleşmiş birer kara parçalarıdır.

Osmanlı Türkleri daha henüz Anadolu birliğini kurmadan, kıyıya yakın adaların fethini gerçekleştirmiş ve bu doğal uzantıları kendi topraklarına katmışlardır. Önce Sisam, Sakız, Midilli gibi adalar Türk hâkimiyetine alınmış, daha sonra Rodos, İstanköy, Kıbrıs ve Girit gibi büyük adalar zamanla Türk nüfûzu altına girmişlerdir. Anadolu ve Doğu-Akdeniz'in güvenliği bakımından fevkalâde önem taşıyan bu adalar Türk hâkimiyetine girmesiyle birlikte devrin Pâdişâhları ve devlet adamları buralarda tesîs ettikleri câmi, medrese, hamam, imârethâne ve çarşı gibi sosyal müesseselerle buraların kısa sürede Türkleşmelerini sağlamışlardır. Osmanlı Devleti, Anadolu'dan buralara göç edecek ailelere, bir takım sosyal imkânlar hazırlayarak, adaları câzip hale getirmeye gayret etmiştir. İstanköy Adası'yla Osmanlı Devleti'nin irtibâtı her dönemde olmuş ve adanın elden çıkışına kadar bu irtibât devam etmiştir.

Doğrudan doğruya İstanköy Adası ile ilgili olarak pek fazla araştırma yapılmadığını çalışmamız sırasında fark ettik. Bu boşluğu doldurmak amacıyla, İstanköy Adası ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki yakın dönem vesikalarının nelerden ibâret olduğunu tesbît ederek, hiç olmazsa, adanın elden çıkıncaya kadar siyasî, sosyal ve ticarî statüsünü ortaya koymakla, biraz olsun bu konudaki boşluğu gidermeye gayret ettik.

Çalışmamız, yukarıda da belirttiğimiz gibi, tamamen arşiv belgelerine dayanmakta olup, belgeler bazı noktalarda salnâme gibi basılmış kaynaklardan takviye edilmiştir. Bu arada ada hakkında yazılmış olan, az da olsa, makale türü incelemeler de gözden geçirilmiştir.

Çalışmamız üç ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, İstanköy adasının Osmanlı Devleti dönemindeki idari yapısı ele alınmıştır. Daha sonra İstanköy'deki meclisler hakkında bilgi vererek Yerel Birimler başlığı altında Belediye ve Kocabaşı teşkilâtlarını belgelere dayanarak açıklamaya çalıştık. Bundan başka, İtalya'nın adayı işgalini ve adanın Türk hâkimiyetinden çıkışını, işgal esnasındaki adanın durumuna arşiv belgeleri ışığında değerlendirmeye çalıştık. Daha

sonra, İstanköy'ün uluslararası antlaşmalar ile meydana gelen hukuki durumunu anlatmaya çalıştık.

İkinci bölümde, İstanköy Adası'na yerleştirilen muhacirler ile adaya gönderilmiş olunan sürgünler hakkında bilgi vermeye çalıştık. Bunlardan başka, adadaki maarif teşkilatı ile vakıf eserlerinin bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışmamızın son bölümünde, İstanköy Adası'nın ekonomik yapısını temettuat defterlerine dayanarak inceledik. Hiç şüphesiz bu mühim konu daha geniş bir şekilde ele alınıp incelenebilirdi. Fakat süremizin sınırlı oluşu ister istemez araştırmamızın da sınırlı kalmasına sebep olmuştur.

Çalışmalarımın her safhasında yapmış oldukları yardımların yanı sıra, bana böyle bir araştırmayı Yüksek Lisans Tezi konusu olarak veren ve çalışmalarımı yönlendiren, sayın hocam Doç. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ' teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca yüksek lisansa başlamama vesile olan rahmetli hocam Prof. Dr. Ali İhsan GENCER ile her zaman teşvîk ve yardımlarını gördüğüm Araştırma Görevlisi Metin ÜNVER'e, tüm eğitim, mesleki ve özel yaşantım boyunca bana maddi ve manevi büyük desteklerinden dolayı bütün aileme içtenlikle teşekkürü bir borç bilirim.

Yakup Ahbab

Haziran 2009

İÇİNDEKİLER

ÖZ	I
ABSTRACT	II
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	X
TABLolar LİSTESİ	XI
GRAFİKLER	XIII
EKLER	XIV

GİRİŞ	1
YAKINDÖNEM TARİHİMİZDE CEZÂYİR-İ BAHR-İ SEFÎD EYALETİ/VİLÂYETİ'NİN DURUMU ve İSTANKÖY ADASININ İDARÎ KURUMLARI TEŞKİLÂTI	1
-Akdeniz'de Türk Hakimiyeti ve İstanköy Adası	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YAKINDÖNEM TARİHİMİZDE CEZÂYİR-İ BAHR-İ SEFÎD EYALETİ/VİLÂYETİ'NİN DURUMU ve İSTANKÖY ADASININ İDARÎ KURUMLARI TEŞKİLÂTI

I- CEZÂYİR-İ BAHR-İ SEFÎD EYALETİ'NİN TEŞKİLİ ve İSTANKÖY ADASININ İDARÎ KURUMLARI TEŞKİLÂTI	12
A- Yakındönem Başlarında Eyaletin Durumu	12
B- 1849 Yılında Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyaleti'nin Yeniden Teşkili ve İstanköy Adası	15
C- Eyalet Bünyesinde İstanköy Adasının İdarî Kurumları Teşkilâtı	17
1- İstanköy Mutasarrıflığı Teşkilâtı	17
2- Tanzimat Sürecinde İstanköy Muhassıllığı Teşkilâtı	18
a- Muhassıllığın İdarî Yapısı	18
3- Tanzimat Sürecinde İstanköy Kaymakamlığı Teşkilâtı	22
a- Kaymakam Tayinleri	22
4- 1849 Nizamnamesine Göre Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Yeniden yapılandırılması	24
5- Tanzimat Sürecinde Sultan Abdülmecid'in İstanköy Seyahati	29

II-CEZÂYİR-İ BAHR-İ SEFİD VİLÂYETİ'NİN TEŞKİLİ ve İSTANKÖY ADASININ İDARÎ KURUMLARI TEŞKİLÂTI	31
A- 1864 ve 1867 Vilâyet Nizamnâmeleri'ne Göre Cezâyir-i Bahr-i Sefîd	
Vilâyeti ve İstanköy Adası	31
B- Meşrutiyet Dönemlerinde Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti ve İstanköy	33
1- 1876 Kânun-ı Esasi'nin İlanı Sonrası Vilâyetin Durumu ve İstanköy	33
2- II. Meşrutiyet Sonrası Vilâyetin Durumu ve İstanköy	36
C- Vilâyet Teşkilâtında İstankö Adasının İdarî Kurumları	36
1- İstanköy Belediye İdaresi Teşkilâtı	39
2- Diğer Yönetim Kurumları	41
a- Muhtar, Kocabaşı, Yahudibaşları	41
D- İtalyan İşgalleri Sonrası Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti'nin	
Durumu ve İstanköy	45
1- Trablusgarb ve İtalyan İşgali ile İstanköy Adasının Durumu	45
a- İşgalin Gelişimi ve istanköy'de Meydana Gelen Olaylar	45
b- İtalyan İşgali Sonrası İstanköy Adasının İdarî Durumu	49
E- İşgal Sonrasında Oniki Adanın Hukuki Durumuna Dair Belgeler	55
1- Uşi Antlaşması	55
2- Londra Antlaşması	56
3- Sevr Antlaşması	58
4- Lozan Antlaşması	59
5- Lozan Antlaşması Sonrasında Yapılan Yeni Düzenlemeler ve İstanköy	61
6- 1947 Paris Antlaşması ve Oniki Ada	62

İKİNCİ BÖLÜM

YAKINDÖNEMDE İSTANKÖY ADASI'NIN SOSYAL YAPISI ve KURUMLARI

I- İSTANKÖY MÜSLİM-GAYRİMÜSLİM VAKIF VE DİNÎ ESERLERİ	64
A-Türk Vakıf Eserleri	64
1- Kanunî Sultan Süleyman Vakfı	64
2- Diğer Vakıf Eserleri	65
B-Gayrimüslim Dinî Kurumları	97
II-İSTANKÖY'ÜN İSKÂN MAHALLERİ ve DEMOGRAFİK YAPISI	98
A-İstanköy'ün Demografik Yapısı	98
B- Devletin İstanköy'e Yönelik İskân Politikaları	101
1-Göç, Sürgün ve Muhacir İskânının Ada Nüfusuna Etkisi	101
a- İskâna Yönelik Göç ve Sürgünler	101

b- Adaya Girit Muhacirleri İskânı	102
2-Siyasî Sürgünlerin Nüfusa Etkisi	104
a- Siyasî Sürgün Sebepleri ve Sürgünlerin Yaşam Şartları.....	104
b-İstanköy’de II. Meşrutiyet Dönemi Sürgünleri	107
III- İSTANKÖY’DE EĞİTİM KURUMLARI	107
A- Eğitim Kurumları	107
1- İlk Öğretimde Sıbyan ve İbtidâî Mektepleri	107
2- İstanköy Erkek ve Kız Rüşdiye Mektepleri	109
3-İstanköy Maarif Müdürlüğü ve İdadi Mektepleri.....	111
B- İstaköy Hapishaneleri	112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAKINDÖNEMDE İSTANKÖY ADASININ EKONOMİK DURUMU

I-İSTANKÖY’DE HAYVANCILIK	115
A- Büyükbaş Hayvancılık	119
1) Müslüman Mahallerde Büyükbaş Hayvancılık.....	119
2) Gayrimüslim Mahallerde Büyükbaş Hayvancılık.....	124
B- Küçükbaş Hayvancılık	127
1) Müslüman Mahallerde Küçükbaş Hayvancılık.....	127
2) Gayrimüslim Mahallerde Küçükbaş Hayvancılık.....	132
C- Arıcılık.....	136
1) Müslüman Mahallerde Arıcılık	136
2) Gayrimüslimler Mahallerde Arıcılık.....	139
D- Kümes Hayvancılığı.....	142
1) Müslüman Mahallerde Kümes Hayvancılığı	142
2) Gayrimüslim Mahallerde Kümes Hayvancılığı	143
II-İSTANKÖY’DE TARIM	145
A-Zirai Toprakların Dağılımı	145
1) Müslümanların Sahip Oldukları Tarım Alanları	146
2) Gayrimüslim Mahallerde Tarım.....	150
B) Bahçeler	154
1)MüslümanlarınSahip Oldukları Bahçe ve Bağlar.....	154
2) Gayrimüslimlerin Sahip Oldukları Bahçe ve Bağlar.....	158

III- İSTANKÖY ADASINDA MESLEKLER VE KAZANÇ YOLLARI	162
A-Müslümanların Meslek Kolları	162
1) Ticaret ve İşletmecilik.....	163
2) Zanaat Kolları.....	164
a) Tekstil Sanayi.....	165
b) Gıda Sanayi.....	166
c) Kahve ve Tütün Sanayi	168
d) Diğer Zanaat Kolları	169
e) Hizmet ve Ziraat Sektörü	169
f) Kamu Görevlileri.....	171
g) Deri Sanayi	172
h) Metalürji Sanayi.....	173
B) Gayr-ı Müslimlerin Meslekleri ve Kazanç Yolları.....	173
1) Ziraat Kolları	174
2) Zanaat Kolları.....	174
a) Tekstil Sanayi.....	175
b) Gıda Sanayi	176
c) Ziraat Endüstrisi	179
d) Hizmet Sektörü.....	180
e) Diğer Zanaat Kolları.....	181
f) Tütün ve Kahve Sanayi	182
g) Metalürji Sanayi	183
C) Mesleki Gelir Dağılımı ve Vergiler.....	183
SONUÇ.....	187
KAYNAKÇA	189
EKLER.....	196

KISALTMALAR

A. AMD	: Sadâret Amedî Kalemi
A. DVN	: Sadâret Divân-ı Hümâyûn Kalemi
A. MKT	: Sadâret Evrakı Mektubî Kalemi
A. MKT. DV	: Sadâret Mektubî Kalemi Devâir
A. MKT. MHM	: Sadâret Evrakı Mektubî Kalemi Mühimme
A. MKT. MVL	: Sadâret Evrakı Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Kısmı
A. MKT. NZD	: Sadâret Evrakı Mektubî Kalemi Nezâret ve Devâir
A. MKT. UM	: Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilâyât
A. TŞF	: Bâb-ı Âsafi Teşrifat Kalemi
AD	: Ayniyat Defterleri
ATGE	: Ali Fuat Türkgeldi Evrakı
BOA	: Başbakanlık Arşivi
C. DH	: Cevdet-Dahîliye
CBSS	: Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Salnâmesi
cm.	: Santimetre
Çev.	: Çeviren
DH. EUM. MH	: Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhâbere Kalemi
DH. EUM. MEM	: Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Memurin Kalemi
DH. EUM. 3. Şb	: Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye 3. Şube
DH. MB. HPS	: Dâhiliye Nezâreti Hapishaneler Müdüriyeti
DH. MKT	: Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi
DH. SYS	: Dâhiliye Nezâreti Siyasî Evrak
DH. ŞFR	: Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemi
DH. TMIK. S	: Dâhiliye Nezâreti Tesrî-i Muâmelet ve Islahât Komisyonu
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed	: Editör
EV	: Evkaf Nezâreti
HAT	: Hatt-ı Hümayun
HR. HMŞ. İŞO	: Hâriciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişâre Odası
HR. MKT	: Hâriciye Nezâreti Mektubi Kalemi
HR. SYS	: Hâriciye Nezâreti Siyasî Evrak
HR. TO	: Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası
İ. A	: İslam Ansiklopedisi
İ. DH	: İrâde-Dâhiliye
İ. GRD	: İrâde-Girit

İ. MMS	: İrâde-Mesâil-i Mühimme
İ. MVL	: İrâde-Meclis-i Vâlâ
İ. ŞD	: İrâde-Şurâ-yı Devlet
KK	: Kâmil Kepeci Tasnifi
MAD	: Maliyeden Müdevver Defterler
ML. VRD. TMT	: Mâliye Nezâreti Temettuat
M.Ö	: Milattan Önce
MV	: Meclis-i Vükela Mazbataları
m.	: Metre
nr.	: Numara
s.	: Sayfa
SDAO	: Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye
ŞD	: Şurâ-yı Devlet Evrâkı
vd	: Ve devamı
Yay	: Yayınlayan/Yayına Hazırlayan
Y. Mtv	: Yıldız Mütenevvi Maruzat
ZB	: Zabtiye Nezâreti Evrakı

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo-1:	1849 Yılında Cezayir-i Bahr-i Sefid Mülki Taksimatına Göre İstanköy Adası	16
Tablo-2:	Ege Adalarında Osmanlı Tabiiyetine Girenlerin Mikdarları	26
Tablo-3:	Sultan Abdülmecid'in İstanköy'de Bulunduğu Sırada Sultan İçin Yapılan Masraflar	30
Tablo-4:	1867 Nizamnamesine Göre Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nin Mülki Taksimatı.....	32
Tablo-5:	1878 Yılında Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nin Mülki Yapısı.....	34
Tablo-6:	İstanköy Mutasarrıflığı'nın Teşkilinde Verilmesi Lazım Gelen Tahsisat(1887 Yılı).....	35
Tablo-7:	Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Mülki Durumu(1876 Sonrası).....	37
Tablo-8:	1888 Yılı Düzenlemesi.....	38
Tablo-9:	İstanköy'e Bağlı Ballı ve Paşa Adası'nda Vaki Sultan Süleyman Vakfından 1869 Senesine Mahsuben Mutasarrıflarına Verilen İlmuhaber	65
Tablo-10:	İstanköy'e Bağlı Bokrat Çeşmesi Vakfının Sahip Olduğu Mülkler.....	67
Tablo-11:	İstanköy Adası Vakıflarının Sahip Oldukları Mülkler.....	69
Tablo-12:	İstanköy Vakıflarının Kira Bedelleri.....	76
Tablo-13:	İstanköy Gazi Hasan Paşa Camii Dış Cephe Tamir Masrafları	78
Tablo-14:	İstanköy Gazi Hasan Paşa Camii Tamiri İşçilik Masrafları.....	81
Tablo-15:	Evkaf Nezaretine Bağlı İstanköy Vakıflarının Yıllık Gelir-Gider Durumu	88
Tablo-16:	İstanköy Hapishanesinin 1908 Yılı Yoklama Cetveli.....	114
Tablo-17:	İstanköy Müslüman Mahallerde Büyük ve Küçükbaş Hayvanların Dağılımı	116
Tablo-18:	Büyük ve Küçükbaş Hayvan Adedinin Din Mensuplarına Göre Dağılımı	117
Tablo-19:	İstanköy Gayrimüslim Mahallerinde Büyük ve Küçükbaş Hayvanların Dağılımı	118
Tablo-20:	İstanköy Müslüman Mahallerinde Büyükbaş Hayvancılık.....	120
Tablo-21:	Müslüman Mahallerde Büyükbaş Hayvanların Dağılımı ve Oranları(1844).....	122
Tablo-22:	Gayrimüslim Mahallere Göre Büyükbaş Hayvanların Dağılımı ve Oranları(1844).....	123
Tablo-23:	İstanköy Gayrimüslim Mahallerinde Büyükbaş Hayvancılık.....	125
Tablo-24:	İstanköy Müslüman Mahallerinde Küçükbaş Hayvancılık.....	129
Tablo-25:	Müslüman Mahallere Göre Küçükbaş Hayvanların Dağılımı ve Oranları	131

Tablo-26: İstanköy Gayrimüslim Mahallerinde Küçükbaş Hayvancılık.....	132
Tablo-27: Gayrimüslim Mahallere Göre Küçükbaş Hayvanların Dağılımı ve Oranları	133
Tablo-28: İstanköy Müslüman Mahallerinde Arıcılık(1844)	137
Tablo-29: İstanköy Gayrimüslim Mahallerinde Arıcılık	139
Tablo-30: İstanköy Müslüman Mahallerinde Kümes Hayvancılığı(1844).....	142
Tablo-31: İstanköy Gayrimüslim Mahallerinde Kümes Hayvancılığı.....	143
Tablo-32: Müslümanların Sahip Oldukları Tarım Alanlarının Mahallere Göre Dağılımı	147
Tablo-33: İstanköy Müslüman Mahallerinde Zirai Alanların Dağılımı	149
Tablo-34: Gayrimüslim Mahallerinde Zirai Alanların Dağılımı	151
Tablo-35: İstanköy Müslüman Mahallerinde Zirai Alanların Dağılımı	153
Tablo-36: İstanköy Müslüman Mahalleride Limon Ağaçlarının Dağılımı.....	155
Tablo-37: İstanköy Hıristiyanların Sahip Oldukları Bağların Hanelere Göre Dağılımı	161
Tablo-38: Ticaret ve İşletmecilik Kollarının Mahallere Göre Dağılımı.....	164
Tablo-39: Tekstil Kollarının Mahallere Göre Dağılımı.....	166
Tablo-40: Gıda Sanayi Kollarının Mahallere Göre Dağılımı	167
Tablo-41: Diğer Zanaat Kollarının Mahallere Göre Dağılımı.....	169
Tablo-42: Hizmet ve Ziraat Kollarının Mahallere Göre Dağılımı.....	170
Tablo-43: Kamu Görevlilerinin Mahallere Göre Dağılımı.....	172
Tablo-44: Tekstil Kollarının Mahallere Göre Dağılımı.....	176
Tablo-45: Gıda Sanayi Kollarının Mahallere Göre Dağılımı	177
Tablo-46: İstanköy Gayrimüslim Mahallerde Zirai Meslekler	179
Tablo-47: Hizmet Sektörüne Ait Kolların Mahallelere Göre Dağılımı	180
Tablo-48: Diğer Zanaatların Mahallelere Göre Dağılımı	181
Tablo-49: İstanköy’ de Bulunan Müslümanların Gelir ve Vergileri	183
Tablo-50: İstanköy’ de Bulunan Gayr-ı Müslimlerin Gelir ve Vergileri.....	185

GRAFİKLER

Grafik-1: İstanköy Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanların Yüzdelik Dilim Halinde Dağılımı(1844).....	117
Grafik-2: Müslüman Mahallerde Büyükbaş Hayvan Türleri Miktarının Adet Olarak Yüzdelik Dilimde Dağılımı.....	119
Grafik-3: Büyükbaş Hayvanların Mahallere Göre Oransal Dağılımı	121
Grafik-4: Büyükbaş Hayvanların Mahallere Göre Oransal Dağılımı	126
Grafik-5: Büyükbaş Hayvanların Adet Olarak Yüzdelik Dilimde Dağılımı	127
Grafik-6: Küçükbaş Hayvanların Mahallere Göre Dağılımı.....	128
Grafik-7: Müslüman Mahallerde Yetiştirilen Küçükbaş Hayvanların Oranları	130
Grafik-8: Küçükbaş Hayvanların Mahallere Göre Dağılımı.....	134
Grafik-9: Toplam Küçükbaş Hayvanların Din Mensuplarına Göre Oransal Dağılımı	135
Grafik-10: Büyük ve Küçükbaş Hayvanların Adet Olarak Oransal Dağılımı	135
Grafik-11: Müslüman ve Gayrimüslimler Arasında Toplam Büyük ve Küçükbaş Hayvanların Oransal Dağılımı	136
Grafik-12: Arı Kovanlarının Mahallere Göre Oransal Dağılımı.....	138
Grafik-13: Arı Kovanı Bulunan Hanelerin Genel Nüfusa Oranı	138
Grafik-14: Arı Kovanlarının Oransal Olarak Dağılımı.....	140
Grafik-15: Arı Kovanı Bulunan Hanelerin Genel Nüfusa Oranı	141
Grafik-16: Toplam Arı Kovanının İki Din Mensuplarına Göre Oransal Dağılımı ..	141
Grafik-17: Kazların Mahallere Göre Oransal Dağılımı	144
Grafik-18: Toplam Kazın İki Kesime Göre Oransal Dağılımı.....	144
Grafik-19: Zirai Alanların İki Din Mensuplarına Göre Oransal Dağılımı	145
Grafik-20: Toplam Zirai Alan Çeşitlerinin İki Din Mensupları Arasında Oransal Dağılımı	146
Grafik-21: Zirai Alanların Yüzdelik Dilimde Dağılımı	148
Grafik-22: Tarlaların Mahallere Göre Yüzdelik Olarak Dağılımı	150
Grafik-23: Hristiyanların Sahip Oldukları Zirai Alanların Yüzdelik Dilimdeki Dağılımı	152
Grafik-24: Müslümanların Sahip Oldukları Bahçelerin Mahallere Göre Dağılımı.....	154
Grafik-25: Limon Ağaçlarının Mahallere Göre Dağılımı.....	156
Grafik-26: Müslümanların Sahip Oldukları Bağların Mahallere Göre Dağılımı.....	157
Grafik-27: Hristiyanların Sahip Oldukları Bahçelerin Mahallere Göre Dağılımı ..	159
Grafik-28: Hristiyanların Sahip Oldukları Bağların Mahallere Göre Dağılımı.....	160
Grafik-29: Mesleki Yapının Hane Reislerine Göre Dağılımı	162
Grafik-30: Hane Reislerinin Zanaat Kollarına Göre Dağılımı.....	165
Grafik-31: Kahve ve Tütün Sanayi Kollarının Mahallere Göre Dağılımı	168

Grafik-32: Kamu Görevlisi Kollarının Genel Dağılımı	171
Grafik-33: Mesleki Yapının Hane Reislerine Göre Dağılımı	174
Grafik-34: Gayrimüslim Hane Reislerinin Zanaat Kollarına Göre Dağılımı.....	175

EKLER

Ek-1: Moruk Camii (Neval Konuk'tan).....	197
Ek-2: Lonca Camii (Neval Konuk'tan).....	198
Ek-3: Yeni Kapı Camii (Neval Konuk'tan).....	199
Ek-4: Gazi Hasan Paşa Camii (Neval Konuk'tan).....	200
Ek-5: Gazi Hasan Paşa Çeşmesi (Neval Konuk'tan).....	201
Ek-6: Girit Muhacirleri için Yapılan Ev (Neval Konuk'tan).....	202
Ek-7: İstanköy Kalesi (Neval Konuk'tan).....	203
Ek-8: Hacı Paşa Türbesi (Neval Konuk'tan).....	204
Ek-9: Sırmalı Mehmed Efendi Mezarlığı (Neval Konuk'tan).....	205
Ek-10: Narinciye Mezarlığı (Neval Konuk'tan).....	206
Ek-11: Müslümanlara Ait Temettuat Defteri (BOA, ML. VRD. TMT, nr. 16113).....	207
Ek-12: Gayrimüslimlere Ait Temettuat Defteri (BOA, ML. VRD. TMT, nr. 16114)..	208
Ek-13: Sultan Abdulmecid'in İstanköy Seyahati Sırasında Yapılmış Olan Harcamaları gösteren Cetvel (BOA, C.DH, nr. 7043) ...	209
Ek-14: Cezayir-i Bahri Sefid Haritası (Ali Fuat Örenç'ten).....	210

GİRİŞ

Ege Denizi, Akdeniz'in kuzeye uzanan bir parçasıdır. Ege Denizi'nin kuzeyden güneye uzunluğu 660 km, genişliği ise kuzeyde 270, orta kısımlarda 150, güney kesimlerde 400 km civarındadır. Ege Denizi, 214.000 km² bir alanı kapsamaktadır. Anadolu ve Yunanistan arasında bulunan 1.800 kadar ada¹, adacık ve kayalıkları içinde bulundurduğundan buraya “Adalar Denizi” ve “Ada Arası” denilmektedir. Osmanlı Devleti ise, “Bahr-i Sefid” tabirini kullanmıştır². Yunanistan, Makedonya ve Anadolu'nun batı ve güney batı kıyılarını içine alan bölge, Anadolu ile Yunanistan arasında geçiş noktasında yer almaktadır. Bu özelliğinden dolayı çeşitli medeniyetlerin etkisinde kalmıştır.

Ege Denizindeki ada, adacık ve kayalıkların çokluğu buranın çeşitli sınıflamalara tabi tutulmasına neden olmuştur. Bunlar; Doğu Sporad ve Güney Sporad, Kuzey Sporad ve Kiklad Adaları grubudur. Bunlardan, Doğu Sporad ve Güney Sporad Anadolu kıyılarına yakın olanları olup Midilli, Sakız, Sisam, Rodos ve İstanköy adaları bu grupta yer almaktadır. Eğriboz, Mikanos, Santorin, Naksos Kuzey Sporad ve Kiklad Adaları grubuna dahildir. Başka bir sınıflama ise, Türkiye kıyılarına yakın olan adalar için Boğaz önü, Saruhan ve Menteşe, Yunanistan kıyılarına yakın olan adalar için de Kuzey Sporad ve Kiklad ifadeleri kullanılmıştır. Anadolu'ya yakın olan Boğaz Önü ve Menteşe adalarına Doğu Akdeniz Adaları da denilmektedir

İstanköy, tarih boyunca çeşitli isimlerle adlandırılmıştır. Adanın ilk hükümdarı Merop'a izafeten “Meropa”, kızı Koa'ya izafeten de “Kos” denilmiştir. Adanın boyu 45 km ve eni 2 ila 10 km arasındadır. Bu özelliğinden ötürü “Lango” da denilmiştir. İstanköy ismi “eis tin chio” dan bozma olup Rumca “Nereye

¹ **Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi**, (Ed.: Cevdet Küçük), Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi (SAEMK), Ankara 2001, s.1.

² Feridun Emecen, ‘XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adalarında Osmanlı İdari Teşkilatı’, **Ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı**, SAEMK, Ankara 2003, s 4; Şerafettin Turan ‘Rodod ve 12 Adanın Türk Hakimiyetinden Çıkışı’, **Belleten**, C. XXIX, Ankara 1965, s. 77.

gidiyorsun?” sorusuna verilen “istin ko” yani “Ko” ya sözünün Türkçeleştirilmiş halidir³. Dodekanissa yani 12 adalar grubunda yer alan İstanköy, Bodrum Akarlar köyüne 5 km, Bodrum merkeze 20 km, Datça Yarımadası’na 14 km, Rodos’a 110 km uzaklıktadır. İstanköy, coğrafi koordinat olarak 36° 50’ kuzey enlemleri 27° 10’ doğu boylamları arsında yer almaktadır.”

İstanköy Adası, Anadolu’nun batı sahilleri karşısında yer alıp coğrafi şekil olarak dar ve uzundur. Dihyovono Dağı, adayı boydan boya kat etmektedir. Bu dağın yamaçlarında bağ ve bahçeler bulunmaktadır. Adanın doğu bölümünü Bodrum Burnu ve Kiriyo Burnu oluşturmaktadır. Kuzeyde bir fener ve güneyde de bir kale mevcuttur. Alikis ve Linopoti adanın iki önemli gölüdür. Adada; İstanköy, Kuzey Kefaloz ve Güney Kefaloz Körfezleri ile Agios-Fakos, Embors ve Thermi isimlerini taşıyan üç adet kaplıca yer almaktadır. Adanın güneyinde bir de sönmüş yanardağ mevcuttur. Buradan da anlaşılacağı gibi deprem kuşağı üzerinde yer alan adada tarih boyunca birçok deprem olmuştur. Bunlardan M.Ö 6 yüzyılda meydana gelen depremde şehir yerle bir olmuştur. 1481 ve 1493 depremlerinde kuraklık ve kıtlık olmuş, Rodos St. Jean Şövalyeleri’nin başkanı Fire d’Aubusson İstanköy’de yiyecek ve yem dağıttırıştır⁴. 1843’te 5/6 Ekim gecesi yaşanan şiddetli depremten dolayı insanlar panik halinde sokaklara çıkmışlardır⁵. Diğer bir deprem de 17 Nisan 1863 tarihinde meydana gelmiştir. Bu depremde Aya Yorgi Manastırı ile 10 adet ev yıkılmış, 150 adet ev de harap olmuştur. Ancak bu depremde can kaybı yaşanmamıştır. Bazı köylerde ufak çaplı hasarlar meydana gelmiştir⁶.

³ Mine Nart, **XVI. Yüzyılda İstanköy**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1993, s. 4; Zeki Çelikel, **İstanköy’de Türk Eserleri ve Tarihçe**, TTK, Ankara, 1990, s. 9; Mehmet Akif Ceylan, **Ege Adalarında Türkçe Yer Adları Üzerine Bir İnceleme**, Çantay Kitapevi, İstanbul 2004, s. 57; Feridun Emecen, “İstanköy” **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C. XXIII, İstanbul 2001, s. 308.

⁴ Şemseddin Sami, **Kamus’ul- Alam**, İstanbul 1306, C. II, s. 880-883

⁵ Elizabeth Zachariadou, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Doğal Afetler**, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 28.

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), **Sadaret Evrakı Mektubi Kalemi Evrakı (A. MKT. MHM)**, nr. 256/85.

Ege Adaları, M.Ö 3000'e kadar yerleşim alanı değildi. Ancak bu tarihlerden sonra Anadolu'dan göçler başlamıştır.⁷ Bölge, coğrafi konumu itibarıyla çeşitli medeniyetlerin etkisi altında kalmıştır. Bunlardan ilki Karyalılardır. Sonra sırasıyla, Finike, Girit ve Akha egemenliği görülmüştür. M.Ö 1400'teki Akha istilasından İstanköy de etkilenmiştir. 300 yıl boyunca süren istilada Rodos ve Kalimnoz adalarıyla birlikte İstanköy önemli bir üs olmuştur. İstanköy, M.Ö 1000 civarında Yunanistan'ı ele geçiren ve işgallerini Ege Adalarına kadar yayan Dorlar tarafından işgal edilmiştir⁸.

M.Ö 5. yüzyılda Persler hakîmiyetlerini Anadolu kıyıları, Ege Adaları ve Yunanistan'a kadar genişletmişlerdir. Bunun üzerine, M.Ö 487- 488'de merkezi Delos olmak üzere "Attika Delos Deniz Birliği" veya "Delos Konfederasyonu" kurulmuştur⁹. Pers tehlikesine karşı, Yunan şehirlerinin bağımsızlıklarını korumak için kurulan bu birlikte İstanköy Atina'nın yanında yer almıştır. Moralılar tarafından yağmalanan İstanköy şehri Atinalı Alkiviades tarafından yeniden inşa ettirilmiştir¹⁰. Sparta ayrıldıktan sonra bu birliğin dağılmasıyla, İstanköy ile birlikte diğer adalar da Pers hakîmiyetine girmiştir. Pers hakîmiyetinden sonra Atina ve Sparta'nın kendi aralarında olan mücadeleden dolayı zayıf düşmesiyle bölge, Makedonya Krallığının hakîmiyetine girmiştir¹¹.

İskender hakîmiyeti ile başlayan Helenistik dönemde, İstanköy'de bilim ve sanat gibi dallarda gelişmeler kaydedilmiştir. Örneğin, tıp biliminin babası olarak bilinen Hipokrat İstanköy doğumludur. Hipokrat, burada bir tıp okulu kurup eğitim vermiştir¹². M.Ö 323'te İskender varis bırakmadan aniden ölmesi üzerine ele geçirdiği büyük coğrafyada kumandanları arasında hakîmiyet kurma mücadelesi

⁷ George E. Bean, **Eskiçağda Menderesin Ötesi**, Çev. Pınar Kurtoğlu, Arion yayınları, İstanbul 2000, s. 52.

⁸ Ekrem Yalçıkaya, **Eski ve Yeni İzmir**, Konya 1943, s. 11; Arif Müfid Mansel, **Ege ve Yunan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 2004, s. 96.

⁹ Ali Fuat Örenç, **Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2006, s.29; Mehmet Bastıyalı, **Rodos ve Oniki Adalar Tarihi**, İzmir 1999, s. 145.

¹⁰ Mehmet Bastıyalı, **Aynı eser**, s. 143.

¹¹ Arif Müfid Mansel, **Aynı eser**, s. 475.

¹² Arif Müfid Mansel, **Aynı eser**, s. 226.

yaşanmış ve bu mücadele neticesinde İstanköy, Mısır Kralı olan Ptolome'nin hakîmiyetinde kalmıştır. M.Ö 309 yılında Ptolome'nin Yunanistan'a açtığı savaşta İstanköy sevkiyat merkezi olmuştur. Hatta bu savaş sırasında İstanköy'de bulunan Kraliçe Berenice bir oğlan çocuğu dünyaya getirmiş ve bu çocuk M.Ö 282 yılında II. Toromeo adıyla tahta geçmiştir. İstanköy, Ptolome Hanedan'ının yıkılması üzerine Rodos merkezli Adalar Vilayeti'ne bağlanmıştır¹³. Ada, M.Ö 82 senesinde Roma hakîmiyetine girmiştir. Roma imparatorluğu zayıflayıp ikiye bölündükten sonra, Rodos ile birlikte İstanköy de Doğu Roma İmparatorluğu idaresi altında kalmıştır.

İslamiyet'in ortaya çıkması ve kısa bir sürede Suriye ve Mısır'a kadar genişleyerek denizler ile irtibat kurması, deniz ötesi fetihlerin önünü açmıştır. Hz. Osman zamanında Şam Valisi bulunan Muaviye kurmuş olduğu donanma ile Kıbrıs'ı fethetmiştir. Bundan kısa bir süre sonra da İstanköy Adası 654 senesinde feth edilmiştir. Rodos'un fethi kısa süreli olmuş ve Halife Yezid devrinde geri çekilmek durumunda kalınmıştır¹⁴.

Bizans'ın 10. yüzyılda içinde bulunduğu bunalım, imparatorluğun her yerinde hissedilmekteydi. Bizans'ın durumundan istifade eden Ceneviz, bölgeyi kendi kolonisi hiline getirmiştir. Bu sıralarda, Balkanlar'da ve Anadolu'da ortaya çıkan Türkler Ege'deki mücadeleye de ortak olmaya çalışmıştır. Türklerin kısa sürede Anadolu'nun büyük çoğunluğunu hakîmiyetleri altına alarak, egemenliklerini Marmara' ya kadar genişletmeleri, Bizans İmparatorluğunu telaşa düşürmüştür. Bu tehlikeyi savuşturmak için İmparator Aleksi Komnenos Selçuklu Türklerinin Gemlik'te inşa etmekte oldukları tersaneyi ortadan kaldırmaya karar vermiştir. Bunun için, kendisi karadan saldırıya geçmiştir. Manuel Butumites kumandasındaki Bizans Donanması ise denizden hücum ederek gemi ve tezgâhları ateşe vermiştir(1088). Böylece Selçuklu Türklerinin bu ilk denize açılma teşebbüsleri son bulmuştur.

¹³ Zeki Çelikel, **Aynı eser**, s. 10.

¹⁴ **Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi**, (Ed.: Cevdet Küçük), SAEMK, Anlara 2002, s. 10.

Marmara Denizi'ne çıkma teşebbüslerinin akamete uğradığı sıralarda, Ege sahillerindeki durum Türkler açısından daha farklıydı. Ege ve sahillerine hakîm olan Tanrıvermiş Oğulları ile İzmir ve civarı ile bazı adalarla hakîm olan Çaka Bey, bir deniz gücü oluşturmuşlardı. Çaka Bey, Bizans sarayında esir kaldığı sırada Bizans savaş metotları ile Grekçe ve Latince'yi çok iyi derecede öğrenmişti. İstanbul'dan ayrıldıktan sonra İzmir ve çevresinde hakîmiyet kurmuş; ilk iş olarak bir donanma kurarak Midilli, Sakız, Sisam ve İstanköy gibi stratejik adaları fethetmiştir¹⁵. Adalara yerleşen Türkler gemicilikle uğraşmıştır. İstanbul'u fethetmek için hem karadan hem de denizden kuşatılması gerekliliğini anlayan Çaka Bey, Balkanlar'da bulunan Peçenekler ile anlaşarak Bizans'ı karadan da sıkıştırmaya çalışmıştır. Ancak Bizans imparatoru yaklaşmakta olan bu tehlikenin farkına vararak, Balkanlar'da bulunan diğer bir Türk topluluğu olan Kumanlar ile birlikte 29 Nisan 1091 tarihinde Enez yakınlarında Peçenekleri imha etmiştir. Peçenek tehlikesi böylece bertaraf edilmiştir. Çaka Bey'in Ege sahillerinde yapmış olduğu fetihler, damadı I. Kılıç Arslan'ı rahatsız etmiştir. Bu durumdan istifade eden İmparator Komnenos'un çevirdiği entrikalar neticesinde, İznik'te bir düğün sırasında Çaka Bey I. Kılıç Arslan tarafından öldürülmüştür¹⁶. Çaka Bey'in büyük uğraşlar neticesinde fethettiği adalar, ölümünden sonra tekrar Bizans hakîmiyetine girmiştir. Netice itibariyle Türk denizciliği bir asır kadar akamete uğramıştır¹⁷.

Kutsal yerleri Müslümanların elinden kurtarmak için düzenlenen Haçlı Seferlerinin başlaması ile Türk hakîmiyetinde bulunan Ege sahilleri ile Anadolu'nun önemli kısmı tekrar Bizans egemenliğine girmiş ve Türk denizciliği yaklaşık bir asır boyunca, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1207'de Antalya'yı fethine kadar, akamete uğramıştır. Kudüs'ün Selahaddin Eyyubî tarafından yeniden fethi Haçlı Seferinin düzenlenmesine sebep olmuştur. 1204 senesinde Kudüs'ü kurtarmak için düzenlenen IV. Haçlı Seferi sırasında, İstanbul'a gelen Latinler Kudüs'e gitmeyip İstanbul'da

¹⁵ **Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi**, (Ed.: Cevdet Küçük), s. 12.

¹⁶ Akdes Nimet Kurat, **Çaka Bey: İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi**, Ankara 1966, s. 1 ve diğerleri (vd.), Türkmen Parlak, **Ege Denizinde İlk Türk Deya Beyleri**, Ankara 1979, s. 18-38.

¹⁷ Ali İhsan Gencer, **Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-1867)**, İstanbul 1985, s. 4.

kalarak bir Latin İmparatorluğu kurmuşlardır¹⁸. Latinler hakîmiyetlerini adalar üzerine de yaymaya çalışmış ve İstanköy Adası'nı işgal etmişlerdir¹⁹. 60 yıl kadar sürecek olan Latin hakîmiyeti 1258 yılında son bularak ada yeniden Bizans İmparatorluğuna bağlanmıştır.

1308'de Anadolu Selçuklu Devleti'nin parçalanması, bölgede otorite boşluğuna neden olmuş ve bu durumdan yararlanan birçok bey kendi beyliklerini kurmuştur. Bu beyliklerden Aydın Oğlu Umur Bey'in kurmuş olduğu beylik, Çaka Bey'den sonra Ege sahillerinde yeniden donanma meydana getirmesi açısından son derece önemlidir. Umur Bey, kurduğu donanma ile Bizans ve Ceneviz'e karşı mücadeleye girmiştir²⁰. Böylece, Türk donanması yeniden Ege sahillerindeki fetih hareketlerine başlamış oluyordu. Özellikle bu dönemde Menteşe Beyliği'nin Rodos'u kısa bir süreliğine de olsa hakîmiyet altına alması, Türk denizciliğinin kat etmiş olduğu mesafeyi gözler önüne sermektedir.

Kudüs'ün Müslümanların eline geçmesinden sonra, burada bulunan St. Jean Şövalyeleri kendilerine yeni bir yurt arayışına girmiş ve ilk olarak Akka'ya sığınmışlardır. Ancak, buranın Memlûklüler tarafından fethedilmesi ile de Kıbrıs'a göç etmek zorunda kalmışlardır. Papa'nın da desteğini alan Şövalyeler, Latin kuvvetlerinin yardımıyla Bizans İmparator'undan Rodos'un kendilerine verilmesini talep etmişlerse de bu istek İmparator tarafından kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Şövalyeler, İstanköy ile İncirli Adası'nı ele geçirmişler ve daha sonra da 15 Ağustos 1309 tarihinde Rodos, Şövalyelerin eline geçmiştir²¹. Bu dönemde, Şövalyeler adaya bir de kale inşa ettirmişleridir²². Böylece Rodos Şövalyeleri, Kanuni'nin 1522'de Rodos ve İstanköy'ü fethine kadar 113 yıl hakîmiyetlerini bu bölgede

¹⁸ Işın Demirkent, "1082- 1302 Yılları Arasında Bizans- Venedik İlişkilerine Kısa Bir Bakış" **Tarih Dergisi**, Prof. Dr. Fikret Işıltan Hatıra Sayısı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 2000, s. 144.

¹⁹ Donald M. Nicol, **Bizansın Son Yüzyılları**, Çev. Bilge Umar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 9.

²⁰ Halil İnalcık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri", **Türk Denizcilik Tarihi**, Ankara 2002, s. 47-66; Kate Fleet, "Görülmeyen Osmanlı: Geç Ortaçağ ve Modern Dönemlerde Akdeniz Tarihinin Kayıp Devleti", **Türkler**, C. IX, Ankara 2002, s. 60-65.

²¹ Ali Fuat Örenç, **Aynı eser**, s. 36; Zeki Çelikel, **Aynı eser**, s. 11.

²² Zeki Çelikel, **Aynı eser**, s. 1.

sürdürmüşlerdir. Şövalyelerin ele geçirdiği adalar olan Rodos, İstanköy, Herkit, Nisiros, Piskopi, İlyaki, İncirli, Leryoz, Sömbeki ve Kalimnoz'u Les İles de la Religion diye tanımlamışlardır²³. 1318'de Aydın oğlu Umur Bey, fetih hareketleri neticesinde İstanköy'ü ele geçirmeye muvaffak olmuş, ancak bu durum kısa sürmüş ve Rodos Şövalyeleri adayı geri almıştır²⁴. Aydın Oğlu Umur Bey'in Ege sahillerinde ve adalarda yapmış olduğu faaliyetlerden rahatsız olan Bizans; Rodos Şövalyeleri, Venedik ve Kıbrıs Kralı ile birlikte oluşturdukları donanma ile 1334 senesinde Karesi Beyi Yahşi ile Umur Bey'i Edremit yakınlarında mağlup etmiştir²⁵. Bu mağlubiyetten 10 yıl sonra yeni bir Haçlı Flosu, Umur Bey'in hakîmiyetinde bulundurduğu İzmir'e yönelmiştir. İzmir Liman'ının girişinde yapılan savaşı kaybeden Umur Bey, İzmir'i Haçlılara terk etmek zorunda kalmıştır. İzmir'in kaybedilmesinden sonra Umur Bey, Saruhan Bey ile birlikte Mora'ya başarılı bir akın düzenleyerek karşılık vermeye çalışmıştır(1345)²⁶.

Ege'de bunlar yaşanırken Marmara bölgesinde, coğrafi konumu itibarıyla daha çok kara devleti görünümünde olan Osmanlı Beyliği kendini, Anadolu'daki çekişmelerden uzak tutarak Bizans'a karşı cihat anlayışı ile gerçekleştirdiği fetihlerle büyük bir gelişme kaydetmiştir. Osmanlı Beyliği, Rumeli'de ele geçirdiği yerler nedeniyle denizler ile ilgili bir politika belirlemek durumunda kalmıştır. Karesi Beyliği'ni hakîmiyet altına alınması ile donanmaya sahip olunmuştur. Daha sonra da Osmanlı Devleti Aydıncık, İzmit ve Gelibolu'da tersane kurmuştur²⁷.

Yıldırım Bayezid, Anadolu Türk birliğini sağlama çalışmaları neticesinde, Ege sahillerinde bulunan Aydın, Menteşe ve Saruhan Beyliklerini hakîmiyet altına alması ile Ege Denizi'nde donanma faaliyetlerini başlatmıştır. Bu dönemde İstanköy'e akınlar düzenlenmiş olup Şövalyeler tarafından adanın güneydoğu ile güneybatı kesimlerine iki kule inşa edilmiştir²⁸.

²³ Ali Fuat Örenç, **Aynı eser**, s. 36.

²⁴ Mine Nart, **aynı eser**, s. 1.

²⁵ Donald M. Nicol, **Aynı eser**, s. 185.

²⁶ Fevzi Kurtoğlu, **Türklerin Deniz Muharebeleri**, İstanbul 1935, s. 46-49.

²⁷ Yasemin Demircan, Ege Adalarında Osmanlı Hakimiyeti, **Türkler**, C. IX, Ankara 2002, s. 364.

²⁸ Feridun Emecen, Aynı madde, s. 309.

Tüm bu gelişmelere rağmen Osmanlı Donanması, hala Venedik ve Ceneviz donanmalarıyla mücadele edebilecek düzeyde değildi. 1402 Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'in mağlup olması, Anadolu Türk birliğinin parçalanmasına neden olmuştur. Durumdan istifade eden beylikler bağımsızlıklarını ilan ederek Timur'a bağlılıklarını bildirmişlerdir. Bu durum I. Mehmed'in saltanatına kadar sürmüştür. I. Mehmed Fetret Devrine son verdikten sonra ilk iş olarak parçalanmış Anadolu Türk birliğini yeniden sağlamaya çalışmıştır. Daha sonra İzmir'i, Rodos Şövalyeleri ve Menteşe Beyliği'nin yardımıyla yeniden ele geçirmiştir. Osmanlı Donanması'nın Venedik ve Cenevizlerle başa baş mücadele edebilecek seviyeye ulaştığı Fatih Sultan Mehmed döneminde, Ege Adaları yeniden ilgi odağı olmuştur. St. Jean Şövalyeleri'nin Bodrum'a hakim olmasının Anadolu güvenliğini tehlikeye sokacağını fark eden Fatih Sultan Mehmed, bu tehdidi bertaraf etmek için fırsat aramaktaydı. Nitekim İstanbul'un fethini tebrik etmek için gelen Rodosluların, 1451 yılındaki ticaret antlaşmasının yenilenmesi teklifi Osmanlı Devleti'nin istediği şartların kabul edilmemesi neticesinde savaşa neden olmuştur. Menteşe sahillerine ait 30 Türk gemisinin Rodos ve İstanköy'e yönelik saldırılarından sonra 1455 senesinde Hamza Bey komutasındaki Türk Sakız'a uğradıktan sonra Rodos, Sömbeki, Leryoz, Kalimnoz ve İncirli'ye baskınlar düzenlemiş ve ardından da donanma Sakız'a dönmüştür. Bu saldırılar sırasında İstanköy'e bağlı Andimahiye Kalesi de kuşatılmış olmasına rağmen fethedilememiştir²⁹. İstanköy'ün savunması bu saldırılar sonucunda zayıflamıştır. Bundan dolayı adanın yönetimi, Rodos Şövalyeleri'nin Büyük Üstadına bağlanmıştır³⁰. Bu ilk saldırılardan sonra 1480'de ikinci bir sefer daha düzenlenmiş, ancak Osmanlı Donanması bu düzenlenen seferde ağır kayıp verdiğinden geri çekilmek zorunda kalmıştır. Düzenlenen bu seferlere rağmen Rodos ve İstanköy Şövalyelerin elinden alınamamıştır. Bu kuşatma ve ardından meydana gelen depremin neden olduğu yıkımlar nedeniyle İstanköy şehri yeniden inşa edilmiştir³¹.

²⁹ Feridun Emecen, Aynı madde, s. 309.

³⁰ Zeki Çelikol, Aynı eser, s. 11.

³¹ Nicolas Vatin, **Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar**, Çev. Tülin Altınova, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, s. 47.

Fatih Sultan Mehmed'in 1481 yılında sefere çıktığı sırada vefatı üzerine tahta Bayezid geçmiştir. Fakat Bayezid'in kardeşi Cem Sultan'ın taht iddiasında bulunması ve ardından Rodos Şövalyelerine sığınması, Osmanlı Devleti'nin Ege'de pasif bir politika izlenmesine neden olmuştur. Böylece, Rodos ve İstanköy 40 yıl daha Şövalyelerin hakîmiyetinde kalmıştır. Rodos Şövalyeleri'nin Osmanlı Devleti aleyhindeki faaliyetleri artarak devam etmiştir. Örneğin, 1509 yılında Kızıl Deniz'deki Portekiz tehdidinden ötürü Mısır'a yardıma giden Akbaş komutasındaki 8 gemi ile hareket eden Şehzade Korkut, dönüş yolunda Şövalyelerin saldırısına uğramış ve güç bela Antalya'ya ulaşmıştır. Bu durum da büyük yankılar oluşturmuştur. Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkması Şövalyeler tarafından endişeyle karşılanmış ve önemli savunma tedbirlerinin alınmasına neden olmuştur. 1517 Redaniye Seferi esnasında Rodos Şövalyeleri'nin Memlûklüler tarafında yer alması, Rodos'a karşı yeni bir seferin yapılmasını gerektirmiştir. Bundan dolayı Yavuz Sultan Selim, Rodos Şövalyelerine karşı sefer için büyük bir donanma inşası emrini vermiştir. Yavuz Sultan Selim'in vefatından sonra tahta geçen oğlu Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında Suriye'de ortaya çıkan Canberdi Gazali isyanına Rodos Şövalyeleri'nin destek vermesi bardağı taşıran son damla olmuştur. Bunun üzerine sefer düzenlenmesine karar verilmiştir.

Sefer için iki güzergâh belirlenmiştir. Kanuni komutasında ordu karadan, Pulak Mustafa Paşa komutasındaki donanma ise denizden yola çıkmıştır. 14 Haziran 1522 tarihinde İstanköy'e ulaşan donanma buradan da Rodos'a geçmiştir³². Kara ordusunun Rodos'a çıkmasından sonra ilk olarak, İslami geleneklere uygun olarak şehrin teslimi teklifini içeren bir mektup Şövalyelerin tarikat lideri Phillippe Villiers de l'isle Adama yollanmıştır. Ancak bu mektuba cevap bile verilmemiştir. Bunun üzerine Şövalyeler, ilk etapta savunma tedbirleri alan Şövalyeler Girit'ten paralı askerler getirtmiş ve limanlara da zincir vurmuştur. 28 Temmuz'da başlayan kuşatma süresince yaşanan şiddetli çarpışmalarda kara ordusu ağır zaiyatlar vermiştir. Donanma ise daha başarılı olmuş, 3 Eylül'de Herkit ve İlyaki, 6 Eylül'de ise İncirli

³² Şerafettin Turan, **Aynı makale**, s. 78.

adaları teslim olmuştur. Kışı Rodos'da geçirmeye karar veren Kanuni Sultan Süleyman, Eğri Kapı karşısında Sümbüllü Tepe mevkiinde bir köşk inşa ettirmiştir. Avrupa'dan da beklediği yardımı göremeyen Rodos şövalyeleri 9 Aralıkta Tarikat Meclisi'nde teslim şartlarını görüşmüşlerdir. Venediklerin silah ve erzak yardımı da durumu değiştirmemiştir. Adada kalmak isteyen Latin ve Rum ahaliye din ve dil serbestisi ile Rum ahalinin mallarına el konulmaması, 5 yıl süre ile vergilerden muaf tutulması ve ahaliden gitmek isteyenlere mallarını da yanlarında götürme hakkı tanınması, İslamiyet'i kabule zorlanmamaları ve çocuklarının devşirme olarak alınmaması koşuluyla şehir teslim edilmiştir³³.

Rodos'un düşmesinden sonra 5 Ocak'ta İstanköy Adası teslim olmuştur³⁴. Ada alınır alınmaz kadı, dizdar ve yerli muhafız gönderilmiş, Narince Kalesi tamir edilmiştir. Daha sonra adada kalmak isteyenler yerlerinde bırakılarak kale dışındaki *varoşta* ikametleri sağlanmıştır³⁵. Fetihden sonra idari bir düzenlenme yapılarak, İstanköy kaza merkezi olmak kaydıyla, Leryoz ve Kalimnoz adaları İstanköy'e bağlanmıştır³⁶. İstanköy Kazası; Kelemez, Leryoz, Batnoz, İstanbulya adalarını da içine alıyordu. İstanköy Rodos'a, Rodos Adası ise Midilli'ye idari olarak bağlanmıştır. İstanköy, bir ara Nakşa Adası'na bağlanmış olmakla birlikte kısa bir süre sonra tekrar Rodos'a bağlanmıştır. Fetihlerden sonra ele geçirilen adalarda vakıf çalışmaları başlatılmıştır.

Ege Adalarında 210 yıl süren Osmanlı hakîmiyetine ilk ciddi saldırı 1768-1774 yılında Kırım meselesi yüzünden ortaya çıkan Osmanlı-Rus savaşı sırasında olmuştur. Baltık Denizi'nden geçen Rus Donanması, İngiltere'nin de yardımıyla Akdeniz'e çıkmış ve Çeşme'de bulunan Osmanlı Donanmasını yaktıktan sonra bazı adaları işgal etmiştir. Bu arada 1773 senesinde 30 gemilik Rus Flosu İstanköy'e saldırıda bulunmuş, yerli halkın büyük gayretleriyle işgal engellenmiştir³⁷. Bu saldırı

³³ Nicolas Vatin, **Aynı eser**, s. 344.

³⁴ Nicolas Vatin, **Aynı eser**, s. 467.

³⁵ Feridun Emecen, Aynı madde, s. 309; Nicolas Vatin, **aynı eser**, s. 351.

³⁶ Feridun Emecen, "XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adalarında Osmanlı İdari Teşkilatı", **Ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı**, SAEMK, Ankara 2003, s. 10.

³⁷ Feridun Emecen, Aynı madde, s. 310.

esnasında adayı savunmak için 500 asker yollanmıştır³⁸. Rusya'nın galibiyeti ile biten savaş sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'na Rusya tarafından adalarla ilgili maddeler de koydurulmuştur. Antlaşmada, adalarda bulunan Rumlara ticari kolaylıklar ile Osmanlı Hükümeti'nin adalar halkını kapsayan genel bir af ilanı ile dini muafiyetleri kapsayan maddeler yer almaktadır. Bu antlaşma ile Rusya, adalarda bulunan Rumlar üzerinde nüfuz sahibi olmaktadır. Osmanlı Hükümeti, Rus nüfuzuna karşılık olarak bazı önlemler almıştır. Örneğin, Rumların Rusya'ya kaçmalarını engellemek için ticaret gemilerine yeni kolaylıklar sağlanmıştır³⁹.

Osmanlı fetihlerin artması neticesinde Ege Adalarının bir idari yapı içerisinde bulundurma ihtiyacı doğmuş, 1534 senesinde idari ve coğrafi şartlar göz önünde tutularak Cezayir-i Bahr-i Sefid Beylerbeyliği Barbaros Hayrettin Paşa'nın idaresine verilmesiyle kurulmuştur⁴⁰. Bu idari yapılanmada, adalar ana karadan ayrı düşünülmeyle yönetimde Kaptan Paşa'nın mutlak etkisi bulunmaktaydı. Bu yapı bazı ufak değişiklikler ile birlikte temel karakterini XIX. Yüzyılın ilk yarısında, Yunanistan'ın bağımsızlığına kadar, korumuştur. Bu tarihten sonra aşağıda ilgili bahsinde de değineceğimiz gibi, ortaya çıkan yeni güvenlik sorunları neticesinde yeni bir idari yapılanmaya girilmiştir.

³⁸ Feridun Emecen, "XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adalarında Osmanlı İdari Teşkilatı" **ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı**, SAEMK, Ankara 2003, s. 19.

³⁹ Ali Fuat Örenç, **Aynı eser**, s. 56.

⁴⁰ Yasemin Demircan, **Aynı makale**, s. 368.

BİRİNCİ BÖLÜM

YAKINDÖNEM TARİHİMİZDE CEZÂYİR-İ BAHR-İ SEFÎD EYALETİ/VİLÂYETİ'NİN DURUMU ve İSTANKÖY ADASININ İDARÎ KURUMLARI TEŞKİLÂTI

I-CEZÂYİR-İ BAHR-İ SEFÎD EYALETİ'NİN TEŞKİLİ ve İSTANKÖY ADASININ İDARÎ KURUMLARI TEŞKİLÂTI

A-Yakın Dönem Başlarında Eyaletin Durumu

XVI. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı Devletinde dikkat çekmeye başlayan aksaklıkları düzeltmek için adaletnameler yayımlanmış, bazı devlet adamları da gözlemlenen aksaklıkları ortadan kaldırmak için risaleler hazırlamışlardır. Ancak bu hareketler pek de başarılı olamamıştır. Bu çalışmaların ortak yanı Avrupa'dan etkilenilmemiş olması ve çözümü sistemin kendi içinde aramış olmasıdır.

XVIII. yüzyılda yapılan savaşlarda uğranılan mağlubiyetlerin etkisiyle ıslahat girişimleri daha çok askeri alanda yoğunlaşmıştır. III. Selim'in saltanatı sırasında başlanılan *Nizam-ı Cedid* hareketi, ıslahat hareketlerinin bir plan dahilinde gerçekleştirilmesi ve Avrupa devletleri örnek alınarak idari, mali, ekonomi ve sosyal alanlarda yapılmaya çalışılan ıslahat hareketidir. Bu yönüyle *Nizam-ı Cedid* hareketi kendisinden önce yapılan ıslahat teşebbüslerinden ayrılmaktadır.

III. Selim tahta çıktıktan sonra hazırlatmış olduğu lahiyalar doğrultusunda ilk olarak askeri alanda ıslahat yapma girişiminde bulunarak Avrupaî tarzda bir ordu kurulmasını hedeflemiştir. Kurulan yeni ocağa *Nizam-ı Cedid* Ocağı denilmiştir. III. Selim, sadece askeri alanda yeniliklerde bulunmamış diplomatik alanda da yeniliklere gitmiştir. Mesela, Osmanlı Devletinin güçlü olduğu zamanlarda ihtiyaç duymadığı yabancı ülkelerde daimi elçilik bulundurma geleneği bu dönemde değişmiştir. Böylece Londra'ya Yusuf Agâh Efendi ilk daimi

elçi olarak gönderilmiştir. Londra'dan başka Berlin, Viyana, Paris'e de elçiler gönderilmiştir. Bu elçilerin görev süreleri 3'er yıl olup süre bitiminde yenilerinin atanması kararlaştırılmıştır. Bununla Avrupa ile diplomatik ilişkilerin geliştirilmesine çalışılmıştır.

Yapılan ıslahatlardan rahatsız olan yeniçeriler, ulema ile birlikte hareket edip 29 Mayıs 1807 günü isyan başlatmışlardır. İsyan sonucunda III. Selim tahtan indirilmiş ve *Nizam-ı Cedid* ıslahatlarına son verilmiştir. Sultanın tahtan indirilmesine karşı olan Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'i tahta yeniden çıkartmak için İstanbul'a gelmiş ancak sultanın öldürüldüğünü öğrenince II. Mahmut'u tahta geçirerek yenileşme hareketlerinin aksamasına mani olmuştur.

II. Mahmut, tahta geçtikten sonra sadrazamlığa getirmiş olduğu Alemdar Mustafa Paşa'nın tavsiyesi üzerine Ayanlar ile *Sened-i İttifak* belgesini imzalayarak ayanların varlığını kabul etmek durumunda kalmıştır. II. Mahmut, *Nizam-ı Cedid* ıslahatlarını devam ettirmek için *Sekban-ı Cedid Ocağını* kurmuştur. Fakat yeniçeriler, bu ocaktan da rahatsız olup Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürmesi ile sonuçlanan isyan neticesinde, yapılan ıslahat hareketlerine bir darbe daha vurmuş oluyorlardı. 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kanlı bir şekilde ortadan kaldırılması ile ıslahatların önündeki en önemli engel aşılmış oluyordu.

Bu sırada, 1821'de başlayan Rum isyanı giderek yayılmakta ve devletin Ege Denizi'ndeki hakîmiyetini tehlikeye atmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin Ege'deki hakîmiyetini sarsıntıya uğratmış olan bu isyanın genişleyerek adalara da sirayet etmesi ile isyana müdahale etmek zorlaşmaya başlamıştır. Bunun üzerine II. Mahmut isyanı bastırmak için, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemek zorunda kalmıştır. Mora'daki isyanın bastırılması neticesinde olaya Avrupa büyük devletler de karışmıştır.

Bu müdahale ardından bağımsız bir Yunan devletinin kurulmasına karar verilmiştir. Londra’da toplanan İngiltere, Rusya ve Fransa elçileri, kurulması kararlaştırılan Yunan Devleti’nin sınırlarını tespit etmiştir⁴¹.

Alınan kararların Bab-ı Âliye sunulması için İngiltere elçisi Stratford Canning ile Rusya ve Fransa maslahat gûzarları görevlendirilmiştir. Bu görüşmeler sırasında Sisam, Girit, Rodos ve diğer adalar için Osmanlı Devlet’inin ıslahatlarda bulunması da talep edilmiştir. II. Mahmut, adalarla ilgili önde gelen devlet görevlilerinin çalışma yapmalarını istemiştir. Bunun neticesinde, adalar halkına hitaben bir ferman hazırlanması kararı verilmiştir. Adalara gönderilen görevlilerin yanında Patrikhane tarafından görevlendirilen metropolitler de bulunmaktaydı. Bunlar, adalardaki kocabaşlara nasihat edip şikâyetlerini dinleyerek kocabaşların İstanbul’a gelmelerini sağlayacaklardı.

Osmanlı Devleti tüm bunlar ile uğraşırken, 1829 Osmanlı-Rus savaşının kaybedilmesiyle bağımsız bir Yunan Devleti’nin kurulmasını kabul etmek zorunda kalmıştır. 3 Şubat 1830 tarihinde Londra Protokolü ile Yunan Devleti resmen kurulmuştur. 24 Nisan 1830’da da Osmanlı Devleti Yunanistan’ı tanımıştır. Eğriboz ile Sporad ve Kiklad adalarının bir kısmı da yeni kurulan Yunan Devleti’ne bırakılmıştır. Bu arada 39° kuzey enleminin kuzeyindeki adalar ile 26° doğu boylamlarının doğusundaki bütün adalar Osmanlı hakîmiyetinde kalmıştır⁴².

Yunanistan’ın böylece bazı adalara sahip olmasıyla Osmanlı Devleti’nin Ege’deki mutlak hakîmiyeti zedelenmiştir. İdari bir yapı olarak kurulan Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti’nin bu durumundan dolayı yapısında bazı değişiklikler yapılmıştır. Eyalet yapısında en önemli değişiklikler ise, devletin içinde bulunduğu iç ve dış bunalımlardan bir çıkış bulma çabaları neticesinde ilan edilen Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra yaşanmıştır.

⁴¹ Ali Fuat Örenç, **Balkanlarda İlk Dram: Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan**, BKY Yayınları, İstanbul 2009, s. 187.

⁴² Ali Fuat Örenç, **Balkanlarda İlk Dram...**, s. 188.

B) 1849 Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Yeniden Teşkili ve İstanköy Adası

1826 senesinde yeniçeri ocağının kaldırılması sonrasında hem idari ve hem de askeri alanlarda köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, Anadolu Eyaletleri idari bakımdan dörde ayrılmıştır⁴³. Ancak, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı sırasında Mısır ordularının Anadolu'nun içlerine kadar sokulması ile yeni bir yapılandırmaya gidilmiştir Bundan dolayı eski büyük eyaletler kaldırılmıştır⁴⁴.

Tanzimatın ilanından sonra idari alanda yapılan ilk yenilik İstanköy Adası'nda da uygulanmış olan muhassıllıkların teşkili ve muhassılların gittikleri yerlerde kanunen oluşturmak zorunda oldukları Muhassıllık Meclisleridir. Muhassıllar, gittikleri yerlerde nüfus ve mal sayımını gerçekleştirmesiyle görevlendirilmişlerdi. Tanzimatın ilanından önce de muhassıllık bulunmakla birlikte bu dönemdeki muhassıllık ile olan benzerliği sadece isim yönündendir. 1840 yılında uygulamaya konulan muhassıllık teşkilatı, yaşanan olumsuzluklardan ve meydana gelen vergi kayıplarından ötürü 1842 yılında kaldırılarak iltizam usulüne geri dönmüştür. İltizam usulüne dönülmesinde, yıllardan beri devlete vergi vermeyenlerin çıkarmış oldukları güçlükler ile yeni sisteme işlerlik kazandırılmadan iltizam usulünün kaldırılması etkili olmuştur⁴⁵. Muhassıllığın kaldırılmasından sonra Muhassıllık Meclisleri varlığını *Memleket Meclisi* adı altında bir müddet daha sürdürmüştür⁴⁶. Muhassıllığın kaldırılması ile idari yapıda değişiklikler de yapılmıştır. En önemli değişiklik ise sancaklara kaymakamların

⁴³ Halil İnalcık, "Eyalet", *DiA*, C. XI, İstanbul 1995, s. 548.

⁴⁴ Ali Fuat Örenç, "Ege Adaları'nın İdari Yapısı (1830-1923)", *Ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, SAEMK, Ankara 2003, s. 34.

⁴⁵ Yücel Özkaya, "Tanzimat Öncesi Sosyal ve Kültürel Durum ve 1840-1850 Arasında TaşradaTanzimat Uygulaması", *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu (Bildiriler)*, Ankara 1991, s. 121-140, 261; Musa Çadircı, *Aynı Eser*, s. 261; Ali Fuat Örenç, *Aynı eser*, s. 67.

⁴⁶ BOA, *İrade Meclis-i Vala (İ. MVL)*, nr. 117/2893; Musa Çadircı, *Aynı eser*, s. 269.

tayini olmuştur. Bu durumdan Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti de etkilenmiş olup eyalete bağlı adalara kaymakam tayini gerçekleşmiştir. Eyalet bu dönemde; İstanköy, Bozcaada, Limni, Midilli, Sakız, Sisam, Rodos ve Kıbrıs sancaklarından oluşmaktaydı⁴⁷. 1849 yılında eyalet bünyesinde meydana gelen değişiklikler ile Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti resmen oluşturulmuştur. Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nin valiliğine ise Mustafa Safveti Paşa getirilmiş ve vilayetin merkezi Rodos yapılmıştır⁴⁸. Bu dönemde İstanköy Adası Sakız Sancağına bağlı bulunmaktaydı. Diğer taraftan Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyalet'inin kurulmasıyla adalar yönetiminde kaptan paşanın tek yetki sahibi olması son bulmuştur⁴⁹.

Tablo-1 1849 YILINDA CEZAYİR-İ MÜLKİ TAKSİMATINA GÖRE İSTANKÖY ADASI
SAKIZ LİVASI
Sakız Adası
İstanköy Adası
İpsara Nahiyesi
Sisam Adası

Bu sistem, 1867 yılına kadar genel olarak yürürlükte kalmıştır. Ancak ilk başlarda Ege Adalarıyla beraber ele alınan Kıbrıs Adası daha sonra ayrı bir birim şeklinde teşkilatlandırılmıştır. 1852 senesinde eyalet içinde kalmak kaydıyla Kıbrıs müstakil bir mutasarrıflık haline getirilmiştir. İstanköy Adasının durumunda bir değişiklik yapılarak müstakil bir liva haline getirilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra vazgeçilerek yeniden eski statüye dönmüştür. 1853 Kırım Savaşı sonunda yabancı devletlerin baskıları neticesinde Osmanlı Devleti'nin ilan etmek zorunda

⁴⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), **Sadaret Evrakı Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair (A. MKT. NZD)**, nr. 70/37.

⁴⁸ BOA, **Bab-ı Asafi Teşrifat Kalemi(A. TŞF)**, nr. 6-A/42.

⁴⁹ Ali Fuat Örenç, **Yakın Dönem Tarihimizde...**, s. 69.

kaldığı İslahat Fermanı ile yeni bir dönem açılmıştır. Bu dönemde Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti yapısında da değişiklikler yapılmıştır.

C) Eyalet Bünyesinde İstanköy Adasının İdari Kurumları Teşkilatı

1) İstanköy Mutasarrıflığı Teşkilatı

Osmanlı Devleti'nde taşra idaresi, aşağıdan yukarıya doğru köy, nahiye, kaza, sancak ve eyalet şeklinde sıralanmaktaydı⁵⁰. Mutasarrıflar, eyalet yönetiminde vali ile aynı yetkiye sahiptirler. Ancak valilerden en önemli farkları mutasarrıf oldukları sancak veya sancaklardan birisini merkez seçip orada oturmalarıydı. Vezir rütbesini almış olan bazı kimselere devlet çeşitli nedenlerle valilik görevi veremeyince, bunlara geçimlerini sağlamaları için bir veya birkaç sancağın yönetimi verilmekteydi. Bazen de başka görevi olan vezir veya paşalardan birisine ek gelir olarak birkaç sancağın yönetimi bırakılırdı. Böyleleri, asıl görevleri başında olmak zorunda olduklarından yerlerine mütesellim göndermekteydiler. 1862 yılında ise idari birim olarak eyalet sistemi kaldırılarak yerine mutasarrıflık teşkilatı oluşturulmuştur⁵¹. Mutasarrıflığın teşkiliyle eyalet merkezi Rodos' tan alınarak Midilli'ye kaydırılmıştır⁵². İstanköy ise Kıbrıs ile birlikte müstakil bir Mutasarrıflık statüsünde bırakılmıştır⁵³.

⁵⁰ Yusuf Halaçoğlu, **XIV- XVII. Yy Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara 1984. s. 83-87.

⁵¹ Ali Fuat Örenç, ''Muatsarrıf'' , **DİA**, C. XXXI, İstanbul 2006, s. 377.

⁵² BOA, **A. MKT. MHM**, nr. 246/5.

⁵³ **Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye (SDAO)**, Sene 1283, s. 160; Sene 1284, s. 171.

2)Tanzimat Sürecinde İstanköy Muhassıllığı Teşkilatı

a) Muhassıllığın İdari Yapısı

Tanzimat döneminden önce de Muhassıllık Kurumu bulunmaktaydı. Fakat Tanzimat sürecindeki Muhassıllık ile sadece ismen benzerlik göstermektedir. Tanzimatın ilanı ile ön plana çıkan muhassıllık, imparatorluğun genelinde iki yıl varlığını sürdürdükten sonra kaldırılmıştır. İltizamın usulünün kaldırılması Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra yapılan en önemli değişikliklerin başında gelmektedir. Muhassıllar, görevlendirildikleri yerlerdeki emlak ve nüfus yapısını tespit ile görevlendirilmiştir⁵⁴.

Muhassılların çalışma ve atama koşulları Meclis-i Vala'nın 25 Ocak 1840 tarihli nizamnamesiyle tespit edilmiştir. Muhassıllar, görevlendirildikleri yerlere yanlarında bir mal, bir nüfus ve bir de emlak kâtibi ile gidip buralarda Muhassıllık Meclisi oluşturmak durumundaydılar. İstanköy Adası'nda da belirlediğimiz gibi bu meclislerin çalışma şartları bir nizamnameyle belirlenmiştir. Haftada 2-3 gün toplanacak olan bu mecliste gayrimüslim üyeler de bulunmaktaydı. Muhassılların en önemli görevlerinin başında her türlü gelirin toplanması yer almaktaydı. Böylece, yöneticilerin vergileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır⁵⁵.

Muhassıllık Meclisleri; muhassıl, hakim, müftü, askeri zabıt, ruhani reisler ve memleket ileri gelenlerinden seçilen 6 azanın katılımıyla oluşturulmaktaydı. Seçilecek kimseler memleketin akıllı, afif ve muteber kimseleri olmak durumundaydı. Seçim işlemi ise biraz karışık olup adaylar ilk önce mahkemeye giderek isimlerini kaydettirdikten sonra seçilebilmekteydiler. Seçmenler ise kazaya bağlı köylerden kura ile saptanan 5'er kişi ve kaza merkezlerinden de yerleşim yerinin büyüklüğüne göre ahlak sahiplerinden 20-50 kişi olacaktı. Bir araya

⁵⁴ Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 73.

⁵⁵ Coşkun Çakır, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, KÜRE Yayınları, İstanbul 2001, s.24.

toplanan seçmenlerin karşısına adaylar teker teker çıkarak her adayı isteyen seçmenler bir yana istemeyenler öbür yana ayrılacaktı. Oyların çoğunluğunu elde eden aday seçilecek, isteyen ve istemeyenler eşit olursa kura-ı Şer‘iye’ye başvurulacaktı⁵⁶. Muhassıllık Meclislerinin yapısı belirlenirken, imparatorlukta iki ayrı cemaatin varlığı dikkate alınmaksızın, Müslüman olmayanlardan 2 kişinin üye olarak meclise katılması uygun bulunmuştur. Muhassıllar, gittikleri yerlerde mal ve nüfus sayımına 1840 yılı itibarıyla başlamışlardır.

Bununla beraber bu sistemin kurulmasından kısa bir süre sonra yeterli alt yapının oluşturulamaması, bilgili eleman eksikliği, bu zamana kadar devlete vergi vermeyenlerin göstermiş oldukları tepkiler ve hazine gelirlerinde 1840-1841 yılında meydana gelen büyük düşüşten dolayı muhassıllık teşkilatı kaldırılarak iltizam usulüne geri dönmek zorunda kalınmıştır. Muhassıllık Meclisleri ise varlığını Memleket Meclisi olarak devam ettirmiştir⁵⁷.

Muhassıllık idaresi döneminin en önemli uygulamalarından biri de, padişah idaresi gereği her yıl Evkaf-ı Hümayun “ yollanması gereken evkafalara ait kayıtların daha düzenli hale getirilmesidir. Ada naibi ve mütevekkilleri tarafından hazırlanan yıllık gelir-gider defterleri merkeze gönderilmekteydi. İstanköy’den gönderilen ve 12 Mart 1841-12 Ocak 1842 tarihleri arasındaki masrafları gösteren defter, Masarıfat Muhasebesinde incelendikten sonra Meclis-i Muhasebe-i Maliye’ye havale olunmuştur. Buna göre; Önceki Muhassıl Şakir Efendi ve O’nun selefi Hacı Veli Ağa dönemlerinde 266.446 kuruş 16 para masraf yapıldığı görülmüştür. Bu masraflar, topçu maaşı ve Karantinahane inşası masrafı ve Karantina Müdürüne ayrılan tahsisatından fazla olarak, 600 kuruş daha masraf gösterilerek işlem yapıldığı anlaşıldığından söz konusu meblağ 266.446 kuruştan düşülmüştür⁵⁸.

⁵⁶ İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri**, TTK, Ankara 2000, s. 20.

⁵⁷ BOA, **İrade Meclis-i Vala (İ. MVL)**, nr. 117/2893.

⁵⁸ BOA, **Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)**, nr. 10554, s. 18.

Ayrıca İstanköy’de görevli gümrük memurlarına verilen maaşlar gereksiz görülerek, harac-ı kalemiye olarak alınan paradan yeterli miktarda tahsisatın zaten yapıldığına dikkat çekilerek, başkaca aylık verilmesine gerek olunmadığı belirtilmiştir. Gümrük memurlarının maaşları yeterli olmadığı takdirde gümrük gelirlerinden bir miktar ilave yapılması müessis nizam gereği olduğu hatırlatılmıştır. Ada hasılâtı olarak varidat defterinde yer almakta olan miktardan gümrük hademesi için ayrıca harac-ı kalemiyeden bir kesinti yapıldığı belirtilmediğinden bu hususun neticelendirilmesi için daha sonraya bırakıldığı anlaşılmaktadır⁵⁹.

Aynı şekilde Donanmay-ı Hümayun Kapudanlarından Hüseyin Ağa’ ya verilip, masraf olarak gösterilen ve İstanköy’de bulunan Sultan Süleyman İmareti tahsis olunan masraflar arasından çıkarıldıktan sonra kalan 22.1023,5 kuruş 10 paranın İstanköy Adası 1841- 1842 senesi varidatından düşülmesi tasdik edilmiştir. Söz konusu miktarın 76.793 kuruş 10 parası Hacı Veli Ağa’nın Muhassıllığı dönemine, 144.230,5 kuruşun ise Şakir Efendi’nin Muhassıllığı döneminde yapılan masraf olduğu anlaşılmaktadır. Gerekli işlemlerin yapılması için de Meclis-i Muhasebe-i Maliye tarafından Varidat ve Sergi Muhasebelerine emir verilmiştir. Ayrıca gösterilen masraflardan tenzil olunan 45.422,5 kuruş 6 paranın İstanköy’den sorulması için Mektubi Odasına gerekli emir verilmiştir⁶⁰.

13 Şubat 1842’den 12 Mart 1842’ye kadar bir aylık İstanköy gelir hesap cetveli ada Muhassılı Hacı Veli Ağa tarafından merkeze gönderilmiştir. Defter, Meclis-i Muhasebe-i Maliye tarafından incelenmiştir. Adanın 1 aylık gelirinin, maaş ve öşür hariç, miktarı 19.831 kuruş 14 paradır. 333 kuruşun maaşlar, 3.820 kuruşun yerli topçu mevacibi, 4547 kuruşun da diğer masraflar olduğu ve bu masrafların ada gelirlerinin düşülmesiyle 11.130,5 kuruşun İstanköy Adası’nın bir aylık varidatı olduğu Meclis-i Muhasebe-i Maliye’de yapılan karşılaştırma ile görülmüştür. Bu meblağ İstanköy Muhassıllığının zimmetinden düşülmüştür⁶¹.

⁵⁹ BOA, **MAD**, nr. 10554, s. 18.

⁶⁰ BOA, **MAD**, nr. 10554, s. 18.

⁶¹ BOA, **MAD**, nr. 10554.

Muhassıllığın lağvından sonra İstanköy'ye Rikab-ı Şahane Kapucubaşlarından Mustafa Bey Kaymakam olarak tayin edilmiştir. Halef/selef muhasebesi yapıldığı sırada, Kaymakam Mustafa Bey selefi Muhassıl Hacı Ağa'nın kısa Muhassıllığı sırasında (13 Şubat- 12 Mart 1842) öşür memurlarına 2.700 kuruşluk bir ödeme yapıldığını bildirmiştir. Maliye Nezareti'nin söz konusu 2.700 kuruşluk masrafların niteliği hakkında mufassal bilgi istemesi üzerine açıklama yapılmıştır. Buna göre; 8 ay müddetle eşcar memuru Halil Efendi' ye 800 ve diğer eşcar memuruna da 400 kuruş olarak 1.200 kuruş, limon aşarını tahsiline görevli Hafız Efendi'ye 200 kuruştan 7,5 ayda 1.500 kuruş toplamda ise 2.700 kuruşluk masraf yapıldığı belirtilmiştir. Varidat Muhasebesi Kalemi'nde gerekli inceleme yapılarak 2.700 kuruşun eski Muhassıl Hacı Ağa'nın zimmeti olan paradan mahsubu için Varidat ve Masarıfat Kalemlerine gerekli emirler verilmiştir⁶².

İstanköy Muhassıllığı Masraf Defteri sayesinde, İstanköy hazinesinden ödeme yapılan kurum ve kuruluşların yapısı, idari reformların adaya yansımaları ve Muhassılın görev alanı hakkında önemli bilgiler edinmek mümkün olmaktadır. Muhassıllıkla birlikte daha önce mutasarrıfların kapı halkı eliyle yürüttüğü işlerin kurumsallaştığı, adada daha önce mevcut olmayan Karantina ve İhtisab Nezaretlerinin oluşturulduğu, nüfus ve emlak kayıtlarının tutulduğu anlaşılmaktadır.

⁶² BOA, **MAD**, nr. 10554.

3) Tanzimat Sürecinde İstanköy Kaymakamlığının Teşkili

a) Kaymakam Tayinleri

Muhassıllığın başarısızlığından ötürü 1842 yılında Muhassıllık kaldırılarak tekrar iltizam usulüne dönmüştür. Bu durumdan eyalet sistemi de etkilenmiştir. Tanzimatın uygulandığı yerlerde uygulamaya konulan yeni düzenlemeye göre eyaletler sancaklara, sancaklar da kazalara ayrılmaktaydı. Köyler de en küçük idari birim olarak varlığını sürdürmüştür. Köylerin idaresi muhtarlar, kazaların idaresi kaza müdürlerine, sancakların idaresi ise kaymakama verilmiştir. Eyaletler de valiler tarafından idare edilmekteydi⁶³. İstanköy Adası bu uygulamadan nasibi olarak bu dönemde kaymakamlıkla idare olunmuştur⁶⁴.

İstanköy Sancağı Kaymakamının altında kaymakama karşı sorumlu olan Kaza Müdürleri bulunmaktaydı. Kaza Müdürleri, yörenin önde gelenleri arasından seçilmekteydi.⁶⁵ İstanköy sancağına bağlı Astropalya ve Batnoz Cezireleri Müdürlükleri bulunmaktaydı. Ancak Batnoz Müdürlüğü daha sonra Karbot ve Linbos adalarıyla birleştirilerek bir Kaymakamlık teşkil edilmiştir⁶⁶.

Kaymakamlık teşkilatının kurulmasıyla birlikte sancaklarda Müslim-Gayrimüslimlerin temsil edildiği Kaymakamlık Meclisi oluşturulmuştur. Küçük Meclis olarak da adlandırılan bu meclisler, 1849 yılından sonra Sancak Meclisleri olarak anılmaya başlanmıştır. Bu meclisler, kaymakamlık merkezlerinde oluşturulmuştur. Meclis üyeleri arasında; Kaymakam, Naib, Müftü, Mal Kâtibi, Sandık Emni ve dört Müslüman ile Rum milletinden Metropolit⁶⁷ ve Kocabaş,

⁶³ Musa Çadırcı, “Tanzimat Dönemi Osmanlı’da Ülke Yönetimi (1839-1876)”, **IX. Türk Tarih Kongresi Bildirler**, C. II, Ankara 1988, s. 155.

⁶⁴ BOA, **Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayeti (A. MKT. UM)**, nr. 28/75.

⁶⁵ Musa Çadırcı, “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, **Belleten**, LIII/206, Ankara 1989, s. 237-239.

⁶⁶ BOA, **Aynıyat Defterleri (AD)**, nr. 861; **AD**, nr., 865.

⁶⁷ BOA, **Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT)**, nr. 801/6.

Yahudileri temsilen de Yahudi Millet Başı bulunmaktaydı⁶⁸. Haftanın belli günlerinde kaymakamlık konağında toplanarak⁶⁹, sancak yönetimi, maliye, eğitim-öğretim, bayındırlık ve belediye hizmetleri ile ilgili görüşmeler yapıp kararlar verilmekteydi⁷⁰.

Bu dönemde İstanköy’de ön plana çıkan kurumlardan biri de Sandık Eminliği’dir. 1849 yılında İstanköy Sandık Eminliğine Pazili oğlu Andonaki tayin olmuştur⁷¹. Kurulan Mal Sandıkları ile Kaymakamlık dahilinde gerekli olan harcamalar karşılanmaktaydı. Yapılan bütün harcamalar kaydedilmekteydi. Okul yapımı, köprü, kaldırım ve çeşme gibi ihtiyaçların giderilmesi için sandıklardan harcamalar yapılmaktaydı⁷². İstanköy’de bulunan rüşdiye mektebinini tamirine ve mektebin muallimlerine verilecek maaşlar için Mal Sandığından ödeme yapılmaktaydı⁷³. Bu harcamaların dışında sandıktan harcama yapılması yasaktı. Kaymakamlar da bu sandıklardan şahsi olarak borçlanmaktaydı. Kaymakamlar, aldıkları bu borçları ödeyemeyince sorunlar yaşanmaktaydı. Mesela, 1851 senesinde İstanköy Kaymakamı sabık Esad Bey Mal Sandığından aldığı 31.000 kuruşu ödeyemeyince görevinden uzaklaştırılması istenmiştir⁷⁴.

1854 yılında Kaymakam Mustafa Ağa geçirmiş olduğu hastalık neticesinde el ve ayakları tutmadığından yerine 4.500 kuruş maaşla sabık Erdek Kaymakamı tayin olmuştur⁷⁵. Aynı şekilde İstanköy Kaymakamı Şükrü Bey adanın havasıyla uyum sağlayamadığından görevinden azledilerek yerine Kaymakam-ı Sabık Hüseyin Ağa Kaymakamlığa getirilmiştir⁷⁶. Kaymakamların en önemli görevlerinden biri olan vergilerin toplanması hususunda bazı usulsüzlüklerin yapılması ve bu durumdan halkın şikâyet etmesi üzerine kaymakam hakkında

⁶⁸ BOA, A. MKT. UM, nr. 7/96; Musa Çadırcı, *Tanzimat Dönemi Osmanlı’da Ülke Yönetimi*, s. 236.

⁶⁹ BOA, A. MKT. NZD, nr. 281/73.

⁷⁰ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde....*, s. 1156- 1157.

⁷¹ BOA, KK. MUHASSILLIK, nr. 5859.

⁷² BOA, A. MKT. MHM, nr. 220/10.

⁷³ BOA, A. MKT. MHM, nr. 433/77.

⁷⁴ BOA, İ. MVL, nr. 197/6115.

⁷⁵ BOA, İ. MVL, nr. 296/11983.

⁷⁶ BOA, İ. MVL, nr. 450/20089.

tahkikat başlatılmaktaydı. Bu da Tanzimat Fermanının uygulanması için nasıl bir hassasiyet gösterildiğini ortaya koyması açısından önemli bir örnektir⁷⁷. Kaymakamlığın en önemli işlerinden biri de maaş ödemeleriydi⁷⁸.

4) 1849 Nizamnamesine Göre Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Yeniden yapılandırılması ve İstanköy

Sultan II. Mahmud saltanatında eyaletlerde merkezi otoriteyi yeniden güçlendirme çalışmaları, 1826 Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla hız kazanmıştır. Bu yapılanma süreci içerisinde Anadolu eyaletleri idari bakımdan resmen dörde taksim edilmiştir⁷⁹. Tanzimatın ilanından sonra Mustafa Reşit Paşa'nın Sadrazam'lığında eyalet teşkilatı yeniden ele alınmıştır. Tanzimat sürecinin bir getirisi olarak uygulamaya konulan ilk yenilik Muhassıllık'tır. Adalara Muhassıllar tayin edildiğinde beraberlerinde Muhassıllık Meclisleri de faaliyete geçmiştir⁸⁰. Cezayir-i Bahr-i Sefid'de 1849 yılındaki yapılanmada Rodos Adası vilayet merkezi olmuştur. Maliye eski Nazırlarından Mustafa Safveti Paşa 80.000 kuruş maaş ile takdir edilen vilayete vali olarak atanmıştır⁸¹. İstanköy, bu yeni teşkilatlanmada Sakız Adası'na bağlanmıştır. İstanköy'ün Sakız'a bağlılığı 1855'e kadar devam etmiş bu tarihten sonra ada müstakil bir liva olmuştur. Ancak bu durum kısa bir süre devam ettikten sonra yeniden Sakız Adasına bağlanmıştır. 1855 yılında Bodrum idari bakımdan İstanköy'e bağlı olup⁸² Müdürlükle idare edilmekteydi.

1849 Nizamnamesine göre valiler atandıkları vilayetleri, üyelerini Müslim ve Gayrimüslimlerin oluşturduğu meclis aracılığı ile idare etmekteydiler. Bu mecliste alınan kararlar bütün eyalet için geçerliydi. Bu itibarla Kaymakamlık Meclislerinden ayrılmaktaydı. Vali, Naib, Müftü, Kocabaşı ve Yahudi Millet Başı

⁷⁷ BOA, **İ. MVL**, nr. 174/5181.

⁷⁸ BOA, **MAD**, nr. 10554

⁷⁹ Halil İnalcık, "eyalet", **DİA**, C. XI, s. 548-550.

⁸⁰ Musa Çadircı, "Tanzimatın Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler", **Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, Ankara 1989, s. 296.

⁸¹ BOA., **İ. DH**, nr.10445.

⁸² BOA, **A. MKT. MHM**, nr. 68/81.

ile 4 Müslüman bu meclisin üyeliklerini oluşturmaktaydı⁸³. Cezayir-i Bahr-i Sefid Mutasarrıflığının teşkil edilmesiyle meclis üyeleri yeniden belirlenmiştir. Bu meclislerde; Mal Müdürü ve Tahrirat Kâtibi⁸⁴ ve 7 Müslüman aza ile 1 Rum ve 1 de Yahudi temsilcisi bulunmaktaydı. İstanköy Adasının diğer adalarla ilgili muamelelerini görmek için Defterdar, Müfettiş⁸⁵ ile Evkaf Müdürü ve Muacelat Müdürü⁸⁶ ve memuru da bulunmaktaydı.

Vilayet sistemine geçilmesiyle beraber valilerin, vilayete bağlı mahalleri gezerek yeni sistemin uygulamalarını denetlemesi istenmiştir⁸⁷. Bundan dolayı, Vali Safveti Paşa vilayet dahîlinde olan adaları dolaşarak buralarda gördüğü aksaklıkları merkeze kapsamlı bir şekilde rapor etmiştir⁸⁸. Hazırlanan bu raporda yer alan en önemli hususlardan biri de, Osmanlı Devleti tebasından olan bazı kimselerin yabancı devlet tebasına geçmesidir. Özellikle Osmanlı tebası vatandaşların gemilerine Yunan bayrağı çekmeleri, Yunan Elçiliğine şikâyet edilmiştir⁸⁹. Ancak teba değiştirenler sadece Osmanlı vatandaşları olmayıp Yunanistan vatandaşlarından da Osmanlı tebasına geçenler bulunmaktaydı. 1854 senesinde Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletindeki İstanköy, Sakız, Midilli, Kalimnoz, Meis, Girit ve Rodos adalarında toplam 221 kişi Osmanlı tebalığına geçmiştir⁹⁰. Aşağıdaki tabloda 1854 senesinde Ege Adalarında Osmanlı tebalığına giren yabancı uyruklu vatandaşların miktarları verilmiştir. Tabloya göre, Osmanlı vatandaşlığına geçenlerin en fazla olduğu ada Sakız Adası'dır. İstanköy Adasında ise toplam 4 nefer Osmanlı vatandaşlığına geçmiştir.

⁸³ BOA, **İrade Dahiliye (İ. DH)**, nr. 15860; Ali Fuat Örenç, **Yakın Dönem Tarihimizde...**, s. 93.

⁸⁴ BOA, **A. MKT. MHM**, 379/81; **AD**, nr. 114.

⁸⁵ BOA, **İ. MVL**, nr. 531/23814.

⁸⁶ BOA, **A. MKT. MHM**, nr. 379/31.

⁸⁷ BOA, **A. MKT. UM**, nr. 362/87.

⁸⁸ Ali Fuat Örenç, **Aynı eser**, s. 95.

⁸⁹ BOA, **Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi (HR. MKT)**, nr. 28/13.

⁹⁰ BOA, **HR. MKT**, nr. 86/89.

Tablo-2	
1854 SENESİNDE ADALARDA OSMANLI TABİİYETİNE GİRENLERİN MİKDARLARI	
ADA	NEFER
İstanköy	4
Sakız	112
Midilli	59
Kalimnoz	5
Girit	8
Meis	2
Rodos	31
Toplam	221

Adalardaki yabancı etkisine diğer bir örnek ise, Ege Denizi'nde ticaret yapan Yunan bandıralı tütün yüklü gemilerin içerisinde barut, silah ve dinamit bulundurmaktaydılar. Osmanlı Hükümeti bu durumun önüne geçmek için İstanköy, Rodos ve Sömbeki adaları arasında bir vapur dolaşmasına karar vermiştir⁹¹.

1849 yılında yapılan yeni düzenlemeler neticesinde İstanköy'de bir de Kaza Meclisi oluşturulmuştur. Bu mecliste, küçük davalar ile verilen talimatlar görüşülmekteydi. Ancak, cinayet ve hırsızlık gibi büyük davaların ve meclisin verdiği kararların itiraz merkezi Rodos'tu. Mesela, 1853'te İstanköy'de bulunan İngiliz müste'min tüccar İspiro'nun marangoz İstavri tarafından 500 kuruş para karşılığında başına sopa ile vurup, mendil ile boğduktan sonra karnını deşerek öldürmesi neticesinde yapılan mahkeme sonucunda, marangoz İstavri'ye 4 yıl hapis cezası verilmişti. Ancak davanın daha sonra Rodos'ta tekrar mahkeme olunmasına karar verilmiştir⁹². Başka bir örnekteyse, İstanköy'de İngiltere tebasından olan Maltalı Antonio adındaki şahıs liman tahririne mahsus olan

⁹¹ BOA, **DH. MKT**, nr. 2319/170.

⁹² BOA, **Sadaret Evrakı Mektubi Kalemî Meclis-i Vala Kısmı (A. MKT. MVL)**, nr. 61/41.

vapurun müstahdemi tarafından dövülerek sol kolu kırılmıştır. Rodos'ta görülen mahkeme sonucunda müstahdemin tazminat vermesine karar verilmişti⁹³.

Yabancı devlet vatandaşlığına geçmenin en önemli nedenlerinden biri de yabancı devlet uyruklularına verilen kapitülasyonlardan yararlanma hakkıydı. Yine Yunan Konsolosunun karıştığı başka bir olay da ise 1859 yılında İstanköy'de vergi vermek istemeyen Mihali, kocabaş ve subaşı tarafından kaymakamlığa götürülmüştür. Bu şahıs kendisinin Müslüman olmadığını ve Yunanlı olduğunu, pasaportunun konsolosta olduğunu iddia ederek vergi vermeyeceğini ifade etmiştir. İstanköy Kaymakamı bu söylenenlere inanmayarak, Mihali'nin Müslüman olduğunu ve vergi vermesi gerektiğini belirterek bu şahsı hapsedmiştir. Durumdan haberdar olan konsolos, derhal kaymakamın konağına giderek Mihail'in serbest bırakılmasını talep etmiştir. Ancak kaymakamın Mihali'nin serbest bırakmaması üzerine çıkan olaylar esnasında konsolosluk tercümanı dövülmüştür. Bunun üzerine, Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi ile Rodos'ta bulunan Yunan Konsolosu adaya gelerek incelemelerde bulunmuş ve olay hakkında tahkikat başlatılmıştır⁹⁴.

Örneklerden anlaşılacağı üzere ölümle sonuçlanan olaylarda kısas ve sair Şer'î ve kanuni cezaların davası Rodos mahkemesi tarafından görülmekteydi. Hırsızlık gibi sıradan olaylar ise İstanköy'de bulunan mahkemeler tarafından karara bağlanmaktaydı. Ancak bu mahkemeye yapılacak itirazlar, Rodos'taki Vilayet Temyiz Mahkemesi tarafından ele alınmaktaydı⁹⁵.

İstanköy'de mevcut Kaza Meclisi üyeleri arasında seçim ile gelen dürüst ve güvenilir 2 kocabaş ile 3 aza ve işinin ehli bir yazıcı bulunmaktaydı. Meclise yapılan aza seçimleri ise her sene Mart ayında gerçekleştirilmekteydi. Seçilenlerin üyelikleri mazbatalarının eyalet merkezince onaylanmasından sonra resmîyet kazanmaktaydı. Meclis reisinin Kaza Müdürü olduğu meclisteki çalışmalar

⁹³ BOA, **Hariciye Nezareti Tercüma Odası (HR. TO)**, nr. 222/51.

⁹⁴ BOA, **A. MKT. NZD**, nr. 281/73.

⁹⁵ BOA, **AD**, nr. 859.

mazbata haline getirilmekteydi. Burada haftada 2 gün hukuki davalar görüşülürken, despot veya vekili meclis çalışmalarına katılmak zorundaydı. Meclisin toplanabilmesi için üyelerin yarısından fazlasının bulunması gerekmekteydi. Mazeretli olup da gelemeyenlerin durumları mazbataya işlenip daha sonra toplantı tutanakları kendilerine gösterilmekteydi. Oy çokluğu ile alınan kararlara muhalefet edenler ise mazbatayı imzalamama veya mazbataya muhalefet şerhi koymaya hakları bulunmaktaydı. Aynı durum Kaza Müdürleri için de geçerliydi. Eski üyeler, yeni üyeler seçilip görevlerine başlayana kadar görevlerine devam etmekteydiler. Bu sistemin en önemli yeniliklerinden biri de Mal Sandıklarının oluşturulmasıydı.

Daha önce değindiğimiz gibi Mal Sandıklarından adanın dahîli işlerinde faydalanılmakta ve yapılan bütün harcamalar kaydedilmekteydi. Mal Sandıklarından sadece okul yapımı, kaldırım, çeşme gibi ada ihtiyaçlarının giderilmesi için yararlanılmaktaydı⁹⁶. Ancak bazı durumlarda farklı ihtiyaçlar için de sandığa başvurulmaktaydı. Mesela, 1857 senesinde İnoz ahalisinden olan Derviş Efendi uyuz salgınından ötürü İstanköy'e gelmişti. Derviş Efendi'ye günlük 3 kuruş olmak kaydıyla aylık 90 kuruş Mal Sandığından ödenmişti⁹⁷. Yine İstanköy'de iskân ettirilen Hemond aşireti mensuplarına günlük 60'ar para Mal Sandıklarından verilmekteydi⁹⁸. Aynı şekilde 1897'deki Girit isyanından kaçan Müslümanların bir kısmı İstanköy'e getirilmiş ve bunların iaşesi için gerekli meblağın sandıktan karşılanması kararlaştırılmıştır⁹⁹.

Cezayir-i Bahr-i Sefid'de 1849 Nizamnamesi gereği uygulamaya konulan yeni düzenlemeleri yerinde görmek için Sultan Abdulmecid, İstanköy de dahîl olmak üzere, Ege Adalarına 2 Haziran 1850 tarihinde bir gezi gerçekleştirmiştir. Bu gezi adalar halkı tarafından heyecanla karşılanmıştır.

⁹⁶ BOA, **A. MKT. UM**, nr. 220/10; **AD**, nr. 861.

⁹⁷ BOA, **İ. MVL**, nr. 393/17116.

⁹⁸ BOA, **DH. MKT**, nr. 1956/31.

⁹⁹ BOA, **DH. MKT**, nr. 2156/35.

5) Sultan Abdülmecid'in Ege adaları Seyahati ve İstanköy'e Uğraması

Sultan Abdülmecid'in Ege Adalarına gerçekleştirmiş olduğu seyahatler adalar halkı tarafından heyecanla karşılanmıştır. Sultan, Ege Adalarına gerçekleştirmiş olduğu 1845 ve 1850'deki seyahatlerinde adaları dolaşp Tanzimat'ın uygulamalarını yakından gözlemleme ve denetleme imkânı bulmuştur.

1845 senesindeki¹⁰⁰ seyahat 17 gün sürmüş olup İmroz, Bozcaada ve Midilli' ye uğranmıştır¹⁰¹. Bizim için önemli olan ikinci seyahati ise 2 Haziran 1850 tarihinde başlamış olan 24 günlük seyahattir. Çırağan Saray'ı önünden Taif Vapur'u ile hareket eden kafiide Veliaht Aziz ve Murad Efendiler, serasker Rıza Paşa, Ticaret Nazırı İsmail Paşa ve Tophane Amire Nazırı Ahmed Fethi Paşa bulunmaktaydı¹⁰².

Sultan, ilk olarak Astropalya Adası'na uğradıktan sonra Rodos'a geçmiş ve bir müddet burada kalmıştır. Sultan Abdülmecid, 15 Haziran 1850 Cumartesi günü Rodos'tan ayrıldıktan sonra Sömbeki ve Bodrum'a da uğrayıp İstanköy Adası'na gelmiştir¹⁰³. Padişah adada kaldığı süre zarfında, halkın sorunlarıyla yakında ilgilenme fırsatı bulmuştur. Mesela, adada yaşanmış şiddetli kış şartlarından dolayı limon ağaçlarının zarar görmesi neticesinde limon ağaçlarının düzelinceye kadar ahalinin senelik vergilerinde indirim yapılması isteği Padişah'a iletilmiştir. Meclis-i Vala'da alınan karara göre hem halkın perişanlığından dolayı sıkıştırılmak istenmemesi hem de hazinenin zarar görmemesi için 1 yıl olmak üzere vergilerin ertelenmesi kararlaştırılmıştır¹⁰⁴. Sultan Abdülmecid'in İstanköy'de bulunduğu

¹⁰⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.VI, TTK, Ankara 1995, s. 102.

¹⁰¹ Emine Eliboyalı, **II. Mahmud ve Abdülmecid'in Yurt İçi Seyahatleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1972, s.26-39.

¹⁰² Ali Fuat Örenç, **Aynı eser**, s. 107.

¹⁰³ BOA, **Sadaret Amedi Kalemi (A. AMD)**, nr. 20/8.

¹⁰⁴ BOA, **İ. MVL**, nr. 192/5839; **A. AMD**, nr. 26/13.

sırada Sultan için yapılan masraflar kayıtlara aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi yansımıştır¹⁰⁵;

Tablo-3	
1850 SENESİNDE SULTAN ABDULMECİD'in İSTANKÖY'de BULUNDUĞU SIRADA SULTAN İÇİN YAPILAN MASRAFLAR	
Masraflar	Kuruş
İzzet Reis kayık ile irsali penayir-i tulum	31
Çalar saat zarfının tamirine verilen	26
Adanalı Mehmed Reis sefinesiyle İslam şalisi 107 zira 4 top	362
Şam alacası 18 top	557
Köleler için dülbent dester	156
Kölelere kavuk maa kutulu 4 adet	96
Köleler için mest pabuçu 10 adet	85
Duhan-ı bahçe 3 kıyye 35 fiat	210
Belde-i bohça	4
Gulam Beşir için mezar taşı	118
Gümrük için verilen	21
İstanköy Voyvodasının tatarı yediyle	8
İstanköy Voyvodasının tatarı yediyle irsali celbiye sandal ve üstadiye	90
Yorgancı Mustafa Ağa yediyle irsal olunan mest 3 adet	13
Tatar Hasan Ağa ile irsal olunan duhan bahçe	60
Kapu Kethüdası Efendinin emri ve siz efendim emriyle 10 adet tatarlara verilen	3.000
YEKÜN	4.844 kuruş 52 para

İstanköy'den ayrılan Sultan Abdülmecid, Sakız adasına geçerek¹⁰⁶ burada kendi adıyla yapılmış olan camii ve bazı yerleri ziyaret ettikten sonra Çeşme' ye geçmiştir¹⁰⁷. Padişah ziyareti sırasında İstanköy Kaymakamlığından yapılan 3.000 kuruşluk masraf Mal Sandığında karşılanmış ve durum vali Ragıp Paşa'ya bildirilmiştir¹⁰⁸.

¹⁰⁵ BOA, **Cevdet Dahiliye (C. DAH)**, nr. 7043.

¹⁰⁶ Ali İhsan Gencer, "Sakız Adasında Açılan Özel Bahriye Mektebi", **Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları**, İstanbul 1986, s. 71-77.

¹⁰⁷ Eliboyalı, **II. Mahmut ve ...**, s. 48-50; Ali Fuat Örenç, **Aynı eser**, s. 109.

¹⁰⁸ BOA, **C. DAH**, nr. 6585.

II-CEZÂYİR-İ BAHR-İ SEFÎD VİLÂYETİ'NİN TEŞKİLİ ve İSTANKÖY ADASININ İDARÎ KURUMLARI TEŞKİLÂTI

A) 1864 ve 1867 Nizamnamelerine Göre Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti ve İstanköy Adası

Tanzimat Ferman'ını müteakip yapılan düzenlemeler, hem iç hem de dış nedenlerden ötürü beklentileri tam olarak karşılayamamıştır. Özellikle Lübnan ve Rumeli'de ortaya çıkan karışıklıklar olaylara Avrupalı büyük devletlerinin müdahalelerine neden olmuştur. Osmanlı Devleti, yaşanan bu gelişmelerden dolayı yeni bir Vilayet Nizamnamesi yayımlamayı uygun bulmuştur. Yeni Vilayet Nizamnamesi Ali ve Fuat Paşa'ların girişimleriyle daha çok Fransız yönetim biçimi örnek alınarak hazırlanmıştır. İdari alanda yeni değişiklikler içeren bu yeni düzenleme ile en büyük yönetim birimi olan eyalet yerine vilayet kabul edilmiştir. Nizamname 8 Kasım 1864 tarihinde ilan edilmiştir¹⁰⁹.

1867 yılında yapılan Vilayet Nizamnamesi ise 1864 düzenlemesinin bütün imparatorluğu kapsayacak hale getirilmesinden ibarettir. 22 Ocak 1871 tarihinde meclislerin yapılması ve 1864 Nizamnamesinin daha belirgin hale getirilmesi için İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamname'si yürürlüğe konulmuştur¹¹⁰.

1864 Nizamnamesine göre Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti, merkez Midilli olmak üzere; İstanköy, Rodos, Limni, Sakız ve Kıbrıs livaları, Kartal, Beykoz, Şile ve Heybeliada, Büyükada ve Terkos adalarından oluşmaktaydı¹¹¹. 1867 senesinde yapılan düzenleme ile Biga Sancağı Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti bünyesine

¹⁰⁹ M. Reşat Yıldırım, **1864 Vilayet Nizamnamesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, İstanbul 1977, s. 3-50; Ali Fuat Öreñ, **Aynı Eser**, s. 110.

¹¹⁰ İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğunda İdari Modernleşme ve Mahalli İdare Alanındaki Gelişmeler", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, İstanbul 1982, I-II, s. 143-148; İlber Ortaylı, "İlk Osmanlı Parlamentosunun Yapısında Eyalet İdare Meclislerinin Etkisi", **Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim: Makaleler-I**, Ankara 2004, s. 233-239; Mehmet Seyitdanlioğlu "Yerel Yönetim Metinler (VI): 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Eylül 1996, V/5, s. 89-103; Fuat Öreñ **Yakın Dönem Tarihimizde...**, s. 110.

¹¹¹ **Cezayir-i Bahr-i Sefid Salanmesi (CBSS)**, Sene 1283, s. 160.

alınmıştır. Vilayetin merkezi ise Kala-i Sultaniye olmuştur. (2 Haziran 1867)¹¹². Bu yeni düzenleme ile Rodos, Sakız ve Midilli Sancakları Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti’ni meydana getiriyordu. İstanköy, 1864 düzenlemesinde müstakil bir liva olurken 1867 düzenlemesinde Rodos Sancağına bağlanmıştır¹¹³. Yapılan düzenleme ile vilayet, 8 kaymakamlık ve buna bağlı 23 nahiyeden mevcuttu. Nüfuslarına göre sınıflandırılan kazalardan İstanköy, Bozcaada ve Limni Kaymakamlıkları 1. sınıf, Biga ve Ezine Kazaları, Kaşot ve Sömbeki adaları 2. sınıf Kaymakamlık, Molova da 3. sınıf kaymakamlık olmuştur.

Tablo-4	
1867 VİLAYET NİZAMNAMESİ’NE GÖRE CEZAYİR-İ BAHR-İ SEFİD VİLAYETİNİN MÜLKİ TAKSİMİ	
RODOS SANCAĞI	
İstanköy Kastello Nahiyesi (Rodos’ta) Marmaris Nahiyesi Meis Kalimnoz Leryoz Batnoz	Karbot Sömbeki Herkit İlyaki İncirli Kaşot Kerpe Astropalya

Kayserili Ahmet Paşa’nın Valiliği sırasında İstanköy, Rodos, Biga ve Midilli Sancaklarına bağlı adaların listeleri hazırlanmış ve vilayet merkezine olan mesafeleri gösterilmişti. Yine bu çalışmaya göre, Biga Sancağında 7 ada yer alırken, Midilli’de 6, Sakız’da 7, İstanköy Sancağında 81 ve Rodos Sancağında da 37 ada bulunmaktaydı. Bu esnada adaların paylaşılmasında bazı sorunlar yaşanmaktaydı. Örneğin, Sakız Sancağına bağlı olan Taşçıtlığı Adası’nın İstanköy’e bağlanması yönünde bir müracaat olmakla birlikte bu istek kabul

¹¹² BOA, **İrade Mesalim-i Mühimme (İ. MMS)**, nr. 5692.

¹¹³ BOA, **A. MKT. MHM**, nr. 380/13.

edilmemiştir. Adaların coğrafi konumları göz önüne alındıktan sonra Sakız Sancağı dahilinde bırakılan Taşçıtlığı Adası'nın İstanköy'e 110 mil, Sakız'a ise 10 mil mesafesinde olduğundan bu istek kabul edilmemiştir.¹¹⁴ 1869 senesinde Milas ve Bodrum'a bağlı 26 ada İstanköy'e, İzmir'e yakın olanlar ise Aydın Vilayetine dahıl olmuştur¹¹⁵.

B)Meşrutiyet Dönemlerinde Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti ve İstanköy Adası

1- 1876 Kânun-ı Esasi'nin İlanı Sonrası Vilâyetin Durumu ve İstanköy

Osmanlı Devleti, 1856 yılında ilan ettiği Islahat Fermanı ile yabancı devletlerin müdahalelerini engellemeye çalışmış, ancak bu müdahaleler artarak devam etmiştir. Yemen ve Hersek Olaylarından sonra devleti ülkeyi bir arada tutmak için, 23 Aralık 1876 tarihinde Meşrutiyet ilan etmiştir. Meşrutiyetin ilanı ile da Kanun-i Esasi yürürlük kazanmış oluyordu. Kanuni Esasi'nin ilan edilmesi tüm yurttaki memnuniyetle karşılanmıştı. Meşrutiyet'in ilanı İstanköy halkı tarafından da memnuniyetle karşılanmış ve bu memnuniyet Bab-ı Aliye iletilmiştir¹¹⁶.

Kanuni Esasi'nin ilan edilmesiyle vilayetlerde yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu düzenleme ile Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetinin merkezi Rodos olmak kaydıyla vilayet; İstanköy, Midilli, Sakız ve Kıbrıs Sancaklarından oluşturulmuştur. Ancak bu düzenlemedeki ilk değişiklik 93 Harbinden sonra meydana gelmiştir. 93 harbinden sonra Rus tehdidine karşılık olarak, İngiliz desteğini sağlamak amacıyla, Kıbrıs'ın İngiltere'ye üs olarak verilmesiyle Kıbrıs vilayet yapısı dışına çıkarılmıştır¹¹⁷. Bu dönemde, İstanköy Adası başlarda

¹¹⁴ BOA, Şuray-ı DevleT Evrakı (ŞD), nr. 2340/2.

¹¹⁵ BOA, AD, nr. 861.

¹¹⁶ BOA, AD, nr. 861, s. 10.

¹¹⁷ BOA, AD, nr. 865

müstakil bir sancak iken daha sonraları Sakız'a bağlanmış¹¹⁸ ve İstanköy'e bağlı kazalar da Sakız ve Rodos arasında paylaştırılmıştır.

Tablo-5
1878 YILINDA CEZAYİR-İ BAHR-İ SEFİD VİLAYETİ'NİN MÜLKİ YAPISI
SAKIZ SANCAĞI
İstanköy Kazası İncirli Nahiyesi Astropalya Nahiyesi Karbot Kazası Batnoz Nahiyesi Kalimnoz Kazası Leryoz Kazası

Kıbrıs'ın vilayet dışına çıkarılmasından sonra vilayet merkezinin neresi olacağı konusunda tartışmalar olmuştur. Nitekim 1880 senesinde merkez Rodos'tan alınarak Sakız'a nakledilmiştir. Fakat yapılan bu değişiklikler İstanköy Adası'nı etkilemeyip Sakız Adası'na olan bağlılığı devam etmiştir¹¹⁹. 1886'da Yunanistan'ın Girit'i topraklarına katmak için yaptığı kışkırtmalar sonucu ortaya çıkan gerginlik doğal olarak Ege Denizi'nde güvenliği ön plana çıkarmıştır¹²⁰. Bundan dolayı Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetinin merkezi Sakız'dan alınarak tekrar Rodos'a nakledilmiştir¹²¹. İstanköy'ün bu düzenleme ile Sakız'a bağlılığı devam etmiştir¹²². Ancak ada kısa bir süre sonra Rodos'a bağlanmıştır¹²³. Bu konuda Şuray-ı Devlet Dahîliye Dairesi ile Meclis-i Mahsus'ta yapılan görüşmelerde, Sakız Mutasarrıfı Namık Kemal Bey'in Müslümanların yaşadığı bu adanın Sakız'dan ayrılmasından sonra seçimlerde Hristiyanların ağırlık kazanacakları yönündeki görüşü dikkate

¹¹⁸ CBSS, Sene 1301, s. 76.

¹¹⁹ CBSS, Sene 1302, s. 107.

¹²⁰ Cemal Tukin, "Girit", **İA**, İstanbul 1955, C. IV, s. 791-804; Ayşe Nükhet Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, Ankara 2000, s. 33-40; Ali Fuat Örenç, **Yakın Dönem Tarihimizde...**, s. 123.

¹²¹ Ömer Faruk Akün, "Namık Kemal", **İslam Ansiklopedisi (İA)**, Eskişehir 1997, C. IX, s.65.

¹²² BOA, **DH MKT**, nr. 1520/119.

¹²³ CBSS, Sene 1310, s. 75.

alınmamıştır. İstanköy'ün Sakız'a 100 mil, Rodos'a 60 mil uzaklıkta bulunması, bütün ticaretini bu ada ile yapması, ahalinin istekli oluşu ve mali yönden faydalı olmasından ötürü böyle bir değişiklik gerçekleşmemiştir¹²⁴. İstanköy Kazası ile buraya bağlı İncirli Nahiyesi¹²⁵ 5 Ekim 1888 tarihinde Rodos'a bağlanmıştır¹²⁶. 1887 senesinde Leryos ve Kalimnoz kazaları İstanköy Kazası'na raptedilmiştir. Bunun neticesinde, İstanköy yeniden Mutasarrıflık haline getirilmiştir¹²⁷. Oluşturulan bu yeni Mutasarrıflık için gerekli olan tahsisat aşağıdaki tabloda gösterildiği gibiydi¹²⁸;

Tablo-6 İSTANKÖY MUTASARRIFLIĞININ TEŞKİLİNDE VERİLMESİ LAZIM GELEN TAHSİSAT (1887)	
MAAŞLAR	KURUŞ
Mutasarrıf maaşı	5.000
Tahrirat Müdürü maaşı	1.200
Tercüman maaşı	500
Tahrirat Kalemi maaşı	1.300
Muhasebeci maaşı	1.500
Sandık Emni maaşı	400
Odacı maaşı	100
Bidayet Ceza Reisi maaşı	1.400
Müdde-i Umumi Muavini	1.400
Hukuk ve Ceza Azası (4 nefer)	1.440
Aza Mülazımları (2 nefer)	540
Zabıt Kâtibi (4 nefer)	1.200
Baş Kâtip	600
Mahkeme Mübaşirleri (2 nefer)	320
İcra Memuru	500
Adliye Odacısı	40
Kırtasiye	180
TOPLAM	18.620

¹²⁴ BOA, **Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)**, nr. 36/25.

¹²⁵ BOA, **AD**, nr. 861.

¹²⁶ BOA, **DH. MKT**, nr. 1563/2.

¹²⁷ BOA, **DH. MKT**, nr. 1469/68.

¹²⁸ BOA, **İ. DH**, nr. 1031/81251.

1899 senesinde Kalimnoz Adası'na İstanköy, Leryoz ve Bodrum Kazaları bağlanması talep edilmiştir. Gerekçe olarak da Kalimnoz Adası'na 2-3 saat mesafede olmasından dolayı idaresinin kolay olacağıdır¹²⁹. Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi tarafından talep edilen bu isteğin nedeni, Girit meselesinin neticesinde Kalimnoz Adası'nın kazandığı önemden dolayıdır¹³⁰.

2- II. Meşrutiyet Sonrası Vilâyetin Durumu ve İstanköy

II. Meşrutiyetin 1908'de ilanından sonra İttihat Terakki yönetimi tüm ülkede olduğu gibi Ege Adalarındaki sorunları çözmeye çalışmıştır. Bunun için mali karışıklığın giderilmesine çalışılmıştır. 1909'da Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi'ne gönderilen bir telgrafta, Rodos ve İstanköy hariç olmak üzere bu iki adaya bağlı on adanın bütün mali imtiyazlarının kaldırıldığı ve bu adalarda diğer vilayetlerdeki uygulamaların aynen uygulanacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda İttihat Terakki yönetimi politikasının etkisiyle 1910 senesinde tüm ülkede olduğu gibi Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nde de resmi dairelerde Türkçe resmi dil olarak kabul edilmiştir¹³¹. Bu dönemde adaların idari yapısında belirgin bir değişiklik yapılmamış ve uygulamalar İtalyan işgaline kadar devam etmiştir.

C- Vilâyet Teşkilâtında İstanköy Adasının İdarî Kurumları

Vilayette 1849, 1864 ve 1867 Nizamnameleri ile yapılan düzenlemeler 1871 senesindeki düzenleme ile son halini almıştır. 1871 düzenlemesiyle vilayette sancak, kaza ve köy yönetimi ayrıntılarıyla ortaya konulmuştur. Bu dönemde vilayetlerde valinin yanı sıra vali muavinliği oluşturulmuştur. Merkezde; Defterdar, Mektupçu, Umur-ı Ecnebiye Müdürü, Maarif Müdürü, Tarik Emni, Defter-i Hakani Müdürü, Emlak ve Nüfus Müdürlüğü, Evkaf Müdürü ve

¹²⁹ BOA, DH. MKT, nr. 2200/13.

¹³⁰ BOA, Yıldız Tasnifi Mütenevvi Maruzatı (Y. MTV), nr. 189/153.

¹³¹ Şerafettin Turan, "Rodos ve On iki Adanın Türk Hakimiyetinden Çıkışı", *Belleten*, C. 113, 1965, s. 85; Ali Fuat Örenç, *Aynı eser*, s. 126.

Alaybeyinin çalışma alanları belirlenmiştir¹³². Yeni düzenleme ile Belediye Meclislerinin halkoyuyla seçilmesi ve içlerinden birinin hem reis hem de Nahiye Müdürü olarak hükümetçe atanması düşünülmüştür. Nüfus olarak idari taksimat yapıldığından nüfusça kaymakam idaresine girmeyen adalar nahiye olarak kabul edilmiştir. Nahiyelerin de 5 ile 10 bin arasında nüfus barındıranları birinci sınıf, 5 binden aşağı olanları ikinci sınıf olacaktı. Buralara belediye işlerini gören müdürden başka zaptiye neferleri ile zaptiye müfettişi atanacaktı. Kazalar da nahiyeler gibi ele alınıp 10 binden 15 bine kadar nüfusu olanlar ikinci sınıf, 15 binden fazla olanlar ise birinci sınıf kaymakamlık olacaktı. Aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi taksimat gerçekleşmiştir.

Tablo-7 CEZAYİR-İ BAHR-İ SEFİD VİLAYETİ MÜLKİ DURUMU (1876 SONRASI)					
Nüfus	Kazalar		Rodos Livası	Eski Tahsisat	Yeni Tahsisat
	Sınıf-1 sanî	Sınıf-1 evvel			
30.000	-	-	Rodos Ceziresi	10.715	14.300
12.000	1	-	Meis Kaymakamlığı	1.350	4.600
16.000	-	1	Kibrit Kaymakamlığı	700	6.000
12.000	1	-	Sömbeki Kaymakamlığı	2.000	4.600
29.000	-	1	Sömbeki Kaymakamlığı	3.460	7.750
17.000	-	1	İstanköy Kaymakamlığı	3.615	7.000
116.000	2	3	-	21.940	44.250

Düzenlemelerin ardından İstanköy Kazası kendisine bağlı İncirli Nahiyesi ile birlikte birinci sınıf kaymakamlık olmuştu. Kaymakama 4.000 kuruş, idare meclisi ve tahrirat kâtibine 1.200 kuruş ve Rumca için istihdam edilen yardımcısına 800 kuruş, İstanköy'e bağlı İncirli Müdürüne ise 1.000 kuruş maaş

¹³² Çadırcı, **Tanzimat Döneminde...**, s. 249-168; Ortaylı, **Tanzimat Devrinde...**, s. 54-97; Ali Fuat Örenç, **Aynı eser**, s. 129.

tahsis edilmiştir¹³³. Yine İstanköy Mutasarrıflığı dahîlinde bulunan Batnoz Müdürlüğü lağvedilip Karbot ve Linbos adalarıyla birleştirilerek bir kaymakamlık oluşturulmuştur¹³⁴. Bu düzenlemede Astropalya Müdürlüğü de İstanköy Mutasarrıflığı dahîlinde yer alıyordu¹³⁵. 1880 senesinde de Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti merkezi Rodos'tan Sakız'a alınmıştır. 1888 senesinde Leryos ve Kalimnoz Kazaları mülhakatlarıyla beraber İstanköy Mutasarrıflığına dahîl olmuştur¹³⁶.

Tablo-8							
1888 Yılı Düzenlemesi ve İstanköy							
	Kaymakamlıklar ile zabıta müfettişi bulunduracaklar		Müfettişlik zabıta sınıf	Kaza ve liva sınıf	Eski Tahsisat	Yeni Tahsisat	Fazlası
	Mikdar-ı Nüfus		-	1	2700	4000	1300
	10.000	İstanköy	-	-	275	1200	915
		Tahrirat ve Meclis-i İdare Kâtibi					
		Refikî					
Halâ Müdürlüktür Bundan böyle 1. sınıf zabıta müfettişi bulunduracaktır.	7000	Mülhâk incirli Adası	1	-	630	1000	370

¹³³ BOA, Şura-yı Devlet Mülkiye (ŞD. MLK), nr. 2342/16.

¹³⁴ BOA, AD, nr. 861.

¹³⁵ BOA, AD, nr. 865

¹³⁶ BOA, DH. MKT, nr. 1469/68.

Vilayet döneminde İstanköy’de, Mutasarrıf başkanlığında Müslim-Gayrimüslim altı seçilmiş ve dört tabii üyeden oluşan İdare Meclisi heyeti ile yedi azadan oluşan belediye heyeti faaliyet göstermekteydi. Evrak işleriyle ilgilenen Muhasebeci, Muhasebe Kalemi, Muhasebeci Muavini ve Tahrirat Kalemi (müdür, muavin, mukayyid ve mübeyyiz), İdare Mecilsi Kalemi (Baş Kâtip ve muavini), Tahrir-i Nüfus Kalemi, Menafi, Eytam Sandığı, Defter-i Hakani Kalemi, memur, Tapu Kâtipi ve Evkaf Müdürü, Tahrirat ile birlikte Vergi Kalemi yönetim kurumları arındaydı.

Adanın adli işleri, Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi ve Bidayet Mahkemesi Kalemi, Ceza İdaresi ve Ticaret Mahkemesi aracılığıyla görülmekteydi. Güvenlik kurumları arasında İstanköy Kalesinde mevcut askeri birlikler ile mutasarrıf komutasındaki vapur, zabıta heyeti ve polis dairesi bulunmaktaydı. Adada hapishane, ziraat komisyonu, orman idaresi, karantina dairesi, rusumat ve liman idareleri ile Duyun-ı Umumi’ye İdaresi memurları yer almaktaydı. Eğitim alanında ibtidai, idadi, rüşdiye, inas mektepleri ile Rum ahali için sıbyan mektebi mevcuttu. Bu dönemde modern şehir idaresi için gereken kuralların yapılması tamamlanmıştır¹³⁷.

1- İstanköy Belediye İdaresi Teşkilâtı

Tanzimat öncesi Osmanlı şehirciliğinde modern anlamda belediyecilik bulunmamakla birlikte hizmetler daha çok kadılar, esnaf kuruluşları temsilcileri ve şehir ileri gelenleri tarafından üstlenilmiştir¹³⁸. Tanzimat döneminden sonra 1853 Kırım Harbi esnasında yaşanan sıkıntılardan dolayı 1854’te İstanbul Şehremaneti kurulmuştur. 1864 Nizamnamesi ve 1867’de vilayette *Devair-i Belediye Meclislerinin Vezaif-i Umumisi* hakkında çıkan talimname ile taşralarda modern belediyecilik anlayışı oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak XIX. yüzyıl boyunca belediye hizmetleri kırsal alanlarla, nahiye ve köylere kadar faaliyete

¹³⁷ CBSS, Sene 1310, s. 45-68.

¹³⁸ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde...*, s. 273-278.

bulunabilecek bir yapıya kavuşturulamamıştır¹³⁹. *Kanun-i Esasi*'nin ilanıyla belediyeçilik idaresinde de değişikliklere gidilmiştir. Belediye meclislerinin halkoyuyla seçilmesi, belirlenen azalardan uygun olan birinin hükümetçe onaylanarak nahiyeelerde müdür olmaları kararlaştırılmıştır.

İstanköy Adası'nda belediye heyeti, Müslim-Gayrimüslim 5 üyeden oluşmaktaydı¹⁴⁰. İstanköy Adası belediye başkanlığında Gayrimüslim Aleksaki Efendi bulunmaktaydı (1873). İstanköy Belediye Meclisi üyelerinden Defter-i Hakani Katib-i Evveli, Sandık Emni Sabık Kerim Efendi ve Muhasebe Refiki Hakkı Bey ve Meclis İdari azası Aleksaki Efendi'nin karışmış oldukları arazi yolsuzluğuna karışmışlardır. Bundan dolayı Aleksaki Efendi azledilmiş, diğer memurlar hakkında da tahkikat açılarak gerekli cezaların verilmesi ve Aleksaki Efendi'nin azalıktan ihraç edilerek mahkemeye verilmesi için tezkire hazırlanmıştır¹⁴¹. Görüldüğü gibi Tanzimat'tan önce gözlemlenen yolsuzluklar bu dönemde de devam etmiştir.

Kurulmuş olan Belediye Sandıklarından çeşitli şekillerde yaralanılıyordu. Örneğin, 1887 senesinde İstanköy Hükümet Konağının kullanılmasında sakınca olmasından ötürü Hükümet Konağı, 11.000 kuruşa tamir ettirilmiştir. 7.337 buçuk kuruşu mahalli memurların yarı maaşlarının bağışlaması ile geriye kalan 1.500 kuruş Menafi, 2.162 buçuk kuruş da Belediye Sandığından borçlanarak tamir masrafları karşılanmıştır¹⁴².

Diğer ada belediyelerinde olduğu gibi İstanköy belediyesinin de en önemli sorunu, gelirlerinin giderlerini karşılayacak düzeyde olmamasıdır. İskele, dükkân, hayvan alım satım, sergi ve damga vergileri, hamam ve pul, her türlü inşaat ve tamirat ruhsatı gelirleri belediyenin başta gelen gelir kaynaklarını oluşturmaktaydı. Belediyenin bu gelirlerinin yetersizliğinden ötürü gelirlerin arttırılması için bazı

¹³⁹ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devri ...*, I, s. 314.

¹⁴⁰ Mecliste, Reis Aleksaki Efendi olup azalar ise, Kerim Efendi, Ali Ağa, Anasatasyo Ağa, Andoraki Ağa'dan oluşmaktaydı: *CBSS*, Sene, 1290, s. 79.

¹⁴¹ BOA, *AD*, nr. 861.

¹⁴² BOA, *DH. MKT*, nr. 1379/107.

gelirlerde artışa gidilmek istenmiştir. Mesela, 1904 senesinde Mısır ve İngiliz pirinciyle, kahve, şeker ve sadeyağı gibi gelirlerden bir miktar meblağ alınmak istenmiş ve durum Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne bildirilmiştir. Şura-yı Devlet'te görüşüldükten sonra bu istek ticareti sekteye uğratacağından kabul edilmemiştir¹⁴³.

Belediyenin gelirleri arasında dükkân ve mağazalardan alınan kiralar da bulunmaktaydı. Böylece gelir gider dengesi sağlanmaya çalışılıyordu. 1870 yılında atik sur (eski sur) dışında bulunan hendeğin dolması sonucu buranın düzenlenip pazar yeri olması kararlaştırılmış ve buradan elde edilecek gelirlerin belediyeye tahsis edilmesi, ancak kurulacak dükkân ve mağazaların kaleden 500 arşın uzaklıkta kurulması Meclis-i Umumi'de kabul edilmiştir¹⁴⁴. Belediyenin gelir ve giderleri Vilayet Gazetesinde yayınlanmaktaydı¹⁴⁵. Vilayet Gazetesinde yayınlanan 1868 yılı hasılâtı ise 9.636 buçuk kuruş, masrafının 1.414 kuruş olup, arta kalan 8.222 kuruş fazla olduğundan Belediye Sandığına verilmiştir.

1882'de İstanköy iskelesinin yeniden rıhtım olarak inşa edilmesi ve gereken 20.000 kuruşun belediyeden karşılanacağı ve bu masrafa karşılık olarak da eşyalardan belirlenen tarife üzerinden belediyenin istifade edebileceği uygun görülmüştür¹⁴⁶. İstanköy Belediye'sini yönetim ve mali işlerde denetleyen organ, Vilayet ve Liva İdare meclisleriydi. Belediye Meclisi gelir ve giderlerini, 3 ayda bir kayıt hesaplarıyla beraber Vilayet ve İdare Meclisleri sunmak zorundaydı¹⁴⁷

¹⁴³ BOA, **DH. MKT**, nr. 854/26.

¹⁴⁴ BOA, **AD**, nr. 859.

¹⁴⁵ BOA, **AD**, nr. 860.

¹⁴⁶ BOA, **İrade Şuray-ı Devlet (İ. ŞD)**, 61/3556.

¹⁴⁷ Musa Çadircı, **Tanzimat Döneminde....**, s. 278.

2- Diğer Yönetim Kurumları

a- Muhtar, Kocabaşı, Yahudibaşları

Osmanlı Devleti genelinde oluşturulan Muhtarlık teşkilatı, II. Mahmut'un idari bir yeniliğidir.¹⁴⁸ Muhtarlık teşkilatı kurulmadan evvel, köy yönetiminde kethüda, ihtiyar ve muhtar denilen bazı kimseler bulunmaktaydı. Ve bunlar da bazı görevleri üstlenmekteydi. Kentlerdeyse aynı görevi imamlar yerine getirmekteydi¹⁴⁹. İstanbul'da muhtarlık teşkilatı, 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra yürürlük kazanmıştır. Taşralarda ise, muhtarlık teşkilatı daha sonra 1833 yılında oluşturulmuştur.¹⁵⁰ İstanbul dışında ilk olarak Kastamonu sancağına bağlı Taşköprü'de muhtarlık teşkilatı kurulmuştur¹⁵¹. Muhtarlık teşkilatının kurulmasıyla, halk ile hükümet arasındaki münasebetlerin düzenlenmesi amaçlanmıştır. Muhtarların ahalinin taleplerini hükümete iletmesi onun önemli görevlerindendir. 1887 yılında İstanköy Adası'nda görevlilerin nizamnameye aykırı olarak rüsum alması, İstanköy Kazasına tabi karyelerdeki muhtarlar tarafından şikâyet edilmekteydi¹⁵².

Müslümanların çoğunlukta oldukları yerlerde muhtarlar bulunurken, Hristiyanların çoğunlukta olduğu yerlerde ise seçimle iş başına gelen Kocabaşı ve Papazlar, muhtarların yerini almaktaydı¹⁵³. Muhtarların ve Kocabaşların en önemli görevleri, vergilerin toplanması ve nüfus hareketlerinin takip edilmesiydi¹⁵⁴. Bu görevlerinden başka, mahallede doğan, ölen, yiten, göç edenlerin kayıtlarını

¹⁴⁸ Ali Akyıldız, **Aynı eser**, s. 75.

¹⁴⁹ Kemal Beydilli, **Bir İmanın Günlüğü**, İstanbul 2001, s. 1-76.

¹⁵⁰ Musa Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", **Belleten**, Ankara 1970, XXXIV, nr. 135, s. 409-420.

¹⁵¹ Taş Köprü ayanı Hacı Ömer, kaza halkına zulm etmekte ve fazla vergi toplamaktaydı. Bu durumdan rahatsız olan halk durumu Kastamonu mütesellimi Dede Mustafa Ağa'ya iletiler ve yeni bir ayanın seçilmesini istediler. Ayan da bundan haberdar olunca isyan etmiş ancak mütesellimin kuvvetleri tarafından isyan bastırılarak ayan öldürülmüştür. Mütesellim de yeni bir ayan seçmeyerek inun yerine daha önce İstanbul'da uygulanmaya başlanan muhtarlık usulünü Kastamonu sancağında tesis etmiştir: Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye, ...**, s. 278.

¹⁵² BOA, **DH. MKT.** nr.,1428/74.

¹⁵³ Özcan Mert, "XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Kocabaşı Deyimi, Seçimleri ve Kocabaşılık İddiaları" Marmara Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı, Ankara 1995, s. 401-407; Ali Fuat Örenç, **YakınDönem Tarihimize...**, s. 156.

¹⁵⁴ BOA, **A. MKT. NZD.** nr. 281/73.

mahalle defterinden silmek, mahalleye gelenleri deftere kayd etmek ve defter nazırına bildirmek, mahallenin gelir-gider defterini tutmak, gerektiğinde Meclis-i Şer'i'ye katılmak, mürur tezkiresi vermek ve mahalle veya köyün asayişini sağlamak gibi görevleri de bulunmaktaydı. Ancak muhtarlık teşkilatı da mahallelerde asayiş sağlamamış büyük şehirlere, özellikle İstanbul'a, işsiz güçsüzlerin gelmesine engel olunamamıştır.

Bu konuda vilayetlere sık sık fermanlar gönderilmiştir. Örneğin, 1849 senesinde İstanbul'a gelen hasta ve dilencilerin artmasından dolayı bu tür kimselere ruhsat verilmemesi İstanköy Adası Kaymakamlığından istenmekteydi¹⁵⁵.

Bu gibi durumların yanı sıra, İstanbul'a gelen sabıkalı ve pasaportsuzların İstanbul dışına çıkarılması gibi tedbirler de alınmıştır. Bu tedbirler neticesinde İstanbul'da bu gibi durumda bulunan Müslümanlardan bir kısmı İstanköy Adası'na gönderilmiştir. Bu iki durumda da hükümetin ülke içinde ki mürur tezkiresiz seyahatlere karşı hassasiyeti göstermektedir¹⁵⁶.

Muhtar seçimlerinde ki uygulamaya gelince; her mahallede denenmiş, iyi huylu, becerikli kimselerden birinci ve ikinci muhtar adı ile ikişer kişi seçilip her muhtar, mahalle halkına kefil olup muhtarlara da imamlar kefil olduktan sonra ileri gelenler de birbirlerine kefil ediliyordu. Daha sonra, muhtar seçilenlerin isimleri Şer' iye Siciline geçirilerek seçilen muhtarların isimleri Defter Nazırına ve Ceride Odasına bildiriliyordu. Nezarete bildirilen isimler incelendikten sonra Padişaha sunuluyordu. Padişah onayından geçtikten sonra, her muhtar için özel bir şekilde darphanede mühür hazırlanıp kendilerine gönderilmek suretiyle görevlerine başlıyorlardı¹⁵⁷. Bu seçimler, her yıl yenilenmekte ve muhtara seçilebilmek için adayların devlete yıllık en az 100 kuruş vergi veriyor olmaları gerekmekteydi.

¹⁵⁵ BOA, A. MKT. UM. nr. 3/24.

¹⁵⁶ BOA, İ. MVL, nr. 426/18707.

¹⁵⁷ Musa Çadırcı, *Ülke Yönetimi...*, s. 130.

Muhtarlık seçimlerinde de bazı sorunlar yaşanmaktaydı. Nitekim 1899'da İstanköy Kazası dahîlinde bulunan Andimahiye Karyesi Muhtarlığına Manol Diyoka Yorgi seçilmesine rağmen iki seneden beri Andon Hacı Yani'nin görevde bulunarak görev süresi uzatılmasında ısrar edilmişti. Ancak Andon Hacı Yani'nin ayyaş ve ahaliye kaba davrandığından azledilmesi ve yerine seçilmiş olan Manol Diyako Yorgi'nin muhtar olarak göreve getirilmesi ahali tarafından istenmekteydi¹⁵⁸. Yine İstanköy Kazası'na bağlı İncirli Nahiyesi eski muhtarı Aristidi'ye evinde kaçak tütün bulundurmasından dolayı bir yıl devlet hizmetinde bulunmama cezası verilmiştir¹⁵⁹.

Bu gibi durumlar gözlenmekle birlikte görevlerinde gösterdikleri başarılarından dolayı ödüllendirilen muhtarlar da mevcuttu. Andimahiye Karyesi Muhtarı Andon Ağa, göstermiş olduğu başarılarından dolayı şeref madalyasıyla ödüllendirilmiştir¹⁶⁰. Hristiyan halkın önde gelenlerinden seçilen Kocabaşlar vergilerin toplanmasında yardımcı olmaktadır. 1859'da İstanköy Adası'na bağlı Pili Karye'sinde 20 dönümlük tarlaya Şerif İbrahim ve Mahmud Bey'e karşı ahaliden bazıları Kocabaşı Açı Vasili'yi kışkırtarak haksız olarak müdahale ettirmişlerdir. Şerif İbrahim ve Mahmud Bey'ler durumu bir arzuhal ile Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisine bildirmişlerdir¹⁶¹.

İstanköy Adası'ndaki Yahudiler Rodos'ta bulunan Yahudi cemaati yapılanmasına bağlıydı. Yapılanmaya göre, cemaat idari bakımdan iki ana konsey etrafında şekillendirilmiştir. Birinci konsey dini işlerden sorumluydu. İkinci konsey ise biraz daha laik tarzda, ticaret erbabının etkin olacağı biçimde kurulmuştur. Laik konsey, her türlü hayır işlerinin koordinesinden sorumluydu. Ayrıca, doğum kâğıdı, nüfus ve evlilik kayıtları gibi işlemlerinden cemaat için alınacak vergilerin oranları konseyce belirlenmekteydi. Yahudi cemaatinin Baş

¹⁵⁸ BOA, **DH. MKT**, nr. 2191/11.

¹⁵⁹ BOA, **DH. MKT**, nr. 936/1.

¹⁶⁰ BOA, **DH. MKT**, nr. 354/30.

¹⁶¹ BOA, **Sadaret Mektubi Kalemi Devair (A. MKT. DV)**, nr. 135/65.

Hahamı 1891 İstanbul’da bulunmaktaydı. Bir de halkın oyuyla seçilen ve noter ve yed-i eminlik gibi faaliyetlerde bulunan görevliler de bulunmaktaydı.

Bilhassa Yahudi ve Rum cemaat arasında yaşanan sürtüşmeler dikkat çekicidir. Örneğin, 1861 senesinde bir Yahudi mezardan çıkarılarak, cesedin elleri kesilip, kefeni çıkarılmış olarak bulunmuştur. Bunun üzerine durum İstanköy Kaymakamına bildirilip olay hakkında tahkikat başlatılmıştır¹⁶². Bu olaydan birkaç ay sonra da Rum Dimitri Tarinko’nun Yahudiler tarafından kaçırıldığı iddiasıyla olay hakkında tahkikat başlatılmıştır¹⁶³.

D- İtalyan İşgalleri Sonrası Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti’nin Durumu ve İstanköy

1- Trablusgarb ve İtalyan İşgali ile İstanköy Adası’nın Durumu

a- İşgalin Gelişimi ve İstanköy’de Meydana Gelen Olaylar

1830 yılında bağımsız bir Yunanistan Devleti’nin kurulmasından sonra Ege Denizi’ndeki Osmanlı hakîmiyetine yönelik en büyük tehdit İtalyanlardan gelmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında milli birliğini kurarak Avrupa devletler topluluğuna katılan İtalya, emperyalist emellerini gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti’nin Afrika’da kalan son toprak parçasını Trablusgarb’ı hedef aldı. İtalya, ilk olarak işgal edebileceği yer olan Kuzey Afrika’ya gözlerini dikti¹⁶⁴. Tunus’a birçok yatırım yapan İtalya 1881’de Tunus’un Fransızlar tarafından işgal edilmesine tepki gösterdi. 1900 yılında İtalya-Fransa antlaşması yapılmasına rağmen Tunus üzerindeki İtalya-Fransız nüfuz çekişmesi 1919 yılına kadar sürmüştür¹⁶⁵. Tunus’u Fransa’ya kaptıran İtalya, kurmayı düşündüğü Afrika İmparatorluğu için Habeşistan’a saldırdı. Ancak 1

¹⁶² BOA, A. MKT. UM, nr. 521/65.

¹⁶³ BOA, A. MKT. UM, nr. 556/15.

¹⁶⁴ İsrail Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri*, TTK, Ankara 1995, s. 9.

¹⁶⁵ Necdet Hayta, “Rodos ve On iki Adanın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu (1912-1918)”, *OTAM Dergisi*, Sa. 5, Ankara 1994, s. 131.

Mart 1896'da Adua'da Habeşlilerle yapılan savaşı İtalyanlar kaybetti¹⁶⁶. Tunus'tan sonra Habeşistan'dan da istediğini elde edemeyen İtalya, Kuzey Afrika'daki son Osmanlı toprağı olan Trablusgarb'ı kendi nüfuz sahası olarak kabul etti. Daha sonra da yapmış olduğı ikili antlaşmalar ile Trablusgarb'ın kendi nüfuz sahası olduğunu Avrupalı büyük devletlere kabul ettirmiştir.¹⁶⁷.

Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet'i ilanından sonra içte ve dışta yaşadığı bunalımlardan yararlanmak isteyen İtalya, 28 Eylül 1911 günü Demartino vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne bir nota verdi. Bu notaya göre, Trablusgarb ve Bingazi'deki İtalyan egemenliğinin Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesi, Osmanlı askerinin Trablusgarb ve Bingazi'yi boşaltması, İtalyan subayları kumandasında bir jandarma teşkili, gümrüklerin İtalyan memurlarına teslimi, Trablus Valilerinin tayini için İtalya'nın onayının alınması, ekonomik imtiyazlar verilmesi istenmiştir. Ve bu notaya cevap verilmesi için de Osmanlı Devleti'ne 24 saatlik bir süre verilmiştir. Ancak bu notaya verilen cevapta, yalnız ekonomik imtiyazlar için görüşme kabul edilmiştir. Bunun üzerine İtalya, 24 saatlik sürenin bitmesini beklemeden Trablusgarb'a asker çıkararak işgale başlamıştır. Aynı gün İtalya, Avusturya-Macaristan, Almanya, İngiltere, Fransa ve Rusya'ya gönderdiği telgraflarda Balkanlardaki statünün korunması ve Avrupa Türkiye'sinin parçalanmaması politikasına sadık kalacağını bir kere daha belirterek işgale karşı olabilecek tepkileri bertaraf etmeye çalışmıştır. İtalya, 5 Kasım 1911 günü Trablusgarb'ı kendi topraklarına kattığını ilan etmiş olmasına rağmen başarılı olamadı. Osmanlı Devleti'nden gönüllü olarak işgal edilen yerlerdeki direnişi teşkilatlandırmaya giden başta Mustafa Kemal ve Enver Bey gibi genç subaylar halkı örgütlendirmeleri neticesinde beklemedikleri bir dirençle karşılaşan İtalya, uzayan işgali neticelendirmek için savaşı Ege Denizi'ne yaymaya karar verdi. İtalya, savaşı Ege Denizi'ne yaymak ve Trablusgarb'a insan ve malzeme akışını önleyerek Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak istemekteydi¹⁶⁸.

¹⁶⁶ Gülcan Yılmaz, **On iki Ada Sorunu**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2003, s.49.

¹⁶⁷ İsrail Kurtcephe, **Aynı eser**, s. 10.

¹⁶⁸ Şerafettin Turan, "Rodos ve On iki Ada'nın Türk Hakîmiyetinden Çıkışı", **Belleten**, TTK, C. 113, 1965, s. 86.

Fakat İtalya'nın savaşı Ege Denizi'ne yayma girişimine, Balkanların statüsünü değiştireceği ve 1887 yılında imzalanan Üçlü İttifak Antlaşmasının yedinci maddesinde belirtilen adalarla ilgili hükmünü ihlal edeceği gerekçesiyle Avusturya-Macaristan tarafından karşı çıkıldı¹⁶⁹. İtalya ise Rodos, İstanköy ve etrafındaki adaların coğrafi bakımdan Avrupa'da değil Asya'da olduğunu iddia ederek işgale direndi. Almanya ise savaşın genişlememesi tavsiyesinde bulundu. Rusya, İtalya'yı desteklerken, İngiltere ve Fransa İtalya'yı serbest bıraktılar. İtalya, işgale karşı tek tepkiyi gösteren Avusturya-Macaristan'ın endişelerini gidermek için, işgalin geçici olduğunu ve barış yapıldığında adaların geri verileceği konusunda teminat vererek Avusturya-Macaristan'ı ikna etmiştir. Osmanlı Devleti İtalya'nın adalara saldırması üzerine, İtalya tebasını yurt dışına çıkarma girişiminde bulunur ancak bu girişimden bir sonuç alamamıştır. Osmanlı Devleti yapmış olduğu bu girişimden başka, İtalyan tehlikesine karşı adalara silah ve cephane ile birlikte asker sevk etmiştir¹⁷⁰. İtalyan Donanması, ilk olarak 24 Şubat 1912 tarihinde Beyrut Liman'ını bombaladıktan sonra¹⁷¹ Astropalya Adası'nda toplanmaya başladı. Daha sonra da İtalyan kablo gemisi, Boğaz Önü adalarını birbirine bağlayan telgraf kablolarını keserken diğer bir filo da Rodos'u Anadolu'ya ve Girit'e bağlayan kabloları kesti¹⁷². 27 gemiden oluşan İtalyan donanması 18 Nisan 1912 günü Çanakkale Boğazı önlerine geldi¹⁷³. Fakat Türk Donanması ile üç saat süren bombardıman neticesinde İtalyan Donanması geriye çekilmek zorunda kaldı. Çarpışmadan çekilmek zorunda kalan İtalya, 18 Nisan 1912 günü hiçbir uyarıda bulunmadan Sisam Adası'na saldırarak buradaki İhsaniye gemisini batırmıştır¹⁷⁴. Bunun üzerine Çanakkale Boğazı tarafsız devletlerin ticaret gemileri de dahil olmak üzere her türlü geçişe kapatılarak, boğazın girişine mayın dökülmüş ve savunma tedbirleri alınmıştır¹⁷⁵. Çanakkale Boğaz'ının tarafsız devletlerin ticaret gemilerinin geçişlerine kapatılması, başta Fransa ve Rusya'nın

¹⁶⁹ BOA, **Ali Fuat Türkgeldi Evrakı**, nr. 9/75.

¹⁷⁰ Cevdet Küçük, **Aynı makale**, s. 39.

¹⁷¹ İsrail Kurtcephe, **Aynı eser**, s. 107.

¹⁷² İsrail Kurtcephe, **Aynı eser**, s. 120; Necdet Hayta, **Aynı Makale**, s. 133.

¹⁷³ B. Darkot, "Rodos", **İA**, C. IX, İstanbul 1955, s. 756

¹⁷⁴ Ali Fuat Öreñ, **Yakın Dönem Tarihimizde Sisam Adası**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, s. 257.

¹⁷⁵ İsrail Kurtcephe, **Aynı eser**, s. 107.

itirazlarına neden olmuş ve Osmanlı Devleti, Çanakkale Boğaz'ını yabancı ticaret gemilerinin geçişlerine açmak durumunda kalmıştır.

İtalyan Donanması, 28 Nisan 1912 günü Astropalya Adası'nı işgal ettikten¹⁷⁶ sonra Rodos adasına yöneldi¹⁷⁷. 4 Mayıs 1912 günü General Ameglio komutasındaki 11 parça gemi¹⁷⁸ ve 6.000 kişilik İtalyan kuvveti adanın doğusuna yönelmiştir¹⁷⁹. Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi Suphi Bey, Rodos şehrinden kaçmış ve adadaki 1.200 kişilik Türk garnizonu Psithos'a çekilmiştir. Böylece İtalyan kuvvetleri adayı işgal etmiştir¹⁸⁰. Adayı korumakla görevli Türk garnizonu da 16 Mayıs'ta İtalyan'lara teslim olarak adanın işgali son bulmuştur. İşgale uğrayan adadaki Rumlar General Ameglio'yu karşılamıştır. İtalyanlar, Osmanlı Hükümet memurlarını yakalayıp hapsederek adaya bir de vali tayin ettiler¹⁸¹. Diğer adalarda zabıtanın başka askeri güç bulunmadığından birer ikişer harp gemileri gönderilerek işgal edildiler. 9 Mayıs'ta Herke, 12 Mayıs'ta Kerpe, İlyaki, Leryoz, Batnoz ve Kilimli, 16 Mayıs'ta Lipso, 19 Mayıs'ta Sömbeki işgal edildi.

20 Mayıs Pazartesi günü İstanköy Adası, Napoli zırhlısı, bir krovazör ve iki torpido ile fazla bir mukavemetle karşılaşmadan ele geçirildi. 23 Mayıs günü İstanköy Kalesi ve Rüsumat Dairesi üzerine İtalyan bayrağı çekildi. Bu sırada adalı Rumlar sevinç gösterilerinde bulunup askerlere çiçek vermişlerdir. İstanköy'ü işgalinden sonra İtalyanlar; kaymakam, jandarma subayı ile jandarmaları ve polisi ilk önce Rodos'a götürmüş¹⁸² daha sonra esirlerin şehir içinde gezmelerine izin vermişlerdir. Esirler, sonrasında İtalya'ya gönderilmiştir¹⁸³. İşgalden hemen sonra İtalya tarafından adaya, 150 bahriye askeri ve 3 mitralyöz çıkarılıp mitralyözlerden ikisi Eski Kal'a'ya yerleştirilmiştir. Adaya getirilen askerlerden 100 adedi Kal'aya ve

¹⁷⁶ BOA, **Dahiliye Nezareti Siyasi Evrak (DH. SYS)**, nr. 75-11/1-8.

¹⁷⁷ Sertaç H. Başeren- Ali Karamahmut, **Ege'de Egemenliği Devredilmemiş Adalar**, SAEMK, Ank. 2003, s.21.

¹⁷⁸ BOA, **DH. SYS**, nr. 75-11/1-7.

¹⁷⁹ BOA, **DH. SYS**, nr. 75-11/1-7.

¹⁸⁰ Darkot, " Rodos", **İ.A.**, C. IX, s. 756.

¹⁸¹ BOA, **DH. SYS**, nr. 75-11/1-10.

¹⁸² BOA, **DH. SYS**, nr. 75-11/1-10.

¹⁸³ BOA, **DH. SYS**, nr. 75-11/1-10; **Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhabere Kalemi (DH. EUM. MH)**, 39/128.

50 adedi de eski hükümet konağına yerleştirilmiştir¹⁸⁴. İstanköy'ün de işgal edilmesiyle Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nin merkezi Rodos olmak üzere, Menteşe Adaları bölgesinde toplam on altı ada İtalyanların işgaline uğramış oldu¹⁸⁵. Sadece Meis Adası I. Dünya Savaş'ı sonrasında işgal edilebilmiştir¹⁸⁶. İtalyan Donanması, adaları işgalinden sonra Çanakkale Boğazı'na yönelmişse de istenilen sonuç elde edilememiştir. Adalarda yaşayan Rumların işgal sırasında İtalyanların yanında yer alması işgalin daha seri bir şekilde gerçekleşmesine neden olmuştur¹⁸⁷.

Adalardaki Rumlar, Osmanlı idaresine dönmek üzere Sisam Adası'ndaki yönetime benzer özerk bir idare istediklerini 3 Haziran 1912 günü büyük devletler dış işleri bakanlarına bildirmişlerdir. Ada Rumları, bu tarihten bir gün sonra da 4 Haziran'da Yunanistan ile birleşme isteklerini ilan ettiler.

b- İtalyan İşgali Sonrası İstanköy Adasının İdarî Durumu

Osmanlı Hükümeti, İtalyan işgalinden evvel Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nin yönetim ve idari düzenlemelerinde devam etmekteydi. İtalya, işgal öncesinde adalarda hürriyet ve muhtariyet sağlanacağını vaat etmişse de bu vaatlerinde durmamıştır. İşgalden sonra adalarda ortaya çıkan sorunların başında, buralarda bulunan Müslüman nüfusun durumu ile vilayet idaresi ve kurumlarının merkezle olan irtibatının sağlanması olmuştur. Rodos'un İtalya tarafından ele geçirilmesinden sonra Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nin merkezi geçici olmak kaydıyla Midilli'ye nakledilmiştir¹⁸⁸.

İşgalin ardından İstanköy'den ayrılmayan memurların maaş ödemeleri hususu sorunu ortaya çıkmıştır. Ancak İtalya, maaş ödemelerine engel olmayacağını

¹⁸⁴ BOA, **DH. SYS**, nr. 75-11/1-10.

¹⁸⁵ İşgal edilen adalar; İstanpalya, Rodos, Kerpe, Karbot, İlyaki, İncirli, Kalimnoz, Leryoz, Batnoz, Lipsos, Sömbeki, İstanköy ve Rodos'a bağlı Şarki Adası, Kerpe'ye bağlı Sarya Adası ve İstanköy'e bağlı Kapari adası: BOA, **Hariciye Nezareti, Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR. HMŞ. İŞO)**, nr. 32/2; Cemalettin Taşkiran, **On İki Ada**, BKY. Yayınları, İstanbul 2007, s. 104; İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. IV, İstanbul 1971, s. 386.

¹⁸⁶ Cemalettin Taşkiran, **Aynı eser**, s. 104.

¹⁸⁷ Gülcan Yılmaz, **Aynı tez**, s. 69.

¹⁸⁸ BOA, **ŞD**, nr. 36/39.

bildirmiştir. Örneğin, İşgal altında kalan memurlardan maaşı 200 kuruşa kadar olanların maaşını tam olarak ödenmesi ve adada bulunan mektep hocalarının maaşının bu karardan istisnası ve mekteplerde görev yapan hademelere de maaş verilmesi kararlaştırılmıştır¹⁸⁹.

İşgalden sonra, İstanköy ve diğer adalarda görevli olan bir kısmı esir düşen ve bir kısmı da İstanbul ve diğer Osmanlı Vilayetlerine gitmek durumunda kalan polis memurlarının maaşlarının ödenmesi için Maliye ve Dahîliye nezaretleri tarafından müşterek bir çalışma başlatıldı¹⁹⁰. Maliye ve Dahîliye nezaretleri tarafından yapılan çalışmanın sonunda Şuray-ı Devlet kararıyla, İtalyanların elinde olan veya halen işgal altında bulunan yerlerdeki polis memuru maaşlarının yarısının kendilerine ve kalan yarısının da sonradan yine kendilerine verilmek üzere ailelerine tahsisi uygun bulunmuştur¹⁹¹. Çalışmalar sırasında esir düşen polislerin listesi de çıkarılmıştır. 1912 yılının nisanından itibaren Osmanlı Bankası şubesi vasıtasıyla ödemelerin yapılabilmesi için gerekli evraklar hazırlanmıştır¹⁹².

İstanköy Adası'ndaki polis memurlarına maaşları kararlaştırılan nizam gereği verilmiştir. Örneğin, Kaşot'ta polis memuru olan 400 kuruş maaşlı Mehmet Şükrü Efendi'nin ailesinin İstanköy'de olduğu belirtilerek ödeme yapılmasını istemiştir¹⁹³. Diğer bir örnekte ise, adada komiser muavini olarak görev yapan Ahmet Kemalettin Efendi'nin İtalya'nın Toskana Luka Kasaba'sına esir olarak gönderilmiş olmasından ötürü, kendisine ödenmesi gereken beş aylık maaşının yarısını Konya Vilayetindeki Kaş Kazası'na tabi Bazegan Köy'ünde yaşamakta olan ailesine verilmesi isteği kabul edilmiştir¹⁹⁴.

Osmanlı Devleti, İtalya ile yapılan anlaşma gereği İstanköy ve diğer adalardaki işgale geçici gözüyle baktığı için bu ülkenin adalara yönelik her türlü idari

¹⁸⁹ BOA, **Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)**, nr. 174/109.

¹⁹⁰ BOA, **DH. EUM. MH**, nr. 37/101; 38/12.

¹⁹¹ Ali Fuat Örenç, **Rodos..**, s.460.

¹⁹² BOA, **DH. EUM. MH**, nr. 37/101.

¹⁹³ BOA, **DH. EUM. MH**, nr. 36/49.

¹⁹⁴ BOA, **DH. EUM. MIT**, nr. 247/130; **DH. EUM. MH**, nr. 39/128.

ve diğer girişimlerini yakından izlemekteydi. Nitekim Osmanlı Devleti, İtalya'nın işgal ettiği adaları iade edeceğine dair yapılan Uşi Antlaşmasına riayet edip etmeyeceğini araştırmak üzere Mısırlı Doktor Ahmet Fuat Bey'i bu iş için görevlendirmiştir¹⁹⁵.

Bu arada İstanköy Türk cemaatinin işgalden doğan mağduriyetleri ile ortaya çıkan çeşitli muamelelerinin takibinde naiblerin ön plan çıktığı ve devlet tarafından bahsi geçen işlerde doğrudan muhatap kabul edildiği de dikkat çekmektedir. 1919 yılında Rodos ve İstanköy Türkleri adına faaliyet gösterecek olan ve reisliğini naibin yapacağı Rodos ve İstanköy Mudafa-i Hukuk-ı İslamiye Cemiyet'i teşkili hususunda adım atılmıştır. Cemiyetin açılışı için yapılan resmi ruhsat talebi Dahîliye Nezareti Hukuk Müşavirliğinde incelenmiş ve tüzüğünün Cemiyetler Kanununa aykırı bir madde içermediği beyanıyla evrak, 6 Temmuz 1919'da Emniyet-i Umimiye Müdüriyetine iade edilmiştir¹⁹⁶. Cemiyetin kurucuları arasında Nail Paşa, Hüseyin Ragıp, Yusuf Kenan, Kazım Şinasi ve Süleyman Hikmet Bey'ler bulunuyorlardı. Kuruluştan sonra 7 maddelik birde nizamname çerçevesinde faaliyet göstermekteydi. Bu cemiyetin nizamnamesi ise;

- 1) Rodos ve İstanköy'de sakin ahali-i İslamiye'nin hukukunu müdafaa ve muhafaza etmek üzere bir cemiyet teşekkül etmiştir.
- 2) Cemiyetin maksadı, evvela mezkûr adalarda hakimiyet-i Osmaniye'nin idamesine ve bunun mümkün olmadığı takdirde statükonun muhafazasına çalışmak, velhasıl adaların Yunanistan'a ilhakına mani olmak için her türlü tedbir ve vesaite müracaat etmek, daha sonra ahali-i İslamiye arasında tesanüt usulüne ve ahval-i fevkalade karşısında muavenet-i insaniyetkarane ifasına ve ahali-i mezkûrenin ilmi ve iktisadi seviyesini ilaya sarf-ı mesai eylemektir.

¹⁹⁵ Ali Fuat Örenç, **Rodos ...**, s. 167.

¹⁹⁶ BOA, **Dahileye Nezareti Hukuk Müşavirliği Evrakı (DH. HMS)**, nr. 4-1/4-63.

3) Cemiyet, mezkûr adalar ahali-i İslamiyesiyle bu maksat uğrunda çalışmayı taahhüt eden zevat-ı saireden müteşekkildir.

4) Cemiyetin heyet-i idaresi, heyet-i umumiye tarafından gizli oy ile 6 ay müddetle seçilmiş 5 azadan mürekkebdir. Heyet, azasından birini başkanlığa, diğerini kâtib-i umumiliğe ve bir diğerini de muhasibliğe seçer.

5) Heyet-i umumiye, 3 ayda bir heyet-i idarenin davetiyle alelade ve heyet-i idarenin kararı yahut azadan beşte birinin talebi üzerine fevkalâde olarak ictima ve heyet-i idarenin bilimum muamelatını tedkik ve kontrol eder.

6) Cemiyetin gelirleri gerek azası tarafından ve gerek dışarıdan vuku bulacak bağışlardan ibarettir.

7) Cemiyet, iktiza eden yerlere şube kurabilir¹⁹⁷.

Rodos ve İstanköy Cemiyeti, İzmir'in Yunanlılarca işgalini mütakib gerçekleştirilen katliama tepki göstererek 5 Haziran 1919 günü Osmanlı Hükümet'ine hitaben bir bildiri kaleme almıştır. Bildiride; adaların tarihi hakikatler çerçevesinde Türkiye'ye iade edilmesi gerektiği, eğer bu olmaz ise İtalyan hakîmiyetinin sürmesinde yarar görüldüğü ancak her şeye rağmen adaların Yunanistan'a verilmesi durumu ortaya çıkarsa, Anadolu'ya göçten başka bir seçeneğin kalmayacağı ifade edilmekteydi¹⁹⁸.

İstanköy'de bulunan Şer'î mahkemelerinin yapısında, gerek yargılamada gerekse davaların takibinde bir takım zorluklar ortaya çıkmıştı. İtalyan Hükümetinin yaptığı açıklamada, bu hususta halen geçerli olan 1907 Lahey Mahkemesinin 3. faslının 43.maddesinde yer alan hükmün işgal altındaki adalara rahatlıkla tatbik edileceği yani, işgalden önce geçerli olan Osmanlı kanunlarının işgal süresinde de

¹⁹⁷ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, İstanbul 1952, s. 505.

¹⁹⁸ BOA, **Hâriciye Nezâreti Siyasî Evrak (HR. SYS)**, nr. 2057/7.

işletildiği belirtilmiştir. Ve İtalyan Hükümeti tarafından da bu duruma bir itiraz olmadığı ifade edilmiştir.

Ancak İtalyan Hükümeti, Osmanlı kanunlarının adadaki Osmanlı memurları tarafından tatbiki ve resmi işlemlerin bunlar tarafından yürütülmesinin fikrine tamamen katılmasının mümkün olmadığını bildirerek, işgal edilen adalarda bulunan geçici İtalyan memurlarının yalnız emniyet ve asayişten sorumlu olmadıkları, adanın bütün hizmetlerinin düzenli işleyişinden de mesul olduklarını ifade etmiştir. Ve gerek işgal esnasında bulunan Osmanlı memurlarının yerine doğrudan doğruya kendilerine bağlı memurlar tayin etme ve gerekse idari ve diğer memurlardan bazılarını azlederek yetkilerini bir veya birkaç memura havale etme haklarına sahip olmalarının gerekeceği de belirtilmiştir.

Rodos'a bağlı mahallerden olan İstanköy'de, 1912'de Şer'i Mahkeme faaliyettedir¹⁹⁹ ve İstanköy Şer'i Mahkemesinin yapısında her hangi bir değişikliğe gidilmeyerek işgalden önce olduğu gibi, İstanköy mahkemelerinin Rodos'taki İstinaf Mahkemelerine bağlılığı devam etmekteydi. Mesela, 1915 senesinde İstanköy Müftüsü Ömer Efendi'yi taammüden katleden İstanköylü Mehmet Ali'nin otuz sene kale bentliğe mahkûm edilerek bu hüküm daha sonra Rodos İstinaf Mahkemesi tarafından tasdik edilmişti²⁰⁰.

İtalyan kuvvetleri, 1912 yılında İstanköy'e hakîm oldukları sırada ada hapishanesinde toplam iki mahkûm bulunmaktaydı.²⁰¹ Yine İtalya tarafından işgal edilen İstanköy'e bağlı olan Kalimnoz Adası'nda, 1915 yılında toplam altı mahkûm

¹⁹⁹ İstanköy Bidayet mahkemesi resiliğini naip Süleyman Remzi Efendi yürütmekteydi. Mahkeme azaları Hüseyin Efendi ile aynı zamanda müstantiklik vazifesin gören Bakrad Yuvanidi Efendi idi. Mahkemenin başkatipliğinde Hacı Süleyman, ikini katipliğinde Refik Bey, Müdde-i Umumi muavinliği vekilliğinde Polis Hüseyin Efendi, Mukavelat Muharirliğinde Mümtaz Bey, Müstantik Muavinliğinde Hüseyin Efendi, icra memurluğunda Reis Efendi, icra mübaşiliklerinde Yusuf ve Yorgo Ağa'lar ile odacılığında Derviş Mehmet Ağa çalışmaktaydı: CBSS, Sene 1312, s. 96-133.

²⁰⁰ BOA, **Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 3. Şube (DH. EUM. 3. ŞB)**, nr. 3/50.

²⁰¹ BOA, **Dahiliye Nezareti Hapishanler Müdiriyyeti (DH. MB. HPS)**, nr.143/82.

bulunmaktaydı. Bu mahkûmlardan     iki ay, ikisi    ay ve biri de altı aylık cezalarını  ekmekteydi²⁰².

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti,  stank y ve Rodos adalarının önemli bir kısmının Müslüman olması dolayısıyla bu adaların yiyecek ve yakacak ihtiyaçlarının karşılanmasına izin vermiştir. H lbuki savaştan dolayı Osmanlı Devleti, yiyecek ve yakacak malzemelerinin ihracını yasaklamıştır. Hatta zaman zaman Osmanlı Devleti'nde sıkıntısı çekilen petrol, pirinç ve şeker gibi maddelerin ithalatı için bu iki adalardan yararlanılmıştır. Örneğin, Ekim 1914 yılında Rodos ve  stank y adalarından getirilecek olan pirinçlerin her çuvalına karşılık iki çuval un, bir çuval kahveye karşılık da    çuval un ihraç edilmesine izin verilmiřtir²⁰³. Yine 1914'te Rodos ve  stank y adalarındaki Müslümanların ihtiyaçlarının giderilmesi için, aylık iki bin çuvala kadar veya o miktar buğdayın ihracına izin verilmesi talebi Meclis-i Vükelâ'da görüşülmüştür. Gönderilecek olan iki bin çuval un veya buna mukabil buğdayın diğer mahallere ka ırılmamasının temini şartıyla ihracına izin verilmiřtir²⁰⁴. Mayıs 1914'te, Rodos ve  stank y'den gönderilecek olan iki sandık petrole karşılık    çuval un veya buğdayın ihracına izin verilmiřtir²⁰⁵. Ekim 1914'te ise, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti adalarından halkının bir kısmı Müslüman olan Rodos ve  stank y' n yeteri kadar zahire ihracına da izin verilmiřtir²⁰⁶.  hracına izin verilenler arasında sadece gıda ürünleri yer almamaktaydı. Rodos ve  stank y'e gıda ihracına verilen iznin, yakacak odun için de verilmesi talebi Dahîliye Nezaretine iletilmiştir. Dahîliye Nezareti'nin hazırlamış olduğu tezkire Meclis-i Vükela'da g r ş l r k karar bağlanmıştır. Karara göre, adalarda Müslümanların ihtiyaçlarının giderilmesi için yakacak odun ihracına izin verilmiřtir²⁰⁷. Ancak 1915'te, Rodos ve  stank y'e gönderilmiş olan odun ve hububatın arttırılması sebebiyle bir daha gönderilmeyeceği bununla birlikte ahalinin ve tüccarın elinde ihtiyaçtan fazla erzak ve hububat varsa bunun ordu için satın alına bileceği  dare-i Umumiye-i Dahîliye

²⁰² BOA, **DH. MB. HPS**, nr.143/12.

²⁰³ BOA, **MV**, nr. 194/26.

²⁰⁴ BOA, **MV**, nr. 197/94.

²⁰⁵ BOA, **MV**, nr. 197/119.

²⁰⁶ BOA, **MV**, nr. 194/26.

²⁰⁷ BOA, **MV**, nr. 194/41.

Müdüriyeti'nden Teke ve Menteşe Mutasarrıflıklarına çekilen telgraf ile bildirilmiştir²⁰⁸.

1 Eylül 1915'te İstanköy Adası'nda, İtalyanlar müftü ve eşraftan Müslümanları tutuklayarak, İttihat ve Terakki Partisi şubelerini takibat altında almışlardır. Bunun üzerine İstanköy Adası'nda tutuklanan Müslümanların serbest bırakılması için gerekenin yapılması aksi takdirde Türkiye'de yaşayan İtalyanlar için de aynı şekilde davranılacağı hakkındaki tahrirat Dahîliye Nezareti hazırlanarak İtalya Hükümetine bildirilmiştir. Bu durum karşısında İtalyanlar, 13 Eylül 1915 günü İstanköy'de eşraftan biri ve altı Giritli Müslümanın dışında tutuklamış oldukları müftü ve diğer Müslümanları serbest bırakmıştır. Serbest bırakılmamış olan yedi kişi için de İtalyan Hükümeti nezdinde resmen müracaatta bulunulması Amerika Birleşik Devletleri sefaretinden istenmiştir²⁰⁹.

E- İşgal Sonrasında Oniki Adanın Hukuki Durumuna Dair Belgeler

1) Uşi Antlaşması

Adaların İtalyan işgaline uğramasından sonra Osmanlı Devleti, 13 Temmuz 1912'de İsviçre'nin Lozan kentinde İtalya ile barış görüşmelerine başladı. Osmanlı Devleti'ni Said Halim Paşa, İtalya'yı ise G. Voloi ile Guido Fusinato temsil etmekteydi. Barış görüşmelerinin başlamasından kısa bir müddet sonra İtalya Osmanlı Devletine;

- Adaların İtalya'ya terki
- Adalara muhtariyet verilmesi
- Yerli halka bazı garantiler verilmesi şartıyla terki²¹⁰.

²⁰⁸ BOA, **Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR)**, nr. 50/33.

²⁰⁹ BOA, **HR. SYS**, nr. 2413/27.

²¹⁰ Gülcan Yılmaz, **Aynı tez**, s.70.

Osmanlı Devleti'nin bu tekliflere olumsuz cevap vermesinden kısa bir süre sonra görüşmelere ara verilmiştir. Fakat Balkanlardaki durumun kötüleşmesi üzerine Osmanlı Hükümeti İtalya'nın tekliflerini kabul etmek zorunda kalmıştır. 18 Kasım 1912'de Lozan'ın Uşi Şatosunda 9 madde ve 4 ekten müteşekkil olan barış antlaşmasının 2. Maddesi, İtalya'nın işgal etmiş olduğu adalarla ilgilidir. Bu madde ise;

“ İş bu maddenin imzası akabinde her biri yani Hükümet-i Osmaniye Trablusgarb ile Bingaziden ve İtalya Hükümeti Adalar denizinde taht-ı işgalinde bulunan adalardan kendi zabıt ve askerleri ile memurini mülkiyelerinin celbleri zımında emir vermeği taahhüt eder.

İtalyan zabitan ve asakiri ile memürin-i mülkiyesi tarafından cezire-i mezkûrenin fiilen tahliyesi Osmanlı zabitan ve asakiri ile memur-in-i mülkiyesi taraflarından Trablusgarb ve Bingazi'nin tahliyesini müteskip vukuu bulacaktır.”²¹¹

Yukarıdaki maddeye göre İtalya, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb ve Bingazi'deki askeri ve sivil memurlarının çekilmesi şartıyla işgal etmiş olduğu adaları iade etmeyi kabul ediyordu. Bununla beraber Osmanlı Devleti, Balkanlardaki savaştan dolayı adaların Yunan işgaline uğramasından endişe ettiğinden İtalyan işgalinin bir müddet daha devam etmesini istemekteydi.

2) Londra Antlaşması

Balkan Savaş'ı esnasında, İtalyanların işgal etmemiş oldukları diğer adalar Yunan işgaline uğramıştır. Balkan Savaş'ından sonra adalar sorunu ortaya çıkmıştır. Daha sonra bu sorun büyük devletlerin katılacağı konferansa havale edildi. Balkan Savaş'ının sona ermesiyle 16 Aralık 1912'de toplanan Londra Konferansında Ege Adalarının geleceği de tartışılmıştır. Adalar sorunun ele alındığı Elçiler Konferansı'na katılan devletlerin görüş birliği yoktu. İngiltere, İtalya'nın adadan çıkarılması düşüncesindeydi. Fransa, İtalyanların elinde olan adaların Yunanistan'a

²¹¹ Sertaç Başeren-Ali Karamahmut, **Aynı eser**, s.22.

verilmesini istemekteyken, Rusya ise boğazlara yakın adalar ile ilgilenmekteydi²¹². İtalya, adaların iadesinin Arnavutluk'un güney sorununun halledilmesi şartına bağlıyordu. Yunanistan ise adaların kendisine verilmesini istemekteydi. İstanköy Rumları 20 Aralıkta yayınladıkları bir beyanname ile Türk idaresine dönmeyeceklerini belirterek, Yunanistan ile birleşme emelinde olduklarını açıklamışlardır²¹³.

Londra'daki barış görüşmeleri kesildikten sonra büyük devletler, İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya ve İtalya kendi aralarında yaptıkları görüşmelerden sonra ortak bir karara vararak Londra'da Barış Öncesi Antlaşması'nı imzaladılar. Bu anlaşmaya göre; Girit hariç Ege Adalarının geleceği üzerinde karar vermek hakkı büyük devletlere bırakılıyordu²¹⁴.

Şubat 1914'te Londra'da yeniden toplanan Büyükelçiler Konferansı'nda İngiltere, diğer katılımcı devletlere de kabul ettirdiği teklifini Osmanlı Devleti ile Yunanistan'a birer nota ile bildirdi²¹⁵. Buna göre; Gökçeada, Bozcaada ve Meis Adası Osmanlı Devleti'ne iade edilirken Yunanistan, adaları askeri tahkimde bulunmayacağı, adalar ile Anadolu arasında kaçakçılığı önlemek için tedbirler alınacağı ve adalarda mevcut Müslümanların haklarının korunmasına dair Osmanlı Devleti ile Avrupa büyük devletlerine teminat vermesi talebi 21 Şubat günü Yunanistan tarafından kabul edilmiştir²¹⁶.

İtalya'nın bu sıralarda işgal ettiği adalarda gerçekleştirdiği memur atamaları, öncelikle Avrupalı büyük devletler ile Osmanlı Hükümeti'nin tepkisine neden olmuştur. İtalya da Osmanlı Hükümeti ile işgal altındaki adalardan çekilmek için görüşmeye hazır olduğunu ilan etmiştir²¹⁷. Ancak kısa bir sürse sonra I. Dünya savaşının başlaması öngörülen görüşmelere ara verilmesine neden olmuştur. Savaşın

²¹² Şerafettin Turan, **Aynı makale**, s.99-100.

²¹³ Şerafettin Turan, **Aynı Makale**, s.101; Gülcan Yılmaz, **Aynı tez**, s. 70.

²¹⁴ Ali Karamahmut, **Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar**, TTK, Ankara 1998, s. 44.

²¹⁵ Gülcan Yılmaz, **Aynı tez**, s.77.

²¹⁶ Şerafettin Turan, **Aynı makale**, s.102.

²¹⁷ Gülcan Yılmaz, **Aynı tez**, s.79.

başlaması ile de İtalya 22 Ağustos 1915 günü Uşi Antlaşmasının hükümlerini feshederek On iki Ada'dan çekilmeyeceğini ilan etmiştir²¹⁸.

3) Sevr Antlaşması

Sevr Barış Antlaşmasının hazırlıkları sırasında İtalya, işgali altında tutmakta olduğu adaları ve Meis Adası'nı Osmanlı Devleti tarafından kendisine bırakılmasını ve yapılacak olan antlaşmaya konulmasını talep etmekteydi²¹⁹. Sevr Antlaşmasının 122. maddesiyle İtalyan işgali altında bulunan İstanköy, Astropalya, Rodos, Herke, Kerpe, Kaşot, İlyaki, İncirli, Kilimli, Leros, Patnos, Lipsos ve Sömbeki adaları ile bu adalara tabi diğer adacıklar ve Meis Adası İtalya'ya bırakıldı²²⁰. Ancak Yunanistan, Rodos ve Oniki Ada sorunun halledilmeden Sevr Antlaşmasını imzalamayacağını bildirmesi üzerine iki devlet arasında ek bir antlaşma imzalandı. İtalya'nın Paris Büyükelçisi Bonin ile Yunanistan'ın Başbakanı Venizelos arasında 10 maddelik bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmaya göre, Rodos ve Meis adaları dışında kalan işgal etmiş olduğu adaları Yunanistan'a bırakıyordu. Ancak İtalya, Rodos'a geniş özerklik verecekti. İngiltere, Kıbrıs'ı Yunanistan'a bırakırsa İtalya 15 yıl sonra olmak şartıyla Rodos'ta plebisiti kabul edecekti. Yunanistan, İtalya'nın elinde bulundurduğu adalarda yapılmış olan inşaat masraflarını ödeyecektir. Yunanistan'a teslim edilen adalardaki Osmanlı vatandaşları Yunan vatandaşı olarak kabul edilecektir. Fakat on sekiz yaşından büyük olanlar bir yıl içinde Osmanlı veya İtalya vatandaşlığına geçebileceklerdir²²¹. Sevr Antlaşmasının Osmanlı Devleti tarafından onaylanmaması ve Anadolu'da başlamış olan milli mücadeleden ötürü Bonin ile Venizelos'un antlaşması yürürlüğe girememiştir. Bunun üzerine 8 Ekim 1922 günü İtalya antlaşmayı feshettiğini açıklayarak adaların İtalya'ya ait olduğunu bildirdi²²².

²¹⁸ Cevdet Küçük, **Aynı Eser**, s.61; Ali Karamahmut, **Aynı eser**, s. 61.

²¹⁹ Gülcan Yılmaz, **Aynı tez**, s. 85.

²²⁰ Ali Karamahmut,, **Aynı eser**, s. 63; Emel Kabataş, **Lozan Antlaşmasından Günümüze Türk-Yunan İlişkilerinde Ege Denizi ve Ege Adaları Sorunu**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İst. 2002, s. 10.

²²¹ Şerafettin Turan, **Aynı makale**, s.107-108; Cevdet Küçük, **Aynı eser**. s. 64.

²²² Şerafettin Turan, **Aynı makale**, s.107-108.

4) Lozan Barış Antlaşması

Lozan Barış Antlaşması görüşmeleri başladığı zaman, Rodos ve İstanköy ile birlikte Oniki Ada meselesi kritik bir durumdaydı. Özellikle adalar halkının büyük çoğunluğunun Rum kökenli olmasından ötürü buralarda mevcut olan Rumlar Yunanistan ile birleşmek istemekteydi. Lozan Barış Konferansı'nın başlangıcında İtalya ile Yunanistan arasında yapılmış olan iki antlaşma gereğince İtalya, Rodos hariç işgal etmiş olduğu diğer adaları Yunanistan'a terk etmiştir. Fakat Rodos Adası'nda geniş bir muhtariyet tanınması tasarlanırken Türk heyeti, bu duruma karşı çıkarak İtalya'nın Uşi Antlaşmasının kendine yüklediği yükümlülükler gereğince işgali altında bulundurduğu adaları Türkiye'ye iade etmesi gerektiği görüşünü ileri sürmekteydi²²³. 25 Kasım 1922 günkü görüşmelerde Türk heyeti, Anadolu kıyılarına çok yakın olan küçük adaları Türkiye'ye verilmesi ve diğer adaların askerden tecrit edilerek tarafsız ve bağımsız olması gerektiğini ileri sürmüştür. 29 Kasım 1922 günkü toplantıda ise adaların askersizleştirilmesi kararlaştırılmıştır.²²⁴ Lozan Konferansının ilk devresi sırasında, Ocak 1923 sonları, hazırlanan adalar ile ilgili tasarıya göre; Türkiye, aşağıda sayılan adalar üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından İtalya yararına vazgeçmesi talep edilmiştir. Bu adalar, Stampalya, Rodos, Kharki, Piskopis, Miziros, Kalimnoz, Leros, Patmos, Lipsos ve İstanköy adaları ile bunlara bağlı adacıklar ve Meis Adasıdır²²⁵. Taslağın 16. Maddesi ile Türkiye'nin belirtilen sınırla dışında bulunan bütün topraklar üzerindeki ya da bu topraklara ilişkin olarak her türlü hakları ve sıfatlarıyla egemenliği tanınmış adalardan başka bütün öteki adalar üzerindeki her türlü haklardan ve sıfatlardan vazgeçmiş olduğunu bildirmesi öngörülmekteydi²²⁶. Ancak bu taslakların hazırlandığı sırada konferans 4 Şubat 1923 günü kesintiye uğramıştır.

TBMM Lozan görüşmelerinin I. Devresini değerlendirdikten sonra, adalar ile ilgili hazırlanmış olan taslağa itiraz ederek yeni bir taslak hazırlamıştır. 8 Mart

²²³ Gülcan Yılmaz, **Aynı tez**, s.95.

²²⁴ Zafer Karaboğa, **Tarihi Gelişim İçerisinde Ege Sorunları**, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İst. 1997, s.48.

²²⁵ Ali Karamahmut, **Aynı eser**, s. 99.

²²⁶ Ali Karamahmut, **Aynı eser**, s. 107.

1923'te Lozan Konferansa katılan devletlerin büyükelçiliklerine bir nota ile hazırlanan taslak gönderilmiştir. Taslağa göre; İmroz adası ile Bozcaada ve Bozcaada'ya bağlı Merkep adaları dışında Doğu Akdeniz Adaları ve özellikle Limni, Semadirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikaria üzerindeki Yunan egemenliği konusunda 17-30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşmasının 5 ve 1-14, Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşmasının 15. maddeleri hükümleri uyarınca alınan ve 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan Hükümetine bildirilen karar bu antlaşmanın İtalya'nın egemenliği altına konulan ve daha önce hazırlanmış olan taslakta belirtilen adalara ilişkin hükümler saklı kalmak üzere doğrulanmıştır. TBMM'nin görüşüne göre, Asya kıyısından 3 milden az bir uzaklıkta bulunan adalar Türk egemenliği altında olması uygun görülmüştür. Değişikliği istenen 15 ve 16. Maddeler de ise Türkiye, aşağıda sayılan adalar üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından İtalya yararına vazgeçmesini kabul etmiş olmaktadır. Bu günkü durumda İtalya'nın işgali altında bulunan Stampalya, Rodos, Kharki, Piskopis, Miziros, Kalimnoz, Leros, Patmos, Lipsos ve İstanköy adaları ile bunlara bağlı adacıklar. Meis adası Türkiye'nin egemenliği altında kalarak Türkiye sınırları dışında kalan bütün adaların egemenliğinden vazgeçmeyi kabul etmiştir²²⁷.

Lozan Konferansı 23 Nisan 1923 günü yeniden çalışmaya başlamıştır. Çalışmaya başladıktan kısa bir süre sonra adalar ile ilgili olan 15. madde görüşüldü. İsmet Paşa'nın coğrafi açıdan ve genel kuralların uygulanması bakımından Anadolu'ya ait olup olmadığına uzmanlarca karar verilmesi veya hâkime gidilmesi önerisi İtalyan temsilcisi tarafından reddedilince görüşmelerde bir sonuca varılamadı. Bunun üzerine Türk heyeti, Meis Adası üzerindeki haklarından ancak İtalya'nın Meis Adası'nı hiçbir şekilde aleyhimize kullanmaması ve Oniki Ada Osmanlı hissesinin 1912 yılından itibaren taksimini kabul etmesi durumunda vazgeçebileceğini bildirilmiştir²²⁸. İtalya'nın Türk heyetinin teklifini kabul etmesi ile 4 Haziran 1923'teki oturumda İsmet Paşa Meis Adası üzerindeki haklarından vazgeçtiğini ilan

²²⁷ Gülcan Yılmaz, **Aynı tez**, s. 98.

²²⁸ Gülcan Yılmaz, **Aynı tez**, s. 105.

etmesiyle Türkiye adalar üzerindeki haklarından vazgeçmiş olmaktadır²²⁹. Lozan Antlaşmasının TBMM tarafından onaylanan antlaşmanın 15. Maddesine göre;

“Türkiye aşağıda sayılan adalar üzerindeki bütün haklarından ve dayanaklarından İtalya yararına vazgeçer. Bu gün İtalya’nın işgali altında bulunan Stampalya, Rodos, Kharki, Piskopis, Miziros, Kalimnoz, Leros, Patmos, Lipsos, Limni ve İstanköy adaları ile, bunlara bağlı adacıklar ve Meis adası”

5) Lozan Antlaşması Sonrasında Yapılan Yeni Düzenlemeler ve İstanköy

Lozan Barış Antlaşmasından sonra İtalya ile Türkiye arasındaki ilişkiler adalarda mevcut olan Müslüman ahalinin durumları dolayısıyla devam etmiştir. 1932 yılında Oniki Ada’daki Rumlar ile Türklere ait emlak konusu İtalya Hükümeti ile yapılan görüşmelerle bir sonuca varılamadığından dolayı, konunun Lahey Adalet Divanı’na götürülmesine karar verildi.²³⁰ Türkiye ile İtalya, 1928-1929 yıllarında Meis Adası ve bölgesindeki adacıklar ile Bodrum Körfezi’nin karşısındaki Karaada’nın hangi devlete ait olacağı konusunda tekrar görüşmelere başlamıştır. Sorun Lahey Adalet Divanı’na görüşülmüştür. Dava sonucunda, toplam 14 adanın İtalya’ya ait olduğuna karar verilmiştir. Meis bölgesinde yer alan bir kısım adacık ve kayalıkların Türkiye ile İtalya arasında sorun oluşturması nedeniyle taraflar, 18 Haziran 1931 günü Ankara’da bir araya gelmişlerdir. Yapılan görüşmelere sonunda, 1932’de imzalanan Ankara Sözleşmesi ile Karaada ve aşağıdaki adacıklar Türkiye’nin egemenliğine bırakılmıştır. Çatalada, Uvendire, Frunakya, Katomola, Prasudi, Çatallato, Pighi, Nissi-tis Pighi, Agrecelia resifi, Prousseelisse kayalığı, Panomakri, Katomakri ve bağlı kayalıklar, Marathi, Roccie, Dasya, Nissi-Tis Dacia,

²²⁹ İsmet Paşa, Meis Adası Anadolu’nun karasuları içinde ve onun ayrılmaz parçasıdır. Anadolu’nun hem asayiş, hem askeri güvenliği adanın Türkiye’ye bağlı olmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle Türk heyetinin adanın Türk egemenliğine verilmesi talebi, çok meşru sebeblere dayanmaktaydı. Fakat Türk heyeti dünya barışının kurulmasına yardım etmek amacıyla gayet ağır bir fedakarlığa göze alarak, Meis hakkında ileri sürdüğü kayıtlardan vazgeçmeyi kabul eder.’ Gülcan Yılmaz, **Aynı tez**, s. 105.

²³⁰ Gülcan Yılmaz, **Aynı tez**, s.108

Prassoidii Alimentarya ve Karavola. Buna karşılık Pusoradia, Poliphados, St. Georges, Pusomi, Kutsumboras kayalıkları, Mavro Poinaki, Mavro Poinas adaları İtalya'ya bırakılmıştır. Bu sözleşme ile Türkiye Meis Adasının İtalya'ya ait olduğunu kabul etmiş olmaktadır.

6) 1947 Paris Barış Antlaşması ve Oniki Ada

II. Dünya savaşı sonrasında savaşı kazanan devletler ile Romanya, Macaristan, Bulgaristan ve Finlandiya gibi devletlerarasında barış antlaşmaları imzalanmıştır. Savaşın galipleri, yenik devletler ile yapılacak barış antlaşmasının şartlarını görüşmek için Londra'da toplanmıştır. Oniki Ada sorunu da ilk olarak burada ABD tarafından dile getirilmiştir. İngiltere, adaların Yunanistan'a verilmesi yönünde görüş bildirmiştir. 25 Nisan 1945'te İngiliz, Amerikan, Sovyet ve Fransız dışişleri bakanları Paris'te toplanmıştır²³¹. 30 Nisandaki görüşmelerde adaların Yunanistan'a verilmesi prensip olarak kabul edilmiştir. Türkiye'nin temsil edilmediği bu görüşmelerde İngiltere'nin önerisiyle adaların Yunanistan'a verilmesi kabul edilmiştir. Nitekim 10 Şubat 1947'de imzalanan Paris Barış Antlaşmasının maddeleri ise;

Madde 14

- 1) İtalya isimleri müteakiben zikredilen Oniki Ada'nın tam hükümrانlığını Yunanistan'a vermiştir. Stampalia, Rodos, Kharki, Scarpanto, Casos, Piskopis, Nisyros, Kalimnoz, Leros, Patmos, Lipsos, Simi, Meis ve bağlı küçük adacıklar.
- 2) Bu adalar gayri askeri olacak ve öyle kalacaklardır.

²³¹ Gülcan Yılmaz, **Aynı tez**, s. 150.

3) Bu adaların Yunanistan’a teslimine ait formaliteler ve teknik şartlar İngiltere ve Yunanistan arasında yapılacak bir antlaşma ile tespit edilecek ve yabancı kıtaların çekilmesine en geç işbu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden 90 gün sonra tamamlanması için bu antlaşma yapılacaktır²³².

²³² Gülcan Yılmaz, **Aynı tez**, s.153; Emel Kabataş, **Aynı eser**, s. 45

İKİNCİ BÖLÜM

YAKINDÖNEMDE İSTANKÖY ADASI'NIN SOSYAL YAPISI ve KURUMLARI I-İSTANKÖY MÜSLİM- GAYRİMÜSLİM VAKIF VE DİNİ ESERLERİ

A) İstanköy'de Türk Vakıf Eserleri

1) Kanuni Sultan Süleyman Vakfı

Ege'deki birçok Osmanlı adasında olduğu gibi İstanköy'de de burada yaşayan Müslümanların sosyal ihtiyaçlarından doğan vakıf müesseseleri açısından zengin bir ada durumundaydı. Bu sosyal müesseselerin çoğunun, bir vakfı ve bu vakfın ihtiyaçlarını karşılayacak kadar da geliri bulunmaktaydı. Diğer Osmanlı adalarında olduğu gibi İstanköy'de de sosyal hayatın şekillenmesinde vakıf sisteminin önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir. Adanın fethinden sonra vakıf yapılanmasının hızlı bir gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır. Bunlardan bir kısmı Kanuni Vakfının idaresinde toplanmıştır. Kanuni Vakfının idaresi doğrudan hazineye aitti. Bu vakıf dışında kalan diğer vakıf eserleri ise vakıflar idaresi tarafından yürütülmekteydi. Süleymaniye ve diğer vakıflar, ilk dönemlerde kadı veya naib tarafından denetlenmekteydi ve mütevellî heyeti vasıtasıyla vakıfların işlemleri yürütülmekteydi. Evkaf Nezaretinin kurulmasından sonra Süleymaniye Vakfının gelir-gider muhasebesi ile diğer personel ödemeleri ada Mal Sandığında toplanan başta aşar olmak üzere diğer vergiler üzerinden yapılmaktaydı. İstanköy'de bulunan vakıf eserlerinin idaresi için de Rodos'ta bir görevli istihdam edilmekteydi. Nezaretin kurulmasından sonra da Süleymaniye vakfının Evkaf Hazine-i Celile statüsü devam etmiştir. Vakfın hazırlanan yıllık harcama defteri ada meclisinde görüşülerek onaylanıyordu. Vakfın belirlenen orandaki harcama senetleri daha sonra mahsubu yapılmak için Maliyeye ve defter de Evkaf-ı Hümayun Nezaretine gönderilmekteydi. Kanuni Vakfına ait olan bağ, bahçe, tarla gibi gayrı mülkler ya tapu karşılığı satılmak da ya da belli bir ücret ile kiraya verilmekteydi. Bu da vakfın gelir kalemlerinde önemli bir yer teşkil etmekteydi. Örneğin 1870 tarihli bir vakıf

defterinde İstanköy ve bağlı adalarda bulunan Kanuni Vakfına ait tarlaların tapu karşılığında satıldığı görülmektedir²³³.

Tablo -9 İstanköy’e Bağlı Ballı ve Paşa Adası’nda Vaki Sultan Süleyman Vakfından 1869 Senesine Mahsuben Mutasarrıflarına Verilen İlmuhaber					
Şahıs	Tarla Dönüm	Kuruş	Şahıs	Tarla Dönüm	Kuruş
Nikola Veled Yani	10	4	Yannaki veled Kostanti	10	4
Kostanti Yani	10	4	Yani Yorgi	10	4
Mihali Veled Nikola BranYuri	10	4	Mihali Anderya	10	4
Yorgi Veled Nikola Yorgaki	10	4	Yorgi Mihali	10	4
Kamnoz Mezkaryoz	10	4	Yorgi Mihali	10	4
Kostanti veled Yorgi	10	4	Kostanti Andoni	10	4
Yannaki veled Yorgi	10	4			
İstanköy Sancağına Mülhak Kalimnoz Ceziresi Kurasındaki Mahallerde Bulunan Sultan Süleyman Vakfına Ait Tarlaların Mutasarrıflarına Verilen İlmuhaber					
Mevkii				Tarla Dönüm	Kuruş
Karadenya nam mahalde				15	5
Loneryoz nam mahalde				18	4

Tabloda da görüldüğü gibi, 1869 senesinde İstanköy Ceziresine bağlı olan İncirli Adası yakınında bulunan Ballı ve Paşa Adası’nda 1.300 dönüm tarla, dönümü 4 kuruştan olmak, üzere Gayrimüslimlere tapu karşılığı satılmıştır. Aynı Şekilde İstanköy’e bağlı olan Kalimnoz Adası’nda bulunan toplam 33 dönüm tarla belirlenen dönüm fiyatı üzerinden satışı yapılmıştır.

2- Diğer Vakıflar:

Vakıfların yıllık muhasebeleri, ada naibi ve ada meclisi denetiminde olarak mütevellilerin da hazır bulunduğu halde Muacelat Memuru, Evkaf Müdürü veya oluşturulan özel bir komisyon tarafından hazırlanmaktaydı. Tamamlanan defterler ise Evkaf Nezaretine sunulmaktaydı. İstanköy’de 1840 yılında Muhassılık teşkilatının kurulmasından sonra daha düzenli hale getirilen ve evkaf muhasebecisi veya memuru

²³³ BOA, **Evkaf Nezareti Defteri (EV)**, nr. 21454.

tarafından hazırlanarak merkeze yollanan kayıtlardan 19. yüzyıl. boyunca İstanköy şehri ve karyelerinde Müslümanlara ait olan cami, mescit, mektep gibi kurumlar yanında çeşme ve kuyu vakıflarının faaliyetlerini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Vakıfların hemen hemen tamamında Kur'an tilaveti ile mevlid kandillerinde de mevlid-i şerif okutulmaktaydı. Nezaret denetimindeki vakıflar arasında, Gazi Hasan Paşa Camii, Tekke Camii, Kal'a-i Şahane'de bulunan camii, Şeyh Baba Türbesi, Debbağhane Camii, Bozok Camii, Kaba Peyker Mescidi, Eski Beki Camii, Dershane Vakfı, Paşa Mezarı ve Yedi Efendiler Kabristanı, Andimahiyeye Kalesinde bulunan camii, Kefaloz Karyesinde bulunan camii şerif, Pili'de bulunan cami, Deveci Camii, İdeli Camii, Başmakçı Camii, Germe'de bulunan kabristan, Moruk Camii, Kasabbaşızade Müteveffi Ali Bey Mektebi, Dershane Vakfı mevcuttu. Bu vakıfların dışında Bokrat çeşmesi, Pınarbaşı Kuyusu, Bekâr Kuyusu, Karabağlı Süleyman Paşa'nın kale kapısında ki hayratı, Andimahiyeye bulunan çeşme, Pili'de yer alan Horoz Çeşmesi, Germe'de Çeşme Vakfı, Pili'deki Çeşme Vakfı gibi vakıflar adanın su ihtiyacını karşılamaktaydı.²³⁴ Bu vakıflardan bazıları bulundukları mahallere isimlerini vermişlerdir. Bunlar ise, Defterdar Camii Vakfı, Debbağhane Camii Vakfı, Eski Beki Camii Vakfı, Deveci Camii Vakfı, İdeli Camii Vakfı, Moruk Camii Vakfıdır. Bu vakıfların en önemli gelir kaynaklarını, sahip oldukları nakitten edindikleri güzeşteler oluşturmaktaydı. Bu gelir, vakıf paralarının mal sandığı kanalıyla taliplerine kefilli olmak kaydıyla kredilendirilmesinden oluşmaktaydı. Şayet kredi kullanan şahıs iflas ettiği takdirde ölür ve haczedilecek malı olmazsa bu para vakfın öz kaynaklarından mahsub edilmekteydi.²³⁵ Vakfın dükkânlarından da kira bedelleri alınmaktaydı. Aşağıdaki tabloda vakfa ait olan dükkânlar, menzil ve değirmenlerin listesi verilmiştir.²³⁶

²³⁴ BOA, EV, nr. 20711.

²³⁵ Ali Fuat Örenç, **Yakın Dönem Tarihimizde...**, s. 367.

²³⁶ BOA, EV, nr. 23553.

Tablo-10 İSTANKÖY ADASI VAKIFLARININ SAHİP OLDUĞU MÜLKLER İSTANKÖY BOKRAT ÇEŞMESİ MESKUFATI		
Mevkii	Mülk	Adet
Köprübaşı nam mahalde	Mağaza	1
Yine orada	Mağaza	1
Yalı Kapısı nam mahalde	Kahvehane	1
Yine orada vaki	Dükkân	1
Arap Çarşısında vaki	Dükkân	1
Yine orada vaki	Dükkân	1
Kezalik mahali	Dükkân	1
Yeni hamam kurbunda vaki	Fırın	1
Yine orada vaki	Dükkân	1
Yine orada vaki	Mağaza	1
Yine orada vaki	Mağaza	1
Yine orada	Dükkân	1
Hacı Bey dükkânı nam mahalde	Dükkân	1
Yine orada	Dükkân	1
Varoş kapısı nam	Hane	1
Defterdar Camii Şerifi insalinde	Dükkân	1
Uzun Çarşıda	Dükkân	1
Yine orada	Dükkân	1
Yine orada	Dükkân	1
Kezalik orada	Dükkân	1
Pikardibi nam mahalde	Dükkân	1
Yalı nam mahalde	Rüsumathane	1

Vakfı Mezkûrun İcarı Zemini Olan Dükkânları vesairesi			
Çakıs Oğlu Manol Değirmeni Merkum Manol Dükkânı Kunduracı Manol Dükkânı Anastas Oğlu Dükkânı Kıllı Ali Yetimleri Dükkânı Hacı Salih Dükkânı Büyük Hanım Menzili Açı Andon Menzili Avilli Mağazası Hüseyin Hoca Bağı	Kadı Ali Bahçesi Hacı Salih Kahvehanesi İpsilani Açı Yani Dükkânı Aleksaki Dükkânı Kel İbrahim Bağı Yusuf Reis Mağazası Baba Aneqli Bağı Pepe Süleyman Bağı Bayram Oğlu Bağı Küçük Hacı Ahmed Menzili		
Vakf-ı Mezburun Bağ ve tarlaları			
Mevkii	Mülk	Dönüm	Kuruş
Kumsarı nam mahalde	Bağ	800	5.000
Mahali mezkûrde	Bağ	5	2.500
Silor nam mahalde	Bağ	2,5	3.500
Yine orada nam mahalde	Bağ	3,5	250
Yine orada nam mahalde	Bağ	2,5	-
Üç Değirmenli nam mahalde	Tarla	3	-
Ak Katran nam mahalde	Tarla	5	-
Çamurlu Kuyu nam mahalde	Tarla	6	-
Kanlımandıra nam mahalde	Tarla	-	-
Yaslı nam mahalde	Tarla	-	-

Tabloda da görüldüğü gibi vakfa ait çeşitli mahallerdeki başta dükkân olmak üzere rüsümathane, fırın, mağaza, kahvehane, değirmen gibi mülkler Müslim-gayrı Müslim ayrımı yapılmadan taliplerine belli bir meblağ karşılığı kiraya verilerek vakfa gelir sağlanmaktaydı. Bu durum da vakıfların sosyal ve ticaret hayatındaki önemi göstermesi açısından önemlidir.

Tablo-11			
İSTANKÖY ADASI VAKIFLARININ SAHİP OLDUKLARI MÜLKLER			
TEKKE CAMİİ ŞERİF MESKUFATI			
Mevkii	Mülk	Adet	
Defterdar Camii Şerif kurbunda	Dükkân	1	
Arasta nam mahalde	Dükkân	1	
Vakfı Mezburun Zemin İcareli Olanları			
Hacı Yusuf Dükkânı	Berber Bekir Dükkânı		
Hacı Mahmud Dükkânı	Eyüp Çelebi Dükkânı		
Giritli Ahmet Çavuş Dükkânı	Hacı Salih Dükkânı		
KAL'A CAMİİ ŞERİF MESKUFATI			
Mevkii	Mülk	Adet	
Lonca Camii Şerifi kurbunda	Dükkân	1	
Yine orada vaki	Oda	1	
Camii Şerif-i Mezkûrda Zemin İcareli Olanlar			
Sahibi	Mülk	Adet	
İsphenyeli Açı İlyami	Bağ	1	
İsphenye karyeliYani Veled Yorgi	Değirmen	1	
Yorgaki Hristofli	Dükkân	1	
Camii Şerif-İ Mezkûrun Vakıf Tarlaları			
Mevkii	Mülk	Dönüm	
Hohlu Tarla nam mahalde	Tarla	3	
Çatal Tepe nam mahalde	Tarla	25	
Üç Değirmenler nam mahalde	Tarla	2,5	
BOZOK MESCİD-İ ŞERİFİ MESKUFATI			
Mevkii	Mülk	Adet	Dönüm
Hekim Anastas menzili tahtında	Dükkân	1	-
Hacı Bey dükkânı insalinde	Dükkân	1	-
Deli Yani nam mahalde	Tarla	1	300
ATİK CAMİİ VAKFI MESKUFATI			
Mevkii	Mülk	Adet	
Defterdar camii şerifi kurbunda	Dükkân	1	
Vakfı Mezkûrun Zemin İcareli Olanları			
Çakis Oğlu Manolaki dükkânı	Açı Nikol oğlu Dimitri dükkânı		
ESKİ BEKİ CAMİİ ŞERİFİ VAKFI MESKUFATI			
Mevkii	Mülk	Adet	
Defterdar Camii Şerifi kurbunda	Dükkân	1	

GERME KARYESİNDE İDELİ MAHALLESİ CAMİİ ŞERİFİ VAKFI MESKUFATI			
Mevkii	Mülk	Dönüm	Kuruş
Germe Altı nam mahalde	Tarla	1	-
Yine Orada	Tarla	3	-
Pikar Üstü nam mahalde	Tarla	1,5	-
Yine orada	Tarla	2	-
Deli Yani nam mahalde	Tarla	1	-
Yine orada	Tarla	1	-
Kaba Molla Yeğen nam mahalde	Tarla	1,5	-
Değirmen Deresi nam mahalde	Tarla	1,5	-
Germe derununda	Tarla	1,5	-
Cabarkos nam mahalde	Bağ	0,5	500
Deli Yani nam mahalde	Bağ	3	3.000
YENİ KAPI KUYUSU VAKFI MESKUFATINDAN ZEMİN İCARELİ OLAN			
Varoş kapısında vaki Açı Nikola oğlu Manol dükkânı			
GERME KARYESİ ÇEŞMESİNİN VAKFI MESKUFATI ZSEMİN İCARESİ			
Hacı Salih Dükkânı		Yerasmud Dükkânı	
KARABAĞLI SÜLEYMAN PAŞA’NIN VAKFI MESKUFATI			
Mevkii	Mülk	Adet	
....nam mahalde	Dükkân	1	
Yine orada	Dükkân	1	
Kezalik mahal-i mezkûrde	Dükkân	1	
Kezalik mahal-i mezkûrde	Dükkân	1	
Kezalik mahal-i mezkûrde	Dükkân	1	
PİLİ GERMESİ CAMİİ ŞERİFİ VAKFI MESKUFATI			
Mevkii	Mülk	Dönüm	Kuruş
Pili Potoz nam mahalde	Bağ	3	3.000
Kurt Tepesi nam mahalde	Bağ	3	3.000
Kara Ahmet Kapısı nam mahalde	Bağ	1,5	1.500
Fasulya Yakası nam mahalde	Bağ	1,5	1.500
Çingane Deresi nam mahalde	Tarla	3	-
Zafer Mandırası nam mahalde	Tarla	3	-
Pekarlı Mandırası nam mahalde	Tarla	3	-
Pili Potoz nam mahalde	Tarla	3	-
Kurt Tepesi nam mahalde	Tarla	3	-
Manol Mandırası nam mahalde	Tarla	4	-
Kara Hasan tarlası demekle maruf	Tarla	4	-
Demirtaş....nam mahalde	Tarla	2	-
İmametle meşrut			
Pili altında	Bağ	8	8.000
Dağ Delan Kapısı nam mahalde	Bağ	7	7.000
Köy derununda	Tarla	2,5	-

DEFTERDAR CAMİ ŞERİF MESKUFATI				
Mülkler				
Tahtında bir bab dükkân	Kezalik diğer dükkân			
İnsalinde diğer dükkân	Kezalik diğer dükkân			
Keza diğer bir bab dükkân	Kezalik diğer dükkân			
Ve kezalik bir bab dükkân	Kezalik diğer dükkân			
Kezalik diğer dükkân	Kezalik diğer dükkân			
Kezalik diğer dükkân	Kezalik diğer dükkân			
Kezalik diğer dükkân				
Zemin İcareli Olanları				
Sahibi	Mülk	Adet		
Aşcıbaşı Oğlu Açı Manol		1		
Bokrat Çeşmesi	Dükkân	1		
Kıllı Ali Yetimleri	Dükkân	1		
Grambiyo İsamil	Bahçe	1		
Andimahiyeli Mustafa Onbaşı	Menzil	1		
Vakf-ı Mezkûrun Bağ ve Bahçe ve Tarlaları				
Mevkii	Mülk	Dönüm		
Andimahiye Karyesinde	Tarla	375		
Yeni Kapı nam mahalde	Bahçe	-		
Camii Şerif-i Mezkûr İmametliğine Meşrut Olan				
Sahibi	Mülk	Adet		
Aleksaki	Fırın	1		
Anderya Yako İstematı	Dükkân	1		
Mranko Nikoli	Mağaza	1		
GERME KARYESİNDE BAŞMAKÇI CAMİ ŞERİF MESKUFATI				
Mevkii	Mülk	Dönüm	Kuruş	
Yarı Kavak nam mahalde	Bağ	1	1.000	
Deli Yani nam mahalde	Tarla	1,5	1.500	
Seloz nam mahalde	Bağ	0,5	500	
Pikar Üstü nam mahalde	Tarla	2	-	
DERSHANE VAKFI MESKUFATI				
Mevkii	Mülk	Kuruş	Dönüm	Adet
Kandaloğlu Hacı Şerif Ağa dükkânı insalinde	Dükkân	-	-	1
Yarı Kavak nam mahalde	Bağ	1.500	1,5	1
KEFALOZ KARYESİ CAMİİ ŞERİF VAKFI MESKUFATI				
Mevkii	Mülk	Dönüm		
Karye-i mezkûrede	Tarla	12		
PİLİ GERMESİ ÇEŞMESİ VAKFI MESKUFATI				
Mevkii	Mülk	Kuruş		
Göreme Oğlu bağı	Bağ	5.000		
İспенye'de	Bağ	4.000		
Yine orada köy altında	Bağ	2.000		

KASABBAŞIZADE ALİ BEY MEKETEBİ ŞERİF VAKFI			
Mevkii	Mülk	Adet	
Mekteb-i mezkûr tahtında	Dükkân	1	
MORUK CAMİİ ŞERİF VAKFI MESKUFATI			
Hitabet ve İmamet ve Müezzin ve Kürsişeyhliği Meşrutları			
Mevkii	Mülk	Adet	Dönüm
Camii mezkûr tahtında	Dükkân	1	-
Arastada	Dükkân	1	-
Yine orada	Tarla	1	370
VAKF-I HAREMEYN-İ MUTAHARRİMEYN İCARELİ			
Yani Peri bahçesi	Açı Yemandi Oğlu Dimitri bahçesi		
Cemal Bey bahçesi	Hacı Şerif Ağa dükkân		
Cemal Bey Diğer bahçesi	Arnavut Mustafa Efendi bahçesi		
.....menzili	Şerif İbrahim Bey bahçesi		
.....Ali Eytamı dükkânı	Çalık Oğlu Hacı Ömer Bahçesi		
Mühürdarzade Hasib Bey bahçesi	Hacı Yusufzade Ahmet Ağa bahçesi		
Çolak Çelebi refikası Ümmühan bahçesi	Hamza Eytamı bahçesi		
SAİD PAŞA VAKF-I ŞERİFİ			
Sahibi	Mülk	Adet	
Valide Sultan Hazretleri Vakfı Şerif İbrahim Bey	Bahçe	1	
Murad Baba Şeyhi Vakfı icarı Açı Nikola Oğlu Açı Dimitri	Dükkân	1	
Tophane-i Amireye mülhak Kapudan Mustafa Paşa Vakfı Ali Mülazım eytamı	Bahçe	1	
İBARAHİM PAŞA VAKFI İCARI			
Kapudan Kosta bahçesi	Lukaki Oğulları bahçesi		
OSMAN PAŞA VAKFI İCARI			
Sahibi	Mülk	Adet	
Kal'a –i Şahanede	Boyacı Dükkânı	1	
Budamacı Hasan Usta	Bahçe	1	
Hacı Mehmed Amiroğlu Hacı Hüseyin	Bahçe	1	
GAZİ HASAN PAŞA VAKFI İCARI			
Hüseyin Bey Oğlu Mustafa Bey bahçesi	Sadık Bey bahçesi		
Bodrum Kazasında Kostanti veled Manol bahçesi	Şerif Bey bahçesi		
Kaza-i mezkûrede Yorgi karındaşı Hırsto bahçesi	Şerif İbrahim Bey tarlası		
Yine orada vaki Yorgi bahçesi	Açı Yani kerimleri menzili		
Bekir Hoca Oğlu Çelebi Ağa bahçesi			

HASAN PAŞA CAMİNİN İCARI ZEMİNİ VE DÜKKÂNLARI			
Sahibi	Mülk	Adet	Dönüm
Semerci Kazdı Ali	Dükkân	1	-
Avilli	Dükkân	1	-
Hacı Oğlu Mehmed Bey	Dükkân	2	-
Açı Yani	Dükkân	1	-
Peri Oğlu Nikoli	Dükkân	1	-
Yorgi Veled Yani	Dükkân	1	-
Bodrumlu İstemad	Dükkân	1	-
Arslati	Dükkân	1	-
Deli Yani nam mahalde	Bağ	1	3
Vakf-ı Mezkûrun olub imamet ve müezzinlik ve kürsi şeyhliğine meşrut olanlar			
Mevkii	Mülk	Adet	Dönüm
Aspa nam mahalde	Bahçe	1	-
Mahali mezkûrde	Bahçe	1	-
Camii mezkûr tahtında	Kalayacı Dükkânı	1	-
Limye nam mahalde	Hamam	1	-
Anadolıya nam mahalde	Bağ	1	15
Gazi Hasan paşa Meskufatı Dukakin Bağ ve Bahçe Tarlaları			
Mevkii	Mülk	Adet	
Camii mezkûr tahtında	Mahzen	1	
Kezalik Tahtında	Mahzen	1	
Kezalik Tahtında	Mahzen	1	
Kezalik Tahtında	Mahzen	1	
Kezalik Tahtında	Mahzen	1	
Kezalik Tahtında	Mahzen	1	
Kezalik Tahtında	Mahzen	1	
Kezalik Tahtında	Mahzen	1	
Yalıda	Mahzen	1	
Arap Çarşısında	Berber dükkânı	1	
Kezalik Arap Çarşısında	Dükkân	1	
Mahali mezkûrde	Mağaza	1	
Mahali mezkûrde	Fırın	1	
Yine orada	Dükkân	1	
Kezalik mahal-i mezkûrde	Dükkân	1	
Kezalik	Mağaza	1	

Vakıfların gelir kalemleri arasında dükkân, hane, mahzen, değirmen, menzil, arsa, bağ, bahçe ve tarlaların kira gelirlerinin de önemli bir yer teşkil ettiğini görmekteyiz. Defterdar Camii Vakfının 13 adet dükkânı bulunmakta olup zemin icareli olanları arasında Aşcıbaşı Oğlu Açı Manol dükkânı, Andimahiyeli Mustafa Onbaşı Menzili ve Bokrat Çeşmesi dükkânlarından kira alınmaktaydı. Vakfa ait olan bağ ve bahçe ile tarlalar ise, Andimahiye Karyesinde vaki bir kıta tarla ile Yeni kapı nam mahalde vaki tarafları Hacı Ahmet Efendi bahçesi Mustafa Çelebi ve Nikoli Peri bahçeleri ve tarik ile mahdud bahçe bulunmaktaydı. Bundan başka, cami imametliğine meşrut olarak da Açı Yani dükkânı, Aleksaki fırını, Anderya veled Yako İstemdi dükkânı ve Marangoz Nikoli mağazası yer almaktaydı. Görüldüğü gibi vakıflar edindikleri gayrimümkler vasıtasıyla varlığını devam ettirmektedirler²³⁷. Vakıfların diğer bir gelir kalemlerinden olan ferağ ve intikal işlemlerinden alınan ücretlerden hums-ı müdürü ücreti, haraç, varaka bahası ve kalamiye masrafları düştükten sonra kalan meblağ evkaf nezareti celilesine gönderilmekteydi. Aralık 1868 Ocak 1869 arasında bir ayda, 100 kuruş 24 para hums-ı müdürü ücreti olmak üzere 521 kuruş 20 para haraç ve varaka bahası ve kalemiyesi olarak alınıp toplamda ise 416 kuruş 36 para elde edilmiştir. Yine aynı yılın ocak- şubat ayları arasında bir ayda gerçekleştirilen işlemlerden 55 kuruş 15 para hums-ı müdürü ücreti, 372 kuruş 20 para haraç ve varaka bahası ve kalemiyesi olarak alınıp toplamda ise hums-ı müdür ve haraç ve varaka bahası ve kalamiye masrafları düştükten sonra 312 kuruş 5 para, 1869 yılı şubat –mart ayları içerisinde ferağ ve intikal işlemlerinden 14,5 kuruş hums-ı müdür ücreti, 118.40 kuruş da haraç ve varaka bahası ve kalemiyesi olarak alınıp bir ay içinde gerçekleştirilen işlemlerden hums-ı müdür ve haraç ve varaka bahası ve kalemiye masrafları düştükten sonra 99 kuruş 35 para Evkaf Nezareti Celilsine gönderilmiştir. Bir yıl içerisinde hums-ı müdür, haraç ve varaka bahası ve kalemiye masrafları düştükten sonra 828 kuruş 36 para Evkaf Nezareti Celilesine gönderilmiştir²³⁸. Vakıflara ait olan gelir-gider defterleri mahalli meclislerde görüşülüp onaylandıktan sonra Evkaf Nezaretine gönderilmekteydi.

²³⁷ BOA, EV, nr. 23553.

²³⁸ BOA, EV, nr. 20997.

İstanköy Adası'nda bulunan karyelerdeki bağ, bahçe ve tarlalar vakıf geliri olarak tahsis edilmişti. Bu arazilerin vakfa ait olduğunu gösteren Şer'î belgelerde ve vakıf defterlerinde kaydı bulunmaktaydı. Bu araziler, mutasarrıflarına verilerek senevî olarak gelir tahsil edilmekteydi. Örneğin, Gazi Hasan Paşa Vakfına ait ve mutasarrıflarına kullanılmak üzere verilmiş olan bağ, bahçe ve arazilerden 1863 yılı itibarıyla senevî 300 kuruş gelir elde edilirken, Kapudan-ı Derya Esbak Müteveffi İbrahim Paşa Vakıflarından 24 kuruş 20 para, Arabkirli Gümrükçü Müteveffi Osman Paşa Vakıflarından ise 145 kuruş gelir elde edilmiştir²³⁹. Ocak ayında gerçekleştirilen bir işlemde evkafa bağlı Hasan Paşa Vakfına ait bir adet dükkân, Hacı Beyin vefatıyla oğlu Mahmud Bey'e intikalinden, iki kat haraç alınarak, hums-ı müdür harcı olarak 48 kuruş, haraç ve varaka bahası ve kalemiyesi olarak da 248 kuruş alınmıştır. Yine aynı yılın Kanun-i Evveli ibtidasında yapılan bir ferağ ve intikal işleminde, Debbağhane Camii Şerif Vakfından bir bab dükkân, Dimitri'nin vefatıyla evlatları Yorgi, İstemat, Nikola ve Froniye intikalinden hums-ı Müdür 18 kuruş, haraç ve varaka bahası ve kalemiyesi olarak da 94 kuruş ücret alınmıştır. Şubat ayında gerçekleştirilen diğer bir işlemde ise, evkafa mülhak Abdullah Efendi Mektebi Vakfından bir bab dükkân, Bekir Hocanın vefatıyla evlatları Mehmed Ahmed ve Aişe'nin intikal ve ferağından, hums-ı müdür 12 kuruş, haraç ve varaka bahası ve kalemiyesi olarak da 64 kuruş ücret alınmıştır²⁴⁰. İstanköy Adası'nda bulunan karyelerdeki bağ, bahçe ve tarlalar vakıf geliri olarak tahsis edilmişti. Bu arazilerin vakfa ait olduğunu gösteren Şer'î belgeleri ve vakıf defterlerinde kaydı bulunmaktaydı. Bu araziler mutasarrıflarına verilerek senevî olarak gelir tahsil edilmekteydi. Örneğin, Gazi Hasan Paşa Vakfına ait ve mutasarrıflarına kullanılmak üzere verilmiş olan bağ, bahçe ve arazilerden 1863 yılı itibarıyla senevî 300 kuruş gelir elde edilirken, Kapudan-ı Derya Esbak Müteveffi İbrahim Paşa Vakıflarından 24 kuruş 20 para, Arabkirli Gümrükçü Müteveffi Osman Paşa Vakıflarından ise 145 kuruş gelir elde edilmiştir²⁴¹.

²³⁹ BOA, EV, nr. 20997.

²⁴⁰ BOA, EV, nr. 20997.

²⁴¹ BOA, EV, nr. 20997.

Tablo-12 İSTANKÖY VAKIFLARININ KİRA BEDELLERİ		
Mülkler	Mutasarrıfı	Senevîsi
İtam-ı taama meşrut oda Şekersiz Oğlu vakfı bahçe ve mandıra ve esbab ve dukakin ve menzil	Ahmet Efendi	16,20
İtam-ı taam meşrut odasıyla Şuayb zevcesi bahçe ve menzil ve bağ vesaire menkulat	Hüseyin Bey	25
Kara Hisari Mustafa Bey Vakfında bir bab limon bahçesi	Ali ve Ahmet ve ibneteyni Mehmet Reis berveci-i iştirak	50
Limon bahçesi	Mustafa Kemal Bey	15
Han ve menzil	Şerif brahim Bey	3
Limon bahçesi	Süleyman Hasib	3
Han ve menzil	Hacı Molla İbrahim	1
Bağ ve dud	Berber Eyübzade ve Hacı Şerif Ağa	3
Limon bahçesi	Ahmet ve Hamza Ağa	3
Hamam	Arnavutzade Mustafa	3
Bir bab esbab (bu limon bahçesi)	Açi Niyaki	2
Limon bahçesi	Pemandimon İstemadi	3
Kal'a-i Şahane'ye merbut bir bab bacacı dükkânı	-	3
Limon bahçesi	Hacı Ali ve Ali	3
Limon bahçesi	Derviş Mustafa	17,17
İtam-ı taam meşrut oda Karabağlı Süleyman Paşa bahçe ve menzil	Hafize Hatun	25
Toplam		153,37
Gazi Hasan Paşa Vakfıları		
Mülkler	Mutasarrıfı	Senevîsi
Sebze bahçesi	Hatice Hatun	40
Limon bahçesi	Hüseyin Bey ve Zeliha ve Mehmed ve Aişe beruc istizan	50
Limon bahçesi	Şerif Beyin Pederi	60
Lanka nam mahalde arazi	Mehmet bin İsmail	30
Bikale nam mahalde 300 dönüm arazi	Kostanti veled Giritli Manol	
Mahalle-i mezkurde 80 dönüm arazi	Yorgi	40
Yine mahalle-i mezkurde 60 dönüm arazi	Hırsto ve biraderi Bodos berveci-i iştirak	40
Limon bahçesi	Vasilaki	250
Dersaadetin mütevellisi tarafından ita ide geldiği		
Toplam		300

Kapudan-ı Derya Esbak Müteveffi İbrahim Paşa Vakıfları		
Mülkler	Mutasarrıfı	Senevîsi
4 kıta mahzen	Lukaki Oğulları	20
Han ve menzil	Abdulnebi Ağa	4,20
Limon bahçesi	Kapudan-ı Derya Merhum Halil Paşa	60
Dersaadette mütevellisi tarafına ita ide geldiği		
Toplam		24,20
Arabkirli Gümrükçü Müteveffi Osman Paşa Vakıfları		
Mülkler	Mutasarrıfı	Senevîsi
Limon bahçesi	Yani Veled Peri	60
Limon bahçesi	Aişe ve diğer Aişe Feraşehatı beruc iştirak	60
Portakal bahçesi	Hacı Mehmed Amir	25
Toplam		145

İstanköy Ceziresinde bulunan bazı vakıfların 1861/1862 sensinde sahip oldukları bahçe, arazi, menzil ve dükkânlardan elde ettikleri gelirler ise, Gazi Hasan Paşa Vakfı 300 kuruş; Kapudan-ı Derya Esbak Müteveffi İbrahim Paşa Vakfı, 24 kuruş 20 para; Arabkirli Gümrükçü Müteveffi Osman Paşa Vakfı 145 kuruş diğer vakıflar ise 153 kuruş 37 para gelir elde etmiştir. Genel toplamda ise vakıfların 622 kuruş 57 para gelir elde ettikleri yukarıdaki tablodan anlaşılmaktadır.²⁴²

İstanköy’de hayatını kaybeden ve adada görev yapmış olan önemli şahsiyetlere ait cami ve mescitlerin yanı sıra birçok mezar ve türbeler bulunmaktaydı. Ancak Türk eserlerinden günümüze ulaşan iki mezarlıktan biri olan Merkez Narinciye Mezarlığı ve Germe’de bulunan Sırmalı Mehmed Efendi Mezarlığıdır. Bu mezarlıkta bulunan Şeyh Mehmed Efendi’nin 1870 senesinde buraya defin edilmesiyle Germe Köyü Mezarlığı bu adla anılmaya başlanmıştır. Günümüze ulaşan bu iki mezarlıktan başka günümüze ulaşamayan Andimahiye Kalesi Mezarlığı, Dedeler Okulu Mezarlığı, Kumburnu Mezarlığı, Kefaloz Mezarlığı, Kefaloz Kalesi içinde eski Türk Mezarlığı, Moruk Camii Mezarlığı,

²⁴² BOA, EV, nr. 32709.

Yedi Efendiler Mezarlığı bulunmaktaydı²⁴³. İstanköy’de, vakıflara ait eserlerde meydana gelen hasarlardan ötürü tamir edildikleri de anlaşılmaktadır. Mesela, İstanköy şehrinde Lonca meydanında 1776 yılında Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından Hipokrat’ın öğrencilerine altında ders verdiği ileri sürülen 14 metre çapında devasa bir gövdeye sahip çınar ağacının gölgelediği meydana inşa edilen camii 1903 senesinde ahşab olan son cemaat mahallinin tavan ve sofasının kısmen tamir ve kısmen yeniden ve yan tarafları dört adet kemer üzerine som yontma mermer ve badem taşından kâgir olarak müceddeden tamir olunmuştur. Aşağıdaki tabloda 1903 senesinde Cezayirli Gazi Hasan Paşa Caminin tamirinde yapılan masrafların tablosu verilmiştir.²⁴⁴ Bu tabloda yapılan masraflar açıkça görülmektedir.

Tablo-13	
GAZİ HASAN PAŞA CAMİİ DIŞ CEPHE TAMİR MASRAFLARI	
MASRAFLAR	KURUŞ
İki başı camii şerif ve bir başı minare duvarlarına istinad ittirilmek ve diğer bir başında müceddeden inşa olunan ayağa bindirilerek ve taşları Tekir nam mahalde bulunan tiyatro harabesinden bil ihraç celb olunmak suretiyle şark tarafı 3 metre 40 santim (cm) garp tarafı 4 metre (m) irtifaında 53 cm. kalınlığında 2,5 metre nısfı raddesinde som yontma mermerden 4 adet kemer ile muhitleri merkezlerinde bulunan ve 53 cm. kalınlığında olan ayakların imali	4.800
Şark tarafının yukarı sath-ı hariciyesi demir gözlü som yontma mermerden sath-ı dahiliyesi sağlam taşlı kireç ve porselen toprağından halis harçla 6,5 metre arzında ve 6 metre irtifaında 55 cm. tahtında duvar imaliyesi 39 metre	1.560

²⁴³ Neval Konuk, **Midilli, Rodos, Sakız ve İstanköy’de Osmanlı Mimarisi**, Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara 2008, s. 108.

²⁴⁴ BOA, **EV**, nr. 37313.

Kuzey tarafında sağlam duvar taşıyla kireç ve porselen toprağından halis harcıyla 16 m. 13 cm. tulunde ve 11 m. irtifaında ve 55 cm. tahtında duvar imaliyesi.117,34 m.	2.661,18
Beheri 1 m. 70 cm. tulunde mermerden 17 kademhane ile yan tarafına zeminden sakfa kadar duvar ve canibinden imaliyesi	2.900
Mezkûr taş merdiven üst ve alt başında müsavi cesamette 2 m. 43 cm. irtifaında 1 m. 53 cm. arzında mermer söveli kebir kapılar ile fevkaniyenin katran ağacıdan ve tahtaniyenin de demir parmaklıklardan kanadlar imaliyesi	110
6 adedinin söveleri mermerden ve 11 adedinin batnoz taşından olmak üzere 17 pencere ile katran ağacıdan çerçeve ve camları ve teferruatı sairesi masarısı	4.000
Mezkûr merdiven ustabaşından 1 adet pencere ile zemin kısmına 1 adet kapı ve demir parmaklıklı 4 adet pencere masarısı imaliyesi	750
Üzeri mermer tozundan mamul sıva ile pencere içleri dahîl olduğu halde dahîl ve harici mecmu sıva masarısı 600 m.	2.400
Mermer sütunların mahalline vaz'ı masarısı 5 adet	150
Hatabları kısmen tecdid olunmuş olan terbian 88 m. 71 cm. sofanın katran tahtasından müceddeden döşeme ile sofa altında bulunan tavanın yarısının tecdidi ve kalan yarısının fevakani tavanın bazı mahallerinin tamirat masarısı	2.500

Tulen 23 m. 75 cm. arzen 17 m. 25 cm. duvar üzerine cami-i şerif ve son cemaat mahalli umumu canibinin mürur-ı zamanla kasten kırılmış olan kirişlerinin tecdidi ve çatlak makamı ve duvarlarının müteaddid köşebend ve cıvata levhalar tahkimi ve keremitlerinin kâmilten kaldırılıp yeniden ferş idilmesi masarısıyla kırık keremitlerin yerine müceddeden kırılmış olan keremit esmanı	3.000
Müceddeden İmal olunmuş ve tamiri icra edilmiş olan tavan ve kapı ve çerçevelerin demir parmaklıklarla camii şerifin kısm-ı dahiliyesinden icab iden bazı mahallerin yağlı boya ile mükemmelen boyanması masarısı	115,20
Batı tarafının kemerden yukarı stah-ı hariciyesi temur gözlü yontma taşından ve tarafı dahîliyesi sağlam taşla kireç ve porselen toprağından halis harçla 6,5 m. irtifaında 55 cm. tahtında duvar imaliyesi 39 m.	1.170
Camii şerif mürur-ı zamanla harap olmuş olan pencere sükeleri Batnoz taşından 6 adedinin müceddeden 10 adedinin götürü olarak imaliyesi	1.500
Kakma çakıltasıyla döşenmiş zeminin atik nerdeban mahal ile kısmen bozuk mahalların kireç ve porselen toprağından halis harç ile ve keزالik kakma çakıl taşından tefriş masrafı	200
6,5 m. tulünde 4,5 m. arzında 10 m. irtifaında müceddeden inşa olunmuş olan fevkani kademhane 2 tonoz üzerine tahtani yan kısmının duvarları 90'ar ve ön ve orta duvarları 60'ar cm. ve 3 tonoz üzerine fevkani kısmında bulunan 5 göz kademhanelerin yan ön duvarları 55'er cm duvarları 35 cm. sağlam taş ile kireç ve porselen toprağından toprağından halis harç ile sırf kâgır ve 10 m. irtifaında bulunan sandık duvarına mülhak olarak masarısı inşaiyesi	4.000

1903 senesinde İstanköy Lonca meydanında eski Kaptan-ı Deryalardan Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami Şerifi son cemaat mahalli ile dış cephesinin ve camiinin müştemilatından bulunan kademhanenin yukarda gösterildiği üzere inşaat ve tamirâtı 32.876 kuruş 38 paraya mal olmuştur. Caminin tamiri sırasında amele, taşçı, demirci, kurşun, demir parmaklık, çivi, menteşe ücreti olarak da 30.926 kuruş 20 para masraf yapılmıştır. Aşağıdaki tabloda yapılan harcamaları ayrıntılı olarak görebiliriz.

Tablo-14 İSTANKÖY GAZİ HASAN PAŞA CAMİİ TAMİRİ İŞÇİLİK MASRAFLARI						
Masraflar	Kantar	Aded	Kilo	Fiat	Kuruş	Para
Duvar taşı	-	-	-	-	230	-
Açe nam mahalde kısmen mevcut bulunan ve kısmen amele-i müstahdem marifetiyle ihraç olunan taş nakliyesi	-	-	-	-	417	-
Kireç, pane	431	-	-	2	1135	-
Nakliye ücreti	-	-	-	-	59	-
Porselen toprağı	-	-	1520	8	303	-
Pencerelerle kapı batnoz için batnoz taşı	-	80	-	55	400	-
17 mil mesafede Tekirburnu nam mahalde kısmen mevcut olup kısm-ı küllisi amele-i müstahdem marifetiyle ihraç olunan mermer taşların mahale-i mezkureden inşaat mahaline kadar masarısı	-	-	-	-	726	90
Nakliyesi	-	-	-	9,5	90	-

Masraflar	Aded	Fiat	Kuruş	Para
Pencerelere Malta taşı	71	2,20	177	20
Kemerlere Malta taşı	18	2,10	40	20
Alçı esmanı	-	5	104	10
Batnoz'dan celb olunan mamul mermerden merdiven taşları esmanı	16	80	1280	-
Mezklr taşların sefinden inşaat mahaline kadar kayık ücreti ve hamaliyesi	-	-	45	-
Çatı ve tavan ve pencerelerine kereste esmanı ve hamaliyesi	-	-	216	10
Rodos'tan celb olunan katran döşeme tahtası	200	3,30	750	-
Rodos'tan celb olunan kurşun	-	2,20	37	20
Kayık navlunu	-	-	50	-
Hamaliye	-	-	16	20
Tavan tahtası	178	2,10	399	30
Büyük direkler için bıçkıcı ücreti	4	-	16	-
8 metrelik direkler için bıçkıcı ücreti	-	-	10	-
Rende ücreti	-	-	40	-
Mermer sütunlar üzerine vazı olunan taban imaliyesi	-	-	6	-
Toplam	-	-	6.759	15

Masraflar	Aded	Fiat	Kuruş	Para
Demir takımları esmanı	-	-	42	10
Taşcı amelesı alat ve edevatının ücret-i teminiyesi	-	-	386	-
Mermer kemerlerin dahıl ve haricine konulan demir esmanı ve üstadiyesi	-	-	213	-
Pencere parmaklıklarıyla mermer sütunlar ve çatı için imal ettirilen demir oluklar esmanı ve üstadiyesi	-	-	275	-
Demir parmaklık kapı esmanı	-	-	200	-
Son cemaat mahalli kapısının söveleriyle perakende takımlarına	-	-	30	-
Çivi esmanı	-	-	107	35
Kurşun esmanı	-	-	88	-
Taş ve ağaç çekmek ve kaldırmak üzere ip	4	-	20	10
Kuyudan su çekme duvar sulanmak harç yapmak için gaz tenekesi ve maşraba esmanı	-	-	17	25
Kurşun ve çivi	-	-	2	15
Taşçılar için eğe-i kebir	2	-	5	20
Taşçılar için eğe-i sağır	1	-		
Kalbur-ı kebir	1	-	9	-
Kalbur-ı sağır	1	-		

Masraflar	Kantar	Aded	Kilo	Fiat	Kuruş	Para
Taş arabası tamiri	-	-	-	-	12	20
Yumurta, ispirto ve sabun sıva için	-	10	-	-	18	30
Çapa sapı	-	-	-	-	1	20
Çivi ve menteşe esmanı	-	-	-	-	6	-
Çimento	-	14	-	30	10	20
Tavan ve çatı tasturi için süpürge	-	-	-	-	30	-
Çerçeve rezesi	-	26	-	-	13	-
Yeniden imal olunan kapının kilit esmanı	-	-	-	-	48	-
Sakf için saç levha	-	64	-	87,5	139	20
Lazım gelen mahallerin olukları esmaniye	-	3	-	5	16	10
İmaliyesi	-	-	-	-	12	-
Kazma ma'a sap	-	3	-	13	39	-
Kürek ma'a sap	-	3	-	3,5	10	20
Yekün					8.486	20
Moloz Küfesi	-	7	-	2	14	-
Tavan ve çatı üzerine huddam molozun ihraciyesi	-	-	-	-	213	-

Masraflar	Kantar	Aded	Kilo	Fiat	Kuruş	Para
Atik-i merdiven mahallinin zemin tamiri ve tefrişi için çakıl taşı	12 yük	-	-	3	36	-
Keremit esmaniyesi	-	2710	-	-	898	-
Ön pencereler için cam parası	-	-	-	-	89	-
Pencerelerin cam esmaniyesi camcı ücreti	-	12	-	-	260	-
Yeniden inşa olunan mahallin alt ve üst tavanlarıyla camii şerifin icap eden mahallerin götürü olarak 3 kat yağlı boya ile sürülen masrafı	-	-	-	-	1185	20
Camii şerifin 2 cihetinin harap bulunan pencere söveleriyle batnoz taşından 6 adedinin yeniden ve 10 adedinin tamir suretiyle götürü olarak imaliyesi	-	-	-	-	500	-
Toplam	-	-	-	-	11.682	-
Amele-i müstahdem yevmiyesi						
Amele-i müstahdem toplamı (Dülger, Marangoz, Pencerat)					16.470	20
Yekün					21.852	20
Porselen toprağı	-	-	840	10	210	-

Masraflar	Kantar	Aded	Fiat	Kuruş	Para
Camii şerif-i mezkûr müştemilatında bulunan mürur-ı zamanla harab olan kademhanenin tamiri icra kılınmak üzere mübaşeret olunmuş ise de duvar ve demirlerinin kâmilten harab iddiği enseyi ameliyatda anlaşılmasına binaen timsali 2 tonoz üzerine fevkani 3 tonoz ve 5 göz olarak yeniden inşa olunan mezkûr kademhane masarifatı umumiyesi	-	-	-	289	20
Malta taşı	95 yük	-	2,5	237	20
Batnoz taşı hamaliyesi	-	5	-	31	20
Tonoz kapısı için taht	-	15	1,30	26	10
Çivi	-	-	-	3	30
Lağım tastriyesi	-	-	-	28	-
Taş nakliyesi	-	-	-	10	-
Amele-i müstahdem yevmiyesi	-	-	-	857	-
Kademhanelerin zeminine kadar inşa olduğu halde hasbel yağmurların kesret ve fazla suretde nuzulünden naşi yevmiye ile ameliyata devam olunmamasına mebni mütebaki kısmının götürü olarak inşaatına maktuan verilen	-	-	-	1.080	-

Toplam	2773,20
Yekün	30.926
Dersaadette tevliyet sandığından vürud iden	30695,20
Füruht olunan enkaz esmanından	230.20
Toplam	30.926,20

Eski Kaptan-ı Deryalardan olan Cezayirli Gazi Hasan Paşa' nın İstanköy'de Lonca Meydanında fevkani olarak inşa ettirdiği camii şerifin son cemaat mahallinin harap ve viran olmasından dolayı Tevliyet Komisyonunca yeniden inşasına karar verilmiştir(1903). Ancak yalnız tavan ve sofası kiremit olunmak suretiyle caminin dört tarafı kısmen yeniden ve yan tarafları da 4 aded mermer kemer üzerine som yontma mermer ve badem taşından ve arka tarafı da kâgir olarak yeniden inşa olunmuştur. Camiye yapılan masrafların gösterildiği defterde belirtildiği üzere, son cemaat mahallinin masrafları için 28.152,5 kuruş ve kademhaneler için de 2.773,5 kuruş harcanarak toplamda 30.926 kuruşa mal olmuştur. Caminin inşası sırasında tamirata gelir elde etmek için de 30.695,5 kuruş Tevliyet Sandığından yardım edilmiştir. Bir de tamirat sırasında ortaya çıkan enkazın da satılarak 230,5 kuruşluk bir gelir elde edilmiştir. Bu elde edilen gelirin de tamirata harcadığını anlamaktayız²⁴⁵. Aşağıdaki tabloda İstanbul'a gönderilmiş olan İstanköy vakıflarının 1873-1874 yılı gelir-gider cetveli verilmiştir.²⁴⁶

²⁴⁵ BOA, EV, nr. 37314.

²⁴⁶ BOA, EV, nr. 22303.

Tablo-15 EVKAF NEZARETİNE BAĞLI İSTANKÖY VAKIFLARININ YILLIK GELİR-GİDER DURUMU		
BOKRAT ÇEŞMESİ VAKFI (Mütevellisi Nakibzade Hacı Şerif Ağa)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
112.482 kuruş 30 para	Güzeştesi: 18.072 kuruş Tarla icarı: 413 kuruş Kira: 6.105 kuruş Zemin İcarı: 245 kuruş	Masarıfat: 17.372 kuruş 20 para Muhasebe Harcı: 88 kuruş Harac-ı Hazine: 101 kuruş 20 para Maaş-ı Muharrir: 410 kuruş 10 para
DEFTERDAR CAMİİ ŞERİF VAKFI (Mütevellisi Hacı Ahmed Efendi)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
59.052 kuruş 30 para	Güzeştesi: 6.157 kuruş Tarla ve Dükkân Hasılatı: 4.550 kuruş	Cami Masrafları: 518 kuruş İmam Efendiye: 1.800 kuruş Müezzin Evvel ve Saniye: 1.100 kuruş Feraşiyesi: 150 kuruş Tevliyet: 1.000 kuruş Diğer Masraflar: 5.034 kuruş 10 para

ATİK CAMİİ ŞERİF VAKFI (Mütevellisi Şeyh Abdurrahman)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
12.019 kuruş	Neması: 1.801 kuruş 6 para Kirası: 182 kuruş	Müezzin ve tevliyet: 440 kuruş Cami tamirâtı: 1.381 kuruş Diğer masraflar: 146,5 kuruş
TEKKE CAMİİ ŞERİF VAKFI (Mütevellisi Koca Eyüb Ağa)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
3.553 kuruş	Güzeştesi: 529,5 kuruş Kira: 255 kuruş	İmam Efendi Ücreti: 700 kuruş Mum 3 deste: 10 kuruş Diğer Masraflar: 52 kuruş
BEKÂR KUYUSU VAKFI (Mütevellisi Mehmet Ağa)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
6.028 kuruş	Güzeştesi: 840 kuruş	Tevliyet: 300 kuruş Su çekme masarifatı: 390 kuruş 4 adet musluk bahası: 28 kuruş

MÜTEVAFFAİ ŞEYHİ MEHMED BABA TÜRBEŞİ VAKFI (Mütevellisi Mustafa Efendi)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
6.706 kuruş 10 para	Güzeştesi: 955 kuruş 30 para	Tekke masrafı: 350 kuruş Kayyum Efendi: 20 kuruş Tevliyet: 100 kuruş Diğer Masraflar: 250 kuruş
BAB-I CEDİD KUYUSU VAKFI (Mütevellisi Abdullah)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
2.894 kuruş 4 para	Güzeştesi: 433 kuruş 20 para Kira: 2 kuruş	Su çekme ücreti: 112 kuruş Tevliyet: 110 kuruş Masraflar: 210 kuruş
KARABĞLI SÜLEYMAN PAŞA HAZRETLERİ'NİN VAKFI (Mütevellisi Liman Reisi Halil Efendi)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
840 kuruş	Kira: 1.730 kuruş	Dükkân masrafları: 652,5 kuruş Maaş-ı Muharrir: 82 kuruş Hazine harcı: 21,5 kuruş Çeşme-i Bokrat: 12 kuruş Tevliyet: 122 kuruş

BAŞ KABRİSTANI VAKFI (Mütevellisi Berber Eyüb Efendi)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
2.266 kuruş	Neması: 341 kuruş Kira: 255 kuruş	Kabristan masrafı: 405 kuruş Tevliyet: 50 kuruş
DEBBAĞHANE CAMİ ŞERİF VAKFI (Mütevellisi Ahmet Ağa)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
3.509 kuruş 14 para	Güzeştesi: 522 kuruş 20 para Kira: 8 kuruş	İmam ve Müzzine: 150 kuruş Diğer Masraf: 200 kuruş 30 para Tevliyet: 150 kuruş
ESKİBEKİ CAMİ ŞERİF VAKFI (Mütevellisi Halil Hoca)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
5.155 kuruş 20 para	Neması: 350 kuruş Kira: 227 kuruş	Masraflar: 421 kuruş

GERME KARYESİNDE DEVECİ CAMİ ŞERİF VAKFI (Mütevellisi Madan İbrahim)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
8.334 kuruş 6 para	Güzeştesi: 1.250 kuruş	İmam Efendiye: 500 kuruş Müezzin: 100 kuruş Tevliyet: 100 kuruş Diğer Masraflar: 540 kuruş
GERME KARYESİNDE İDELİ CAMİİ ŞERİF VAKFI (Mütevellisi Baran Oğlu Süleyman)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
2.751 kuruş 29 para	Neması: 427 kuruş 10 para Üzüm Mahsulâtı: 40 kuruş	İmam ve Müezzin Efendiye: 80 kuruş Tevliyet: 50 kuruş Diğer Masraflar: 162 kuruş 20 para
GERME KARYESİNDE VAKİ BAŞMAKÇI CAMİİ ŞERİF VAKFI (Şakir Oğlu İsmail)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
3.474 kuruş 30 para	Güzeştesi: 460 kuruş 20 para Bağ Mahsulü: 70 kuruş Buğday: 37 kuruş 20 para	Cami masrafları: 108 kuruş Tevliyet: 50 kuruş Maaş-ı Muharrir: 5 kuruş Harac-ı Hazine: 1 kuruş 20 para

MORUK CAMİİ ŞERİF VAKFI (Mütevellisi Müfti Efendi)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
595 kuruş 10 para	Güzeştesi: 82 kuruş	Tevliyet: 25 kuruş Diğer Masraflar: 16 kuruş
KASABBAŞIZADE MÜTEVEFFİ ALİ BEY MEKTEBİ VAKFI (Mütevllisi Ahmet)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
1.634 kuruş 27 para	Güzeştesi: 245 kuruş 6,5 para	-
DERSHANE VAKFI (Mütevellisi Liman Reisi Halil Efendi)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
89.287 kuruş 30 para	Neması: 988 kuruş Dükkân Kirası: 250 kuruş Üzüm Kirası: 90 kuruş	Müderris Efendiye: 5.000 kuruş Vefat eden Müderris Kerimesine: 500 kuruş Tevliyet: 1.000 kuruş Diğer Masraflar: 3.644 kuruş

KEFALOZ KARYESİ CAMİİ ŞERİFİ VAKFI (Mütevellisi Ali Çavuş)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
2.288 kuruş	Güzeştesi: 265 kuruş	İmam efendiye: 150 kuruş Diğer masraflar. 10 kuruş Tevliyet: 50 kuruş
GERME KARYESİ ÇEŞMESİ VAKFI (Mütevellisi Süleyman Efendi)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
3.073 kuruş 17,5 para	Kira: 15 kuruş Güzeştesi: 432 kuruş	Çeşme masrafları: 46 kuruş 20 para Suyolcu: 155 kuruş Muhasebe harcı: 2 kuruş Tevliyet: 50 kuruş

BOZOK MESCİD-İ ŞERİFİ VAKFI (Mütevellisi Şare Mustafa Efendi)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
728 kuruş	Neması: 109 kuruş Kira: 275 kuruş	Mescid masrafı: 130 kuruş İmam efendiye: 52 kuruş Diğer masraflar: 146 kuruş Tevliyet: 50 kuruş
KABAPEYKER MESCİD-İ ŞERİFİ VAKFI (Mütevellisi Yalı beyi Ahmet Bey)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
7.440 kuruş	Neması: 1.116 kuruş	İmam efendiye: 1.200 kuruş Mescid masrafları: 555 kuruş Diğer masraflar: 152 kuruş 20 para Tevliyet: 100 kuruş

GAZİ HASAN PAŞA (LONCA) CAMİ ŞERİF VAKFI (Mütevellisi Hoca Mehmet Efendi)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
14.344 kuruş 12 para	Kira: 4.886 kuruş Neması: 2.000 kuruş	İmam efendiye: 1.440 kuruş Müezzinlere: 1.200 kuruş Feraşiyesi: 100 kuruş Diğer masraflar: 3.546 kuruş Tevliyet: 600 kuruş
KAL‘A CAMİ ŞERİF VAKFI (Mütevellisi Safer Bey)		
VAKFIN NAKİT BÜTÇESİ	Vakfın toplam Gelir (Nema, Kira ve Diğer)	Vakfın Toplam Gideri (Personel ve Diğer)
16.459 kuruş 30 para	Neması: 2.770 kuruş Kira: 45 kuruş Buğday: 45 kuruş	İmam efendiye: 1.035 kuruş Diğer masraflar: 210 kuruş Muhasebe harcı: 10 kuruş Tevliyet: 400 kuruş

Yukarıdaki tabloda nakit bütçeleri ve mütevellileri gösterilen 1873-1874 yılı vakıflar yıllık muhasebelerinden anlaşıldığı üzere, İstanköy vakıflarının çoğunun geliri giderlerine karşılar durumdaydı²⁴⁷. Vakıfların gider kalemlerinin önemli kısmını personel masrafları oluşturmaktaydı. Ayrıca, tamir ve malzeme alımına da kaynak ayrılmaktaydı.

²⁴⁷ BOA, EV, nr. 22303.

İstanköy kalesinin fethinde hayatını kaybeden veya zaman içerisinde adada görev yapan önemli şahsiyetlere ait birçok mezar ve türbelerden günümüze ulaşabilenlerin bir kısmı, Türk eserleri olarak dikkati çekmektedir. Bu mezarlardan tanınmış olanları, Hacı Osman Paşa, Hakkı Mehmet Paşa, Hekimbaşı Hacızade Abdulaziz Efendi mezarlarıdır²⁴⁸. İstanköy'deki Türk eserleri üzerinde zamanın zarar verici etkisi tamir veya yeniden ihya suretiyle giderilmiştir. Ancak buradaki Türk eserleri açısından en talihsiz dönem İtalya'dan sonra Yunanistan'ın adaya hakîm olmasıyla yaşanmıştır. Türk eserlerinin bir kısmı kaderlerine terk edilmiş, gerekli bakımları yapılmamış veya maksadından başka işlerde yararlanılır hale gelmiştir. Adadaki Türk eserlerinin geçmişten günümüze durumları objektif ilmi eserler mevcuttur. Ancak yaklaşık dört asırlık kesintisiz bir Türk hakîmiyeti dönemi eserlerinin daha detaylı incelenmesi ve konunun değişik boyutlarıyla ele alınması gerekmektedir.

B) Gayrimüslim Dini Kurumları

İstanköy Adası'nda yaşamakta olan Hıristiyanların dini ibadetlerini yerine getirmek için inşa edilen kiliseler, gelirlerinden bir kısmını Despothaneye vermek durumundaydı. Kilise ve manastırların yeniden inşası veya tamirlerinde devletten ruhsat alınması mecburiyeti vardı. İlk müracaat, mahalli makamlara yapılıyordu. Ada naibi, söz konusu kilise veya manastır hakkındaki talebi mahallinde inceleyip keşif yapmakta ve gördüklerini bir il'am ile merkeze ulaştırmaktaydı. Özellikle Tanzimat'ın ilanından sonra İstanköy'deki kilise inşa ve tamirleri için yapılan müracaatlar da artış gözlemlenmektedir. Başvurular, mahalli yetkililerce yapılan keşifle belirlenen alan ölçüleri dışına çıkılmamak şartıyla kabul edilmekteydi. Ayrıca inşa esnasında, mahallin güvenlik açısından bir engelin bulunmaması, başka bir milletle ilgisinin olmaması, her hangi bir şahsa zarar vermemesi ve halktan zorla bağış toplanmaması gibi hususlara da dikkat edilmekteydi²⁴⁹. 1897 senesinde İstanköy Adası'na bağlı olan İncirli Adası'nda Espaloz mevkiinde 10 metre

²⁴⁸ Cemalettin Rodoslu, **Rodos ve İstanköy Adalarında Gömülü Tarihi Simalar**, Ankara 1945, s. 75 vd.

²⁴⁹ BOA, **İrade Adliye ve Mezahip**, nr. 1315.s.14/8.

uzunluğunda, 7 metre genişliğinde Aya Nikola Kilisesinin naib tarafından keşfi yapılmıştır. Kilisenin yapılacağı yerde mevcut olan 50 hanede, toplam 150 nüfusun tamamı Rum olmasında ötürü kilise yapılmasına ruhsat verilmiştir. Kilisenin inşaa masraflarını karşılamak için de 37 kişilik bir yardım heyeti oluşturulmuştur²⁵⁰. Yine 1897 yılında Pili Karye'sinde Aya Nikola Kilisesi zaman içinde harap olmasından dolayı yeniden inşası için Rum Patrikliği tarafından ruhsat talebinde bulunulmuştur. Yapılan keşifte Pili'de mevcut olan 238 hanede, toplam 957 nüfus Rum olduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine kilisenin eski temelleri üzerinde 20,5 metre uzunluğunda, 8 metre genişliğindeki ölçüleri aşmamak şartıyla yeniden inşasına izin verilmiştir²⁵¹. Tanzimat'ın ilanından kısa bir süre sonra, İspenye Karye'sinde terk edilmiş olan Penaiye Kilise'sinin zaman içinde harap olmuş olmasından dolayı 21 metre uzunluğunda ve 10 metre genişliğinde kâgir olarak yeniden inşası ile yanında 4,5 metre uzunluğunda ve genişliğinde bir çan kulesinin inşası için ruhsat verilmiştir²⁵².

II-İSTANKÖY'ÜN İSKÂN MAHALLERİ ve DEMOGRAFİK YAPISI

A-İstanköy'ün Demografik Yapısı

Fetihten itibaren Osmanlı Devleti, İstanköy'deki Müslüman nüfusun belirli oranlardan aşağı düşmemesi için dikkatli davranmıştır. Bunu için, Osmanlı Devleti'nin fetih politikası olarak ele geçirilen yeni yerlere Anadolu'dan nüfus nakilleri gerçekleştirilmesi yöntemi uygulanmıştır. İstanköy Adası'nın fetihten sonra da bu çalışmalar yoğunluk kazanmıştır. 1522'de adanın fethinden hemen sonra yapılan tahrirde Kal'a-i Narince 17 mahalleden ibaret olarak gözükmemektedir. Buralarda oturan Hristiyanların toplam nüfusu 505 hane 83 bive olmak üzere 2.500 kişiydi. Adanın Türkleştirilmesi için fetihten sonra buraya gönüllü kaydıyla 79 hane Türk getirilmiştir. Pili Kalesinde 8 mahalle, 446 hane, 32 bive, 20 kale muhafızı bulunmaktaydı. Diğer bir yerleşim yeri olan Kefaloz'da ise 4 mahalle, 216 hane, 4 bive ve 16 muhafız bulunmaktaydı. 1592'de yapılan tahrirde ise merkezde 3 Türk

²⁵⁰ BOA, İ. Adliye ve Mezahip, nr. 1314.Za.13/11.

²⁵¹ BOA, İ. Adliye ve Mezahip, nr. 1315.s.14/8.

²⁵² BOA, İ. Adliye ve Mezahip, nr. 1327.N.14/15.

Mahallesi mevcuttu. Bunlar İbrahim mescidi 12 hane, Ali Ağa mescidi 27 hane ve tabakhane Mescidi 10 hane idi. Önceki tahrirde 79 olan hane sayısı 132 haneye, 77 bekâr 216 erkek nüfusuna ulaşmıştır. Hristiyanların nüfusu ise 817 erkek idi. 547 olan muhafızlarla birlikte merkez kasabanın toplam nüfusu 4.000 kişiye ulaşmaktaydı. Pili'de 8 mahalle 544 nefer, Andimahiye 7 mahalle 282 nefer ile birlikte toplam nüfus 8.000-9.000'e ulaşmaktaydı²⁵³. Osmanlı Devletinin genelinde uygulana sürgün siyaseti 19.yüzyıl ortalarına kadar etkili olmuştur. Özellikle, göçmenlerin yerleştirilmesiyle ilgili çalışmalar yapılmıştır. Nitekim Bozulus Türkmenlerine bağlı boy ve oymakların Karaman, Akşehir, Kütahya, Saruhan, Aydın, Kuşadası, Rodos ve İstanköy'e yerleştirilmişlerdir²⁵⁴. İstanköy fethedildikten sonra ada, Kanuni Vakfı yapılarak tahrir yapılmıştır. Ada, tımar sistemi içine alınmış ve kayıtlar Anadolu Muhasebe Kalemine gönderilmiştir. Adadaki sayım işlemleri her zaman düzenli olarak yapılmamıştır. İstanköy'de 1592'de yapılan tahrirden sonra ancak 1711 yılında İstanköy Adası'nın kale, varoş, kasaba ve köylerindeki vakıf, has ve zeametlerin tespiti halkın isteği ile gerçekleştirilmiştir²⁵⁵.

1690 senesinde adaya gelen Evliya Çelebi'nin yazdığına göre, Bodrum ve İstanköy Adası'ndaki 5 kalenin neferleri 600 kişi olup, 300 keferi askeri bulunmaktaydı. İstanköy de ise 380 nefer bulunmaktaydı. Kale içinde 300 ev bulunmakta ve kale dışındaki Varoшта ise Gayrimüslimler yaşamaktaydı. Burada 900 Gayrimüslim ev olup buna karşın 1 Müslüman ev vardı. Varoшта 8 mahalle, 8 kilise ve bir de Yahudi cemaati vardı. 110 dükkân ve 400 sokak mevcut idi. Varoşun dışında ise, kalesi olmayan bir Varoş bulunmakta ve burada, 2.000 kâgir bahçeli ev ile 18 gayrimüslim ve de 7 Müslüman mahallesi mevcuttu. Pili'de 800 ev, Andimahiye'de ise 380 ev, 1 Müslüman mahallesi, 3 keferi mahallesi mevcuttu. Kefaloz'da ise 70 ev ve kalesinde 35 nefer bulunmaktaydı²⁵⁶.

²⁵³ Feridun Emecen, "İstanköy" s. 309.

²⁵⁴ Ali Fuat Örenç, **Yakın Dönem Tarihimizde...**, s.230.

²⁵⁵ BOA, **MAD**, nr. 8471.

²⁵⁶ Evliya Çelebi, **Seyahatname**, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1981, s. 142.

1711 yılında yapılan tahrirde göre, Sandal Mescidi, Şüca Mescidi, Sultan Süleyman Camii, Hacı Paşa Mescidi olmak üzere merkezdeki bu 4 mahallede 215 nefer, Lonca, Eskicami, Yenicami, Medrese, Bozok, Tabakhane olmak üzere varoştaki bu 6 mahallede 303 nefer ve toplam bu 10 Müslüman mahallesinde 518 nefer yaşamaktaydı. Türklerin bir kısmı Germe’de yaşamaktaydı. Burada Deveci, Şura Camii, Başmakçı ve Germe Kuyusu adlı 4 mahalle bulunmaktaydı. Hacegandan Kemankeş Derviş Bey’in 1830 İstanköy adasında yaptığı nüfus sayımına göre adanın Müslüman nüfusu ise 1.356, Gayrimüslimlerin nüfusu ise 1.838’dir.

Tanzimat’ın ilanından sonra tutulan temettuat defterlerinden anlaşıldığına göre İstanköy Adası’nda, 15 mahallede toplam 786 hane Müslüman yaşamaktaydı. Andimahiye Karyesinde 27 hane; Yeni Kapı Mahallesinde 46 hane 3 bive; Pili Germesi’nde 49 hane 3 bive; İstanköy merkezde 61 hane; Moruk Camii Mahallesinde 48 hane; Kefaloz’da 12 hane, Kabapınar’da 17 hane; Varoş’ta 99 hane 6 bive; İdeli’de 66 hane, 5 bive ve 3 Müslüman kıbtı; Deveci Mahallesinde 65 hane, 1 bive; Eski Camii Mahallesinde 83 hane; Eski Beki Mahallesinde 61 hane, 2 bive; Defterdar Mahallesinde 48 hane, 4 bive; Debbaghane Mahallesinde 40 hane, 1 bive; İstanköy adasına bağlı Bodrum kazasında da 36 hane mevcuttu²⁵⁷.

Yine 1841 yılında İstanköy adasında toplam 1.106 hane Gayrimüslim yaşamaktaydı. Bunun 1.095 hanesi Hıristiyanlar, 11 hanesini ise Yahudiler oluşturmaktaydı. Hıristiyanların yaşadığı mahalleler ise, Penayi Mahallesinde 107 hane 1 bive; Aspa’da 172 hane, 2 bive; Aya Yorgi’de 68 hane; Hayhod Mahallesi’nde 16 hane; İспенye’de 54 hane; Karbot’ta 78 hane 1 bive; Kardemine’de 88 hane 4 bive; Kefaloz’da 114 hane 2 bive; İstanköy merkezde 188 hane 4 bive; Pili karyesi Aya Nikola’da 49 hane; Uskurello’da 109 hane 2 bive, İstanköy mandasındaki çobanlar ise 42 haneye ulaşırken, İstanköy Adası’nda yabancı uyruklu 10 hane mevcuttur²⁵⁸. XIX yüzyılda Cezayir-i Bahri Sefid Vilayetinin Rodos Sancağına bağlı olarak kaydedilen İstanköy’de şehrindeki Müslümanların sayısı 414, Gayrimüslimlerin sayısı ise 1.051’dir. XX. yüzyılın başlarına ait bilgiler vere

²⁵⁷ BOA, **Maliye Nezareti Temettuat** (ML. MVR. TMT), nr.16113.

²⁵⁸ BOA, **ML. MVR. TM**, nr. 16114.

Şemseddin Sami, ada nüfusunun 10.145 olduğunu belirtmektedir. Bunun 2.366'sını Müslümanlar oluşturmaktaydı²⁵⁹. XIX yüzyılda Tanzimat Fermanının ilanı ile başlayan mali düzenlemeler çerçevesinde kaldırılan tımar sistemi ile başlanılan sayım çalışmaları neticesinde İstanköy'deki köylerin sayımı yapılmıştır. İstanköy'ün verimli arazilere sahip olması nedeniyle buraya Anadolu'dan Türkmenler göç etmişlerdir.

B- Devletin İstanköy'e Yönelik İskân Politikaları

1-Göç, Sürgün ve Muhacir İskânının Ada Nüfusuna Etkisi

a- İskâna Yönelik Göç ve Sürgünler

Adanın nüfusunu arttırmak için, sürgün ve göç yöntemleri başta olmak üzere çeşitli yöntemler uygulanmıştır. Mesela, Doğuda Hemond Aşireti'nin İstanköy'e yerleştirilmeleri buna örnek gösterilebilir. 1892 senesinde İstanköy, Rodos, Sakız ve Midilli'de iskânına kararlaştırılan Hemond Aşireti'ni mensuplarına iskân edilene kadar her birine Mal Sandıklarından verilmek kaydıyla günlük 60'ar para verilmesi kararlaştırılmıştır. 1894 yılındaysa yerleştirilen Hemond Aşireti'nin diğer topluluklar gibi olmadığından bunlara ziraat için birer arazi verilerek iskân edilmelerinin uygun olmasıyla bu şekilde de devamlı kontrol altında tutulacağı düşünülmüştür.

Ancak İstanköy'e yerleştirilen Hemondlardan bir kısmı, adanın havasıyla uyuşmadıklarından ve vaktiyle her biri bir meskene sahipken şimdi 40-50 kişiyle bir yerde kalmalarından ötürü perişan olduklarını belirterek Adana'ya gitmelerine izin verilmesini istemekteydiler²⁶⁰. Adalarda Müslüman nüfusun azlığından dolayı nüfusun korunması için bazı tedbirler de alınmıştır. Mesela, İstanköy'de halkın terk-i mezheb eylemlerinden dolayı Müslüman nüfusun azalacağı endişesiyle buralara vaaz-ı nasihat için imam tayin edilerek imama da 400 kuruş maaş tahsis edilmiştir²⁶¹. Adadaki Yahudi nüfusu ise Rodos'tan gelenlerdir. Bunlar, adada bir Yahudi cemaati

²⁵⁹ Metin Tucel- İdris Bostan, "Dünden Günümüze Ege Adaları", **Coğrafya Dergisi**, Ayı Basım, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Sayı 6, İstanbul 1988, s. 27-58.

²⁶⁰ BOA, **DH. MKT**, nr. 431/48.

²⁶¹ BOA, **İ. ŞD**, nr. 3/144.

oluşturmuşlardır. Bodrum'daki Yahudi nüfusu ise yine Rodos'tan giden Yahudiler tarafından oluşturulmuşlardır.

b- Adaya Girit Muhacirleri İskânı

Osmanlı İmparatorluğu'nu, 19.yüzyılın sonlarında uğraştıran en önemli sorunlarından biri de Girit meselesidir. Yunanistan'ın Megola İdea anlayışı çerçevesinde Girit Adası'nı kendine bağlama çalışmaları neticesinde adada çıkan isyanlardan dolayı ortaya çıkan Müslüman muhacirlerin bir kısmı zorunlu olarak İstanköy'e yerleştirilmiştir.

1891'de İstanköy'de 19.000 dönüm tarıma elverişli miri arazinin varlığından ötürü birçok muhacirin iskânı için uygun olduğu Cezayir-i Bahri Sedef Vilayetine bildirildi²⁶². 1893 senesinde İzmir'de bulunan ve henüz iskân edilmemiş olan Ahyolu Burgaz muhacirlerinden 19 hanede toplam 68 kişi Aydın Vilayeti tarafından İstanköy Adası'na gönderilmiştir²⁶³. 1898'de Rodos ve İstanköy'e gönderilen muhacirlerin fakir ve ihtiyarların ihtiyaçlarının karşılanması için 200.000 kuruş tahsis edilmiştir²⁶⁴. Yine Rodos ve İstanköy'e yerleştirilen muhacirlerin 1898 yılındaki iâsesi için gerekli 65.000 kuruşun mahalli Mal Sandığından karşılanması ve buradan alınan senetle dahîliye tahsisatından karşılanması defterdarlığa bildirilmiştir²⁶⁵.

İstanköy ve Rodos'a toplam 1.430 Girit muhaciri iskân ettirilip bunların 885'ine her gün tayın verilmekteydi. Ancak, tayınatların bitmesinden dolayı Mal Sandığından 5.000 kuruş alınmış ve bu paranın da yeterli olmayacağından 30.000 kuruşun daha gerekli olduğu Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti'ne bildirilmiştir²⁶⁶ (15 Mart 1899). İskân edilen muhacirlerin talebi üzerine 127 kilo buğday, 201 kilo da arpa iane olarak verilmiştir²⁶⁷ (28 Şubat 1900). Daha sonrasında 31 Temmuz 1900 tarihinde muhacirlerin yetiştirmeleri için tohumluk zahire yardımı yapılarak iane

²⁶² BOA, **DH. MKT**, nr. 1806/116.

²⁶³ BOA, **DH. MKT**, nr. 65/11.

²⁶⁴ BOA, **İrade Girit (İ. MTZ. GR)**, nr. 33/1351.

²⁶⁵ BOA, **DH. MKT**, nr. 2156/35.

²⁶⁶ BOA, **DH. MKT**, nr. 2178/26.

²⁶⁷ BOA, **İ. DH**, nr.1372/1317.Za.18.

yardımına gerek kalmamıştır²⁶⁸. Bununla birlikte adaya yerleştirilen 101 nefer Şam muhacirlerine ise günlük birer çıkın ekmek ile 40'ar para verilmekteydi²⁶⁹.

İstanköy'e yerleştirilen bu Giritli muhacirlerin karışmış olduğu asayiş problemleri de bulunmaktaydı. Mesela, 1903 senesinde İstanköy'deki Girit muhacirlerinden bazıları, Girit ve Yunanistan'dan kaçak eşya getirerek İstanköy ve civarındaki Anadolu sahillerine sokmaktaydılar. Bunun önlenmesi için Sakız'da bulunan ve daha önce yararlı hizmetleri görünen İdare Meclisi ile İkinci Kâtibi Sadık Efendi'nin adaya gönderilmiştir. Burada 2-3 ay kalması gerektiğinden de kendisine 15.000 kuruş maaş verilmesi uygun görülmüştür²⁷⁰. Başka bir belgede ise, 1902 yılında İstanköy Adası'nda yerleşik bazı Giritli'lerin kaçakçılık yaptığı bilindiği halde İstanköy Naibinin bunlar hakkında hiçbir muamele yapmamasından dolayı naib hakkında soruşturma açılması ve bu kaçakçıların ileri gelenlerinden bazılarının Rodos'a gönderilmesi talep edilmiştir. Fakat bunun nasıl yapılacağı ve adadaki emlakları hakkında nasıl bir muamele yapılacağı Dahîliye Nezaretine sorulmuştur²⁷¹.

İstanköy'e yerleştirilen muhacirlerin barınmaları için haneler yapılmıştır. 1898 senesinde adaya gelen 35 muhacir için 10 adet hane inşasına karar verilip masraflarına karşılık olarak da 20.850 kuruş gönderilmiştir. Ancak bu miktarın yetersiz kalmasından ötürü ek olarak 12.090 kuruşa daha ihtiyaç olduğu Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne iletilmiştir²⁷². Bu isteğe verilen cevapta ise, gereken 12.090 kuruşun Girit muhacirleri tahsisatı olan 10 milyon kuruşa ilave edilip bu tahsisattan karşılanmasına karar verilmiştir²⁷³. Ayrılan tahsisata rağmen evlerin yapılamamasından dolayı Rodos ve İstaköy'deki durumu araştırmak üzere Beyrut İskân ve Muhacirin Memuru Celal Bey vazifelendirilmiştir²⁷⁴. Celal Bey'in adaya ulaşmasından sonra Vali Abidin Paşa, muhacirler için 820.000 kuruş harcama

²⁶⁸ BOA, **DH. MKT**, nr. 2382/21.

²⁶⁹ BOA, **A. MKT. NZD**, nr. 334/15.

²⁷⁰ BOA, **DH. MKT**, nr. 687/57.

²⁷¹ BOA, **DH. MKT**, nr. 567/43.

²⁷² BOA, **DH. MKT**, nr. 2198/11.

²⁷³ BOA, **DH. MKT**, nr. 2330/41.

²⁷⁴ BOA, **A. MKT. MHM**, nr. 518/10.

emrinin ulaştığını ancak muhacirler için yakılan orman alanlarına muhacirlerin yerleştirilmesiyle yaklaşık 40.000 dönüm arazinin paraya tahvilini teklif etmiştir. Bu alanların yerleşim için uygun olmadığından Beyrut'ta yapıldığı gibi, arazinin şu an elinde bulundurulana satılıp gelirinin muhacirlere harcanması istenmiş ancak bu teklif Defter-i Hakani ve Orman Nezaretleri tarafından kabul edilmemiştir²⁷⁵.

Muhacirler için yapılan hanelerin inşasında yardım ve gayretleri görülen inşaat komisyonu azasından olan Hacı Süleyman Efendi'ye rütbe-i salis ile Süleyman Efendi, Mahmut Bey ve Kandalzade Mustafa Bey'lere dördüncü ve Mimarbaşı Espiro Kalfa'ya da beşinci rütbeden nişan verilmiştir. Muhacirlerin yerleştirilmiş oldukları Hamidiye Mahalle'sinin adı, II. Meşrutiyetin ilanından sonra 1909 senesinde Meşrutiyet Mahallesi olarak değiştirilmiştir.²⁷⁶ Bu mahallede Reşadiye adında bir mektep ve bir de cami bulunmaktaydı. 23 Eylül 1910 tarihinde bu yapıların tamiratları için gerekli olan 50 Lira Hazine-i Hassa tarafından bağışlanmıştır²⁷⁷. İstanköy ve Rodos muhacirlerinin iskânlarına toplam 1.124.488 kuruş harcanmıştır²⁷⁸.

2-Siyasî Sürgünlerin Nüfusa Etkisi

a) Siyasi Sürgünlerin Sebepleri ve Sürgünlerin Yaşam Şartları

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda önceki devirlerde uygulandığı kadar olmasa da, sürgünler neticesinde İstanköy'ün nüfus yapısında değişiklikler meydana getirmektedir. Bunlar arasında devlet ileri gelenleri olmakla birlikte, ülkenin değişik yerlerinde huzursuzluğa neden olanlar İstanköy ve diğer adalara gönderilmektedir. Mesela, İstanköy'e sürgüne yollananlar arasında Anadolu ve Arab Vilayetlerinden

²⁷⁵ BOA, A. MKT. MHM, nr. 519/1.

²⁷⁶ BOA, DH. MKT, nr. 2845/7.

²⁷⁷ Tamirat için oluşturulan inşaat komisyonunda Giritli İbrahim, belediye başkanı Mehmet Şevki, Giritli Hüseyin, Giritli Hasan, Giritli Fehmi ve Giritli Avni bulunmaktaydı: BOA, İrade Mabeyn-i Hümayun (İ. MBH), nr. 1328.l.18/17.

²⁷⁸ BOA, MV, nr. 114/83.

konargöçer aşiretler ile devletin üst kademelerinde çalıştıktan sonra gözden düşen vezir ve kaptan paşalar bulunmaktaydı.

İrade gereği sürgüne gönderilenler adaya geldiklerinde yetkililere teslim edilmekteydi. Adalıların “misafir” olarak tanımladıkları sürgün hakkında yöneticilere hitaben kaleme alınmış olan hüküm, sesli olarak okunmaktaydı. Daha sonra da tutsak olarak gözetim altında tutulacağı yere götürülmekteydi. Sürgün olarak gönderilenlere geçimlerini temin etmek için maaş da tahsis edilmekteydi. 1821 senesinde Sabık Selanik Mutasarrıfı Mustafa Reşit Paşa’ya aylık 1.000 kuruş maaş bağlanmıştır²⁷⁹. 1860’ta Cidde Olaylarından dolayı bazı kişiler İstanköy’e gönderilerek bunlara, günlük olarak birer çikin ekmek ve katık bahası olarak da birer kuruş yevmiye verilmekteydi²⁸⁰.

Devlet görevini kötüye kullananların sürgüne gönderildiği yerlerden biri de İstanköy adasıdır. Örneğin, 1858 yılında aşar bedelini zimmetine geçiren İnoz Müdürü Ahmet Ağa ailesiyle beraber, İstanköy Adası’na beş sene müddetle gönderilmiştir²⁸¹. Sürgüne gönderilenler arasında sabıkalı, suçlu kimseler de bulunmaktaydı. Bunlar bulundukları yerlerden uzaklaştırılmak için adaya gönderilenlerdir. Mesela, İstanbul’da bulunan pasaportsuz, sabıkalı ve tezkiresiz bazı kimselerden Hristiyan olanlarının Trablus’a, Müslüman olanların ise İstanköy’e gönderilmesine karar verilmiştir²⁸². Başka bir örnek ise, İstanbul’daki kahvehanelerde ve konaklarda edepsizce sözler söyleyenlerin çoğaldığından ötürü bazı kahvehaneler kapatılmıştır. Bu olaydan dolayı suçlu bulunan Kapucubaşlardan Sabık Esad Ağa İstanköy’e, Balcı Bekir Rodos’a ve Şeyh Ahmet de Limni Adasına gönderilmiştir²⁸³.

Bir diğer sürgün uygulaması da memuriyete atama yolu ile gerçekleştirilmekteydi. 1896 senesinde Bursa inas mektebi muallime-i evvelliğinde

²⁷⁹ BOA, **Hatt-ı Hümayun (HAT)**, nr. 665/32339.

²⁸⁰ BOA, **A. MKT. UM**, nr. 388/45.

²⁸¹ BOA, **A. MKT. NZD**, nr. 244/94.

²⁸² BOA, **İ. MVL**, nr. 426/1807.

²⁸³ BOA, **HAT**, nr. 90/3701.

bulunduğu sırada Maarif Müdüriyeti tarafından yapılan şikâyet üzerine Emine Hanım, İstanköy inas rüşdiyesi muallimliğine tayin olmuştur. Ancak Emine Hanım, fakir olduğundan tekrar Bursa inas rüşdiyesine tayin talebinde bulunmuştur. Maarif Nezareti tarafından verilen cevapta ise, Emine Hanım'ın Ankara inas rüşdiyesinde bulunduğu sırada Ankara Maarif Dairesi ve diğer muallimlerle de sorunları olduğundan azledildiği fakat kendisinin fakir olmasından ötürü açıkta kalmaması için Bursa inas rüşdiyesine atandığı belirtilmiştir. Bu duruma rağmen burada da aynı sorunların tekrar etmesi üzerine İstanköy'e gönderildiği ifade edilmiştir. Bursa inas rüşdiyesine kendisinin yerine başka bir muallimin göreve başlamış olduğundan dolayı tayin isteği Maarif Nezareti tarafından kabul edilmemiştir²⁸⁴.

Sürgünlerin affedilmesi veya başka bir yere nakli, padişahın takdirindeydi. Bu tür müracaatta iyi halleri ve ıslah olup olmadıkları veya yaşları dikkate alınmaktaydı. 1815 yılında İstanköy'e gönderilen Erzurumlu Topal Agop'un sürgünde terbiye olduğundan Padişah tarafından affedilmesine karar verilmiştir²⁸⁵. Diğer bir af vak'asında ise, 1837 senesinde İstanköy'e gönderilen Kandiki Reşit'in ıslah-ı nefis olduğundan ve ailesinin sefil ve perişan olmasından dolayı affedilmesidir²⁸⁶. Bazı durumlarda ise sürgüne gönderilenler, başka görevler ile görevlendirilmesi durumunda da affedilebiliyordu. Örneğin, 1816'da İstanköy'e sürülen Kandıralı Mehmet'in başka bir görevde istihdam edilebileceğinden ötürü affedilmesine karar verilmiştir²⁸⁷.

Sürgüne gönderilen şahısların sağlık durumları, yollanacağı yerlerin seçimi sırasında göz önünde tutulmaktaydı. 1808'de İstanköy'e ikamete memur olan Musa Paşa'nın yolda rahatsızlanmasından ötürü İzmir'e gönderilmesi için izin istenmekteydi²⁸⁸. Diğer bir örnekteyse, 1858 yılında İnoz Kazası Naibetinde iken İstanköy'e gönderilen Mustafa Efendi Bey hastalığından ötürü Edirne'ye

²⁸⁴ BOA, **Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT)**, nr.305/25.

²⁸⁵ BOA, **HAT**, nr. 507/24593.

²⁸⁶ BOA, **HAT**, nr. 501/24593.

²⁸⁷ BOA, **HAT**, nr. 764/36071.

²⁸⁸ BOA, **HAT**, nr.1362/53687.

gönderilmesi talep edilmektedir²⁸⁹. Affa uğrayanlar adadan ayrılmadan önce bir daha suç işlemeyeceğine dair kefalet vermek durumundaydılar. Bu işlem gerçekleştirdikten sonra Salı verilmektedirler.

b-İstanköy’de II. Meşrutiyet Dönemi Sürgünleri

II. Meşrutiyet döneminde diğer Ege adalarına olduğu gibi İstanköy’e de sürgünler devam etmiştir. Bu dönemde özellikle devletin ileri gelenlerinin İstanbul’dan uzaklaştırmak için sürgüne gönderildiği görülmektedir. II. Abdülhamit’in tahtan indirilmesinden hemen sonra Başkâtip Tahsin, Dahîliye Nazırı Memduh, Şehremini Reşit, Serasker-i sabık Rıza, Bahriye Nazırı Rami, Mekatib-i Askeriye Nazırı Zeki, Hicaz vali-i sabık Ahmet Ratıb, Merkez Kumandanı Esad, Müfettiş Zülfi, İsmail ve Karin-i Sani sabık Ragıb’ın rütbe, nişan ve madalyalarının alındıktan sonra kendilerine özel bir vapurla İstanbul’dan uzaklaştırılmasına karar verilmiştir. İstanköy Adası’na gönderilen Karin-i Sabık Ragıb haricindekiler Rodos, Sakız, Midilli ve Bodrum’a gönderilmiştir²⁹⁰.

III- İSTANKÖY’DE EĞİTİM KURUMLARI

A- Eğitim Kurumları

1) İlk Öğretimde Sıbyan ve İbtidai Mektepleri

Tanzimatın ilanından önce gerçekleştirilen yeniliklerden biri de ilköğretimin zorunlu hale getirilmesidir. İlk dönemlerden beri varlığını sürdürmekte olan sıbyan mekteplerinin yanında II. Abdülhamit devrinde gerçekleştirilen çalışmalarla birlikte modern ölçülerde eğitim veren ibtidai mektepler de açılmıştır. Halkın içinde bulunduğu cahillikten kurtarmak için sıbyan ve ibtidai mektepleri açılarak buralara hoca tayin edilmesi sağlanmıştır.

²⁸⁹ BOA, A. AMD, nr. 85/7.

²⁹⁰ Baş Kâtip Tahsin, Dahîliye nazırı Memduh ve Şehremini Reşit Sakız’a; Bahriye nazırı Rami, Mekatib-i askeriye nazırı Zeki, Hicaz vali-i sabık Ahmet Ratıb ve Merkez kumandanı Esad Rodos’a; Serasker-i sabık Rıza Midilli’ye; Müfettiş Zülfi ise Bodrum’a gönderilmiştir: BOA, **Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB.)**, nr. 414/65.

Ada halkı arasında din değiştirme olaylarının artması neticesinde 1868 yılında İştanköy, Germe, Pili ve Kefaloz Karyelerinde aylık 100'er kuruş maaş ile birer imam halka vaaz etmeleri için adaya gönderilmiştir. Halka vaaz etmek için gönderilmelerinin yanında, muallim eksiği olan sıbyan mekteplerinde de imamların muallimlik yapmaları istenmekteydi. Aynı yıl adada Müslüman çocukları için ibtidai sıbyan mektebi ve bir de rüşdiye açılmıştır²⁹¹. Yine din değiştirme vakalarının önüne geçmek için 1896 yılında İştanköy, Rodos, Midilli, Sakız, Limni ve Bozcaada'ya vaizler gönderilerek halkı dini konularda aydınlatmaya çalışmışlardır²⁹².

1876 yılında adada, 35 adet²⁹³ sıbyan mektebinde 101 Müslüman çocuk, 155 adet de Hıristiyan çocuk kendilerine ait sıbyan mekteplerinde eğitim görmekteydiler²⁹⁴. 1886 yılında ise sıbyan mekteplerinde öğrenim gören öğrenci sayısında ufak bir artış ile sayı 111 olmuřtur²⁹⁵. 1893'te İştanköy Adası'nda toplam 6 ibtidai mektep bulunmaktaydı. Bunlar Pili, Germe, Kefalonya, Hüseyin Paşa, Defterdar ve Kabapınar Mektepleri olup bunlara aylık 80 kuruş tahsisat verilmekteydi. Bu mekteplerden başka Kerpe Adası'nda da bir de Rum mektebi faaliyetmekteydi. Rum mektebinde 300 kuruş maaş ile Türkçe öğretmeni istihdam edilmekteydi²⁹⁶. 1904'te Rumların istekleri doğrultusunda bir sıbyan mektebi inşa edilmesi talep edilmiştir. İnşa edilecek yerde sadece Rum olmak üzere 220 hanede toplam 1.010 nüfus mevcut olduğundan sıbyan mektebi inşasına izin verilmiřtir²⁹⁷.

Adanın merkezi olan İştanköy'de, Hasan Paşa, Defterdar, Kabapınar ve Hamidiye Merkez İbtidai Mektebi olmak üzere dört adet ibtidai mektep mevcuttu²⁹⁸. Hasan Paşa, Defterdar ve Kabapınar Mekteplerindeki öğrenciler 1897'de inşa

²⁹¹ BOA, **İ. şD**, nr. 3/144; **AD**, nr. 865.

²⁹² BOA, **İrade Meşihat (İ. MşH)**, nr. 1314.C.1.

²⁹³ **CBSS**, sene 1293, s. 146.

²⁹⁴ **CBSS**, sene 1301, s. 81.

²⁹⁵ **CBSS**, sene 1303, s. 112.

²⁹⁶ BOA, **MF. MKT**, nr. 365/3.

²⁹⁷ Sıbyan mektebi İştanköy'deki Rum erkek çocuklarına mahsus olan mekteb-i rüşdinin karşısında bulunarak, arazisi kiliseye ait olan yerde 10 metre uzunluğunda, 7 metre genişliğinde ve 8 metre yüksekliğinde kagir olarak inşa edilen mektep için 100 Lira sarf olunmuştur: BOA, **DH. MKT**, nr. 632/32; **İrade Adliye Mezahip**, nr. 1320.ř.25/7.

²⁹⁸ **CBSS**, sene 1302, s. 113.

olunmakta olan merkez mekteb-i ibtidaiyesi ile birleştirilmiştir. Bu mektebin muallim-i evvelliğine, Hasan Paşa Mektebi muallimi Salih Efendi, muallim-i saniliğine Kabapınar Mektebi muallimi Hacı Ahmet Efendi ve muallim-i saniliğine de Defterdar Mektebi muallimlerinden Ali Rıza Efendi tayin edilmiştir²⁹⁹. Daha sonra Hasan Paşa, Kabapınar ve Defterdar ibitadi mektepleri 1898 senesinde kapatılarak burada istihdam edilen muallimler de Merkez İbtidai Mektebine kaydırılmıştır³⁰⁰. Pili ve Kefaloz'da 80 kuruş tahsisat verilen erkek ibtidai mekteplerinde 100'er kuruş ile birer muallim bulunmaktaydı³⁰¹. Adada Müslüman nüfusun fazlalığından ötürü kız ibtidai mektebi açılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır³⁰². Bu ihtiyacı gidermek için Pili ve Germe'de kız ibtidai mektebi açılmıştır³⁰³. Diğer adalarda olduğu gibi İstanköy Adası'nda da eğitim alanında en önemli sorunlardan biri de gelir teminiydi. Gelir teminin için çeşitli yollar uygulanmaktaydı. Mesela, 1889 senesinde İstanköy kız ibitdai mektebi muallimi ile Kefaloz ve Pili Karyelerindeki muallimlerin maaşlarına karşılık olmak üzere Bokrat Hamamının hasılâtı Maarif Cemiyetine bırakılmıştır³⁰⁴.

1) İstanköy Erkek ve Kız Rüşdiye Mektepleri

1838'de temel eğitimde ibtidai mekteplerinden sonra ikinci kademe olarak düşünülen rüşdiyeler açılmaya başlanmıştır³⁰⁵. İstanköy Adası'nda faaliyete geçen ilk rüşdiye, merkez kasaba olan İstanköy'deki Mahmut Bey Mektebidir. İlk aşamada mektebin yarısının rüşdiye olarak kullanılmıştır. Rüşdiyeye 416 kuruş maaş ile Taşköprülü Hafız Mahmut Tayyip Efendi tayin edilmiştir. Aynı zamanda da 83 kuruş maaş ile bir de kapıcı tayin edildikten sonra rüşdiyenin çeşitli masrafları için Mal Sandığından 1.000 kuruş verilerek mektepte 10 öğrencinin eğitim görmesi

²⁹⁹ BOA, **MF. MKT**, nr. 353/25.

³⁰⁰ BOA, **MF. MKT**, nr. 365/3.

³⁰¹ BOA, **MF. MKT**, nr. 104/58.

³⁰² BOA, **MF. MKT**, nr. 106/4.

³⁰³ **CBSS**, sene 1311, nr. 140.

³⁰⁴ BOA, **MF. MKT**, nr. 106/4.

³⁰⁵ Muammer Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", **Türkler**, C. XV Ankara 2002, S.44-60.

sağlanmışır³⁰⁶. 1873 senesinde 20 öğrencili rüşdiyenin Muallimi Zeynel Abidin Efendi'ydi³⁰⁷. Ancak 1876 yılında öğrenci adedinin azlığından ötürü 670 kuruş maaş ile muallim-i evvel tayin edilmiştir. Ve rüşdiyenin mevcudu 15-20 kişi olduğundan sıbyan mektebi ile birleştirilmesi talep edilmiştir³⁰⁸. Talep, Meclis-i Maarif'te değerlendirildikten sonra rüşdiyeye 670 kuruş maaş ile muallim-i evvel tayininin gerekli olmadığı, eğer muallim-i sani bulunmadığı takdirde de rüşdiyenin sıbyan mektebi ile birleştirilmesi kararı verilmiştir³⁰⁹. 1884 yılına ait kayıtlardan anlaşıldığına göre rüşdiyede eğitim gören öğrenci sayısı 48'e çıkmıştır. Rüşdiyenin muallimliğinde ise Hafız Ahmet Efendi bulunmaktaydı³¹⁰. 1886 yılında öğrenci miktarındaki artış devam ederek 50'ye çıkmıştır. Aynı dönemde rüşdiyenin muallim-i evvelliğinde Hafız Ahmet Efendi, muallim-i saniliğinde Hafız Osman Efendi, kapıcılığında ise Selim Ağa bulunmaktaydı³¹¹. İstanköy merkez rüşdiyesine 1886 senesinde Sultanın adı verilerek Hamidiye adı ile anılmaya başlanmışır³¹².

Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ndeki diğer rüşdiyelerde olduğu gibi ada da mali yönden sıkıntılar yaşanmaktaydı. Bu sıkıntıların giderilmesi için çeşitli yardımlar yapılmaktaydı. Örneğin, 1873 senesinde İstanbul'dan İstanköy'de bulunan rüşdiyeye 1 ilmihal, 2 maksud, 3 risale-i hesab, 3 bina ve 1 de emsal kitabı ile³¹³ coğrafya dersi için de harita gönderilmiştir³¹⁴. 1902 yılında ise rüşdiye sıralarının tamiri ve bazı ihtiyaçlarının karşılanması için 1.500 kuruş harcanmıştır. Harcanan meblağ ise taşra kısmında kayıtlı olan tesisat tertibinden ödenmiştir³¹⁵.

İstanköy Adası'nda bir de kız rüşdiyesi mevcuttu. Rüşdiyenin muallimsiz olmasından ötürü Bursa muallime-i evvelliğinde bulunan Emine Hanım tayin

³⁰⁶ BOA, **A. MKT. MHM**, nr. 433/77; **AD**, nr. 861.

³⁰⁷ **CBSS**, sene1290, s. 80.

³⁰⁸ BOA, **MF. MKT**, nr. 42/83.

³⁰⁹ BOA, **MF. MKT**, nr. 42/112.

³¹⁰ **CBSS**, sene1301, s. 81.

³¹¹ **CBSS**, sene 1303, s. 112.

³¹² BOA, **MF. MKT**, nr. 91/34.

³¹³ BOA, **MF. MKT**, nr. 13/49.

³¹⁴ BOA, **MF. MKT**, nr. 108/86.

³¹⁵ BOA, **MF. MKT**, nr. 557/16.

edilmiştir. Ancak Emine Hanım'ın İstanköy kız rüşdiyesi muallimeliğine gitmek istemediğini ifade eden yazısına Maarif Nezareti tarafından verilen cevapta, kendisinin daha önce Ankara kız rüşdiyesinden azledildiği ancak fakir olduğundan merhameten Bursa kız rüşdiyesine tayin edildiği ve burada da mahalli Maarif Müdürlü tarafından gelen şikâyet üzerine İstanköy kız rüşdiyesine tayin edildiğinden isteği reddedilmiştir³¹⁶. Fakat Emine Hanım, görevlendirilmiş olduğu İstanköy kız rüşdiyesine gitmediğinden 3-4 aydır muallimesiz kalan rüşdiyeye Emine Hanım yerine Aişe Hanım'ın tayin edilmesine karar verilmiştir (14 Eylül 1896)³¹⁷. İstanköy'de Gayrimüslimlere ait olmak üzere Rum erkek çocuklarına mahsus bir adet rüşdiye³¹⁸ mevcuttur. 1904 senesinde bu mektepte 155 Rum erkek çocuk eğitim görmektedir³¹⁹. Adada bulunan az miktarda Yahudi cemaatinin ise 16 öğrencili bir Yahudi mektebi bulunmaktaydı³²⁰.

2) İstanköy Maarif Müdürlüğü ve İdadi Mektebi

Osmanlı Devletinde özellikle 1864 Vilayet düzenlemesinden sonra merkezlerde Maarif Meclisleri kurularak riyasetine birer müdür atanmıştır³²¹. İstanköy'de eğitim düzenlemesinden sorumlu Maarif Müdürlüğü makamında aynı zamanda İstanköy kaymakamı olan Ahmet Cavit Bey, aza Süleyman Efendi, bidayet mahkemesi Baş Kâtibi Hacı Süleyman Efendi, mukavelat muharriri Mümtaz Bey ve Sandık Emini Mustafa Çelebi bulunmaktaydı³²².

Eyalet ve mutasarrıflık merkezlerinde açılmaya başlanan idadi mekteblerinin İstanköy'de de açılması, ada meclisi tarafından talep edilmiştir. Hazırlanan mazbatada, İstanköy'ün daha önceden mutasarrıflık olduğu ve daha sonra da kaza yapılmış olmasına rağmen Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetinin en önemli yerlerinden biri olduğu belirtilmiştir. Adada, erkek ve kız çocukları için ibtidai ve rüşdiyelerin

³¹⁶ BOA, MF. MKT, nr. 305/25.

³¹⁷ BOA, MF. MKT, nr. 323/36.

³¹⁸ BOA, DH. MKT, nr. 632/32.

³¹⁹ CBSS, sene 1301, s. 81.

³²⁰ CBSS, sene 1318, s. 231.

³²¹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde...*, s.287.

³²² CBSS, sene 1311, s. 140.

bulunmasından dolayı burada bir idadi mektebinin açılması talebi Meclis-i Maarif'e iletilmiştir. Meclis-i Maarif'te görüşüldükten sonra ahalinin açılmasını istedikleri idadi mektebinin inşa masrafı 90 ila 100.000 kuruşa kadar bir meblağ gerektirdiği belirtilmiştir. Bununla birlikte ahalinin gerekli levazımları sağlayacaklarını söylemiş olduklarından, İstanköy'de bir idadi mektebinin açılması ve buraya gönderilecek olan hocanın maaşı ile diğer masrafları için de maarif gelirlerinden 50.000 kuruş verilmesi uygun bulunmuştur³²³.

B) İstanköy Hapishaneleri

1901-1903 senelerinde ülkenin genelinde yeni hapishane ve tevkifhanelerin tamiri ve inşaatı ile hıfzıssıhhalenin temini için bütçeden kaynak ayrılarak ilgili vilayetlerde keşif çalışmaları yapılmıştır. Bu kapsamda, Zabtiye Nezareti aracılığıyla Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nde durum tespiti yapılmıştır. Bu incelemeler neticesinde İstanköy Adası'nda tevkifhane inşasına izin verilmiştir³²⁴. 1902 yılında yapılan ve 19.000 kuruşa mal olunan tevkifhanede iki adet mevkufiyet koğuşu ile üç adet de jandarma odası mevcuttu. Daha sonra tevkifhaneye kadın bölümü ile hastane ve men'i ıtlak odaları gibi müştemilatın da yapılması gerektiği Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetine bildirilmiştir³²⁵. Adada mevcut hapishanenin yetersizliğinden ötürü 1909'da yeni bir hapishane ve zabıta konağı inşasına karar verilmiştir³²⁶.

İstanköy hapishanesinde mahkûm olanlar gerek görüldüğü zamanlarda, hapishane mevcudunun fazla olduğu zamanlarda hapishanenin mevcudunu azaltmak için, mahkûmlar Rodos hapishanelerine nakledilmekteydi. Mesela, İstanköy hapishanelerinde hırsızlıktan mahkûm olanların kalan sürelerini Rodos hapishanelerinde tamamlamaları için, her bir mahkûm için 40 kuruş nakil masrafı yapılarak, Rodos'a gönderilmiştir³²⁷.

³²³ BOA, **İ. DH**, nr. 932/73850.

³²⁴ BOA, **Dahîliye Nezareti Tesr-i Muamelet ve Islahat Komisyonu (DH. TMIKS)**, nr. 35/27; 43/32.

³²⁵ BOA, **DH. TMIKS**, nr. 19/33.

³²⁶ BOA, **DH. TMIKS**, nr. 31/14.

³²⁷ BOA, **DH. TMIKS**, nr. 19/33.

Nizamı gereği İstanköy hapishanesindeki mahkûmların defterleri tanzim edilerek İstanbul'a gönderilmekteydi. Aşağıdaki tabloda 1909 senesi yoklama cetveli verilmiştir. 1909 senesine ait mahkûm yoklama defterine göre İstanköy hapishanesinde çeşitli suçlardan 6'sı Gayrimüslim, 5'i Müslüman olmak üzere toplam 11 mahkûm bulunmaktaydı. 14 Mart 1909'tan 16 Mayıs 1909'a kadar İstanköy hapishanesine 4 Gayrimüslim daha katılarak mahkûm miktarı 15'e çıkmıştır. Bu tarihe kadar da 4'ü Gayrimüslim ve 1'i de Müslüman olmak üzere toplam 5 mahkûmun mahkûmiyet süreleri sona ererek, İstanköy hapishanesinde mahkûm miktarı 10'a inmiştir. 14 Haziran 1909'dan 13 Temmuz 1909'a kadar hapishaneye 1 Müslüman mahkûm daha gelerek hükümlü sayısı 11'e ulaşmıştır. Ancak bu tarihe kadar 6 Gayrimüslim ve 1'i de Müslüman mahkûm mahkûmiyet sürelerinin bitmesiyle İstanköy hapishanesinde 4 Müslüman hükümlü kalmıştır³²⁸. 1912 yılında İstanköy hapishanelerinde toplam iki mahkûm bulunmaktaydı³²⁹. Yine İstanköy'e bağlı olan Kalimnoz Adası'nda 1915 yılında toplam altı hükümlü bulunmaktaydı. Bu mahkûmlardan üçü iki ay, ikisi üç ay ve biri de altı aylık cezalarını çekmekteydi³³⁰.

³²⁸ BOA, **Dâhiliye Nezâreti Hapishaneler Müdüriyeti (DH. MB. HPS)**, nr. 141/14.

³²⁹ BOA, **DH. MB. HPS**, nr. 143/82.

³³⁰ BOA, **DH. MB. HPS**, nr. 143/12.

Tablo-16 İSTANKÖY HAPİSHANESİNİN 1908 YILI YOKLAMA CETVELİ										
Mahkûmiyet Tarihleri	Yekûn	Borcundan dolayı mahkûm			Yaralama ve kabahatten mahkûm			Cinayetten mahkûm		
		Gayrimüslim	Müslim	Yekûn	Gayrimüslim	Müslim	Yekûn	Gayrimüslim	Müslim	Yekûn
14 Mart 1909'de tarihine kadar mevcud mahbus	11	-	-	-	6	5	11	-	-	-
Tarihi mezkurden 29 Mart 1909 tarihine kadar gelen mahkûm	4	-	-	-	4	-	4	-	-	-
Yekûn	15	-	-	-	-	-	15	-	-	-
Tarihi mezkurden 29 Mart 1909 tarihine kadar mahkûmiyetleri bitip serbest bırakılan	5	-	-	-	4	1	5	-	-	-
29 Mart 1909 tarihine kadar mevcud mahkûm	10	-	-	-	6	4	10	-	-	-

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAKINDÖNEMDE İSTANKÖY ADASININ EKONOMİK DURUMU

I-İSTANKÖY'DE HAYVANCILIK

İstanköy'de XIX. Yüzyılın ortalarında hayvancılık, zirai üretimde olduğu gibi, gelir kaynakları arasında önemli bir yere sahip değildi. Temettuat defterlerine göre, Müslüman ve Gayrimüslim mahallelerde büyükbaş hayvanların toplam adedi 6.603'tür. Bunların içerisinde merkep, beygir, katır gibi aynı zamanda taşımacılık işlerinde de kullanılabilen büyükbaş hayvanlar da yer almaktaydı. 6.604 adet büyükbaş hayvanların 2. 273 adedi Müslüman mahallerde³³¹, 4.331 adedi de Gayrimüslim mahallerde beslenmekteydi³³². En fazla büyükbaş hayvanın kaydedildiği Müslüman mahalle ise İdeli Mahalle'sidir. Burada toplam 421 büyükbaş hayvan beslendiği kayıtlarda yer almaktadır. En az büyük baş hayvan ise, Bodrum Kazası'nda bulunmaktadır. Burada, toplam 18 adet büyükbaş hayvan kaydedilmiştir. Toplam büyükbaş hayvanların %19'u İdeli Mahalle'sinde bulunurken bu oran Bodrum Kazası'nda % 1'i bulmaktaydı. Gayrimüslim mahallerde ise en fazla büyükbaş hayvan bulunan mahalle ise Penayi Mahalle'sidir. Mahalle de toplam 967 büyükbaş hayvan mevcuttu. En az büyükbaş hayvan ise, Hayhod Mahalle'sidir. İstanköy'de yaşayan Yahudilerin ise toplam 3 adet büyükbaş hayvanı mevcuttu. Adada, büyükbaş hayvanların yanı sıra küçükbaş hayvanların da yetiştirildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. İstanköy Cezire'sinde, toplam 23.566 adet küçükbaş hayvan yetiştirilirken bu miktarın 21.647 adedi Müslüman mahallerde tesbit edilmiştir. En fazla küçükbaş hayvan bulundurulan mahalle ise Varoş'tur³³³. Bura da toplam 8.755 adet küçükbaş hayvan bulmaktaydı. En az küçükbaş hayvan, 117 adet ile Kefaloz Mahalle'sinde beslenmekteydi³³⁴. Gayrimüslim mahallerde toplam 1.919 adet küçükbaş hayvan mevcuttu. En fazla küçükbaş hayvan 444 adet ile Kardemine 'de bulunmaktaydı. En az küçükbaş hayvanı bulunan mahalle ise Hayhod'dur. Bu mahalle de toplam 28 tane bulunmaktaydı. Adadaki toplam

³³¹ BOA, Maliye Nezareti Temettuat (ML. VRD. TMT), nr. 16113.

³³² BOA, ML. VRD. TMT, nr. 16114.

³³³ BOA, ML. VRD. TMT, nr. 16113, s. 16.

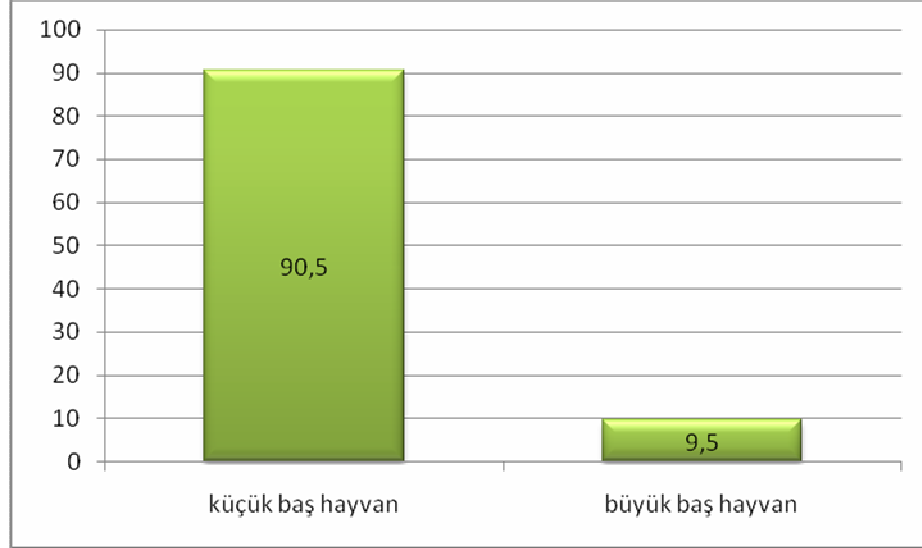
³³⁴ BOA, ML. VRD. TMT, nr. 16113, s. 113.

küçükbaş hayvanların % 91,8 ‘ i Müslüman mahallerde bulunurken, % 8,14 ‘ ü de Gayr-ı Müslim mahallerde yetiştirilmektedir.

TABLO-16		
İSTANKÖY MÜSLÜMAN MAHALLERLERİNDE BÜYÜK ve KÜÇÜKBAŞ HAYVANLARIN DAĞILIMI		
MAHALLE	Hayvan Çeşidi	
	Büyük Baş	Küçükbaş
	ADET	ADET
Andimahiye	189	458
Bodrum Kazası	18	817
Eski Camii	136	1.875
Eski Beki Camii	111	437
Debbağhane	96	2.129
Defterdar	197	4.584
Germe Karyesi Deveci	347	342
İdeli	421	153
Kabapınar	50	878
Kefaloz	71	117
Moruk Camii	66	624
İstanköy Kal'a-i Şahane	39	-
Pili Germesi	173	-
Varoş	252	8.755
Yeni Kapı	107	478
TOPLAM	2.273 Adet	21.647 Adet

Tablo 16’den da görüleceği üzere küçük baş hayvanların sayısı büyük başlara göre daha fazladır. Bu da adanın daha çok düz ve deniz seviyesine yakın olması etkili olmuştur. Mahallerde bulunan büyük baş hayvanlar, toplam hayvan adedinin % 10’unu, küçükbaş hayvanlar da % 90’ını teşkil etmekteydi. Buradan da anlaşılacağı gibi küçükbaş hayvanların yetiştirmek için tercih edildiği dikkati çekmektedir.

Grafik-1: İstanköy Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanların Yüzdelik Dilim Halinde Dağılımı (1844 Yılı)

. Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere adada bulunan büyükbaş hayvanların yarısından fazlası Gayr-ı Müslimler, Yahudiler dahil, tarafından beslenmektedir. Ancak aynı durum küçükbaş hayvan yetiştiriciliği için söylemek mümkün değildir.

Tablo-17
BÜYÜK VE KÜÇÜKBAŞ HAYVAN ADEDİNİN DİN
MENSUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

Din Mensupları	Küçükbaş Hayvan (Aded)	%	Büyükbaş Hayvan (Aded)	%
Müslim	21.647	91,8	2.273	34,4
Gayrımüslim	1.919	8,2	4.331	65,6
Toplam	23.566	100	6.604	100

TABLO- 18 İSTANKÖY GAYR-I MÜSLİM MAHALLERLERİNDE BÜYÜK ve KÜÇÜKBAŞ HAYVANLARIN DAĞILIMI (1844)		
MAHALLE ↓	Hayvan Çeşidi	
	Büyükbaş	Küçükbaş
	ADET	ADET
Andimahiye karyesi Penayi	967	342
Aspa	186	37
Aya Yorgi	213	85
Hayhod	97	28
İспенye	190	65
İstanköy Mandasında Çobanlar	123	131
Karbot	396	175
Kardemine	466	444
Kefaloz	453	109
Varoş	271	44
Pili Karyesi Aya Nikol Karyesi	277	77
Uskurello	689	382
Yahudiler	3	-
TOPLAM	4.331	1.919

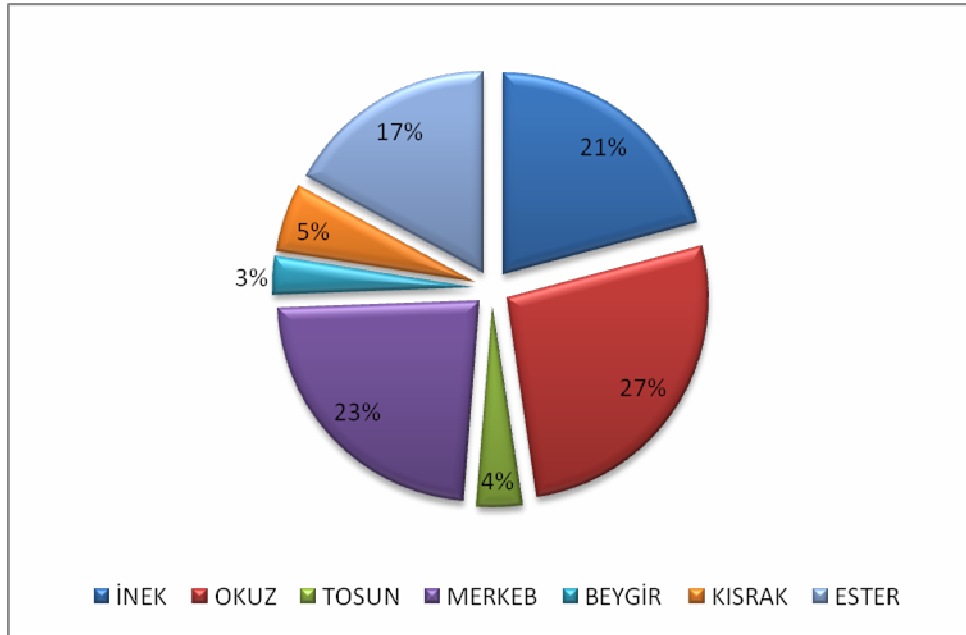
Tablo 18’den de görüleceği üzere küçükbaş hayvanların sayısı büyük başlara göre daha azdır. Mahallerde bulunan toplam hayvan miktarının, % 69,3’ü büyük baş hayvanlar, % 30,7’sini de küçükbaş hayvanlar teşkil etmekteydi.

A) Büyükbaş Hayvancılık

1) Müslüman Mahallerde Büyükbaş Hayvancılık

Temettuat kayıtlarından anlaşıldığına göre Müslüman mahallerde beslenen büyük baş hayvanlar inek, beygir, öküz, merkeb, kısarak, buzağı, tay, dana, tosun ve kısaktır. Bu hayvanlardan merkeb, beygir, öküz ve kısarak gibi hayvanlar aynı zamanda taşımacılık ve koşum hayvanı olarak da kullanılmaktadır. Mahallerde kaydedilen 2.273 adet büyük baş hayvanın 472'si inek, 605'i öküz, 1 buzağı, 83 tosun, 525 merkeb, 70 beygir, 8 tay, 125 kısarak, 1 katır ve 383 adet de esterdir. Mahallerde en çok beslenen hayvan öküzdür³³⁵.

Grafik 2: Müslüman Mahallerde Büyük baş Hayvan Türleri Miktarının Adet Olarak Yüzdelik Dilimde Dağılımı

Büyük baş hayvanların miktar ve çeşitlerini verdiğimiz bu verileri aşağıdaki tablodan ayrıntılı olarak incelememiz mümkündür.

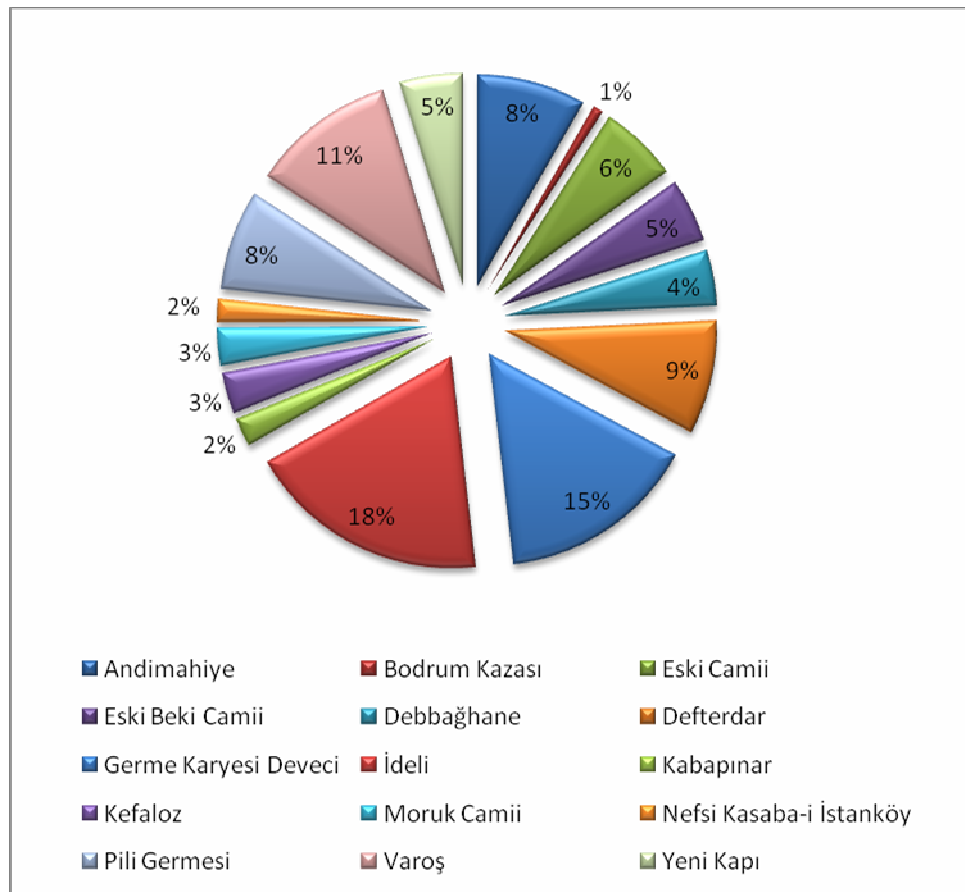
³³⁵ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113.

TABLO-20
İSTANKÖY MÜSLÜMAN MAHLLERLERİNDE BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK

MAHALLE ↓	BÜYÜKBAŞ HAYVAN CİNSİ, ADEDİ ve KIYMETİ																			
	İnek		Öküz		Buzığı		Tosun		Merkeb		Beygir		Tay		Kısrak		Katr		Ester	
	Adet	Kıymet(Kuruş)	Adet	Kıymet(Kuruş)	Adet	Kıymet(Kuruş)	Adet	Kıymet(Kuruş)	Adet	Kıymet (Kuruş)	Adet	Kıymet(Kuruş)	Adet	Kıymet(Kuruş)	Adet	Kıymet (Kuruş)	Adet	Kıymet(Kuruş)	Adet	Kıymet(Kuruş)
Andimahiye	44	5.230	60	9.080	-	-	12	640	60	5.000	1	150	1	100	4	1.650	1	600	6	3.100
Bodrum Kazası	-	-	-	-	-	-	-	-	1	150	-	-	-	-	1	400	-	-	16	5.750
Eski Camii	25	3.415	28	4.405	-	-	-	-	35	2.910	1	1.600	-	-	15	4.750	-	-	32	7.540
Eski Beki Camii	20	2.820	35	5.440	-	-	-	-	32	2.880	5	1.000	-	-	2	650	-	-	17	4.300
Debbağhane	16	1.900	20	3.600	-	-	1	200	25	2.680	8	1.300	-	-	3	1.050	-	-	23	7.050
Defterdar	25	2.480	25	3.850	-	-	1	60	35	3.815	16	3.370	4	350	24	6.050	-	-	67	22.380
Deveci	108	14.470	114	18.370	-	-	17	1.700	48	7.450	3	500	-	-	18	5.850	-	-	39	18.025
İdeli	126	18.125	142	24.020	1	30	28	2.550	70	10.975	9	2.300	-	-	14	4.100	-	-	31	14.050
Kabapınar	8	1.150	11	2.080	-	-	-	-	16	1.670	3	900	-	-	8	1.360	-	-	4	1.350
Kefaloz	10	1.165	25	3.950	-	-	-	-	29	2.040	-	-	-	-	-	-	-	-	7	3.000
Moruk Camii	16	2.330	13	2.185	-	-	-	-	16	1.520	2	400	-	-	4	800	-	-	15	4600
Kal'â-i Şahane	7	900	4	750	-	-	-	-	21	2.100	2	300	-	-	1	250	-	-	4	1.450
Pili Germesi	27	7.800	51	9.500	-	-	16	1.400	65	6.480	-	-	-	-	1	500	-	-	13	5.950
Varoş	23	2.970	35	5.050	-	-	8	550	46	5.045	16	3.885	3	250	28	7.650	-	-	93	30.300
Yeni Kapı	17	2.430	42	7.300	-	-	-	-	26	2.240	4	800	-	-	2	600	-	-	16	5.150
TOPLAM	472	67.185	605	99.580	1	30	83	7.100	525	56.955	70	16.505	8	700	125	35.660	1	600	383	133.995

Büyükbaş hayvanların mahalle ölçeğinde dağılımlarının yanında mahallelerde büyük baş hayvan yetiştiren haneler ile hane başına düşen hayvan miktarının oran ve adedini de temettuat kayıtlarında hareket ederek gün yüzüne çıkarmamız mümkündür. Mahallelerde toplam 786 hanenin 380' i büyük baş hayvan yetiştirmektedir. İdeli mahallesinde 50 hane büyükbaş hayvan yetiştirmektedir³³⁶. Büyük baş hayvan sahibinin en az olduğu yer ise 6 hane ile Bodrum kazasıdır³³⁷. Genele bakıldığında hane başına düşen hayvan miktarı ortalama olarak 5,98' dir. Aşağıdaki grafikte ise büyük baş hayvanların yüzdelik dilim halinde mahallere göre dağılımına bakabiliriz.

Grafik-3:Büyükbaş Hayvanların Mahallere Göre Oransal Dağılımı

³³⁶ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 91.

³³⁷ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 116.

Hane başına en fazla büyük başın düştüğü mahalle ise hane başına 189 büyük baş hayvan ile Kefaloz’ dur. En çok büyük baş hayvanın kayıtlı olduğu İdeli Mahallesinde ise hane başına 5,7 adet büyük baş hayvan düşmektedir. Aşağıdaki tabloda büyük baş hayvan besleyen hane sayısı, toplam hayvan ve bunların mahalle ölçeğinde oranlarına göz atabiliriz.

TABLO 19 MÜSLÜMAN MAHALLERE BÜYÜKBAŞ HAYVANLARIN DAĞILIM VE ORANLARI (1844)			
MAHALLE ↓	İSTANKÖY KAZASINDA BÜYÜKBAŞ HAYVANI OLAN HANE SAYISI		
	Hayvanı Olan Hane	Toplam Hayvan	Hane Başına Düşen Hayvan Sayısı
Andimahiye	22	189	7
Bodrum Kazası	6	18	0,5
Eski Camii	33	136	1,6
Eski Beki Camii	30	111	1,7
Debbağhane	20	96	2,3
Defterdar	27	197	3,7
Germe Karyesi Deveci	46	347	5,2
İdeli	50	421	5,6
Kabapınar	12	50	2,9
Kefaloz	9	71	5,9
Moruk Camii	15	66	1,3
Kal’a-i Şahane	19	39	0,6
Pili Germesi	30	173	3,3
Varoş	37	252	2,4
Yeni Kapı	24	107	2,18

TABLO- 20 GAYRİMÜSLİMAHALLERE GÖRE BÜYÜKBAŞ HAYVANLARIN DAĞILIM VE ORANLARI (1844)			
MAHALLE ↓	İSTANKÖY KAZASINDA BÜYÜKBAŞ HAYVANI OLAN HANE SAYISI		
	Hayvanı Olan Hane	Toplam Hayvan	Hane Başına Düşen Hayvan Sayısı
Andimahiye karyesi Penayi	88	967	9
Aspa	61	186	1
Aya Yorgi	54	213	3
Hayhod	14	97	6
İспенye	42	190	3,5
İstanköy Mandasında bulunan Çobanlar	36	123	2,9
Karbot	59	396	5
Kardemine	64	466	5,3
Kefaloz	67	453	4
Varoş	69	271	1,4
Pili Karyesi Aya Nikol Karyesi	42	277	5,6
Uskurello	92	689	6,3
Yahudiler	1	3	0,2

Gayrimüslim mahaller de kaydedilen 4.331 adet büyükbaş hayvanın 728' i inek, 1.216 öküz, 32 buzağı, 64 tosun, 1.922 merkeb, 17 beygir, 4 tay, 119 kısarak, 229 adet de kısarak. Mahallerde anlaşılacağı üzere en çok beslenen hayvan merkeptir³³⁸.

³³⁸ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16114.

2) Gayrimüslim Mahallerde Büyükbaş Hayvancılık

Gayrimüslim mahallelerde büyükbaş hayvan yetiştiren haneler ile hane başına düşen hayvan miktarının oran ve adedini de temettuat kayıtlarında hareket ederek gün yüzüne çıkardığımızda İstanköy ceziresinde bulunan toplam 1.106 hane³³⁹ Gayrimüslim haneden 689'u büyükbaş hayvan yetiştirmektedir. Tablodan da anlaşıldığına göre en fazla büyük baş hayvan bulunan mahalle ise Andimahiye karyesi Penayi Mahallesi'dir³⁴⁰. En az büyük baş hayvan bulunan mahalle ise Hayhod Mahallesidir. Genele bakıldığında hane başına 3,9 büyükbaş hayvan düşmektedir. Buradan da anlaşılabacağı üzere Yahudilerin hayvancılık ile pek uğraşmadıkları görülmektedir. Büyük baş hayvanların miktar ve çeşitlerini verdiğimiz bu verileri aşağıdaki tablodan ayrıntılı olarak incelememiz mümkündür.

³³⁹ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16114.

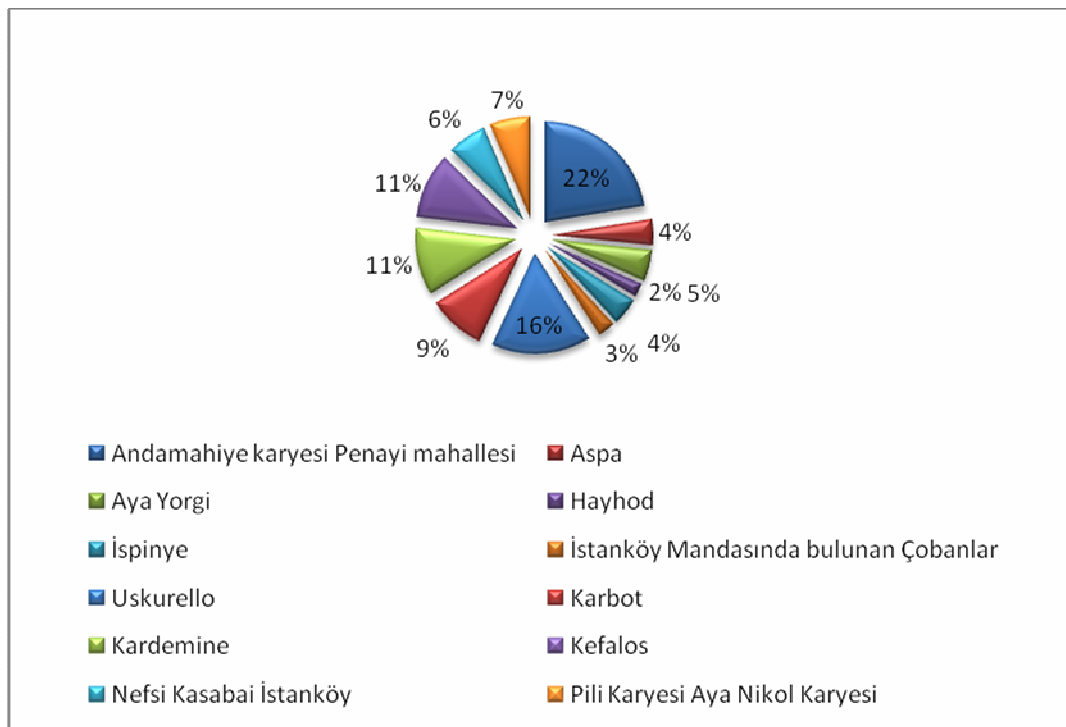
³⁴⁰ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16114, s. 55.

TABLO-23
İSTANKÖY GAYR-I MÜSLİM MAHLLERLERİNDE BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK

MAHALLE ↓	BÜYÜKBAŞ HAYVAN CİNSİ, ADEDİ ve KIYMETİ																	
	İNEK		ÖKÜZ		BUZAĞI		TOSUN		MERKE B		BEYGİR		TAY		KISRAK		ESTER	
	ADET	KIYMET (Kuruş)	ADET	KIYMET (Kuruş)	ADET	KIYMET (Kuruş)	ADET	KIYMET (Kuruş)	ADET	KIYMET (Kuruş)	ADET	KIYMET (Kuruş)	ADET	KIYMET (Kuruş)	ADET	KIYMET (Kuruş)	ADET	KIYMET (Kuruş)
Andimahiye karyesi Penayi	188	21.215	291	45.165	6	190	25	2.700	403	33.900	-	-	2	300	20	7.100	32	15.700
Aspa	15	2.350	31	5.460	-	-	-	-	87	8.650	5	1.050	-	-	15	4.500	33	10.700
Aya Yorgi Çoban Dahil	41	5.435	52	10.000	-	-	4	450	111	10.300	-	-	-	-	1	500	4	2.050
Hayhod	31	42.949	13	2.550	-	-	5	600	37	3.950	1	250	-	-	3	1.650	7	4.050
İспенye	40	6.050	50	9.800	-	-	4	500	86	9.710	-	-	-	-	1	500	9	5.200
İstanköy Mandasında Çobanlar	1	150	-	-	-	-	-	-	122	10.445	-	-	-	-	-	-	-	-
Karbot	86	11.390	122	19.650	-	-	2	150	146	13.780	2	430	-	-	15	5900	23	12.300
Kardemine Çoban Dahil	86	10.350	116	17.870	4	200	8	880	248	16.560	-	-	-	-	2	500	2	900
Kefaloz	58	6.225	166	25.920	1	30	-	-	167	11.810	-	-	1	200	19	6.600	41	15.800
Varoş	24	3.730	54	9.910	-	-	-	-	99	10.315	8	1.520	-	-	29	9.400	57	19.700
Pili Karyesi Aya Nikol Karyesi	78	9.555	105	17.075	-	-	-	-	71	6.580	1	150	1	175	5	2.000	16	8.625
Uskurello	78	9.090	215	32.725	21	720	16	1.460	345	28.155	-	-	-	-	9	4.200	5	2.100
TOPLAM	726	128.789	1.215	196.285	32	1.140	64	6.740	1.922	164.155	17	3.400	4	675	119	42.850	229	97.125

Adada yaşamakta olan Gayrimüslimler arasında yer alan yabancı devlet tabasından olan 8 kişi ile 2 adet de konsolosun hayvancılık ile ilgilenmedikleri dikkat çekmektedir³⁴¹. Yine ada da bulunan 11 hane Yahudi nüfusunun yetiştirdiği 3 adet büyük baş hayvandan 2' si inek olup 1'i de öküzdür³⁴². Aşağıdaki grafikte Gayrimüslimlerin (Yahudiler hariç) sahip oldukları 4.331 adet büyükbaş hayvanın³⁴³ yüzdelik dilim halinde mahallere göre dağılımına bakabiliriz.

Grafik 4: Büyükbaş Hayvanların Mahallere Göre Oransal Dağılımı

Aya Yorgi mahallesinde toplam 213 adet büyük baş hayvanın 46 adedi Aya Yorgi'de bulunan çobanlar tarafından yetiştirilirken yine Kardemine mahallesinde bulunan toplam 466 adet büyükbaş hayvanın 73 adedi Kardemine'de, İstanköy mandasında bulunan çobanların da 122 adet merkep yetiştirilmekteydi. Hem Aya Yorgi hem de Kardemine ve İstanköy mandasındaki çobanların büyük bir çoğunlukla merkep yetiştirdikleri anlaşılmaktadır.

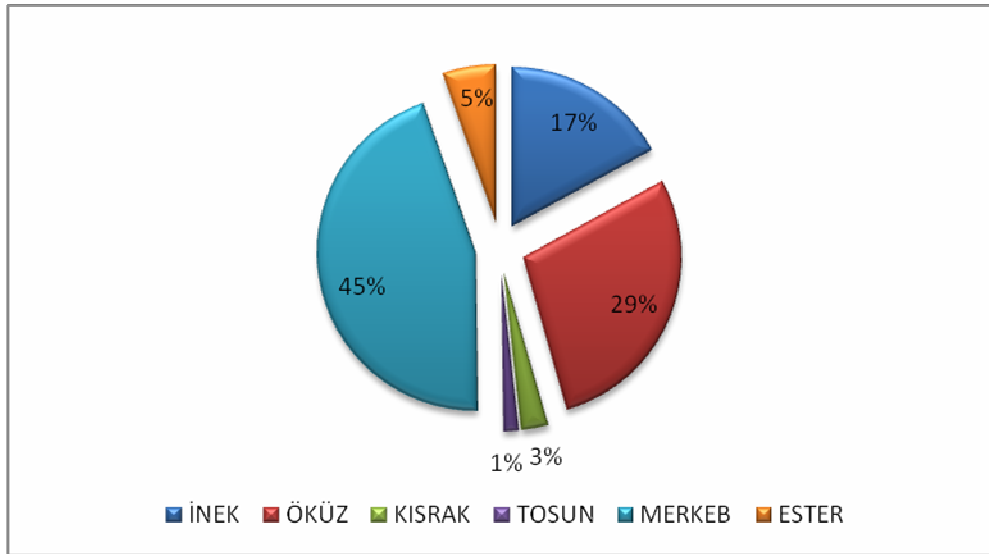
³⁴¹ BOA, ML. VRD. TMT, nr. 16114, s. 46.

³⁴² BOA, ML. VRD. TMT, nr. 16114, s. 53.

³⁴³ BOA, ML. VRD. TMT, nr. 16114.

İstanköy Ceziresindeki Gayrimüslimlerin sahibi oldukları büyükbaş hayvan çeşitlerine baktığımızda, en fazla merkebin Uskurello Mahallesinde mevcudiyetini görmekteyiz. En az beslenen büyükbaş hayvan ise Andimahiye Mahalle'sinde toplam 2 adet ile tayın yer aldığını görmemiz mümkündür. Büyükbaş hayvanların miktarlarının dağılımları konusundaki verileri kaynaklardaki bilgilerden elde etmemiz mümkündür. Miktar olarak büyükbaş hayvanların % 45'ini merkep teşkil etmektedir. Adet açısından toplam hayvan miktarının % 29'unu öküz oluştururken, inekler ise toplam hayvan miktarının % 17'lik bir dilime sahip bulunmaktadır. Aşağıdaki grafikte büyükbaş hayvanların miktarlarının yüzdelik olarak dağılımlarına bakabiliriz.

Grafik-5: Büyükbaş Hayvanların Adet Olarak Yüzdelik Dilimde Dağılımı

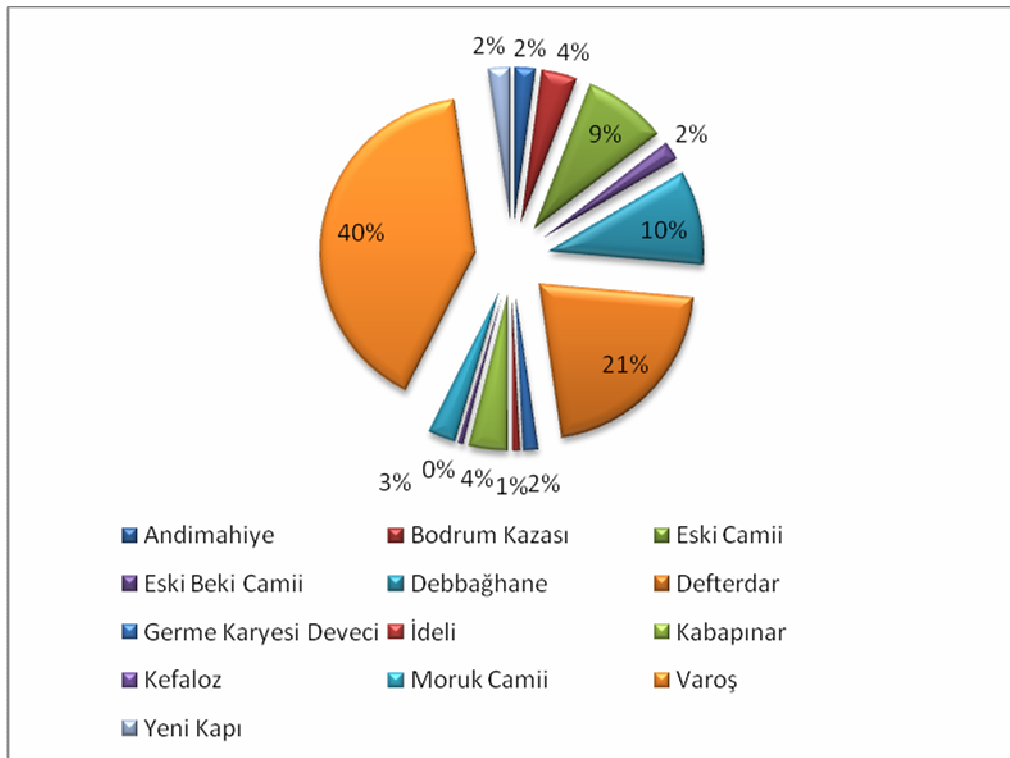
B) Küçükbaş Hayvancılık

1) Müslüman Mahallerde Küçükbaş Hayvancılık

İstanköy'de vergiye konu olan ve olmayan tüm mallar temettuat defterlerinde kaydedilmiştir. Bu durumda hem küçükbaş hayvanların kayıt altına alınmasında hem

de tarım hayatında müşahade edilmektedir. Küçükbaş hayvanlar koyun, keçi ve bu hayvanların yavruları şeklinde söylemek mümkündür. Gelir getiren küçükbaşlar ise sağman koyun ve keçilerdir. Ancak İstanköy’de gelir getiren küçükbaş hayvana temettuat defterlerinde rastlanmamaktadır. En çok küçükbaş hayvana sahip olan Müslüman mahaller ise Varoş’ ta bulunmaktadır. 21.647 adet olan toplam küçükbaş hayvanın 8.755 adedi burada bulunmaktadır³⁴⁴. Küçükbaş hayvanın en az olduğu mahalle ise 183 adet ile İdeli mahallesidir³⁴⁵. Mahallelerin nüfus miktarı açısından en büyükleri olan Pili Germesi’nde küçükbaş hayvan yetiştirilmemektedir³⁴⁶. Diğer büyük mahalle olan Eski Camii mahallesinde 1.875 adet küçükbaş hayvan yetiştirilmektedir³⁴⁷.

Grafik- 6: Küçükbaş Hayvanların Mahallere Göre Dağılımı

³⁴⁴ BOA, ML. VRD. TMT, nr. 16113, s. 16.

³⁴⁵ BOA, ML. VRD. TMT, nr. 16113, s. 91.

³⁴⁶ BOA, ML. VRD. TMT, nr. 16113, s. 101.

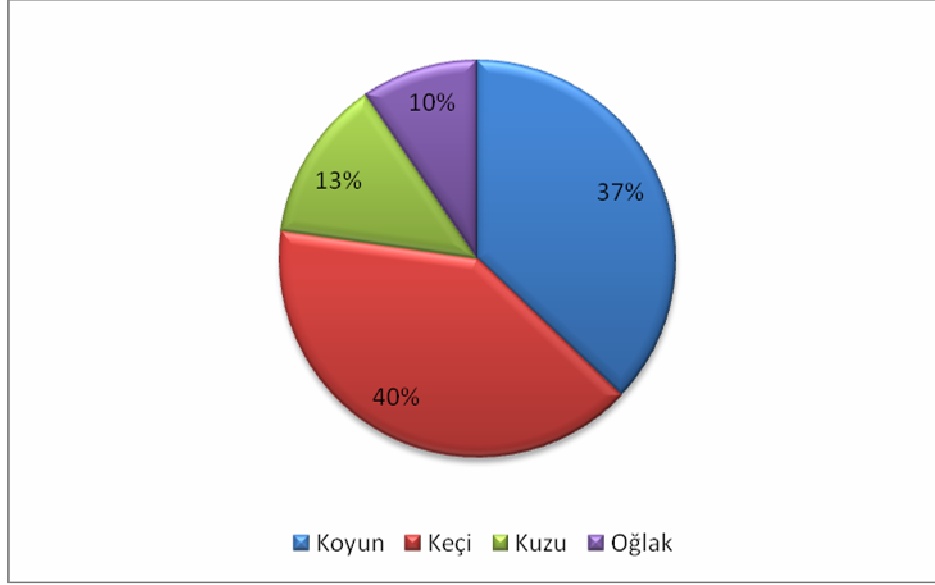
³⁴⁷ BOA, ML. VRD. TMT, nr. 16113, s. 52.

TABLO-24
İSTANKÖY MÜSLÜMAN MAHLLELERİNDE KÜÇÜKBAŞ
HAYVANCILIK

MAHALLE ↓	KÜÇÜKBAŞ HAYVAN CİNSİ, ADEDİ ve KIYMETİ							
	Koyun		Keçi		Kuzu		Oğlak	
	Adet	Kıymet	Adet	Kıymet	Adet	Kıymet	Adet	Kıymet
Andimahiye	137	2.155	225	1.060	25	187,5	71	203
Bodrum Kazası	382	4.735	304	2.840	72	1.005	59	207
Eski Camii	596	7.695	854	10.830	183	1.282	242	817
Eski Beki Camii	155	2.325,5	169	2.060	51	371,5	62	193
Debbağhane	716	12.344	876	8.760	307	2.228	230	747
Defterdar	1.664	23.189	1.822	18.308	601	4.460	497	1.380
Germe Karyesi Deveci	209	2.595	57	570	66	581	10	100
İdeli	56	840	60	600	22	165	15	145
Kabapınar	-	-	606	6.060	145	1.087,5	127	381
Kefaloz	117	1.170			-	-	-	-
Moruk Camii	132	2.085	343	3.570	51	653	98	296
Varoş	3.718	52.725	3.144	31.740	1.296	10.315	597	2.403
Yeni Kapı	137	2.055	242	2.420	53	392,5	46	138
Toplam	8.019 Adet	113.913,5 Kuruş	8.702 Adet	88.818 Kuruş	2.872 Adet	22.728 Kuruş	2.054 Adet	7.010 Kuruş

İstanköy’de yetiştirilen belli başlı küçükbaş hayvanlar arasında koyun, keçi, kuzu ve oğlak gelmektedir. Bunların adet olarak oranları ise aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Grafik-7: Müslüman Mahallerde Yetiştirilen Küçükbaş Hayvanların Oranları

İstanköy Adasında Müslüman ahali tarafından yetiştirilen küçükbaş hayvan oranlarının dağılımına bakıldığında % 40’lık bir oranla keçinin ilk sırada yer aldığını görmek mümkündür. En fazla keçinin bulunduğu mahalle ise 3.144 adet ile Varoş’tur. En az keçinin bulunduğu mahalle ise 57 adet ile Germe karyesi Deveci Mahallesi iken Kefaloz’da keçi bulunmamaktadır. Temettuat yazımların bazı karışıklılar da olmaktadır. Mesela Kefaloz’da bulunun küçükbaş hayvanlardan kuzu ve keçinin miktarı aynı başlık altında tek sayı olarak, 117 verilmiştir. Bu durumda karışıklığa neden olmaktadır. Müslüman mahallerde % 91 oranla büyükbaş hayvan yetiştirilirken % 9 oranında küçükbaş hayvan yetiştirilmekteydi.

TABLO- 20
MÜSLÜMAN MAHALLERE GÖRE KÜÇÜKBAŞ HAYVANLARIN
DAĞILIM VE ORANLARI

MAHALLE ↓	İstanköy Kazasında Küçükbaş Hayvanı Olan Hane Sayısı		
	Hayvanı Olan Hane	Toplam Hayvan	Hane Başına Düşen Hayvan Sayısı
Andimağiye	3	458	17
Bodrum Kazası	4	817	22,7
Eski Camii	11	1.875	22,6
Eski Beki Camii	3	437	6,9
Debbağhane	7	2.129	51,9
Defterdar	14	4.584	88,1
Germe Karyesi Deveci	3	342	5,2
İdeli	1	153	2
Kabapınar	2	878	51,6
Kefaloz	1	117	9,75
Moruk Camii	7	624	13
Varoş	23	8.755	83,4
Yeni Kapı	3	478	9,75

Müslümanların elinde olan toplam 21.647 adet küçükbaş hayvanın³⁴⁸ 786 haneye ortalama olarak hane başına 27,5 adet düşmekte olduğunu görmekteyiz. Adada bulunan Gayrimüslimler küçükbaş hayvan olarak büyük bir oranda domuz beslediklerini temettuatlardan anlaşılmaktadır. Yetiştirilen 2.082 adet küçükbaş hayvandan 2.074 adedi domuz iken sadece 8 adedi keçidir. Gayrimüslimler arasında yer alan Yahudilerin ise hayvan beslemedikleri anlaşılmaktadır³⁴⁹. Yine adada bulunan konsoloslar ve yabancı tabaya ait olanların da her hangi bir hayvan beslemedikleri görülmektedir. Aşağıdaki tabloda Gayrimüslimlerin besledikleri küçükbaş hayvanların miktarları verilmiştir.

³⁴⁸ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113.

³⁴⁹ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16114, s. 53.

TABLO- 21
İSTANKÖY GAYRİMÜSLİM MAHALLELERİNDE KÜÇÜKBAŞ
HAYVANCILIK

MAHALLE ↓	KÜÇÜKBAŞ HAYVAN CİNSİ, ADEDİ ve KIYMETİ									
	Koyun		Keçi		Kuzu		Oğlak		Domuz	
	Adet	Kıymet	Adet	Kıymet	Adet	Kıymet	Adet	Kıymet	Adet	Kıymet
Andimahiye karyesi	-	-	-	-	-	-	-	-	342	8.080
Penayi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Aspa	-	-	-	-	-	-	-	-	37	1.080
Aya Yorgi	-	-	-	-	-	-	-	-	85	2.150
Hayhod	-	-	4	50	-	-	-	-	24	600
İспенye	-	-	-	-	-	-	-	-	65	1.600
İstanköy Mandasında Çobanlar	-	-	4	40	-	-	-	-	127	3.165
Karbot	-	-	-	-	-	-	-	-	175	4.825
Kardemine	-	-	-	-	-	-	-	-	444	10.685
Kefaloz	-	-	-	-	-	-	-	-	109	2.655
Varoş	-	-	-	-	-	-	-	-	44	1.170
Pili Karyesi Aya Nikol Karyesi	-	-	-	-	-	-	-	-	77	2.020
Uskurello	-	-	-	-	-	-	-	-	382	8.985
Yahudiler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	-	-	8	90	-	-	-	-	2.074	47.015

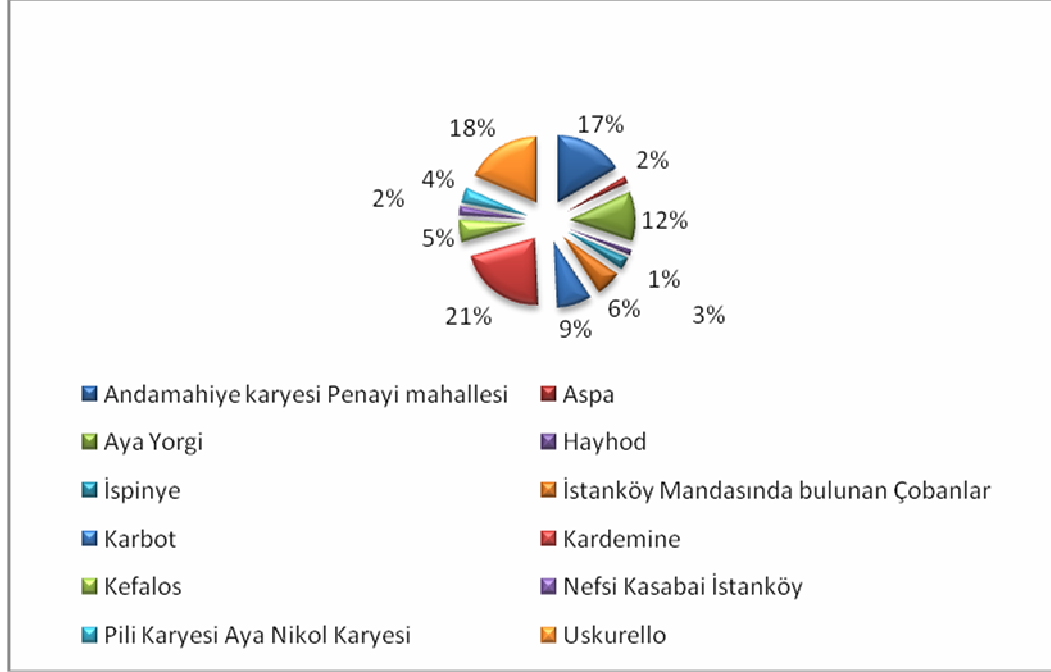
2) Gayrimüslim Mahallerde Küçükbaş Hayvancılık

Aşağıdaki tabloda Gayr-ı Müslimlerin yetiştirdikleri küçükbaş hayvanların toplam hane sayısına oranı verilmiştir. Böylece hane başına kaç adet hayvan düştüğü hakkında bir fikir sahibi olabiliriz.

TABLO- 22			
GAYRİMÜSLİM MAHALLERE GÖRE KÜÇÜKBAŞ HAYVANLARIN DAĞILIM VE ORANLARI			
MAHALLE ↓	İSTANKÖY KAZASINDA KÜÇÜKBAŞ HAYVANI OLAN HANE SAYISI		
	Hane	Toplam Hayvan	Hane Başına Düşen Hayvan
Andimahiye karyesi Penayi	74	342	3,2
Aspa	24	37	0,2
Aya Yorgi	61	248	3,6
Hayhod	11	28	1,75
İспенye	28	65	1,2
İstanköy Mandasında Çobanlar	29	131	3,1
Karbot	58	175	2,2
Kardemine	70	444	5
Kefaloz	46	109	0,95
Varoş	29	44	0,2
Pili Karyesi Aya Nikol Karyesi	32	77	1,6
Uskurello	88	382	3,5

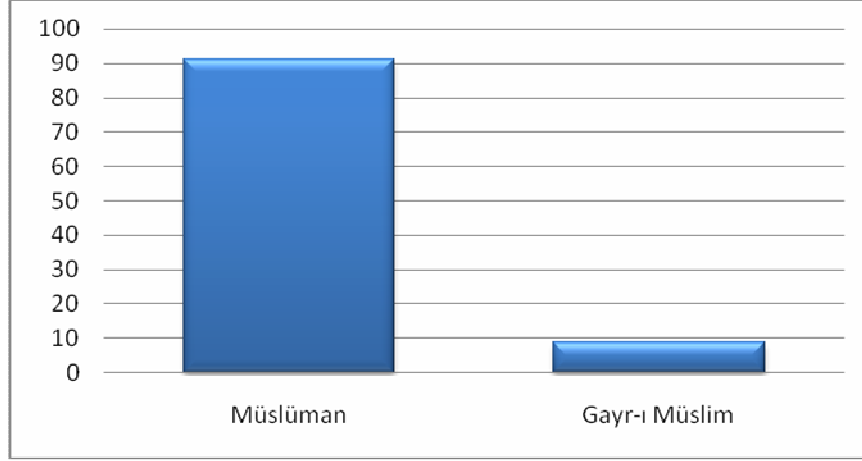
Tabloda da görüldüğü üzere toplam 88 hane olan Kardemine mahallesine hane başına 5 adet küçükbaş hayvan ortalamasıyla ilk sırada yer almaktadır. Buna karşılık en az orana 172 haneli Aspa ve 188 haneli olan Varoş (Nefsi Kasaba-i İstanköy)'ta rastlanmaktadır. Her iki mahallede de ortalama 0,2' dir.

Grafik 8: Küçükbaş Hayvanların Mahallere Göre Dağılımı

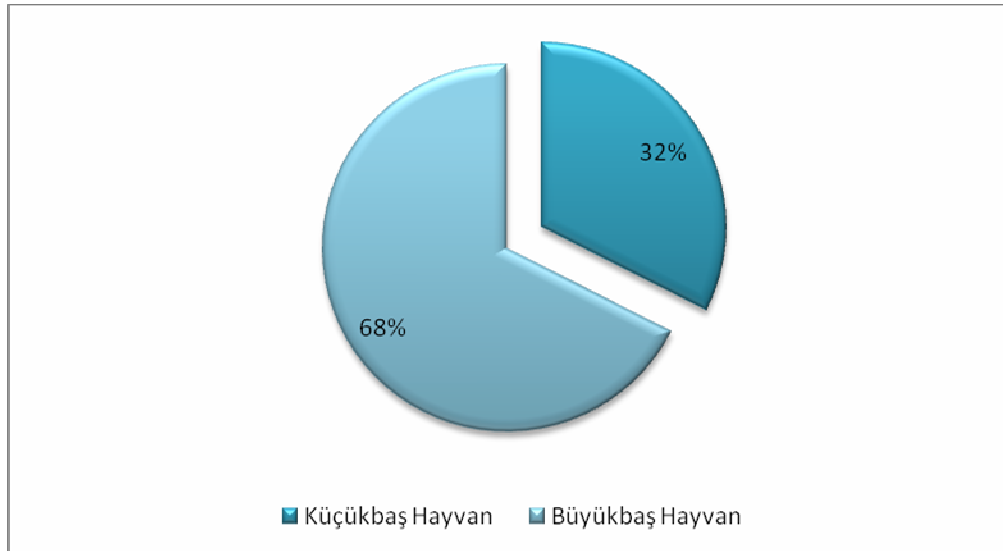
Grafikten de anlaşılacağı üzere en fazla küçükbaş hayvan yetiştirilen mahalle % 21 ile Kardemine ilk sırada gelirken, % 2 ile Hayhod mahallesi son sırada yer almaktadır. İstanköy'de yetiştirilen toplam olarak 23.729 adet küçükbaş hayvanın 21.647 adedi Müslümanların elinde bulunurken 2.082 adedi Gayrimüslimlerin elinde bulunduğunu tutulan kayıtlardan anlamaktayız. Burada da görüldüğü üzere Müslümanların büyükbaş hayvandan daha çok olarak küçükbaş hayvancılık ile uğraştıkları anlaşılmaktadır. Küçükbaş hayvanların oransal olarak dağılımına bakıldığında ise hayvanların % 91' i Müslümanların, % 9'u da gayrimüslimlerin elinde bulunduğu görülmektedir. Aşağıdaki grafite küçükbaş hayvanların adet olarak oransal dağılımını görmemiz mümkün olmaktadır.

Grafik -9: Toplam Küçükbaş Hayvanların Din Mensuplarına Göre Oransal Dağılımı

Gayrımüslimlerin elinde bulunan toplam büyük ve küçükbaş hayvan adedi 6.413'tür. Bunun 2.082'si küçükbaş hayvan iken 4.331 adedi de büyükbaş hayvandır³⁵⁰. Aşağıdaki grafikte iki türün oransal dağılımı verilmiştir.

Grafik-10: Büyük ve Küçükbaş Hayvanların Adet Olarak Oransal Dağılımı

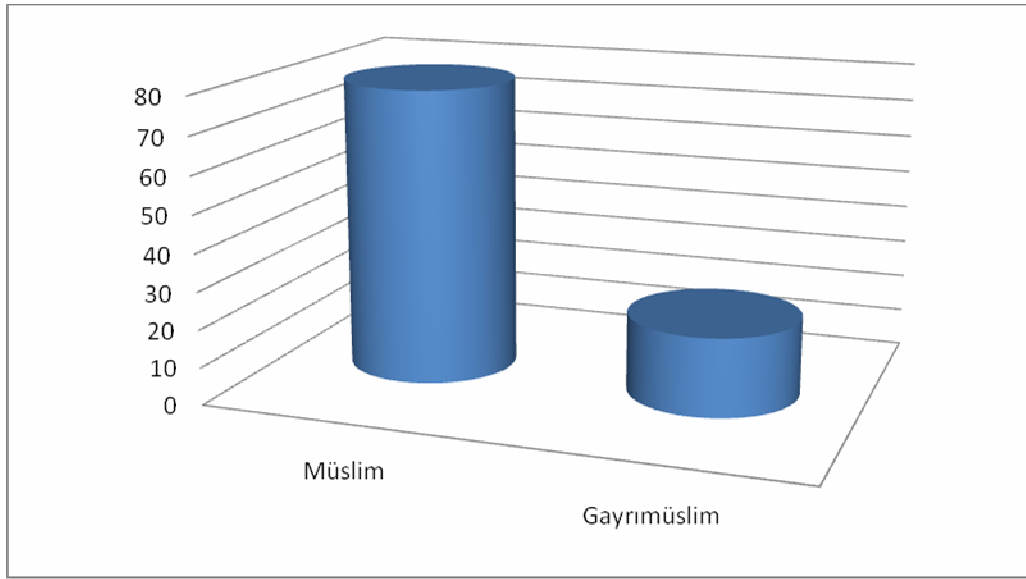
İstanköy'de hem büyük hem de küçükbaş hayvan toplamı 30.333' tür. Bunun 6.413 adedi Gayrımüslimlerin mahallerinde bulunurken³⁵¹, 23.920'si ise Müslüman

³⁵⁰ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16114

³⁵¹ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16114

mahallerde yetiştirilmektedir³⁵². Bu da oransal olarak hayvanların % 79'luk bölümü Müslümanların beslediği, % 21'ini ise Gayrimüslimler tarafından yetiştirilmektedir. Aşağıdaki grafikte büyük ve küçükbaş hayvan toplamının iki din mensupları arasındaki oransal dağılımı verilmiştir.

Grafik-11: Müslüman ve Gayr-ı Müslimler Arasında Toplam Büyük ve Küçükbaş Hayvanların Oransal Dağılımı

C) Arıcılık

1) Müslüman Mahallelerde Arıcılık

İstanköy'de diğer her iki din mensubunun da yetiştirdiği diğer bir hayvancılık dalı olarak arıcılık da görülmektedir. Hem Müslüman ve hem de Gayrimüslimler arıcılık ile uğraşmaktadırlar. Aşağıdaki tabloda mahallelerde bulunan toplam kovan ve bulundurulan hane miktarları verilmiştir.

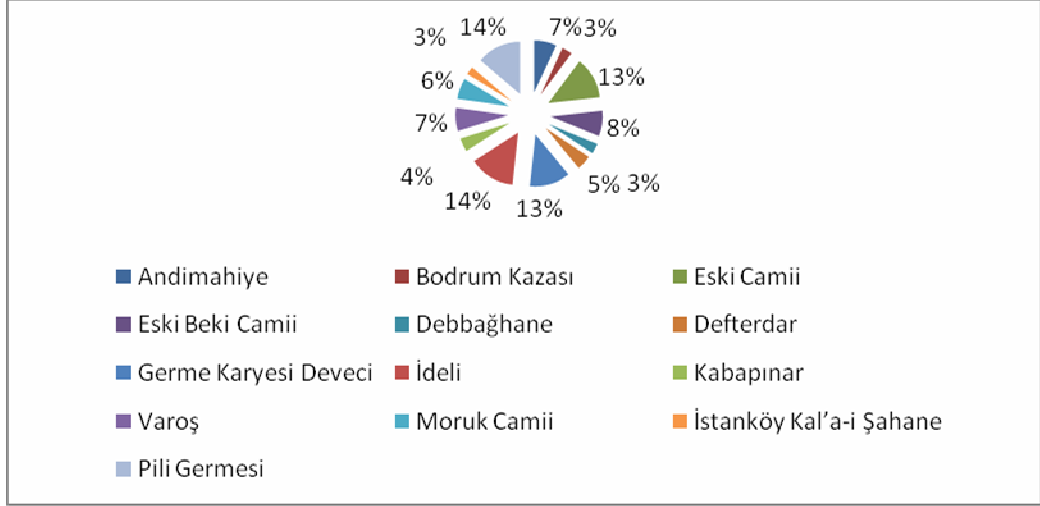
³⁵² BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113.

TABLO 23 İSTANKÖY MÜSLÜMAN MAHALLERLERİNDE ARICILIK (1844)				
MAHALLE ↓	ARI KOVANI, ADEDİ ve KIYMETİ			
	Kovanı Olan Hane	Kovan		Toplam Hane Başına Düşen Kovan
	Adet	Adet	Kıymet Kuruş	Ortalama
Andimahiye	14	87	1.235	3,2
Bodrum Kazası	1	40	400	11,1
Eski Camii	10	161	2.680	32,9
Eski Beki Camii	8	99	1.900	30,1
Debbağhane	4	40	620	15,1
Defterdar	5	58	540	10,4
Germe Karyesi Deveci	15	158	3.185	48,2
İdeli	15	176	3.150	42,6
Kabapınar	3	53	1.060	62,6
Kefaloz	-	-	-	-
Moruk Camii	5	80	1.600	33,3
Kal'a-i Şahane	3	31	620	10,2
Pili Germesi	10	171	2.460	47,3
Varoş	6	89	1.770	16,9
Yeni Kapı	3	6	110	2,2
TOPLAM	102 Adet	1.249 Adet	21.330 Kuruş	1,6 Adet

Müslümanların yaşadığı 15 mahallenin 14'ünde toplam 102 adet arı kovanı bulunmaktaydı. Arıcılık ile meşgul olanların ve kovan adedinin en fazla olduğu mahalle İdeli Mahallesi'dir. Kovanların % 14'ü İdeli Mahallesi'nde bulunmaktadır. Germe karyesi Deveci Mahallesi de arı kovanı bulunduran hane açısından İdeli Mahallesi ile ilk sırada yer alırken kovan adedi bakımından daha gerilerde yer almaktadır. En az kovan olan mahalle ise Yeni Kapı Mahallesi'dir. Kefaloz

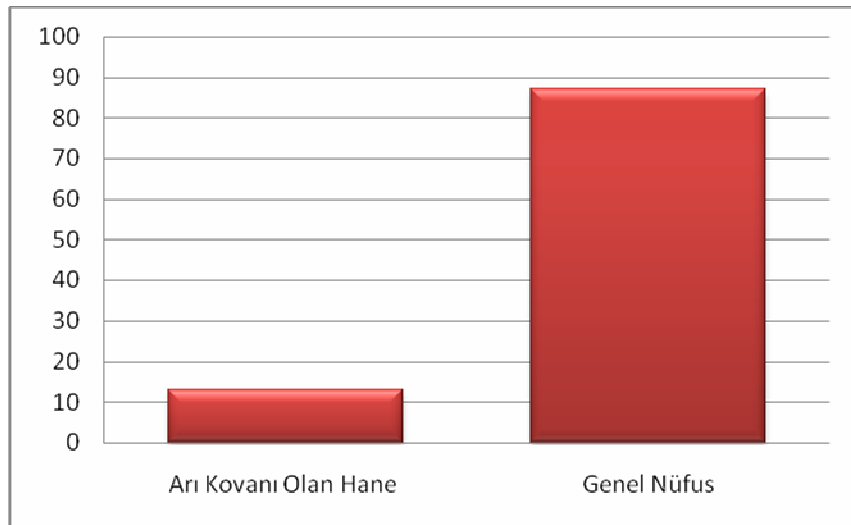
Mahallesinde ise arı kovanı bulunmamaktadır. Arı kovanlarının kıymet olarak değeri ise 21.330 kuruştur. Aşağıdaki grafikte Müslüman Mahallerde bulundurulan kovanın adet olarak oransal dağılımı verilmiştir.

Grafik -12: Arı Kovanlarının Mahallere Göre Oransal Dağılımı

Müslüman mahallerde arıcılıkla uğraşan hanelerin genel nüfusa oranına baktığımızda arı kovanı bulunduran hanelerin % 13' lük bir orana sahip olduklarını görmekteyiz. Aşağıdaki grafikte bu durumu görmekteyiz.

Grafik -13: Arı Kovanı Bulunan Hanelerin Genel Nüfusa Oranı

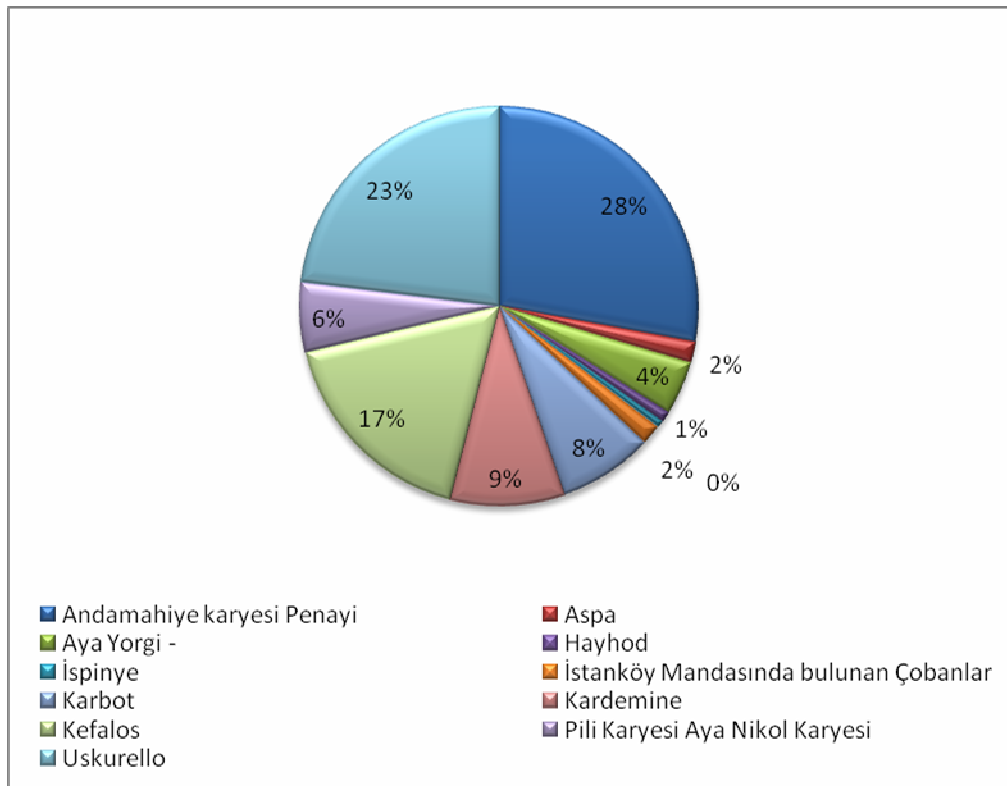
2) Gayrimüslim Mahallerde Arıcılık

Gayrimüslim 12 mahalleden 11'inde arı kovanı bulunmaktadır. Gayrimüslim mahallerde en faz Andimahiye karyesi Penayi Mahallesi'nde bulunmaktadır. Burada 242 adet kovan bulunmaktadır. Bu da toplam arı kovanı nın % 27,8 'ine karşılık gelmektedir. En az kovan bulunan Gayrimüslim mahalle ise İспенye'dir.

TABLO- 24				
İSTANKÖY GAYRİMÜSLİM MAHALLERLERİNDE ARICILIK				
MAHALLE ↓	ARI KOVANI ADEDİ ve KIYMETİ, Ortalaması			
	Hane	Adet	Kıymet	Ortalama
Andimahiye karyesi Penayi	41	242	4.230	2,26
Aspa	2	15	300	0,08
Aya Yorgi	6	38	1.650	0,6
Hayhod	2	8	120	0,5
İспенye	1	5	75	0,09
İstanköy Mandasında Çobanlar	2	14	280	0,3
Karbot	12	67	1.350	0,9
Kardemine	19	81	1.340	0,9
Kefaloz	24	150	2.725	1,3
Varoş	-	-	-	-
Pili Karyesi Aya Nikol Karyesi	8	50	1.000	1
Uskurello	43	200	3.550	1,8
Yahudiler	-	-	-	-
TOPLAM	160 Adet	870 Adet	16.620 Kuruş	0,8 Adet

Toplam 5 adet arı kovanı bulunan mahallenin toplam kovan miktarına oranı ise 0,6'dır³⁵³. Varoş'ta ise hiçbir kovan bulunmamaktadır³⁵⁴. Bunların dışında adada bulunan Yahudiler ve yabancı devletlerin tabasında bulunalar ile adada görevli bulunan konsolosların da arı kovanlarının bulunmadığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Toplam kovan miktarını hane sayısına göre ortaladığımızda 1099 adet Gayrimüslim hane başına 0,8 arı kovanı düşmektedir. En fazla 2,26 ortalama Andimahiye karyesi Penayi Mahallesi' dir. En az ortalama ise 15 kovana sahip 172 haneli Aspa Mahallesi'dir. Bu mahalledeki ortalama 0,08'dir. 102 adet arı kovanının kıymet olarak değeri ise 16.620 kuruştur. Aşağıdaki tabloda İstanköy'de bulunan Gayrimüslimlerin sahip oldukları arı kovanı, arı kovanı bulunan hane miktarı ve bunun mahallere göre ortalamaları verilmiştir. Aşağıdaki grafikte arı kovanlarının mahallelere göre adet olarak oransal dağılımını görmekteyiz.

Grafik -14: Arı Kovanlarının Oransal Olarak Dağılımı

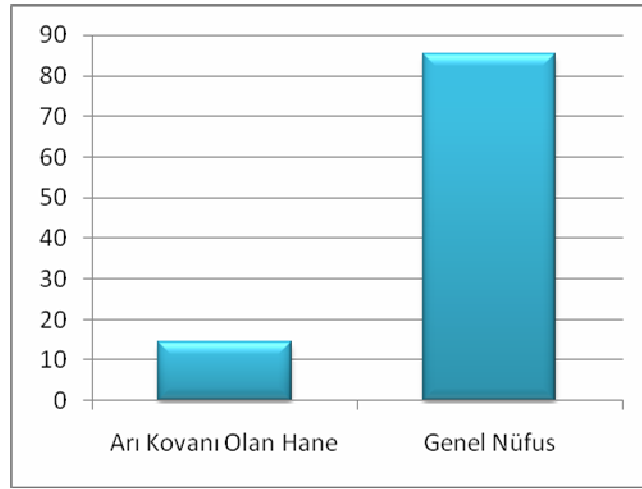

³⁵³ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16114, s. 119.

³⁵⁴ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16114, s. 1.

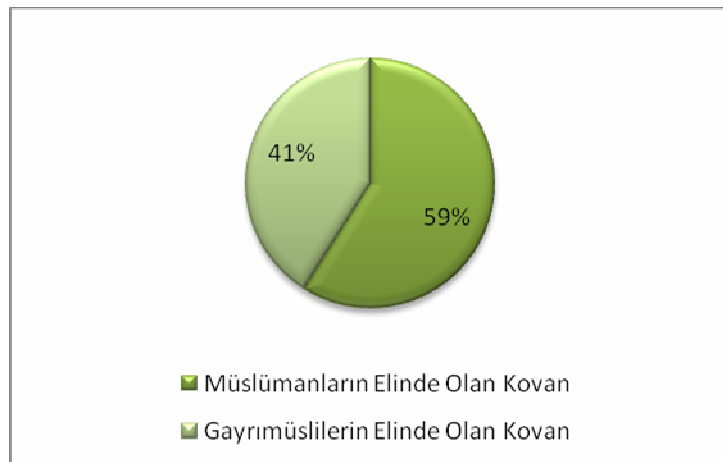
Müslüman mahallerde arıcılıkla uğraşan hanelerin genel nüfusa oranına baktığımızda arı kovanı bulunduran hanelerin % 15’lik bir orana sahip olduklarını görmekteyiz. Aşağıdaki grafikte bu durumu ortaya konulmuştur.

Grafik -15: Arı Kovanı Bulunan Hanelerin Genel Nüfusa Oranı

İstanköy Adasında temettuatlardan öğrendiğimiz kadarıyla toplam 2.119 adet kovanın 1.249’u Müslüman mahallelerde³⁵⁵ bulunurken 870 adedi de Gayrimüslim Mahallelerde bulunmaktadır³⁵⁶.

Grafik-16: Toplam Arı Kovanının İki Din Mensuplarına Göre Oransal Dağılımı

³⁵⁵ BOA, ML. VRD. TMT, nr. 16113.

³⁵⁶ BOA, ML. VRD. TMT, nr. 16114.

D) Kumes Hayvancılığı

1) Müslüman Mahallerde Kumes Hayvancılığı

Temettuatlara göre kumes hayvanı olarak tavuk, horoz, kaz, ördek vs. sayabiliriz. İstanköy’de ister Müslüman ister Gayrimüslimler olsun kumes hayvanı olarak sadece kaz yetiştirilmekteydi. Müslüman mahallelerde toplam 220 adet kaz bulunmaktadır. Ortalama olarak her haneye 1,15 adet kaz düşmektedir. En fazla kazın bulunduğu Müslüman mahalle Kabapınar Mahallesi’dir. Burada toplam 436 kaz yetiştirilmektedir. En az kaz ise 6’ şar adet ile Defterdar Mahallesi ile Kal’a-i Şahane’dır. Bodrum kazasında ise kaz bulunmamaktadır³⁵⁷.

TABLO 25 İSTANKÖY MÜSLÜMAN MAHLLELERİNDE KÜMES HAYVANCILIĞI (1844)				
MAHALLE ↓	KAFES HAYVANLARI, ADEDİ ve KIYMETİ			
	Hane	ADET	Kıymet	Ortalama
Andimahiye	15	35	1.660	1,3
Bodrum Kazası	-	-	-	-
Eski Camii	16	22	1.230	0,2
Eski Beki Camii	13	24	1.355	0,4
Debbağhane	9	12	550	0,3
Defterdar	4	6	210	0,1
Germe Karyesi Deveci	45	119	5.685	1,8
İdeli	44	118	6.535	1,6
Kabapınar	8	436	6.995	25,6
Kefaloz	6	11	305	0,9
Moruk Camii	10	35	775	0,7
Kal’a-i Şahane	5	6	305	0,1
Pili Germesi	21	46	2.680	0,9
Varoş	10	20	615	0,2
Yeni Kapı	14	20	1.140	0,4
TOPLAM	220	910	30.040	1,15

³⁵⁷ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 116.

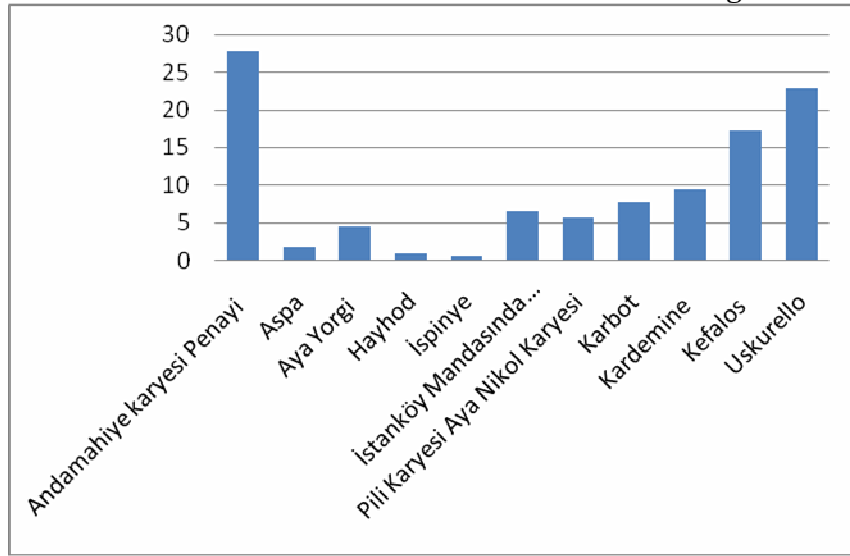
Yetiştirilen kaz oranlarına baktığımızda toplam kazların % 41'ini İdeli mahallesinde bulunduğunu görmekteyiz. En az oran ise Defterdar Mahallesi ile Kal'a-i Şahane'de görülmektedir. Bu mahaller % 1 lik bir orana sahiptirler.

2) Gayrimüslim Mahallerde Kümes Hayvancılığı

TABLO- 26 İSTANKÖY GAYRİMÜSLİM MAHLLELERİNDE KÜMES HAYVANCILIĞI				
MAHALLE ↓	Kafes Hayvanların Adet, Kıymet ve Ortalamaları			
	Hane	Adet	Kıymet	Ortalama
Andimahıye karyesi Penayi	49	115	6.190	1,07
Aspa	10	19	1.100	0,1
Aya Yorgi	20	37	2.340	0,46
Hayhod	11	25	1.400	1,5
İспенye	20	44	2.115	0,9
Karbot	24	84	4.181	1,07
Kardemine	24	57	3.100	0,6
Kefaloz	29	41	1.530	0,3
Varoş	11	21	1.170	0,1
Pili Karyesi Aya Nikol Karyesi	31	69	2.860	1,4
Uskurello	35	67	3.225	0,6
Yahudiler	1	2	120	0,1
TOPLAM	265	581	29.331	0,52

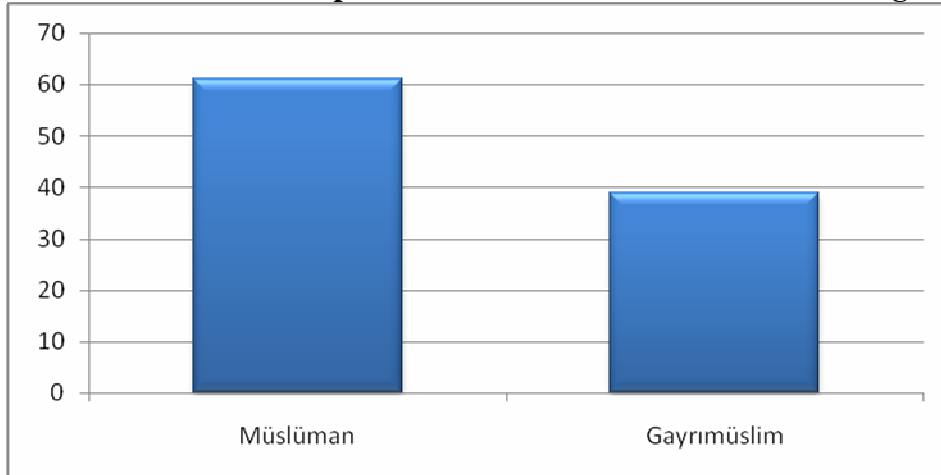
Gayrimüslim mahallerdeki kazların % 27'si Andimahe karyesi Penayi Mahallesiinde bulunurken, Hayhaod ve İspenye'de bu oran % 1'i bulmaktadır. Adada bulunan Gayrimüslimlerin hane başına düştüğü kaz adedi ise 0,5'tir. Hem Müslüman ve hem de Gayrimüslim mahallerde bulunan toplam kaz miktarı 1.491 adet olup bunun 910 adedi Müslüman mahallerde, 581'i de Gayrimüslim mahallerde bulunmaktadır. Aşağıdaki grafikte mahallere göre dağılım verilmiştir.

Grafik -17:Kazların Mahallere Göre Oransal Dağılımı

Kazların % 61' i Müslüman mahallerde bulunurken % 39'luk bir kesimi de Gayrimüslim mahallerde bulunmaktadır. Aşağıdaki grafikte toplam kazın Müslüman ve Gayrimüslim mahallere oransal olarak dağılımı gösterilmiştir.

Grafik -18: Toplam Kazın İki Kesime Göre Oransal Dağılımı

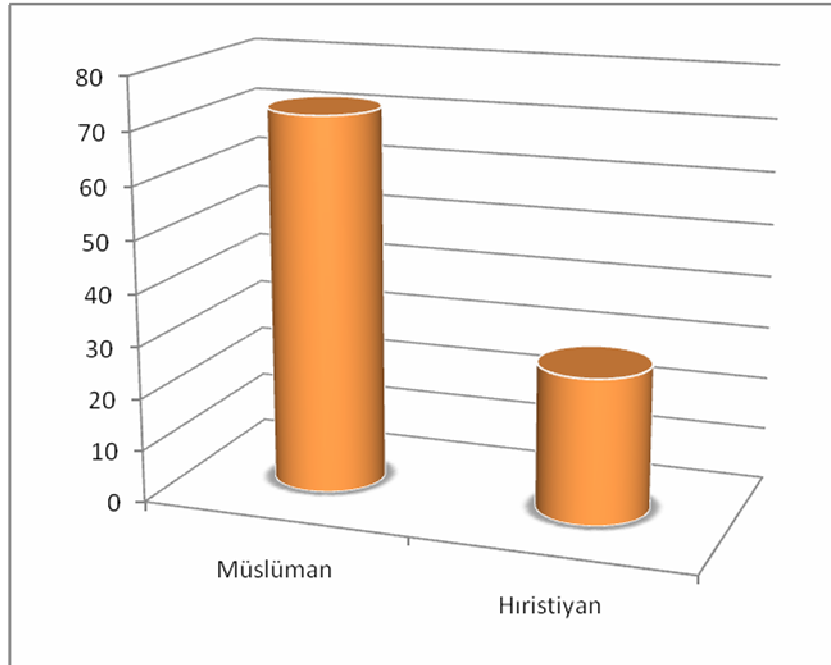

II-İSTANKÖY'DE TARIM

B) Zirai Toprakların Dağılımı

İstanköy temettuat defterlerine göre Mahallerde toplam 1.892 Müslüman ve Gayrimüslim hane sahibinin sahip oldukları toplam arazi miktarı 50.134,75 dönümdür. Arazilerin 42.390,5 dönümü tarla, 728,25 dönümü bahçelikler, 7.016 dönümü ise bağlar oluşturmaktadır. Tarlaların 32.236,5 dönümü Müslümanların³⁵⁸ iken, 10.154 dönümü Gayrimüslimlerindir³⁵⁹. Yine Bahçelerin ise 637,75 dönümü ve bağların da 3.315 dönümü Müslümanlarındır. Gayrimüslimlerin ise 90,5 dönüm bahçesine karşılık 3.701 dönüm bağları bulunmaktadır. İstanköy'de bulunan 11 hane Yahudi nüfusunun ise her hangi bir Zirai arazisinin bulunmadığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Gayrimüslimlerden kast ettiğimiz Hristiyanlardır. Aşağıdaki grafikte toplam Zirai arazilerin iki din mensupları arasında oransal olarak dağılımı verilmiştir.

Grafik -19: Zirai Alanların İki Din Mensuplarına Göre Oransal Dağılımı

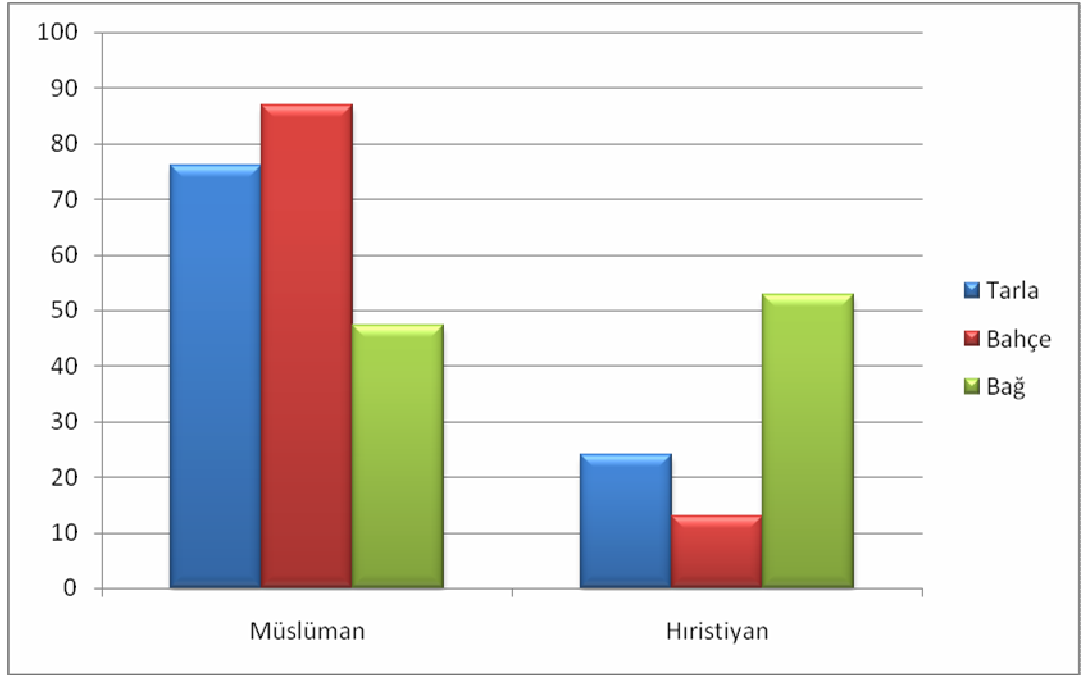

³⁵⁸ BOA, ML. VRD. TMT, nr. 16113.

³⁵⁹ BOA, ML. VRD. TMT, nr. 16114.

Grafikten de anlaşılacağı üzere toplam Zirai alanların % 72'si Müslümanların olup % 28' i de Gayrimüslimlerin tasarrufundaydı. Toplam 42.390,5 dönüm olan tarlaların % 76'sı Müslümanların, % 24 'ü de Gayrimüslimlerindi. Aşağıdaki grafikte bu durumu daha rahat görmek mümkündür. Toplam 728,25 dönüm bahçenin de büyük bir oranı % 87' si Müslümanların tasarrufunda iken sadece % 13' lük bir kısmı Hristiyanlarındı. Aşağıdaki tabloda bu durumu göstermektedir. Aynı şekilde 7.016 dönüm bağın 3.315 dönümü Müslümanların, 3.701 dönümü de Hristiyanlarındı. Aşağıdaki grafikte tarla, bahçe ve bağların oransal olarak iki din mensupları arasında oransal olarak dağılımı verilmiştir.

Grafik-20: Toplam Zirai Alan Çeşitlerinin İki Din Mensupları Arasında Oransal Dağılımı

1) Müslümanların Sahip Oldukları Tarım Alanları

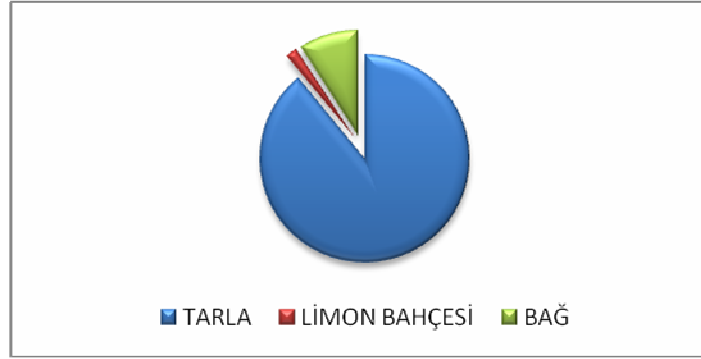
Aşağıdaki tabloda Müslümanların sahip oldukları tarım alanların mahallere göre dökümü verilmiştir.

TABLO-32
İSTANKÖY MÜSLÜMAN MAHALLERLERİNDE ZIRAİ TARIM ALANLARI

MAHALLE ↓	TARIM ALANLARIN DÖNÜMÜ ve KIYMETİ											
	Tarla		Vakıf Tarla		Bahçe		Vakıf Bahçe		Bağ		Vakıf Bağ	
	Dönüm	Kıymet	Dönüm	Kıymet	Dönüm	Kıymet	Dönüm	Kıymet	Dönüm	Kıymet	Dönüm	Kıymet
Andimahiye	1.658	33.299	-	-	3	6.000	-	-	5,5	2.750	--	-
Bodrum Kazası	3.643,5	46.925,5	-	-	70	106.050	-	-	96,5	28.685	-	-
Eski Camii	3.625	48.898	-	-	43,5	57.475	-	-	300	61.510,5	-	-
Eski Beki Camii	916,5	24.090	4	320	16	23.600	-	-	185	35.178,5	-	-
Debbaghane	1.235	22.499	-	-	45,5	64.100	6	6000	143,5	23.492	-	-
Defterdar	5.349	85.706	15	3.300	134,5	251.100	10	14.000	229	57.863	-	-
Germe Karyesi Deveci	894	43.636	-	-	7	10.000	-	-	369	125.727,5	-	-
İdeli	1.258,5	49.717	-	-	-	-	-	-	449	151.370	-	-
Kabapınar	277,5	15.223	-	-	7,5	2.250	-	-	62,5	24.010	-	-
Kefaloz	255,5	7.104,5	-	-	-	-	-	-	18,5	3.600	-	-
Moruk Camii	855	20.255	-	-	19	36.000	5	11.500	184,5	33.349,5	-	-
Kal'â-i Şahane	442	17.018	-	-	26,75	45.000	-	-	180	22.143	-	-
Pili Germesi	409,5	20589,5	-	-	-	-	-	-	185	71.550	-	-
Varoş	10.489	116.738,5	-	-	247,5	360.340	63,5	85.560	671,5	134.381	-	-
Yeni Kapı	928,5	19.396,5	-	-	17,5	32.500	2	500	235,5	34.990	-	-
TOPLAM	32.236,5	571.095,5	19	3.620	637,75	994.415	86,5	117.560	3.315	810.600	-	-

Tabloda da görüldüğü üzere, ziraat ile meşgul olanların sahip oldukları tarım arazisi miktarı açısından en yüksek rakam Varoş Mahallesi' ne aittir. Mahallede hane reislerinin sahip oldukları arazi miktarı 11.408 dönümdür. Zirai toprakların % 31,52'si Varoş Mahallesi'nin sakinleri tarafından işletilmektedir³⁶⁰. İşletilmekte olan zirai toprakların en azı Kefaloz Mahallesi sakinlerine aittir. Mahalle sakinlerinin işletmekte oldukları tarım alanı 274 dönümdür. Mahalle sakinlerinin işledikleri tarım alanları toplam tarım alanlarının % 0,75'ini teşkil etmektedir³⁶¹. İstanköy'deki Müslümanların yaşadığı mahallerdeki hane reislerinin işledikleri toprakların % 89'unu tarlalar oluşturmaktadır. Bu tarlaların % 0,3' üne de vakıflara ait tarlalar oluşturmaktadır. Vakıflara ait olan toplam zirai alan 107 dönümdür. Bahçeler % 1,76'lık dilimi oluştururken bağlar % 9,1'lik bir dilime sahiptirler. Vakıflara ait tarım alanları 105,5 dönümdür. Bu da toplam zirai alanlarının % 0,3' ünü teşkil etmektedir. Aşağıdaki grafikte zirai tarım alanlarının yüzdelik dilimdeki dağılımlarına göz atabiliriz.

Grafik- 21: Zirai Alanların Yüzdelik Dilimde Dağılımı

Çalışmamıza konu olan Müslüman mahallerde ziraat işleri ile meşgul olan hane reislerinin toplam sayısı 525'tir. Hane başına düşen toprak miktarının en yüksek olduğu mahalle Defterdar mahallesidir³⁶². Mahallede ziraat ile meşgul olan hane başına düşen toprak miktarı 109,8 dönümdür. Mahallerin nüfus miktarı bakımından en büyüğü olan Varoş Mahallesi'nde hane başına düşen toprak miktarı 108,6 dönümdür.

³⁶⁰ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 16.

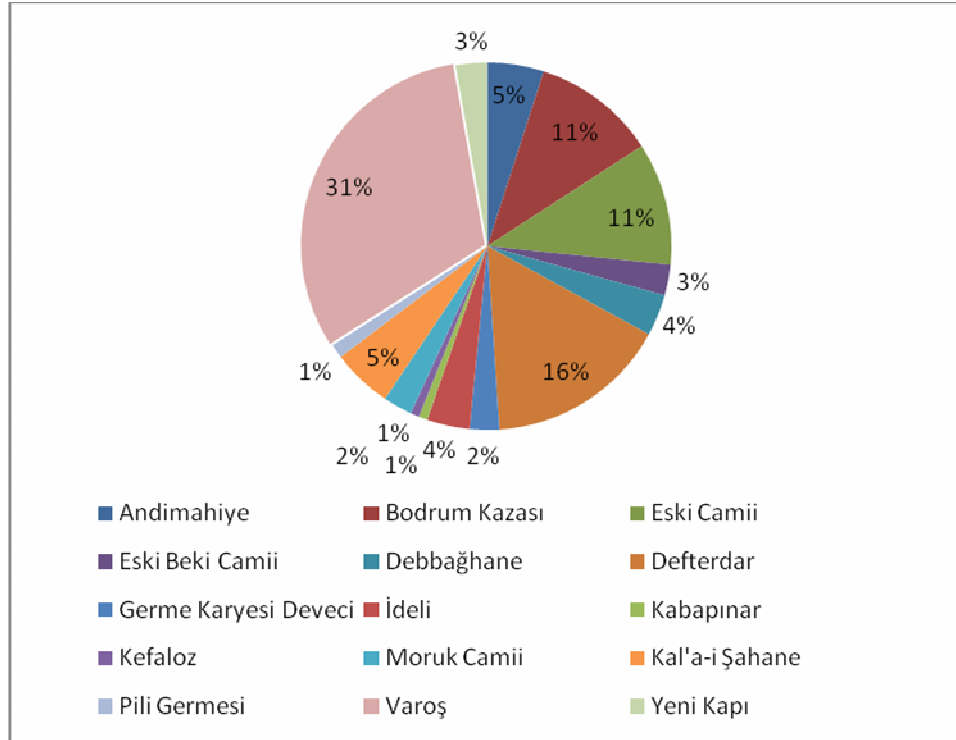
³⁶¹ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 113.

³⁶² BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 29.

TABLO -28 İSTANKÖY MÜSLÜMAN MAHALLERLERİNDE ZİRAİ ALANLARIN DAĞILIMI				
MAHALLE ↓				
	Hane Sayısı	Toprak Sahibi Olan Hane	Toplam Toprak Miktarı	Hane Başına Düşen Arazi
Andimahiye	27	22	1.66,5	6,16
Bodrum Kazası	36	16	3.810	105,8
Eski Camii	83	48	3.968,5	47,8
Eski Beki Camii	63	45	1.117,5	17,7
Debbağhane	41	27	1.424	34,7
Defterdar	52	44	5.712,5	109,8
Germe Karyesi Deveci	66	59	1.270	19,24
İdeli	74	61	1.707,5	23,07
Kabapınar	17	14	347,5	20,44
Kefaloz	12	11	274	22,8
Moruk Camii	48	29	1.058,5	22,05
Kal'a-i Şahane	61	29	648,75	8,99
Pili Germesi	52	39	594,5	11,43
Varoş	105	51	11.408	108,6
Yeni Kapı	49	28	1.181,5	24,11
TOPLAM	786 Hane	523 Hane	34.522,75 Dönüm	43,9 Dönüm

Yukarıda da belirttiğimiz üzere zirai alan açısından en geniş dönüm miktarına sahip olan tarlalar tüm mahallerde hane reislerinin sahip oldukları ve işledikleri tarım alanlarını teşkil etmektedir. Zirai tarlaların % 31' i Varoş Mahallesi sakinleri işletmektedir. Bunu % 16 ile Defterdar, % 11 ile Bodrum kazası ve Eski Camii, % 5 ile Andimağiye ve Kal'a-i Şahane sakinleri izlemektedir. Geri kalan % 21'lik dilim ise diğer mahalle sakinlerine aittir. Aşağıdaki tabloda tarlaların mahallere göre dağılımı verilmiştir.

Grafik- 22: Tatlaların Mahallere Göre Yüzdelik Olarak Dağılımı

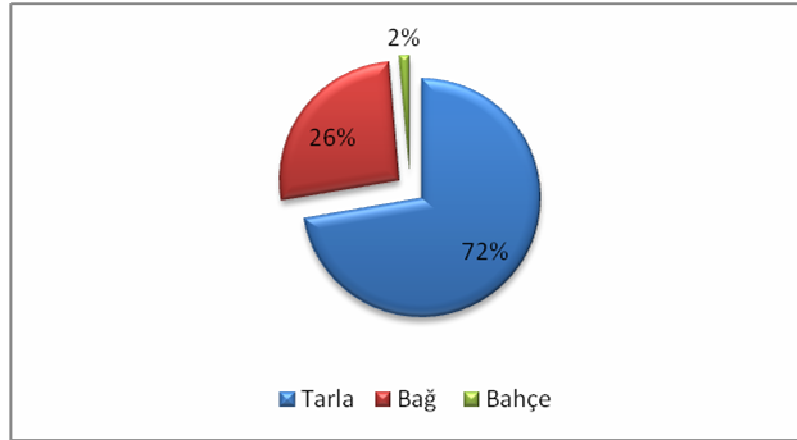
2) Gayrimüslim Mahallerde Tarım

Adada bulunan Gayrimüslimlerden olan Hıristiyanların zirai faaliyetler açısından bağcılık hariç pek fazla meşgul olmadıkları göze çarpmaktadır. Diğer bir Gayr-ı Müslim unsur olan Yahudilerin ise her hangi bir zirai tarım alanları bulunmamaktadır. Aşağıdaki tabloda burdum ayrıntılarıyla görölmektedir.

TABLO-34 İSTANKÖY GAYRİMÜSLİM MAHLLERLERİNDE ZİRAİ TARIM ALANLARININ DAĞILIMI												
MAHALLE ↓	TARIM ALANLARIN DÖNÜMÜ ve KIYMETİ											
	Tarla		Vakıf Tarla		Bahçe		Vakıf Bahçe		Bağ		Vakıf Bağ	
	Dönüm	Kuruş	Dönüm	Kuruş	Dönüm	Kuruş	Dönüm	Kuruş	Dönüm	Kuruş	Dönüm	Kuruş
Andimahiye karyesi Penayi	2.818	103.183	-	-	-	-	-	-	6,5	2.800	-	-
Aspa	434,5	14.226	-	-	14	20.000	-	-	458,5	103.462	-	-
Aya Yorgi	235,5	7852,5	-	-	-	-	-	-	170,5	76.067	-	-
Hayhod	248,5	9.613	-	-	-	-	-	-	220,5	118.666	-	-
İспенye	417	27.920	-	-	-	-	-	-	459,5	206762,5	-	-
İstanköy Mandasında Çobanlar	15	800	-	-	-	-	-	-	8	1.700	-	-
Karbot	2.178	66.281,5	-	-	-	-	-	-	1.091	607.631	-	-
Kardemine	252,5	23.545	-	-	-	-	-	-	6,5	1.550	-	-
Kefaloz	47	1648,5	-	-	-	-	-	-	36	11.333	-	-
Varoş	1.265	38.224,5	-	-	64	104.016	6	9.000	801,5	225.970	-	-
Pili Karyesi Aya Nikol Karyesi	845,5	56.039	-	-	12,5	10.700	-	-	438	159.460	-	-
Uskurello	1.397,5	78.415,5	-	-	-	-	-	-	4,5	1650	-	-
TOPLAM	10.154	427.748,5	-	-	90,5	134.716	6	900	3.701	1.517.051,5	-	-

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Hristiyan mahallerde ziraat ile meşgul olanların sahip oldukları tarım arazisi açısından en yüksek rakam Karbot Mahallesi'ne aittir. Mahallede hane reislerinin sahip oldukları zirai alanların toplamı 3.269 dönümdür. Zirai toprakların % 25' i Karbot Mahallesi' nin sakinleri tarafından işlenmektedir. İşlenmekte olan zirai toprakların en azı Kardemine Mahallesi sakinlerine aittir. Mahalle sakinlerinin işlemekte oldukları tarım alanı 259 dönümdür. Mahalle sakinlerinin işledikleri tarım alanları toplam tarım alanlarının % 2'sini teşkil etmektedir. Hristiyanlara ait tarım arazilerinin toplamı 6 dönümdür. Bu arazilerinin toplam tarım alanlarının % 0,04'ünü teşkil etmektedir. Hristiyanların sahip oldukları zirai tarım alanlarının % 72' sini tarlalar oluştururken, % 26'sını bağlar, % 2'sini de bahçeler oluşturmaktadır. Aşağıdaki grafikte zirai tarım alanlarının yüzdelik dilimdeki dağılımlarına göz atabiliriz.

Grafik -23: Hristiyanların Sahip Oldukları Zirai Alanların Yüzdelik Dilimdeki Dağılımı

Hristiyan mahallerde bulunan zirai işlerle meşgul olan hane reislerinin toplam sayısı 745'tir. Hane başına düşen toprak miktarının en yüksek olduğu mahalle Pili Karyesi Aya Nikola Karyesi'dir. Mahallede hane başına düşen toprak miktarı 26,2 dönümdür. Aşağıdaki tabloda hanelere göre zirai alanların dağılımını görebiliriz

Hane başına düşen toprak miktarı en az İstanköy mandasında bulunan çobanlarındır. Burada hane başına ortalama 0,54 dönüm zirai alan düşmektedir. Aşağıdaki grafikte Müslümanların sahip oldukları bahçelerin mahallere göre dağılımı verilmiştir.

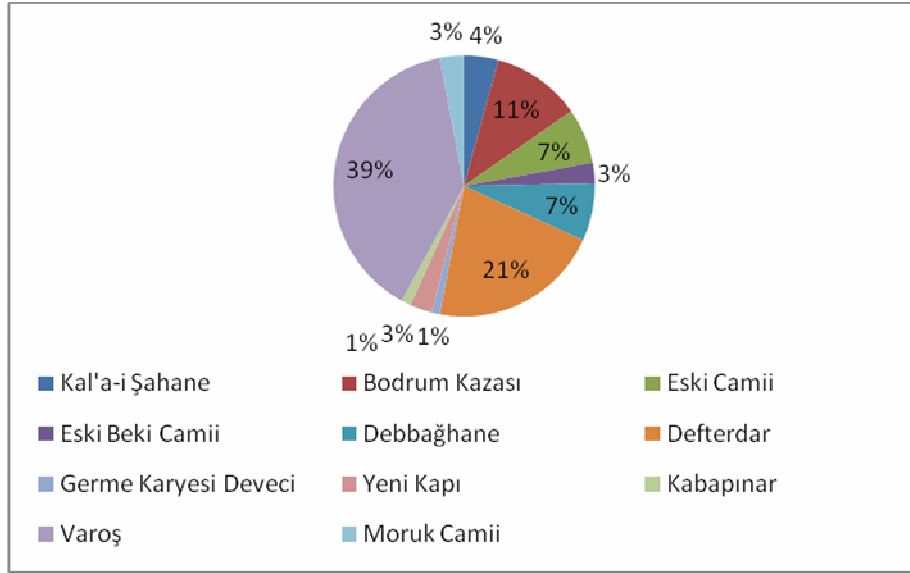
TABLO- 29 İSTANKÖY MÜSLÜMAN MAHALLERLERİNDE ZİRAİ ALANLARIN DAĞILIMI				
MAHALLE ↓	Hane Sayısı	Toprak Sahibi Olan Hane	Toplam Toprak Miktarı	Hane Başına Düşen Arazi
Andimahiye karyesi Penayi	107	98	2.824,5	26,4
Aspa	172	67	893	5,2
Aya Yorgi	68	43	406	5,97
Hayhod	16	16	469	29,3
İспенye	54	48	876,5	16,2
İstanköy Mandasında Çobanlar	42	4	23	0,54
Karbot	78	72	3.269	78
Kardemine	88	59	259	2,94
Kefaloz	114	102	83	0,72
Varoş	188	97	2.066,5	11
Pili Karyesi Aya Nikol Karyesi	49	37	1.284	26,2
Uskurello	109	102	1.402	12,8
Yahudiler	11	-	-	-
TOPLAM	1.096 Hane	745 Hane	13.855 Dönüm	1,24 Dönüm

B) Bahçeler

1) Müslümanların Sahip Oldukları Bahçe ve Bağlar

Adada Müslümanların sahip oldukları bahçeleri çok büyük bir kısmını limon bahçeleri teşkil etmektedir. Limon bahçelerinin yanında sebze bahçesi de bulunmaktadır. Bahçelerin en fazla bulunduğu mahalle Kal'a-i Şahane'dir.

Grafik- 24: Müslümanların Sahip Oldukları Bahçelerin Mahallere Göre Dağılı

Toplam 637,75 dönüm olan bahçelerin 247,5 dönümü burada bulunmaktadır. En az bahçenin bulunan mahalle ise 3 dönüm ile Andimahiye'dir. İdeli, Kefaloz ve Pili Germesi mahallelerinde ise her hangi bir bahçe bulunmamaktadır. Bahçelerin 86,5 dönümü vakıflara aittir. Vakıfların sahip oldukları bahçeler toplam bahçelerin % 13,56'sını oluşturmaktadır. Debbagħane Mahallesi'nde toplam 6 dönüm bahçe Haremeyn Vakfı dahilinde olup³⁶³, Defterdar Mahallesi'nde 10 dönüm bahçe Gazi Hasan Paşa Vakfı³⁶⁴, Moruk Camii Mahallesi'nde 5 dönüm bahçe yine Gazi Hasan Paşa Vakfına, Varoş'ta ise 36,5 dönüm Haremeyn Vakfı olup 7,5 dönüm bahçe de Gazi Hasan Paşa Vakfı, 1,5 dönüm bahçe Defterdar Camii Vakfı dahilinde 2 dönüm bahçe de Haremeyn Vakfına aittir³⁶⁵. Vakıfların sahip oldukları bahçelerin değeri ise

³⁶³ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 39.

³⁶⁴ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 29.

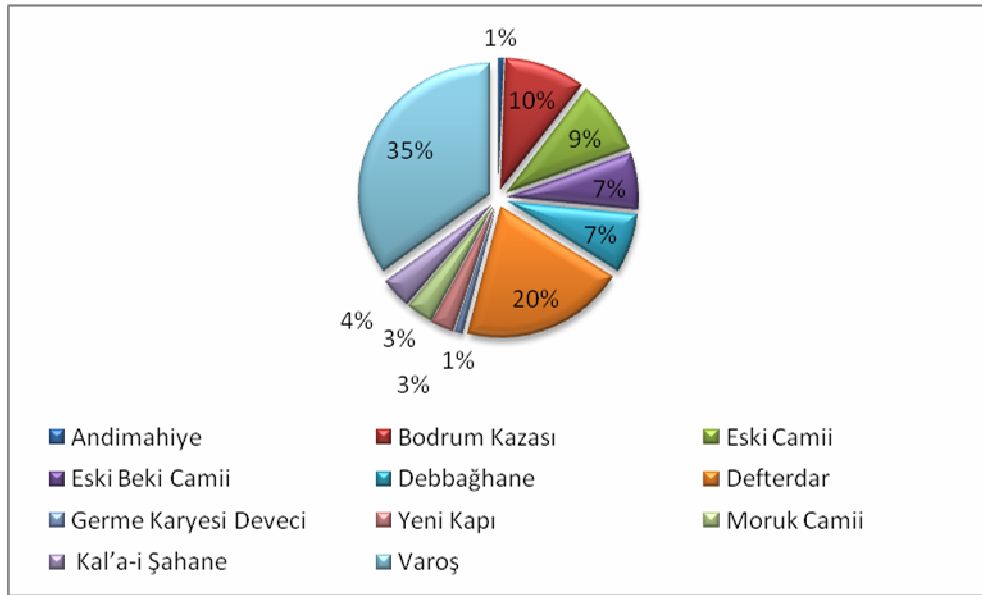
³⁶⁵ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 45.

117.560 kuruştur. Bu da Bahçelerin toplam değerinin % 11,82'sini karşılamaktadır. Aşağıdaki tabloda limon ağacı olan hane ve limon ağaçlarının Müslüman hanelere göre dağılımı verilmiştir.

TABLO- 30 İSTANKÖY MÜSLÜMAN MAHALLERİNDE LİMON AĞAÇLARININ DAĞILIMI				
MAHALLE ↓	Hane	Limon Bahçesi Sahibi Olan Hane	Limon Ağacı Miktarı	Hane Başına Düşen Limon Ağacı
Andimahıye	27	1	200	7,4
Bodrum Kazası	36	8	3.460	96,1
Eski Camii	83	14	3.201	38,5
Eski Beki Camii	63	6	2.473	39,25
Debbağhane	41	13	2.581	62,95
Defterdar	52	26	7.060	135,7
Germe Karyesi Deveci	66	2	365	5,53
İdeli	74	-	-	-
Kabapınar	17	2	120	7
Kefaloz	12	-	-	-
Moruk Camii	48	7	1.175	24,4
Kal'a-i Şahane	61	7	1.345	22
Pili Germesi	52	-	-	-
Varoş	105	39	12.242	116,6
Yeni Kapı	49	7	980	20
TOPLAM	786 Hane	132 Hane	35.202 Ağaç	44,78 Ağaç

İstanköy’de Müslümanların sahip oldukları toplam limon ağacı ise 35.202 adettir. Ortalama olarak 786 Müslüman hane başına 44,78 adet limon ağacı düşmektedir. 12.242 limon ağacı ile Varoş Mahallesi en fazla limon ağacı bulunan mahalledir³⁶⁶. Toplam ağaçların % 35’ine tekabül etmektedir. En az limon ağacı bulunan mahalle ise 120 ağaç ile Kabapınar’dır³⁶⁷. Bu mahalle toplam limon ağaçlarının %0,34’ üne sahiptir. Ortalama olarak hane başına en fazla limon ağacı düşen mahalle ise Defterdar Mahallesi’dir. Bu mahallede hane başına toplam 135,7 limon ağacı düşmektedir. Hane başına en az limon ağacı düşen mahalle de hane başına 7 ağaç ile Kabapınar’dır. İstanköy’de bulunan 786 adet Müslüman hane başına ise 44,78 adet limon ağacı düşmektedir. İdeli, Kefaloz ve Kal’a-i Şahane’de limon ağacı bulunmamaktadır. Aşağıdaki grafikte limon ağaçlarının mahallere göre dağılımı verilmiştir.

Grafik- 25: Limon Ağaçlarının Mahallere Göre Dağılımı

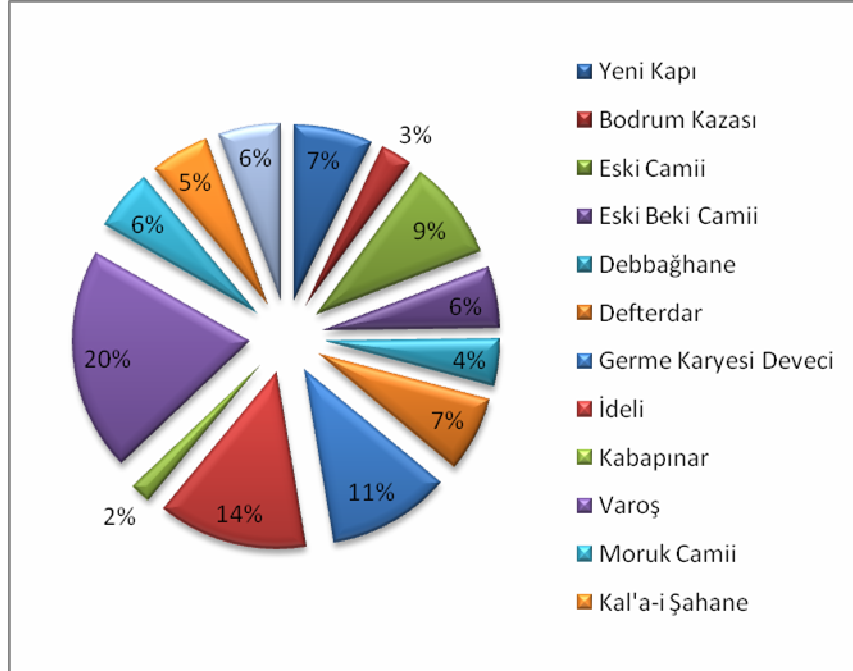

Müslümanlar 3.315 dönüm bağa sahiptirler. Bu bağların en fazla olduğu mahalle ise 671 dönüm ile Varoş’ tur. En az bağ bulunan mahalle de Andimahiye Mahallesi’dir. Burada toplam 5,5 dönüm bağ bulunmaktadır. Aşağıdaki grafikte İstanköy ceziresinde Müslümanların sahip oldukları bağların mahallere göre dağılımı verilmiştir.

³⁶⁶ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 16.

³⁶⁷ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 13.

Grafik- 26: Müslümanların Sahip Oldukları Bağların Mahallere Göre Dağılımı

Temettuat kayıtlarından anladığımız kadarıyla, kardeşlerin sahip oldukları zirai alanlarının dönümlerinde bir eşitlik vardır. Mesela, Yenikapı Mahallesinde ikamet eden mahalle imamı İbrahim Efendi ile yine ayanı mahallede bulunan kardeşi Mehmet'in sahip oldukları tarlalar 9 'ar dönüm olup iki tarla da 450'şer kuruştur. Yine İdeli Mahallesinde ikamet eden Molla Salih oğlu Salih ile kardeşi Ahmet 40'ar dönüm tarla ve 12'şer dönüm de bağa sahiptirler. Eski Camii Mahallesi'nde ikamet eden Subaşı oğlu Osman ile kardeşleri Mehmet ve Abdurrahman 252'şer kuruş değerinde 21'şer dönümlük üç adet tarlaya sahiptirler. Ancak bu durumun tam tersi olduğu durumlar da bulunmaktadır³⁶⁸.

Mesela, Eski Beki Camii Mahalle'sinde ikamet eden Kara Mehmet oğlu Halil 200 kuruş değerinde 1 dönüm tarla ile 500 kuruş değerinde 8 dönüm bağı mevcutken kardeşi Hasan'ın 300 kuruş değerinde 2 dönüm tarlası olup bağı bulunmamaktadır³⁶⁹.

³⁶⁸ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 59.

³⁶⁹ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 66.

Yine İdeli Mahallesi'nde bulunan Tağlîz oğlu Ali'nin dönümü 75 kuruştan 1.125 kuruş değerinde 15 dönüm tarlası mevcutken kardeşi olan Tağlîz Oğlu Abdullah'ın her hangi bir zirai alan mevcut değildir³⁷⁰. İstanköy'de Müslüman olan kölelerin de mal varlıklarının olduğunu kayıtlardan anlamaktayız. Örneğin, Eski Camii Şerif Mahallesi'nde ikamet eden Hacı Çelebi Gulamı Hayrettin'in 30 kuruş değerinde 1 dönüm tarlası mevcuttur³⁷¹. Yine Eski Beki Camii Mahallesi'nde ikamet eden Köle Kerimesi Aişe Hatun'un dönüm 35 kuruştan olmak üzere 100,5 kuruş değerinde 3 dönüm tarlasının yanında dönümü 60 kuruştan 300 kuruş değerinde 5 dönüm bağa sahiptir³⁷². Rodos'ta büyük bir aile olan Merabitzade'lerin de İstanköy ceziyesinde almalarının bulunduğunu kayıtlardan anlamaktayız. Örneğin. İstanköy Varoş Mahallesi'nde ikamet eden Merabitzade Yahya Ağa, Merabitzade Halil Ağa ve Merabitzade Mustafa Ağa dönümü 10,5'er kuruştan 21.232,5 kuruş değerinde üç adet 675'er dönüm tarla ve 29.000 kuruş değerinde toplam 19 dönüm limon bahçesinde toplam 1.240 adet limon ağacına sahiptirler³⁷³. Sahip oldukları tarlalar Varoş Mahallesi'nde bulunan toplam tarlaların % 19,30'unu teşkil etmektedir.

1) Gayrimüslimlerin Sahip Oldukları Bahçe ve Bağlar

İstanköy temettuat defterlerine göre Hristiyanlar toplam 90,5 dönüm bahçeye sahiptirler. En fazla Varoş (Nefs-i Kasaba-i İstanköy) Mahallesi'nde bulunmaktadır. Burada 64,5 dönüm bahçe vardır. Bu bahçelerin 2 dönüm bahçe Harmeyn Vakfı dahîlinde bulunurken 4 dönüm bahçe de Evkaf-ı Hümayun dahîlinde yer almaktadır. Aspa Mahallesi'nde 14, Pili Karyesi Aya Nikola Karyesi'nde ise 12,5 dönüm bahçeye sahiptirler. Diğer mahallerde ise bahçe bulunmamaktadır. Hristiyan mahallerden Varoş Mahallesi'ndeki bahçelerde limon ağacı bulunmaktadır. Burada bulunan toplam limon ağacı 2.275 adettir. 188 haneli olan Varoş'ta hane başına ortamları % 12,10 adet limon ağacı düşmektedir. Aspa Mahallesi'nde 20.000 kuruş değerinde 14 dönüm limon bahçesi vardır. Toplam 490 adet limon ağacı bulunmaktadır. 172 haneli olan Aspa Mahallesi'nde hane başına toplam 2,84 adet

³⁷⁰ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 93.

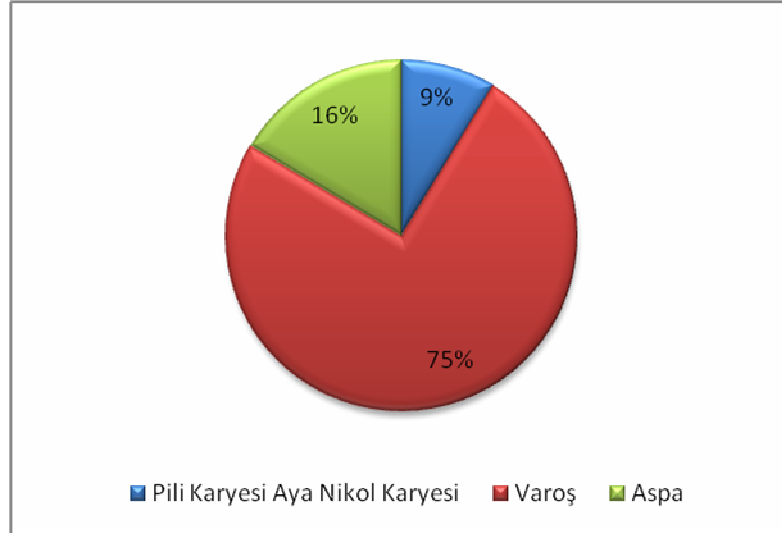
³⁷¹ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 54.

³⁷² BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 70.

³⁷³ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 16.

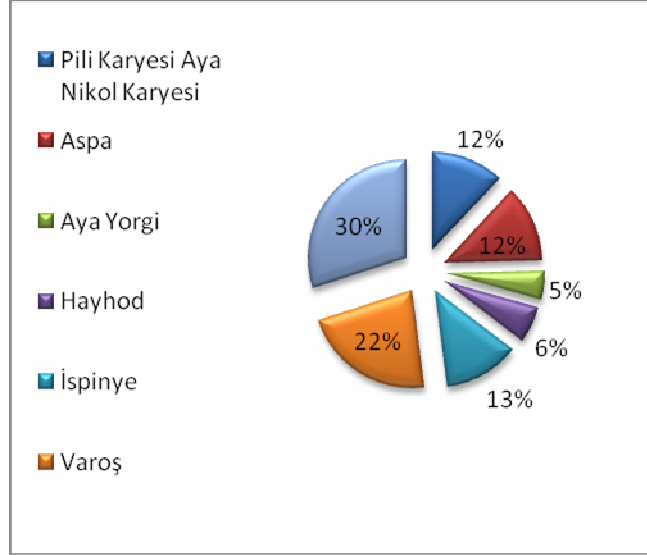
limon ağacı düşmektedir. Aşağıdaki grafikte Hristiyanların sahip oldukları bahçelerin mahallere göre dağılımı gösterilmiştir.

Grafik -27: Hristiyanların Sahip Oldukları Bahçelerin Mahallere Göre Dağılımı

Hristiyanların işledikleri zirai alanların en büyüğünü bağlar oluşturmaktadır. Toplam 1.517.051,5 kuruş değerinde 3.701 dönüm bağ bulunmaktadır. En fazla bağın bulunduğu mahalle Karbot'tur. Burada 1.091 dönüm tarla bulunmaktadır. Bu da toplam bağların % 30'luk bir bölümünü kapsamaktadır. En az bağ ise Uskurello Mahallesi'dir. Bu mahallede 4,5 dönüm bağ bulunmaktadır. Varoş'ta 801,5 dönüm bağ toplam bağların % 22'lik bir paya sahipken, İспенye 459,5 dönüm olan bağlar ise toplam pastada % 13'lük bir dilime sahip olurken Pili Karyesi Aya Nikola Mahallesi İle Aspa Mahallesi toplam bağların % 24'üne sahiptirler. Aşağıdaki grafikte bağların mahallere göre dağılımı verilmiştir. İstanköy ceziresinde bulunan Yahudiler ve adada görev yapan konsoloslar ile yabancı devlet tabasından olanlar ise her hangi bir bağa sahip değildir.

Grafik -28: Hristiyanların Sahip Oldukları Bağların Mahallere Göre Dağılımı

Hristiyanların yaşadığı mahallerde bağcılık ile meşgul olan hane reislerinin toplam sayısı 359 hanedir. Hane başına düşen bağların en fazla olduğu mahalle Karbot Mahallesi'dir. Mahallede hane başına düşen bağ miktarı 13,98 dönümdür. Burayı 13,78 dönüm ile Hayhod, 8,9 dönümle Pili Karyesi Aya Nikola, 8,5 dönüm ile İспенye Mahallesi izlemektedir. Hane başına düşen bağ miktarının en az olduğu mahalle ise 0,04 dönümle Uskurello' dur. Mahallelerin bağların en fazla olduğu ve bağcılıkla meşgul olan kişi sayısı bakımından en büyüğü olan Karbot Mahallesi'nde toplam 1.091 dönüm bağ bulunmaktadır.

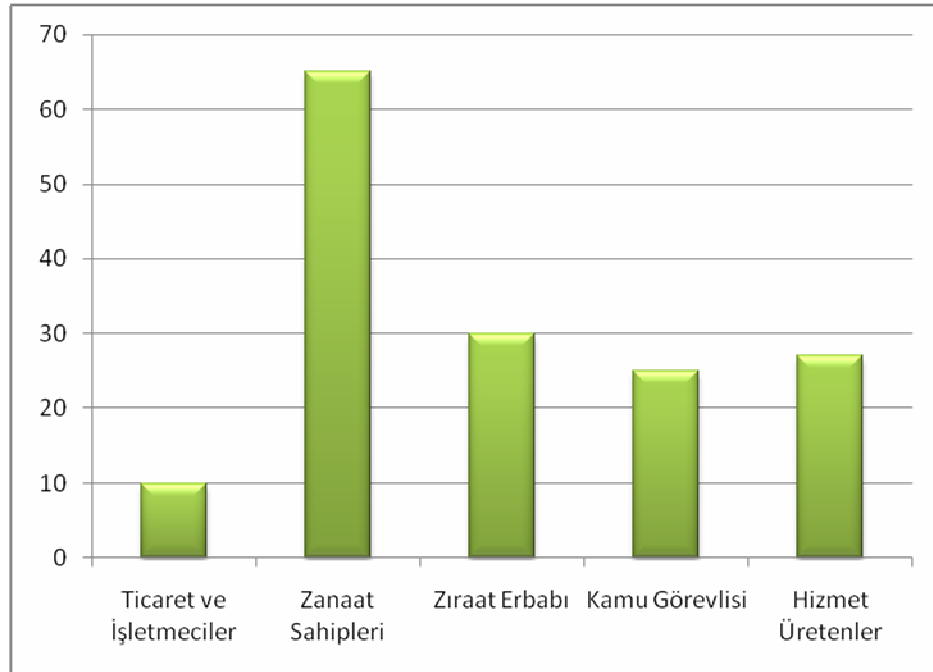
TABLO -31 İSTANKÖY HİRİSTİYANLARIN SAHİP OLDUKLARI BAĞLARIN HANELERE GÖRE DAĞILIMI				
MAHALLE ↓				
	Hane	Dönüm	Bağı Olan Hane	Hane Başına Düşen Bağ
Andimahiye karyesi Penayi	107	6,5	3	0,06
Aspa	172	458,5	67	2,66
Aya Yorgi	68	170,5	43	0,25
Hayhod	16	220,5	16	13,78
İспенye	54	459,5	48	8,5
İstanköy Mandasında bulunan Çobanlar	42	8	4	0,19
Karbot	78	1.091	72	13,98
Kardemine	88	6,5	4	0,07
Kefaloz	114	36	44	0,3
Varoş	188	801,5	17	4,2
Pili Karyesi Aya Nikol Karyesi	49	438	37	8,9
Uskurello	109	4,5	4	0,04
TOPLAM	1106 Hane	3.701 Dönüm	359 Hane	3,34 Dönüm

III- İSTANKÖY ADASINDA MESLEKLER VE KAZANÇ YOLLARI

A) Müslümanların Meslekleri

Mesleklere dair başlıklara geçmeden önce bölümün satır aralarında çalışmamıza konu olan mahallelere ait temettuat defterlerini mesleki bakımdan hangi metot ile ele alıp yorumladığımızı belirterek başlıkların yapısı ve içeriği hakkında kısaca bilgi verilmek suretiyle değerlendirmenin ardından ayrıntılara girmeye çalışacağız. Mesleki yapıyı ticaret ve işletme, zanaat kolları, hizmet sektörü ve ziraat endüstrisi halinde başlıklandırdık. Mesleki yapıya dair malumatlarda ve grafiklerde hane reislerini esas aldık. Bununla, bölgede hane reislerinin hangi mesleği daha çok tercih ettikleri veya icra ettiklerini bulmaya çalıştık. Yöntem ve çalışma sitiline dair verdiğimiz bu bilgilerin ardından genel değerlendirme yaparak bölümün alt başlıklarına geçebiliriz. Çalışmamıza konu olan mahallelerde hane reislerinin icra ettikleri mesleklerin sayısal olarak dağılımını aşağıdaki grafikte ele alabiliriz.

Grafik -29: Mesleki Yapının Hane Reislerine Göre Dağılımı

Grafikten de görüleceği üzere çalışmamıza konu olan mahallerdeki hane reislerinin 65' i zanaat (deri, tekstil, gıda ve tütün sanayi) erbabıdır. 30 hane ziraat erbabı, 27 hane reisi hizmet (hamal vb.) üreten mesleklerle meşgul iken, 25 hane reisi kamu (imam, güvenlik vb.) görevlisi olup 10 hane reisi de ticaret ve işletmecilikle (tüccar, hamamcı vb.) geçimini sağlamaktadırlar. Bu bilgilerden yola çıktığımızda İstanköy'de Müslüman mahallelerin genelinde zanaat ve hizmet sektörünün daha fazla tercih edilen alan olduğunu görmekteyiz. Yüzdelik dilimde ise mahallelerdeki hane reislerinin % 8,26'sı zanaat sektörü, % 3,81'i ziraat erbabı, % 3,43'ü hizmet sektöründe, % 3,18'i kamu görevlisi, % 1,27'si de ticaret ve işletmecilik sektöründe faaliyet göstermektedir³⁷⁴. Bu genel değerlendirmenin ardından mesleklerin çeşidi ve mahallelere göre dağılımlarına göz atabiliriz.

1) Ticaret ve İşletmecilik

Çalışmamızın kapsamı içerisinde olan mahallelerde ticari faaliyetlerin daha çok zanaat sektörüyle meşgul olduğunu zikretmiştik. Mahallelerdeki hane reislerine göre İstanköy'de Müslümanların ticaret ve işletmeciliğin icra edildiği kollar canbaz³⁷⁵, çerçicilik,³⁷⁶ eskicilik, hamamcılık ve tüccarlık şeklinde ayrılmıştır. Mahallelerdeki hane reislerinin 10'u bu sektörde faaliyet göstermektedir. 10 hane reisinin 5' i tüccar, 1' i canbaz, 1' i çerçi, 1' i eskici ve 2' si de hamamcıdır. Ticaretle meşgul olan Müslümanların tüm hanelere oranı 0,63 iken, cambaz, eskici ve çerçicilik 0,12' si, hamamcılık ise tüm Müslüman hane reislerine oranı ise 0,25' tir. Konuya dair verdiğimiz bu bilgilerin ayrıntılarını aşağıdaki tablodan daha net bir şekilde görebiliriz.

³⁷⁴ BOA, ML. VRD. TMT, nr. 16113.

³⁷⁵ Canbaz: Merkep veya at alıp satan kimselere verilen addır.

³⁷⁶ Çerçi: Köy, Pazar vb. yerlerde dere tepe dolaşarak ufak tefek eşya satan gezgin satıcı

Tablo -32						
Ticaret ve İşletmecilik Kollarının Mahallelere Göre Dağılımı						
Mahalleler ↓	Canbaz	Çerçi	Tüccar	Eskici	Hamamcı	Toplam
Andimahiye	-	-	-	-	-	-
Bodrum Kazası	-	1	-	-	-	1
Eski Camii	-	-	-	-	-	-
Eski Beki Camii	-	-	-	-	-	-
Debbağhane	-	-	-	-	-	-
Defterdar	-	-	-	-	-	-
Germe Karyesi Deveci	-	-	-	-	-	-
İdeli	-	-	-	-	-	-
Kabapınar	-	-	-	-	-	-
Kefaloz	1	-	-	-	-	1
Moruk Camii	-	-	1	-	-	1
Kal'a-i Şahane	-	-	-	-	-	-
Pili Germesi	-	-	-	-	-	-
Varoş	-	-	4	1	2	7
Yeni Kapı	-	-	-	-	-	-
Toplam	1	-	5	1	2	10

Ticaret ve işletmecilik sektörüne bağlı kolların dağılımında hane reislerinin % 50'si tüccar, % 20'si hamamcı ve % 10'luk paylarıyla da canbaz, çerçi ve eskicilikte faaliyet göstermektedir. Ticaret ve işletmecilik ile meşgul olanların en yoğun olduğu mahalle Varoş Mahallesi'dir (% 70)³⁷⁷. Zira mahallede ikamet eden Müslüman hane reislerinin % 6,6' sı ticaret ile meşgul olduklarını kayıtlardan anlamaktayız.

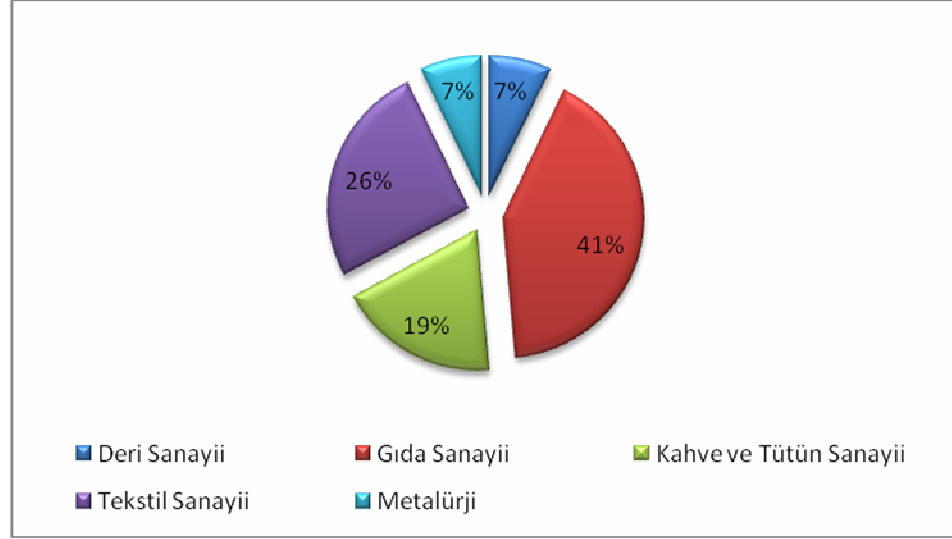
2) Zanaat Kolları

Zanaat kollarını tekstil, metalürji, gıda, deri, kahve ve tütün ile diğer zanaat kolları şeklinde bölümlere ayırarak burada konu edineceğiz. Konunun ayrıntılarına geçmeden önce zanaat kollarında istihdam olunan hane reislerinin sayısal ve

³⁷⁷ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 16.

yüzdelik dilimdeki dağılımlarına dair genel bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

Grafik- 30: Hane Reislerinin Zanaat Kollarına Göre Dağılımı

İstanköy'deki Müslüman mahallelerde ekonomik faaliyetlerin en yoğun olduğu alanın zanaat kolları olduğunu daha önce belirtmiştik. Toplam 70 hane reisi zanaat kollarında faaliyet göstermektedirler. Bu rakam ise üretim ile meşgul olan zanaat erbabının % 33' lük bir dilime sahip olduğunu göstermektedir. 70 hane reisinin 29'u gıda sanayinde, 18' i tekstil sanayinde, 13' ü kahve ve tütün sanayinde, 5'i metalürji sanayinde, 5'i deri sanayinde faaliyet göstermektedir.³⁷⁸ Zanaat kollarının yüzdelik olarak dağılımda ise % 41 ile gıda, % 26 ile tekstil, % 19 ile kahve ve tütün ve % 7 ile de metalürji ve deri sanayisi takip etmektedir. Buradan hareketle temettuat kayıtlarının tutulduğu dönemde İstanköy Müslümanlarının gıda sanayisindeki istihdamın daha yoğun olduğunu söyleyebiliriz.

a) Tekstil Sanayi

İstanköy'de Müslümanlar daha çok çizmecilik, pabuççuluk, keçeci, semerci ve yemenicilik gibi sanatların icra edildiğini kayıtlardaki verilerden çıkarabilmekteyiz. Tekstil sanayisi çerçevesine giyim eşyası üretenleri de dahıl

³⁷⁸ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113.

ederek konuya dair verileri ele alabiliriz. Bu sanayi kolunda hane reislerinin en çok icra ettikleri meslek yemeniciliktir (8 kişi). Semercilik ile iştigal edenlerin sayısı ise 4 kişi olup, 2 şer adet de çizmeci, pabuççu ve keçecilik ile hane reisleri geçimlerini temin etmektedirler. Aşağıdaki tabloda tekstil sanayisinin kolları ve mahallelere göre ayrıntılı olarak dağılımı verilmiştir.

Tablo -33 Tekstil Kollarının Mahallelere Göre Dağılımı						
Mahalle ↓	Çizmeci	Pabuççu	Keçeci	Yemenici	Semerci	Toplam
Andimahiye	-	-	-	-	-	-
Bodrum Kazası	-	-	2	-	-	2
Eski Camii	-	-	-	2	-	2
Eski Beki Camii	-	-	-	1	1	2
Debbağhane	-	-	-	-	-	-
Defterdar	-	1	-	3	-	4
Germe Karyesi Deveci	-	-	-	-	2	2
İdeli	1	-	-	-	-	1
Kabapınar	-	-	-	-	-	-
Kefaloz	-	1	-	-	-	1
Moruk Camii	1	-	-	1	-	2
Kal'a-i Şahane	-	-	-	-	-	-
Pili Germesi	-	-	-	-	-	-
Varoş	-	-	-	-	-	-
Yeni Kapı	-	-	-	1	1	2
Toplam	2	2	2	8	4	18

Tablodan da görüleceği üzere tekstil sanayisinin en yoğun olduğu alan yemeniciliktir. Sektörün % 44,4' ü yemenicilik, % 22' si semercilik, % 11 ile de çizmecilik, pabuççuluk ve keçecilik ile iştigal etmektedir. Tekstil sanayisinde istihdam olunanların en yoğun olduğu mahalle % 22 ile Defterdar Mahallesi'dir. En az yoğunluğun yaşandığı mahalleler ise % 5,5 ile İdeli ve Kefaloz' dur. Andimahiye, Kabapınar, Kal'a-i Şahane, Pili Germesi ve Varoş Mahallelerinde tekstil sanayisi ile meşgul olan her hangi bir hane reisi bulunmamaktadır.

b) Gıda Sanayi

İstanköy Müslüman mahallelerinde zanaat kollarından faaliyetin yoğun olduğu alan gıda sanayisidir. Sanayi kolları içerisinde hane reislerinin % 41' i bu alanda istihdam olunduğunu defterlerdeki kayıtlardan öğrenmekteyiz. Attarlık, balıkçılık, bakkalcılık, börekçilik, şerbetçilik, ekmekçilik, yoğurtçuluk, sakatatçılık, balcılık, helvacılık, katmercilik ve hamurculuk bu sektörün alt kollarıdır. Toplam 29 hane reisinin istihdam olduğu gıda sanayisinde 10 hane bakkalcılık, 7 hane atarcılık, 2 hane balıkçılık ve helvacılık ile meşgul iken, börekçilik, ekmekçilik, şerbetçilik, yoğurtçuluk, sakatatçılık, balcılık, katmercilik ve hamurculuk ile 1 er hane reisi geçimini sağlamaktadır. Aşağıdaki tabloda gıda sanayi kollarının mahallere göre dağılımı verilmiştir.

Tablo- 34 Gıda Sanayi Kollarının Mahallelere Göre Dağılımı													
Mahalle ↓	Attar	Hamurc	Balıkçı	Börekçi	Ekmekçi	Bakkal	Şerbetçi	Katmerc	Yoğurtç	Sakatatç	Helvacı	Balcı	Toplam
Andimahıye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bodrum Kazası	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eski Camii	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	3
Eski Beki Camii	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Debbağhane	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Defterdar	1	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	3
Germe Karyesi Deveci	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İdeli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kabapınar	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	2
Kefaloz	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Moruk Camii	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Kal'a-i Şahane	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2
Pili Germesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Varoş	4	-	-	1	1	5	-	1	-	1	1	-	15
Yeni Kapı	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Toplam	6	1	2	1	1	10	1	1	1	1	2	1	29

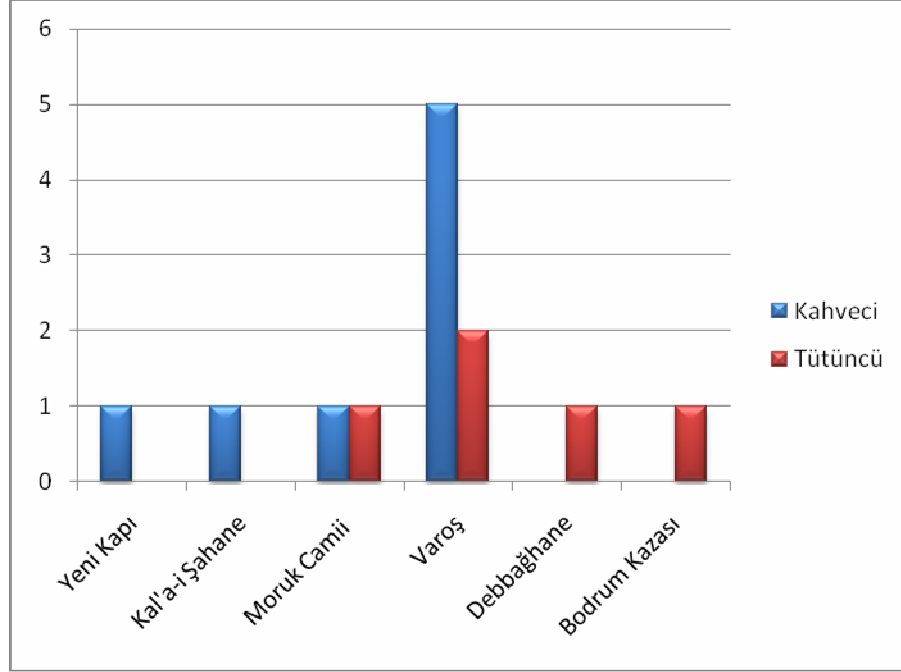
Gıda sanayi kolunda geçimlerini temin eden hane reislerinin sayısal olarak en fazla olduğu mahalle 10 kişi ile Varoş' tur. Mahallede 5 bakkal, 4 attar ve 1'er tane de börekçi, ekmekçi, katmerci, sakatatçı ve helvacı ikamet etmektedir³⁷⁹. Mahallede, her 7 hane reisinden biri gıda sanayine ait kollarda faaliyet göstermektedirler. İstanköy, ada olması hasebiyle sadece 2 hane reisinin balıkçılık ile geçimini sağlaması dikkat çekmektedir. Gıda sanayinde çalışanların en yoğun olduğu mahalle % 52 ile Varoş Mahallesidir. Bunu % 10 ile Defterdar ve Eski Camii Mahalleleri gelirken, % 7 Kabapınar ve Kal'a-i Şahane Mahalleleri, % 3 ile de diğer mahalleler takip etmektedir. Gıda sektörü çerçevesinde hane reislerinin meşgul oldukları dalların yüzdelik dilimlerine göz atacak olunursa hane reislerinin % 34' ü bakkalcılık, % 21'i atarcılık, % 11' i de balıkçılık ve helvacılık takip etmektedir. % 28' lik dilim ise de diğer gıda sanayi kollarına aittir.

c) Kahve ve Tütün Sanayi

Keyif verici madde grubu olarak da tanımlaya bileceğimiz kahve ve tütün sanayi; zanaat kolları içerisinde % 19' luk dilimle üçüncü sırada yer almaktadır. Sektörün en yoğun olduğu alan ise kahveciliktir (8 şahıs). Hane reislerinin 8'i kahvecilik ile meşgul olurken 5'i de tütüncülük ile iştigal etmektedir. Aşağıdaki grafikten ve kayıtlardaki bilgilerden hareket ettiğimizde tütün ve kahve sanayinde faaliyet gösteren hane reislerinin % 62'si kahvecilik, % 38' i de tütüncülük ile geçimlerini temin etmektedirler. Aşağıdaki grafikte sektörün mahallelere göre dağılımını daha ayrıntılı bir şekilde gözlemleye biliriz.

³⁷⁹ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 16.

Grafik -31: Kahve Ve Tütün Sanayi Kollarının Mahallelere Göre Dağılımı

d) Diğer Zanaat Kolları

Zikrettiğimiz zanaat kolları yanında berbercilik, hamamcılık, çeşmecilik, saatçilik, bacacılık, değirmencilik, kayıkçılık İstanköy’de faal olan diğer zanaatlardır. 49 hane sahibinin 26’ sı kayıkçılık ile meşgul olurken, 12’ si berbercilik, 8’ i değirmencilik, 2’ si hamamcılık ve 1 er adet de çeşmecilik, saatçilik, bacacılık ile iştigal etmektedir. Bu alanlardan istihdam olunan hane reislerinin tamamı Müslüman’dır. Sektör kollarının içerisinde hane reislerinin % 53’ ü kayıkçılık ile meşgul olurken bunu % 24 ile berberlik, % 16’ sı değirmencilik, % 4 ü hamamcılık, % 6 ile de diğer zanaat kolları takip etmektedir. Bu alanlarda mesleklerini icra eden hane reislerinin tüm mahallelerdeki hanelere oranı ise % 6’dır.

Tablo -35 Diğer Zanaat Kollarının Mahallelere Göre Dağılımı							
Mahalle	Kayıkçı	Çeşmeci	Saatçi	Berber	Bacacı	Değirmenci	Toplam
Andimahiye	-	-	-	-	-	-	-
Bodrum Kazası	-	-	-	-	-	-	-
Eski Camii	1	-	-	-	-	-	1
Eski Beki Camii	1	-	-	1	-	1	3
Debbağhane	1	-	-	-	-	1	2
Defterdar	-	1	-	2	-	-	3
Germe Karyesi Deveci	-	-	-	-	-	-	-
İdeli	1	-	-	-	-	-	1
Kabapınar	-	-	-	1	-	-	1
Kefaloz	-	-	-	-	-	-	-
Moruk Camii	3	-	-	1	-	-	4
Kal'a-i Şahane	15	-	-	3	1	2	21
Pili Germesi	-	-	-	-	-	3	3
Varoş	4	-	1	4	-	1	10
Yeni Kapı	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	26	1	1	12	1	8	49

e) Hizmet ve Ziraat Sektörü

Çalışmamıza konu olan mahallelerdeki hane reislerinin 52' si hizmet ve ziraat sektöründe istihdam olunmaktadır. Hizmet sektörü içerisinde yer alan hamallar 21 kişi olup sektörün % 95'ini kapsarken % 5'lik bir pay ve 1 hane reisi ile de azaplık yer almaktadır. Ziraat sektöründe yer alan meslek grupları ise, çiftçilik, rençberlik, bağcılıktır. Bu mesleklerin yüzdelik olarak dağılımı ise, 23 hane reisinin geçimini sağladığı çiftçilik % 77' lik bir dilime sahipken, % 20'lik bir pay ile 6 hane reisinin geçimini sağladığı rençberlik ve % 3 ' lük bir dilime sahip olan 1 hanede bağcılık ile geçimini devam ettirmektedir. Aşağıdaki tabloda durumu daha ayrıntılı olarak görebiliriz.

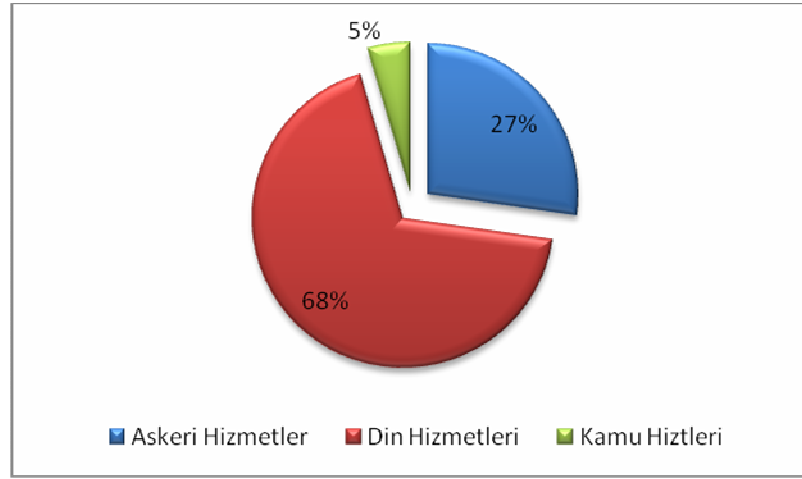
Tablo -36 HİZMET VE ZİRAAT KOLLARININ MAHALLELERE GÖRE DAĞILIMI						
Mahalle ↓	Hamal	Azap	Çiftçi	Rençber	Bağcı	Toplam
Andimahıye	-	-	1	-	-	1
Bodrum Kazası	-	-	-	1	-	1
Eski Camii	-	-	1	-	-	1
Eski Beki Camii	1	-	-	-	-	1
Debbağhane	2	1	-	-	-	3
Defterdar	-	-	2	-	-	2
Germe Karyesi Deveci	-	-	-	-	-	-
İdeli	-	-	-	-	-	-
Kabapınar	2	-	6	1	-	9
Kefaloz	-	-	4	-	-	4
Moruk Camii	2	-	1	-	-	3
Kal'a-i Şahane	3	-	2	2	-	7
Pili Germesi	-	-	4	-	-	4
Varoş	11	-	2	2	1	16
Yeni Kapı	-	-	-	-	-	-
Toplam	21	1	23	6	1	52

Hizmet sektörü ile geçimini temin eden hane reislerinin % 50'si Varoş Mahalle'sinde ikamet ederken, % 14' ü Kal'a-i Şahane ve Debbağhane Mahalleleri'nde, % 9'u Moruk Camii ve Kabapınar Mahallelerinde, % 4,5' i de Eski Beki Mahalle'sinde bulunmaktadır. Ziraat kolları ile geçimini temin edenlerin en fazla olduğu mahalle Kabapınar Mahalle'sidir. Ziraat ile geçimini temin edenlerin % 23' ü bu mahallede ikamet etmektedir. % 16'sı Varoş' ta, % 13' ü Pili Germesi ve Kefaloz, % 6' sı Defterdar, % 13'ü de diğer mahallelerde ikamet etmektedirler. Ziraat kollarından en fazla tercih edilen meslek ise çiftçiliktir. Ziraat kollarını oluşturanların % 77' si çiftçilik ile geçimini temin etmektedir. % 20' si rençberlik, %3' ü de bağcılık ile hane reisleri geçimlerini temin etmektedirler.

f) Kamu Görevlileri

Kamuya ait olan hizmet alanları askeri hizmetler, din hizmetleri olmak üzere iki başlığa ayrılmaktadır. İstanköy’de 6 askeri hizmetli, 15 din görevlisi, 1 de kamu görevlisi varlığını müşahade etmekteyiz. Kamu görevlilerinin kendi içlerinde yüzdelik olarak dağılımı ise şu şekildedir.

Grafik -32: Kamu Görevlisi Kollarının Genel Dağılımı

Grafik 32’den de görüleceği üzere adada mevcut kamu grevlisi kollarında hizmetlilerin en fazla yoğun olduğu kol % 68 ile din hizmetleridir. Bunu % 27 ile askeri hizmetler, % 5 ile de kamu hizmetlileri takip etmektedir. Din hizmet ve hizmetlilerinin yoğunluğu adada yaşayan Müslümanlar için din hizmetlerinin yoğunluğuna işaret etmektedir. Toplam 15 Müslüman mahallesinin her birine bir adet din görevlisinin düştüğü anlaşılmaktadır. Aşağıdaki tabloda bu durumu daha ayrıntılı bir şekilde görmemiz mümkündür.

Tablo- 37 Kamu Görevlilerinin Mahallelere Göre Dağılımı							
Mahalle ↓	İmam	Müezzin	Yüzbaşı	Topçu	Mülazım	Dellal	Toplam
Andimahiye	1	-	-	-	1	-	2
Bodrum Kazası	-	-	1	-	-	-	1
Eski Camii	1	-	-	-	-	-	1
Eski Beki Camii	-	1	-	-	-	-	1
Debbağhane	1	-	-	-	-	-	1
Defterdar	1	-	-	-	-	-	1
Germe Karyesi Deveci	-	-	1	1	-	-	2
İdeli	3	-	1	-	-	-	4
Kabapınar	-	-	-	-	-	-	-
Kefaloz	1	-	-	-	-	-	1
Moruk Camii	1	-	-	-	-	-	1
Kal'a-i Şahane	1	-	-	-	-	1	2
Pili Germesi	1	-	-	-	-	-	1
Varoş	1	1	-	-	1	-	3
Yeni Kapı	1	-	-	-	-	-	1
Toplam	13	2	3	1	2	1	22

Kamu görevlilerinin en yoğun olduğu mahalle İdeli'dir. Bu mahallede toplam kamu görevlilerinin % 18' i bulunmaktadır. Bunu % 14 ile Varoş Mahallesi takip ederken % 9 ile Kal'a-i Şahane ve Germe karyesi Deveci Mahalle'si % 4,5'luk oranlarla da Yenikapı, Pili Germesi, Moruk Camii, Kefaloz, Defterdar, Debbağhane, Eskibeki, Eski Camii ve Bodrum kazası gelmektedir. Kabapınar Mahalle' sinde ise her hangi bir kamu görevlisi bulunmamaktadır.

g) Deri Sanayi

XIX. yüzyıl ortalarında İstanköy'de sanayi kolu olarak deri sanayisinin varlığını kayıtlardaki bilgilerden elde etmekteyiz. Fakat bu sanayi kolu diğer alanlara göre daha az kişinin istihdam olunduğu alandır. Deri sanayi olarak adada sadece debbağlık bulunmaktadır. Toplam beş hane reisi debbağcılık ile meşgul olmaktadır. En fazla debbağ Defterdar Mahalle'sinde bulunmaktadır. Burada iki debbağ

bulunmaktadır. Debbaghane, Yenikapı mahalleleri ile Bodrum kazasında birer debbağ bulunmaktadır.

h) Metalürji Sanayi

Madeni eşyaların işlenmesi ve hayatta kullanılır hale getirilmesinin esas alındığı metalürji sanayisinin XIX. Yüzyılın ortalarında İstanköy’de varlığını kayıtlardan öğrenmekteyiz. Demircilik, hurdacılık, kalaycılık, kilitçilik, kuyumculuk, nalbandlık, nalçacılık ve serraçlık gibi kolları bulunmaktadır. İstanköy’de daha çok demircilik meleşinin ön plana çıktığı adada Kıbtı Müslümanların bu meslek dalı ile geçimlerini temin ettiklerini temettuat defterlerinden anlamaktayız.³⁸⁰ Demircilerin %40’ı Pili Germesi³⁸¹ ve Andimahiye Mahallelerinde ikamet ederken % 20’si de Moruk Camii Mahalle’sinde bulunmaktadır. Pili Germesi’nde ve Andimahiye Mahallelerinde³⁸² ikişer demirci bulunurken Moruk Camii Mahalle’sinde³⁸³ de bir hane reisi geçimini demircilik mesleği ile geçimini temin etmektedir. Bu mesleklerin dışında İdeli Mahalle’sinde Ata Cerrah Kara Halil adında bir de cerrah bulunmaktadır³⁸⁴.

B) GAYRİMÜSLİMLERİN MESLEKLERİ VE KAZANÇ YOLLARI

Mesleklere dair başlıklara geçmeden önce bölümün satırları arasında çalışmamıza konu olan Gayrimüslim mahallelere ait temettuat defterlerini mesleki bakımdan hangi metot ile ele alıp yorumladığımızı zikredip başlıkların yapısı ve içeriği hakkında kısaca bilgi vererek genel bir değerlendirmenin ardından ayrıntılara girmeye çalışacağız.

Bölümün bu kısmını mesleki yapı ve kazanç yollarına ayırıp, yapılanmanın çeşitlerini konu edineceğiz. Mesleki yapıyı gıda sanayi, zanaat kolları, hizmet

³⁸⁰ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113.

³⁸¹ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 101.

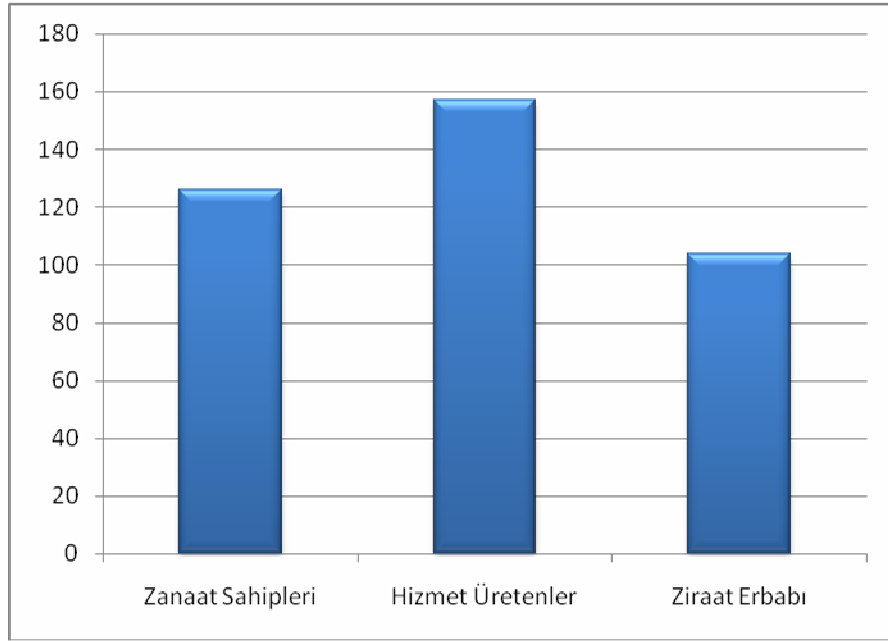
³⁸² BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 109.

³⁸³ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 46.

³⁸⁴ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16113, s. 96.

sektörü, ziraat endüstrisi halinde başlıklandırdık. Mesleki yapıya dair malumatlarda ve grafiklerde hane reislerini esas aldık. Bununla, mahallelerde hane reislerinin hangi mesleği daha çok tercih ettikleri veya icra ettiklerini bulmaya çalıştık. Çalışmamıza konu olan Gayrimüslim mahallelerde hane reislerinin icra ettikleri mesleklerin sayısal olarak dağılımını aşağıdaki grafikte ele alabiliriz.

Grafik -33: Mesleki Yapının Hane Reislerine Göre Dağılımı

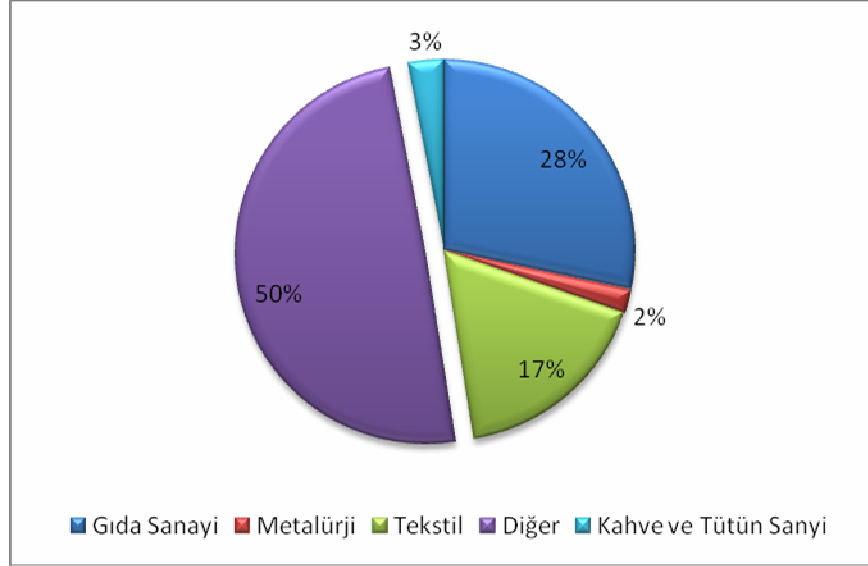
Grafik 33'ten de anlaşılacağı üzere çalışmamıza konu olan mahallelerdeki hane reislerinin 126'sı zanaat (tekstil, gıda, metalürji vb.) erbabıdır. 157 hane, hizmet sektöründe (çoban, hizmetkâr vb.) çalışırken 104'ü ziraat erbabı olarak geçimini temin etmektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak İstanköy'de Gayrimüslim mahallelerin genelinde zanaat sektörünün daha fazla tercih edilen alan olduğunu görmekteyiz. Yüzdelik dilimde ise, mahallelerdeki meslek sahibi hane reislerinin %33 'ü zanaat sahipleri, % 32' si hizmet sektörü oluştururken, % 40' ı de ziraat sektöründe faaliyet göstermektedir.

1) Zanaat Kolları

Zanaat kollarını tekstil, metalürji, gıda, deri ve diğer zanaat kolları şeklinde bölümlere ayırarak burada konu edineceğiz. Konunun ayrıntılarına geçmeden önce

zanaat kollarında istihdam olunan hane reislerinin sayısal ve yüzdelik dilimdeki dağılımlarına dair genel bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

Grafik -34: Gayrimüslim Hane Reislerinin Zanaat Kollarına Göre Dağılımı

İstanköy adasında Gayrimüslimlerin faaliyet 162 hane reisi zanaat kollarında faaliyet göstermektedir. Bu rakam ise üretim ile meşgul olana zanaat erbabının % 42' lik bir dilime sahip olduğunu göstermektedir. 162 hane reisinin 46' sı gıda sanayisinde, 28' i tekstil sanayisinde, 3' ü metalürji, 5' i kahve ve tütün, 80 hane reisi de diğer sanayi kollarında geçimlerini sağlamaktadırlar.

a) Tekstil Sanayi

İstanköy'de, Gayrimüslimlerin ikamet ettiği mahallelerde diğer kollara oranla üçüncü sırada yer almaktadır. Bu sanayi kolunda keçeci, boyacı, urgancı, yemenici, kürkçü, kunduracı, pabuççuluk ve terzilik gibi sanatların icra edildiğini kayıtlardaki verilerden çıkarabilmekteyiz. Tekstil sanayisi çerçevesine giyim eşyası üretenleri de dahîl ederek konuya dair verileri ele alabiliriz. Bu sanayi kolunda hane reislerinin en çok icra ettikleri meslek 10 kişi ile terziliktir. Pabuççuluk ile iştigal edenlerin sayısı

ise 6 kişi olup, 4 kişi de kunduracılık ile meşgul iken, yemenicilik ile geçinenlerin sayısı 4, keçeci, urgancı, boyacı, krklk ile de birer hane reisi geçimini temin etmektedir. Tekstil sanayisinin kolları ve mahallelere göre ayrıntılı olarak dağılımını aşağıdaki tablodan görebiliriz.

Tablo- 38 TEKSTİL KOLLARININ MAHALLERE GÖRE DAğILIMI									
Mahalle ↓	Kunduracı	Keçeci	Urgancı	Terzi	Boyacı	Yemenci	Pabuu	Kürkçü	Toplam
Penayi	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Aspa	2	1	-	6	-	-	5	1	15
Aya Yorgi	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hayhod	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İspenye	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yabancı Teba	2	-	-	1	-	-	-	-	3
Karbot	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kardemine	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kefaloz	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Varoş	-	-	1	3	1	-	-	-	5
Aya Nikol Karyesi	-	-	-	-	-	4	-	-	4
Uskurello	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yahudiler	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	4	1	1	10	1	4	6	1	28

Tablodan da görüleceği üzere tekstil sanayisinin en yoğun olduğu alan terziliklerdir. Sektörün % 36'sı terzilik, % 21'i pabuççuluk, % 14 ile yemenicilik ve kunduracılık, % 4 ile de keçecilik, urgancılık, boyacılık ve kürkçülük ile iştigal etmektedir. Tekstil sanayisinin en yoğun olduğu mahalle % 54 ile Aspa Mahallesi olup, mahalledeki her 11 kişiden biri bu sanayi kolunda faaliyet göstermektedir.

b) Gıda Sanayi

İstanköy Gayrimüslim mahallelerinde zanaat kollarında faaliyetin yoğun olduğu alan gıda sanayisidir. Sanayi kolları içerisinde hane reislerinin % 28' i bu alanda istihdam olduğunu defterlerdeki kayıtlardan öğrenmekteyiz. Aşağıdaki tabloda konuya dair ayrıntılı bilgileri görebiliriz.

Tablo -39
GIDA SANAYİ KOLLARININ MAHALLELERE GÖRE DAĞILIMI

Mahalle ↓	Kasap	Ekmekçi	Meyhaneci	Bakkal	Fırıncı	Balıkçı	Sebzevancı	Yağcı	Şarapçı	Aşçı	Attar	Toplam
Penayi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Aspa	-	1	3	5	2	3	-	-	1	-	-	15
Aya Yorgi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hayhod	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İспенye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yabancı Taba	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karbot	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kardemine	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kefaloz	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Varoş	2	-	1	15	2	6	1	1	1	2	1	32
Aya Nikol Karyesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Uskurello	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yahudiler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	2	1	4	20	4	9	1	1	2	2	1	47

Gıda sanayi kolunda geçimlerini temin eden hane reislerinin sayısal olarak en fazla olduğu mahalle 32 kişi ile Varoş'tur. Mahallede 15 bakkal, 6 balıkçı, 2' şer kasap, fırıncı ve aşçı, 1'er de meyhaneci, sebzevancı, yağcı, şarapçı ve atar bulunmaktadır. Tablodan da görüleceği üzere gıda sanayi sadece iki mahallede faaliyet gösterirken çalışanların en yoğun olduğu mahalle % 68 ile Varoş Mahallesidir. Burada her 6 kişiden biri gıda sektöründe faaliyet göstermektedir³⁸⁵. %32 ile de Aspa Mahallesinde ikamet etmektedir.

c) Ziraat Endüstrisi

Ziraat endüstrisi, meslek kolları içerisinde hane reislerinin toprakları işlemelerinin yanında özel olarak kendilerine meslek edindikleri alanları kapsamaktadır. Toplam meslek sahiplerinin % 27'si ziraat sektörüyle geçimlerini temin etmektedirler. Rençberlik, bahçevanlık, ırgatlık, ondalıkçılık ve çiftçilik şeklinde kendini göstermektedir. 104 hane reisinin meşgul olduğu ziraat endüstrisinde 49 rençber, 28 çiftçi, 18 bahçevan, 6 ondalıkçı, 3 kişi de ırgat ile geçimlerini sağlamaktadır. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere ziraat endüstrisinde faaliyet gösteren hane reislerinin % 47' si rençberlik, % 27' si çiftçilik, % 17' si bahçevanlık, % 6' sı bahçevanlık, % 3 ile de ırgatlık ile meşgul olmaktadır. Bu sektörde çalışanların en yoğun olduğu mahalle 53 hane ile Aspa Mahallesidir³⁸⁶. Bu da, ziraat sektörüyle uğraşanların % 51'ini teşkil etmektedir. Sektör elemanlarının en az olduğu mahalle ise 1 hane reisinin bulunduğu Aya Yorgi'dir³⁸⁷. Hayhod, İспенye, Kardemine, Karbot, Kefaloz Aya Nikola Karyesi, Uskurello Mahalleleri ile İstanköy'de bulunan yabancı tebaların da ziraat ile uğraşmadığını anlamaktayız³⁸⁸. Adada bulunan 11 hane Yahudi'den 4 hanesi ondalıkçılık işe meşgul olmaktadır. Bu da Yahudi nüfusunun %36'sını teşkil etmektedir³⁸⁹.

³⁸⁵ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16114, s. 1.

³⁸⁶ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16114, s.21.

³⁸⁷ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16114,s. 1.

³⁸⁸ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16114, s. 46.

³⁸⁹ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16114, s. 53.

Tablo- 40 İSTANKÖY GAYRİMÜSLİM MAHALLERDE ZİRAİ MESLEKLER						
Mahalle ↓	Irgat	Rençber	Bahçevan	Ondalıkçı	Çiftçi	Toplam
Penayi	-	-	-	-	8	8
Aspa	-	33	12	1	7	53
Aya Yorgi	-	-	1	-	-	1
Hayhod	-	-	-	-	-	-
İспенye	-	-	-	-	-	-
Karbot	-	-	-	-	-	-
Kardemine	-	-	-	-	-	-
Kefaloz	-	-	-	-	-	-
Varoş	3	16	5	1	13	38
Aya Nikol	-	-	-	-	-	-
Uskurello	-	-	-	-	-	-
Yahudiler	-	-	-	4	-	4
Toplam	3	49	18	6	28	104

d) Hizmet Sektörü

Çalışmamıza konu olan Gayrimüslim mahallelerdeki hane reislerinin % 39'unun istihdam olduğu hizmet sektöründe toplam 157 hane reisi faaliyet göstermektedir. Çoban, hizmetkâr, küfeci, kantarcı, kileci, yapıcı, varilci ve çıkırıkçı. 157 hane reisinin 23'ü bir nevi uşaklık ve hizmetkâr olarak hizmet etmektedir. 98 hane reisi çobanlık, 22 hane reisi varilci, 10 hane yapıcı, ve 1'er de küfeci, kantarcı ve kilecilik ile iştigal ettiğini kayıtlardaki bilgiler ışığında elde etmekteyiz.

Gayrimüslimlerin en yoğun olduğu alan çobanlıktır. Aşağıdaki tabloda konuya dair ayrıntılı veriler ve sektör kollarının mahallelere göre dağılımı görülecektir.

Tablo -41 HİZMET SEKTÖRÜNE AİT KOLLARIN MAHALLERE GÖRE DAĞILIMI									
Mahalle ↓	Çoban	Hizmetkâr	Küfeci	Yapıcı	Varilci	Kantarçı	Çıkrıkçı	Kileci	Toplam
Penayi	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Aspa	-	1	-	7	2	-	-	1	11
Aya Yorgi	33	-	-	-	-	-	-	-	33
Hayhod	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İспенye	-	-	-	1	-	-	-	-	1
İstanköy Mandasında Çobanlar	20	22	-	-	-	-	-	-	42
Karbot	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kardemine	44	-	-	-	-	-	-	-	44
Kefaloz	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Varoş	-	-	-	-	20	1	-	-	21
Aya Nikol Karyesi	2	-	-	-	-	-	1	-	3
Uskurello	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Yahudiler	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	100	23	1	8	22	1	1	1	157

Hizmet sektörü ile geçimini sağlayanların en yoğun olduğu yer ise, % 28’lik yüzdelik dilimle Kardemine Mahalle’sidir. Mahallede, her 2 hane reisinden biri hizmet sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu sektörde çalışan hane reislerinin en az yoğun oldukları mahalle ise Uskurello’dur. Penayi ve Hayhod Mahalleleri ile

Yahudilerin hizmet sektöründe çalışan her hangi bir hane reisinin bulunmadığını kayıtlardan anlamaktayız.

e) Diğer Zanaat Kolları

Zikrettiğimiz kolların yanında dülger, marangoz, değirmenci, mal faturacı, süngerci, kayıkçı, çeşmeci, berber, davulcu adada Gayrimüslim halk arasında faal olan zanaatlardır. 44 hane sahibinden 13' ü değirmencilik, 12' si marangoz, 8' i mal faturacı, 2' şer kayıkçı ve berber, 1'er de süngerci, çeşmeci ve davulculuk ile iştigal etmektedir. Aşağıdaki tabloda daha ayrıntılı şekilde durumu görmemiz mümkündür.

Tablo-42 DİĞER ZANAATLARIN MAHALLERE GÖRE DAĞILIMI											
Mahalle ↓	Dülger	Çeşmeci	Marangoz	Değirmenci	Mal Faturacı	Süngerci	Kayıkçı	Berber	Davulcu	Çalıcı	Toplam
Penayi	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	3
Aspa	-	1	2	6	-	-	2	2	-	3	16
Aya Yorgi	-	-	-	2	-	1	-	-	-	-	3
Hayhod	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İспенye	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	4
İstanköy Mandası	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karbot	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kardemine	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kefaloz	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Varoş	-	-	10	-	3	-	-	-	1	-	14
Aya Nikol Karyesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Uskurello	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yahudiler	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	5
Toplam	2	1	12	13	8	1	2	2	1	3	42

f) Tütün ve Kahve Sanayi

Gayrimüslim halkın bu sanayi kolunda sadece kahvecilik ve tütüncülük meslekleri faal olarak varlığını sürdürmektedir. Sektörün en yoğun olduğu alan 5 kişi ile kahveciliktir. Varoş'ta 2 kahveci bulunurken Aspa Mahallesi'nde de 2 kahveci bulunmaktadır. Tütüncülük ile de İstanköy'de bulunan yabancı taba 1 hane reisi tarafından icra edilmektedir.

g) Metalurji Sanayi

Madeni eşyaların işlenmesi ve hayatta kullanılır hale getirilmesinin esas alındığı metalurji sanayisinin XIX. Yüzyılın ortalarında İstanköy'de bulunan Gayrimüslimler tarafından da icra edildiği anlaşılmaktadır. Demircilik, hurdacılık, kalaycılık, kilitçilik, kuyumculuk gibi alt dalarlı olmasına karşılık Gayrimüslimler tarafından sadece kuyumculuk ve kalaycılık meslekleri varlığının kayıtlardan anlaşılmaktadır. Kalaycılık Andimahiye Karyesi Penayi'de³⁹⁰ ve Aspa Mahallesi'nde³⁹¹ de 1'er hane reisi tarafında icra edilirken, kuyumculuk mesleği de Aspa Mahallesi'nde³⁹² 1 hane reisi tarafında geçim kaynağı olarak icra edilmektedir. Bu mesleklerden başka deri sanayinin de pek fazla gelişmediği sadece Andimahiye Karyesi Penayi'de³⁹³ 1 hane reisi tarafında icra edilirken yine Varoş'da 1 cerrahın³⁹⁴ da varlığı anlaşılmaktadır.

C) MESLEKİ GELİR DAĞILIMI VE VERGİLER

Çalışmamızın bu başlığında, İstanköy Adası'nda bulunan Müslim ve Gayrimüslimlerin kazançlarının mahallelere göre dağılımı ve bu gelirlere göre vermeleri gereken vergilerin miktarlarının dağılımına değineceğiz. Mesleki yapılanmayı mahallelere ve Müslim-Gayrimüslim hane reislerinin meşguliyetlerine göre ayırdığımız ilk başlığımızdan da hareketle, burada, 786 Müslüman ve 1.106 Gayrimüslim hane reislerinin ekonomik değerlerini göstermeye çalışacağız. Konuya

³⁹⁰ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16114, s. 62.

³⁹¹ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16114, s. 25.

³⁹² BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16114, s. 32.

³⁹³ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16114, s. 63.

³⁹⁴ BOA, **ML. VRD. TMT**, nr. 16114, s. 7.

girmeden önce genel bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Çalışmamıza konu olan mahallerde geliri olan şahısların sayısı 1.432’ dir. Bunların 625’ i Müslüman, 807’ si Gayrimüslim’dir. Müslüman hane reislerinin toplam geliri 651.978 kuruştur. Gayr-ı Müslimlerin toplam geliri ise 1.159.298 kuruştur. Müslüman mahallerde toplam 161 hanenin, Gayrimüslim mahallerde ise 299 hane reisinin her hangi bir emlağı bulunmamaktadır. Aşağıdaki tabloda, Müslüman mahallerdeki durumu daha ayrıntılı görmemiz mümkündür.

Tablo- 43 İSTANKÖY’DE BULUNAN MÜSLÜMANLARIN GELİR VE VERGİLERİ				
MAHALLE	Toplam Hane	Toplam Gelir	Emlağı Olmayan	Vergi
Andimahiye	27	18.680	4	685
Bodrum Kazası	36	27.155	7	-
Eski Camii	83	52.885	19	2.694
Eski Beki Camii	63	30.720	18	709
Debbağhane	41	36.255	9	911
Defterdar	52	79.070	5	3.380
Deveci	66	54.496	3	5.430
İdeli	74	65.680	9	5.148
Kabapınar	17	11.840	-	636
Kefaloz	12	6.790	1	800
Moruk Camii	48	31.345	14	1.210
Kal’a-i Şahane	61	26.595	25	1.095
Pili Germesi	52	31.152	2	5.620
Varoş	105	148.850	34	5.428
Yeni Kapı	49	30.465	11	1.209
TOPLAM	786	651.978	161	34.955

Tabloda da görüleceği üzere, en fazla geliri olan mahalle 148.850 kuruş ile Varoş 'tur. Toplam gelirin % 23' ünü karşılamaktadır. Mahallelinin vermesi gereken vergi ise toplam vergilerin % 15,5'ünü karşılamaktadır. En az geliri olan mahalle ise 6.790 kuruş ile Kefaloz'dur. Bu da toplam gelirlerin % 1'ine vermesi gereken vergi miktarı ise toplam vergilerin % 2'sidir. Toplam 786 Müslüman hane reisinin 651.978 kuruş geliri bulunmaktadır. Bu toplam gelirin hane başına düşen miktarı ise 83 kuruştur. Ada halkının toplam geliri ise 1.811.276 kuruştur. Müslümanların geliri, toplam gelirin % 36' sına karşılık gelmektedir. Gayrimüslimlerin gelirleri ise toplam gelirin % 64' üne tekabül etmektedir. Adada yaşamakta bulunan Müslüman ve Gayrimüslimlerin vermesi gereken vergi toplamı ise 113.549 kuruştur. Müslüman hane reislerinin vermesi gereken vergi miktarı ise 34.955 kuruştur. Bu da hane başına 44,5 kuruş düştüğü kayıtlardan anlaşılmaktadır. Gayrimüslimlerin vermesi gereken vergi miktarı ise 78.594 kuruştur. 1.106 Gayrimüslim hane reisinin hane başına ödemesi gereken vergi miktarı ise 71 kuruştur. Müslüman halkın vermesi gereken vergi miktarı toplam vergilerin % 31'ine tekabül ederken Gayrimüslimlerin vermesi gereken vergi miktarı ise toplam tutarın % 69'unu karşılamaktadır. Müslüman mahallelerde toplam 161 hane reisinin her hangi bir emlağı bulunmamaktadır. 34 kişi ile Varoş Mahallesi en fazla emlağı olmayan Müslüman mahalledir. Gayrimüslim mahallerde ne fazla geliri olan mahalle 173.279 kuruş ile Aspa'dır. Bu da toplam gelirlerin % 15'idir. Vermesi gereken vergi ise toplam vergilerin % 9'udur. En az geliri olan Gayrimüslim mahalle 22.655 kuruş ile Hayhod'dur. Bu da toplam gelirlerin % 2' sine tekabül ederken ödemesi gereken vergi ise toplam vergilerin % 3' dür. En fazla emlağı olmayan hane reisinin bulunduğu mahalle 96 kişi ile Aspa'dır. En az emlağı olmayan hane reisinin bulunduğu mahalle ise Hayhod' dur. İstanköy'de bulunan yabancı tabadan da emlağı olmayan bulunmamaktadır. Aşağıdaki tabloda Gayrimüslimlerin gelirlerinin ve vergi miktarının mahallelere göre dağılımı ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo-44 İSTANKÖY’de BULUNAN GAYRİMÜSLİMLERİN GELİR VE VERGİLERİ				
MAHALLE	Toplam Hane	Gelir	Emlağı Olmayan Hane	Vergi
Penayi mahallesi	107	125.421	9	10.070
Aspa	172	173.279	96	6.801
Aya Yorgi	68	59.105	17	5.269
Hayhod	16	22.655	-	2.195
İспенye	54	55.660	1	5.680
İstanköy Mandasında Çobanlar	42	36.015	37	2.037
İstanköy’de Yabancı Taba	10	7.100	-	-
Karbot	78	118.005	2	8.869
Kardemine	88	76.035	27	6.365
Kefaloz	114	76.530	9	8.364
Varoş	188	235.768	80	10.525
Aya Nikol Karyesi	49	66.360	4	3.717
Uskurello	109	91.355	7	8.192
Yahudiler	11	16.010	10	510
TOPLAM	1.106 Hane	1.159.298 Kuruş	299 Hane	78.594 Kuruş

SONUÇ

1821 Rum ihtilâli cereyân ettiği süre içerisinde Osmanlı Devleti'ne sıkıntılı anlar yaşattığı gibi, sonuçları itibâriyle de, devletin sosyal yapısı ve dengelerini önemli ölçüde tehdîd eden yeni bir sürecin başlamasının habercisi olmuştur. Diğer taraftan, o devrin dünya siyasetine yön veren devletlerinden olan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın 1827 Navarin Baskını ile isyânın gelişimindeki rollerini, Osmanlı Donanması'nı toptan imhâ suretiyle, hem Yunanistan Devleti'nin kuruluşuna ve hem de buna benzer arzuları olan Osmanlı hâkimiyetindeki diğer milletlerin de cesâretlenmelerine sebep olmuştur.

İhtilâlin plânlı bir şekilde adalara sıçrayışı ise, Osmanlı Devleti açısından şartları çok daha zorlaştırmıştır. Zira kendilerine devletin sağladığı geniş imtiyâzlar sayesinde servet edinip, daha sonra silahlandıkları ticâret gemileri eşliğinde Akdeniz'de korsan eylemlerini başlatan adalı Rum âsiler, bir taraftan muhâsara altındaki kalelere lojistik sevkîyatı önlemişler, bir taraftan da Anadolu kıyı şehirlerine yönelik vur-kaç türü saldırılarla can ve mal kaybına neden olmuşlardır.

Tarihî süreç içerisinde denizlere olan hakimiyeti sayesinde sınırlarını genişletip, bu sınırları muhâfaza edebilen Osmanlı Devleti, bu alanda çeşitli sebeplerden dolayı gösterdiği zaâfiyet ve en son olarak da yenilgiyle çıktığı I. Balkan Harbi sonrası, Yunanistan'ın Ege Adaları'nı birer birer elde edişi karşısında hiçbir önlem alamadığı gibi, bu ülke ile yapılan iki deniz muhârebesini de kaybetmiştir. Nihâyet çok ümitli olduğu diplomatik girişimlerden de bir netice elde edemeyen devlet, bunun ardından katıldığı I. Dünya Savaşı'ndan da mağlûp ayrılarak, topraklarının ayrılmaz birer parçaları konumunda bulunan, adaları tamamen kaybetmiştir.

Çetin mücâdele ve zor şartlarda kurulan yeni Türkiye Devleti ise Lozan'da gösterdiği ısrârına rağmen, İstanköy de dâhil, her yönüyle Anadolu ile bağları olan adaları, sınırları içerisinde bırakmaya muvaffâk olamamıştır. Bununla beraber, gerek

İstanköy gerekse diğer adaların Anadolu için stratejik bir önem taşıdıkları şüphesizdir. Bugün bu adalara sahip olan Yunanistan'ın her türlü uluslararası anlaşmaları ihlâl ve asırlık hayallerini gerçekleştirmedeki ısrarının getirdiği rahatsız edici tavırlar, bu meselenin günümüze kadar devamına sebebiyet vermiştir. Günümüzde bilhassa artık dünya mirasına ait olan adadaki asırlık Türk eserlerinin gelecek kuşaklara taşınmasında daha hassas davranılması ve gereken hassasiyetin gösterilmesi önem kazanmıştır.

KAYNAKÇA

I-ARŞİV BELGELERİ

A- DEFTER TASNİFLERİ

-Ayniyat Defterleri

nr. 859, 861, 865

-Evkâf Nezâreti Defterleri

nr. 21454, 20711, 23553, 20997, 37313, 37314, 22303, 32709

Kâmil Kepeci Tasnifi Defterleri, Muhassıllık

nr. 5859

-Maliyeden Müdevver Defterler

nr. 10554, 8471

-Mâlîye Nezâreti Temettuat Defterleri

nr. 16113, 16114

B- BELGE TASNİFLERİ

1. Hatt-ı Hümayûn Tasnifi, nr. 665/32339, 90/3701, 507/24593, 501/24593, 764/36071, 1362/53687.

2. Cevdet Tasnifi

— Dâhiliye, nr. 7043, 6585.

3. İrâde Tasnifi

— Adliye ve Mezahip, nr. 1315.s.14/8, 1314.Za.13/11, 1315.s.14/8, 1327.N.14/15, 1320.ş.25/7.

— Dahiliye, nr. 15860, 1031/81251, 1372/1317.Za.18, 932/73850.

— Girit, nr. 33/1351.

— Mabeyn-i Hümayun, nr. 1328.l.18/17.

— Meclis-i Vala, nr. 117/2893, 197/6115, 296/11983, 450/20089, 174/5181, 531/23814, 393/17116, 192/5839, 426/18707.

— Mesalim-i Mühimme, nr. 5692.

— Meşihat, nr. 1314.C.1.

— Şuray-ı Devlet, nr. 61/3556, 3/144.

4. Yıldız Tasnifi

— Mütenevvi Maruzât, nr. 189/153.

5. Meclis-i Vükelâ Mazbataları, nr. 174/109, 194/26, 197/94, 197/119, 194/41, 114/83

6. Bâbîâli Evrâk Odası Tasnifi

— Sadâret Evrakı Amedî Kalemi, nr. 20/8, 26/13, 85/7.

- Sadâret Evrakı Mektubi Kalemi Meclis-i Vâlâ Kısmı, nr. 61/41.
- Sadâret Evrakı Mektubi Kalemi Nezâret ve Devâir, nr. 70/37, 281/73, 244/94.
- Sadâret Evrakı Mektubi Kalemi Umûm Vilâyât, nr. 28/75, 7/96, 362/87, 220/10, 3/24, 521/65, 556/15, 388/45.
- Sadaret Evrakı Mektubi Kalemi Mühimme, nr. 135/65.
- Sadaret Mektubi Kalemi, Devair nr. 334/15, 281/73, 70/37.
- Sadaret Evrakı Mektubi Kalemi Evrakı, nr. 256/85, 246/5, 220/10, 433/77, 68/81, 379/81, 379/31, 380/13, 518/10, 519/1, 433/77.

7. Dâhiliye Nezâreti Tasnifi

- Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhabere Kalemi, nr. 39/128, 37/101, 38/12, 36/49, 39/128.
- Emniyet-i Umumiye 3. Şube, nr. 3/50.
- Mektubi Kalemi, nr. 801/6, 2319/170, 1956/31, 2156/35, 1520/119, 1563/2, 1469/68, 2200/13, 1469/68, 1379/107, 854/26, 1428/74, 2191/11, 936/1, 354/30, 431/48, 1806/116, 2156/35, 65/11, 2178/26, 2382/21, 687/57, 567/43, 2198/11, 2330/41, 2845/7, 632/32.
- Siyasi Evrak, nr. 75-11/1-8, 75-11/1-7, 75-11/1-10.
- Şifre Kalemi, nr. 50/33.
- Tesr-i Muamelet ve Islahat Komisyonu, nr. 19/33, 31/14, 35/27, 43/32.
- Hukuk Müşavirliği Evrakı, nr. 4-1/4-63.
- Hapishaneler Müdüriyeti, nr.143/82, 143/12.

8. Hâriciye Nezâreti Tasnifi

- Hukuk Müşâvirliği İstişâre Odası, nr. 32/2.
- Siyasî Evrak, nr. 2057/7, 2413/27.
- Mektubi Kalemi, nr. 28/13, 86/89.
- Tercüme Odası, nr. 222/51.

9. Bab-ı Asafi Teşrifat Kalem, nr. 6-A/42.i

- 10. Maarif Nezareti Mektubi Kalemi, nr.305/25, 365/3, 353/25, 104/58, 106/4, 433/77, 42/83, 42/112, 91/34, 13/49, 108/86, 557/16, 305/25, 323/36,
- 11. Şuray-ı Devlet Evrakı, nr. 2340/2, 36/39.
- 12. Şuray-ı Devlet Mülkiye, nr. 2342/16.
- 13. Zabtiye Nezareti Evrakı, nr. 414/65.
- 14. Ali Fuat Türkgeldi Evrakı, nr. 9/75.

II- SÜRELİ YAYINLAR, SALNÂME ve NİZAMNÂMELER

SDAO

Sene: 1283, 1284

Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Salnâmeleri

Sene: 1283, 1290, 1301, 1302, 1303, 1310, 1311, 1312, 1318.

III- ESERLER

A-MATBU ESER ve MAKALELER

Adıyeke, Ayşe Nûkhet: **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, Ankara 2000.

Akün, Ömer Faruk: “Namık Kemal”, **İslam Ansiklopedisi (İA)**, Eskişehir 1997, C. IX, s. 54-72.

Akyıldız, Ali: **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

Bastıyalı, Mehmet: **Rodos ve Oniki Adalar Tarihi**, İzmir 1999.

Bean, George E.: **Eskiçağda Menderesin Ötesi**, çev. Pınar Kurtoğlu, Arion yayınları, İstanbul 2000.

Beydilli, Kemal: **Bir İmamın Günlüğü**, İstanbul 2001.

Başeren, Sertaç Hami, Ali Karamahmut: Ege’de Egemenliği Devredilmemiş Adalar, SAEMK, Ankara 2003.

Tucel, Metin, İdris Bostan: “Dünden Günümüze Ege Adaları”, **Coğrafya Dergisi**, Ayrı Basım, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Sayı 6, İstanbul 1988, s. 30-58.

Ceylan, Mehmet Akif: **Ege Adalarında Türkçe Yer Adları Üzerine Bir İnceleme**, Çantay Kitapevi, İstanbul 2004

Çadırcı, Musa: “Tanzimat Dönemi Osmanlı’da Ülke Yönetimi (1839-1876)”, **IX. Türk Tarih Kongresi Bildirler**, C. II, Ankara 1988, s. 1153-1161.

_____ : “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, **Belleten**, LIII/206, Ankara 1989, s. 237-239.

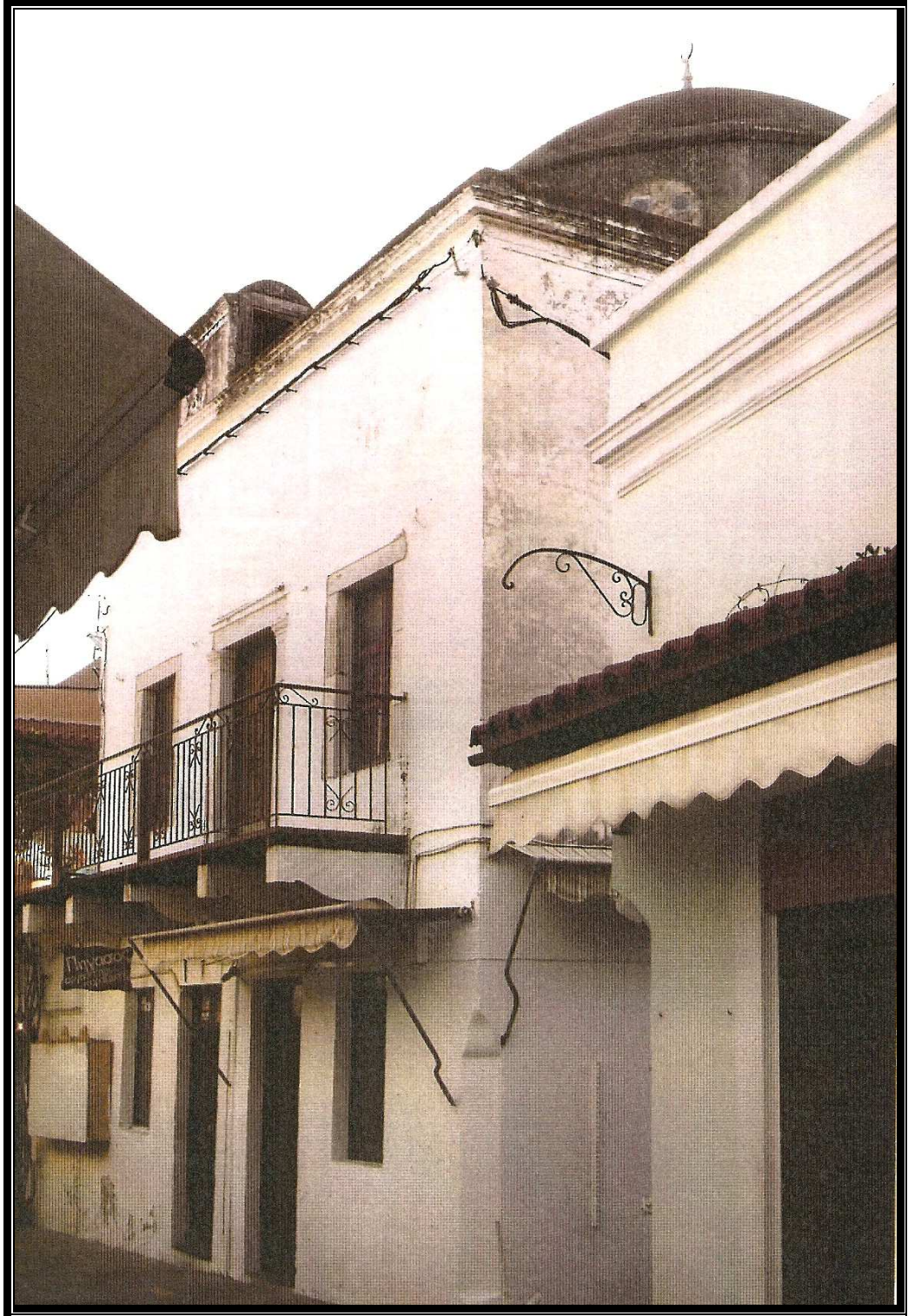
- _____ : “ Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”, **Belleten**, Ankara 1970, XXXIV, nr. 135, s. 409-420.
- _____ : “Tanzimatın Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler”, Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu, Ankara 1989, s. 296.
- Çakır, Coşkun: **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, KÜRE Yayınları, İstanbul 2001.
- Danışmend, İsmail Hami: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. IV, İstanbul 1971.
- Demircan, Yasemin: **“Ege Adalarında Osmanlı Hakimiyeti”**, Türkler, C. IX, Ankara 2002, s. 363-372.
- Demirel, Muammer: **“Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri”**, Türkler, C. XV, Ankara 2002, 44-60.
- Demirkent, Işın: “1082- 1302 Yılları Arasında Bizans- Venedik İlişkilerine Kısa Bir Bakış” **Tarih Dergisi**, Prof. Dr. Fikret Işıltan **Hatıra Sayısı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 2000, s.137-154.
- Emecen, Feridun: “XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adalarında Osmanlı İdari Teşkilatı”, **Ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı**, SAEMK, Ankara 2003, s. 7-31.
- _____ : “İstanköy” **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. XXIII, İstanbul 2001, s. 309.
- Eliboyalı, Emine: **II. Mahmud ve Abdülmecid’in Yurt İçi Seyahatleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1972.
- Evliya Çelebi, **Seyahatname**, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1981.
- Fleet, Kate: “Görölmeyen Osmanlı: Geç Ortaçağ ve Modern Dönemlerde Akdeniz Tarihinin Kayıp Devleti” **Türkler**, C. IX, Ankara 2002, s. 60-65.
- Gencer, Ali İhsan: **Bahriye’de Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti’nin Kuruluşu (1789-1867)**, İstanbul 1985.
- _____ : “Sakız Adasında Açılan Özel Bahriye Mektebi”, **Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları**, İstanbul 1986.

- Halaçoğlu, Yusuf: **XIV- XVII. Yüzyıl Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara 1984.
- Hayta, Necdet: “Rodos ve On iki Adanın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu (1912-1918)”, **OTAM Dergisi**, Sayı 5, Ankara 1994, s. 131-144.
- İnalcık, Halil: “Batı Andolu’da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri”, **Türk Denizcilik Tarihi**, Ankara 2002, s. 47-66.
- _____ : “Eyalet”, **DİA**, İstanbul 1995, C. XI, s. 548-550.
- Karaboğa, Zafer: **Tarihi Gelişim İçerisinde Ege Sorunları**, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.
- Kabataş, Emel: **Lozan Antlaşmasından Günümüze Türk-Yunan İlişkilerinde Ege Denizi ve Ege Adaları Sorunu**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.
- Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi**, C.VI, TTK, Ankara 1995.
- Karamahmut, Ali: **Ege’de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar**, TTK, Ankara 1998.
- Kurat, Akdes Nimet: **Çaka Bey: İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi**, Ankara 1966.
- Kurtcephe, İsrail: **Türk-İtalyan İlişkileri**, TTK., Ankara 1995.
- Kurtoğlu, Fevzi: **Türklerin Deniz Muharebeleri**, İstanbul 1935.
- Küçük, Cevdet: **Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi**, SAEMK, Ankara 2002.
- _____ : **Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi**, SAEMK, Ankara 2001.
- Konuk, Neval: **Midilli, Rodos, Sakız ve İstanköy’de Osmanlı Mimarisi**, Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara 2008.
- Mansel, Arif Müfid: **Ege ve Yunan Tarihi**, TTK, Ankara 2004.
- Mert, Özcan: **“XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Kocabaşı Deyimi, Seçimleri ve Kocabaşılık İddiaları”** Marmara Üniversitesi Fen-

- Edebiyat Fakültesi Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı, Ankara 1995, s. 401-407.
- Nart, Mine: **XVI. Yüzyılda İstanköy**, Ege Üniverstesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1993.
- Nicol, Donald M.: **Bizansın Son Yüzyılları**, çev. Bilge Umar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- Ortaylı, İlber: Osmanlı İmparatorluğunda İdari Modernleşme ve Mahalli İdare Alanındaki Gelişmeler”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, İstanbul 1982.
- _____ : **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri**, TTK, Ankara 2000.
- _____ : “İlk Osmanlı Parlamentosunun Yapısında Eyalet İdare Meclislerinin Etkisi”, **Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim: Makaleler-I**, Ankara 2004.
- Örenç, Ali Fuat: **Yakın Dönem Tarihimizde Sisam Adası**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.
- _____ : “Ege Adaları’nın İdari Yapısı (1830-1923)”, **Ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı**, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara 2003, s. 32-56.
- _____ : **Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2006.
- _____ : “Muatsarrıf”, **DİA**, C. XXXI, İstanbul 2006, s. 377-379.
- _____ : **Balkanlarda İlk Dram Mora Türkleri Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan**, BKY Yayınları, İstanbul 2009.
- Özkaya, Yücel: “Tanzimat Öncesi Sosyal ve Kültürel Durum ve 1840-1850 Arasında TaşradaTanzimat Uygulaması”, **Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu (Bildiriler)**, Ankara 1991, s. 121-140.
- Parlak, Türkmen: **Ege Denizinde İlk Türk Deya Beyleri**, Ankara 1979.
- Rodoslu, Cemalettin: **Rodos ve İstanköy Adalarında Gömülü Tarihi Simalar**, Ankara 1945.

- Seyitdanlıoğlu, Mehmet: “Yerel Yönetim Metinler (VI): 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Eylül 1996, V/5, s. 89-103.
- Şemseddin Sami: **Kamus’ul- Alam**, İstanbul 1306, C. II
- Taşkıran, Cemalettin: **On İki Ada**, BKY. Yayınları, İst. 2007.
- Tukin, Cemal: “Girit”, **İA**, İstanbul 1955, C. IV, s. 791-804.
- Tunaya, Tarık Zafer: **Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952**, İstanbul 1952.
- Turan, Şerafettin: “Rodos ve 12 Adanın Türk Hakimiyetinden Çıkışı”, **Belleten**, C. XXIX, Ankara 1965, s. 77-119.
- Vatin, Nicolas: **Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar**, çev. Tülin Altınova, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004.
- Yalçıkaya, Ekrem: **Eski ve Yeni İzmir**, Konya 1943, s. 11; Arif Müfid Mansel, **Ege ve Yunan Tarihi**, TTK, Ankara 2004.
- Yıldırım, M. Reşat: **1864 Vilayet Nizamnamesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, İstanbul 1977.
- Yılmaz, Gülcan: **On iki Ada Sorunu**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2003.
- Zachariadou, Elizabeth: **Osmanlı İmparatorluğu’nda Doğal Afetler**, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

EKLER

EK-1: Moruk Camii (Neval Konuk'tan)

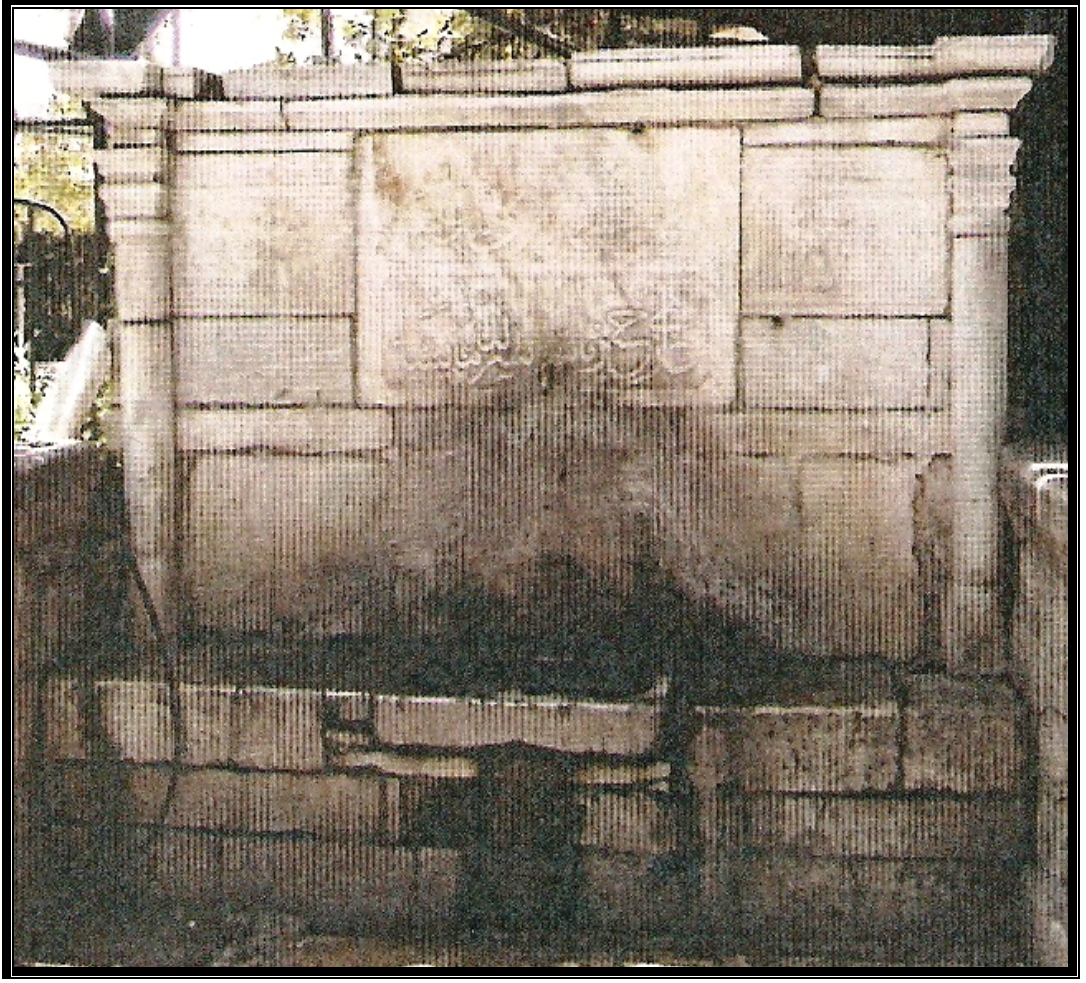
EK-2: Lonca Camii (Neval Konuk'tan)

EK-3: Yeni Kapı Camii (Neval Konuk'tan)

EK-4: Gazi Hasan Paşa Camii (Neval Konuk'tan)

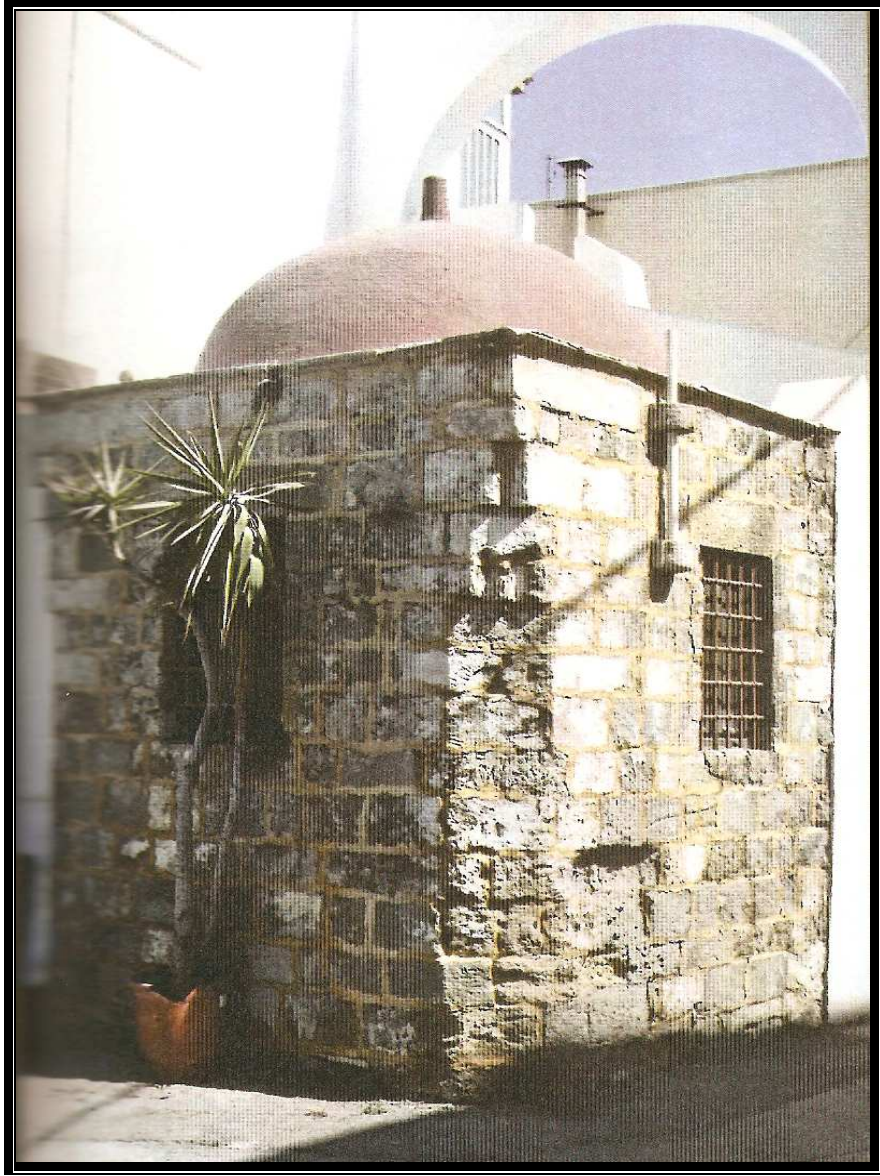
EK-5: Gazi Hasan Paşa Çeşmesi (Neval Konuk'tan)

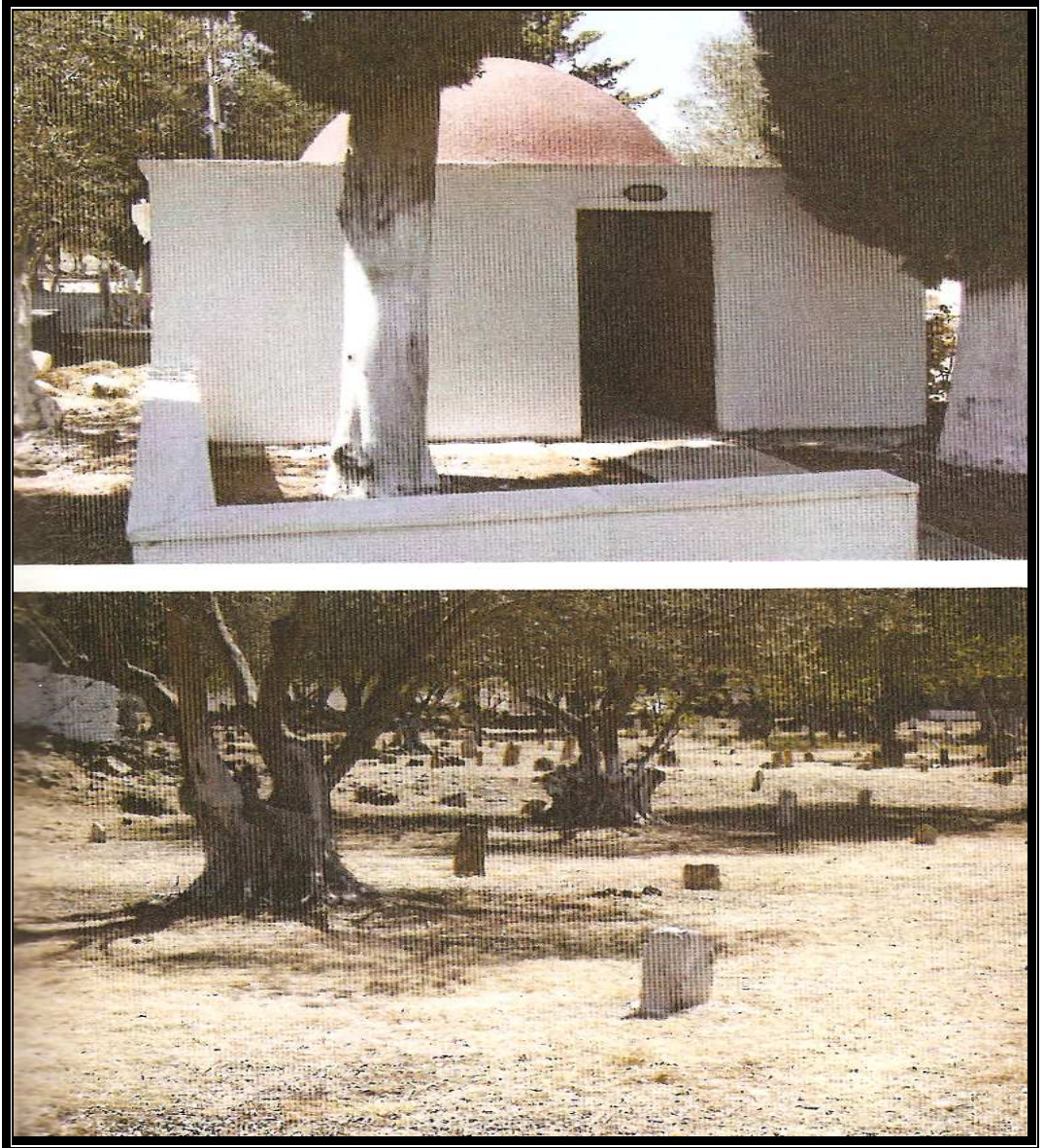
EK-6: Girit Muhacirleri için Yapılan Ev (Neval Konuk'tan)

EK-7: İstanköy Kalesi (Neval Konuk'tan)

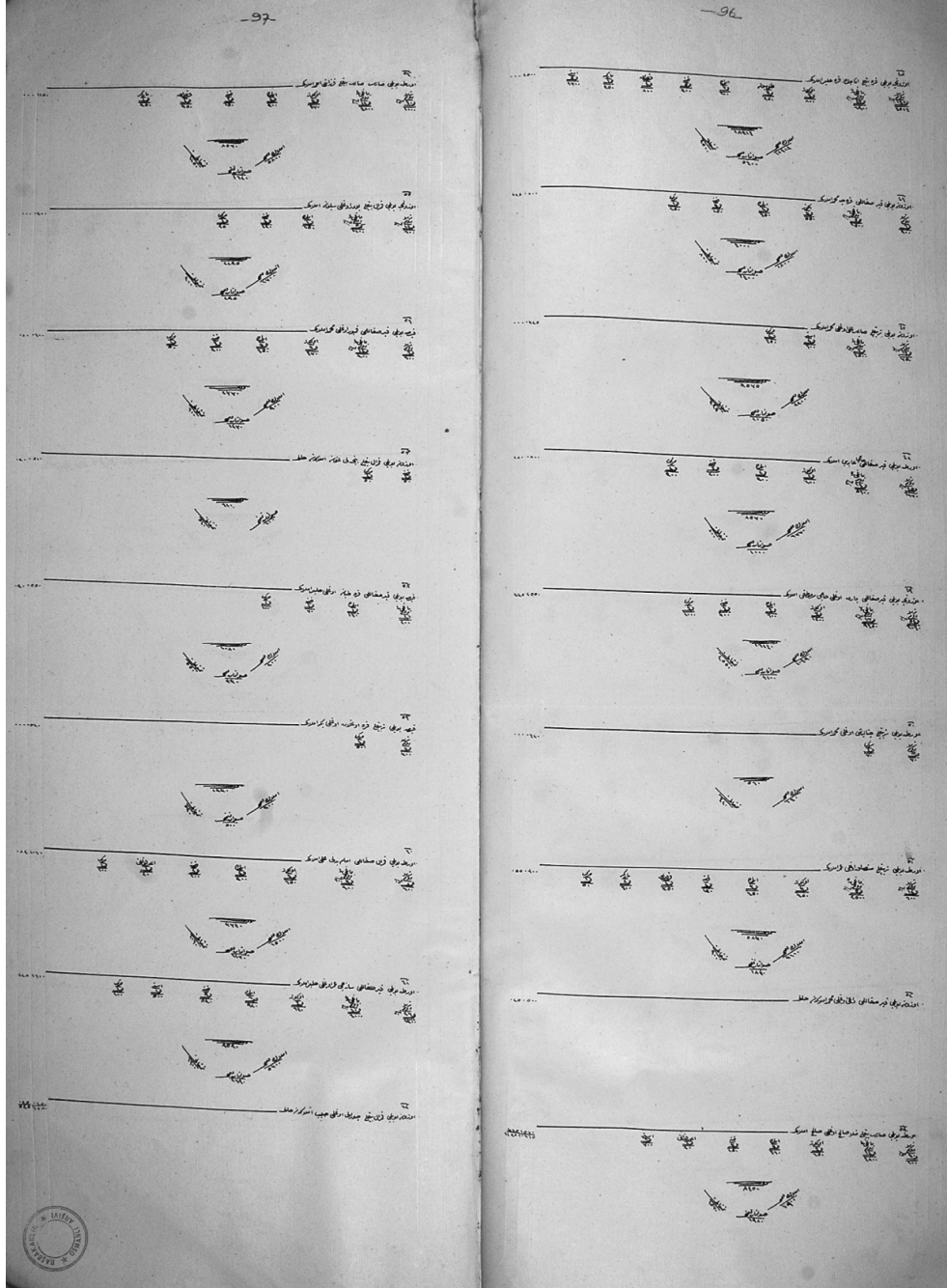
EK-8: Hacı Paşa Türbesi (Neval Konuk'tan)

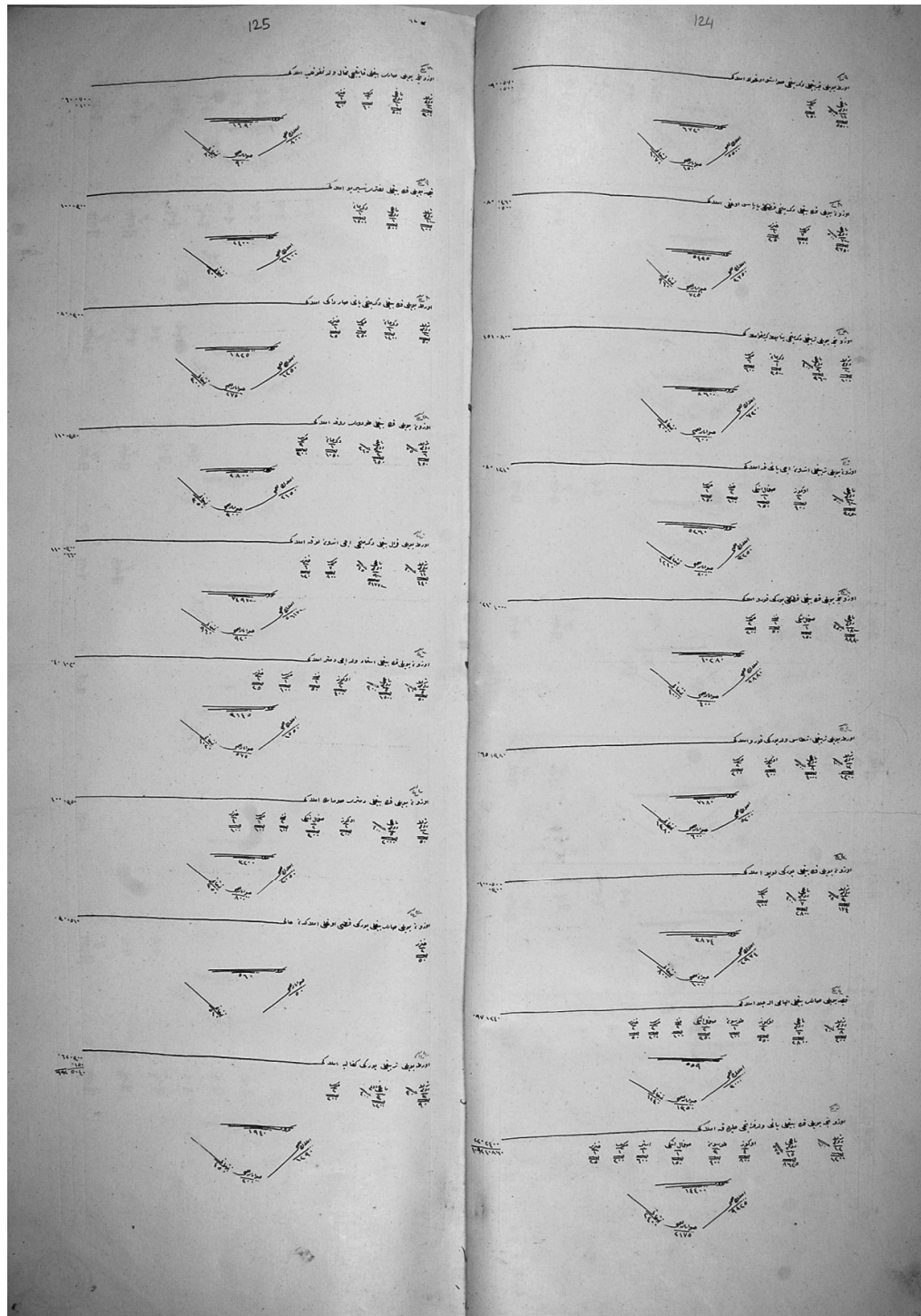
EK-9: Sırmalı Mehmed Efendi Mezarlığı (Neval Konuk'tan)

EK-10: Narinciye Mezarlığı'nın perişan durum (Neval Konuk'tan)

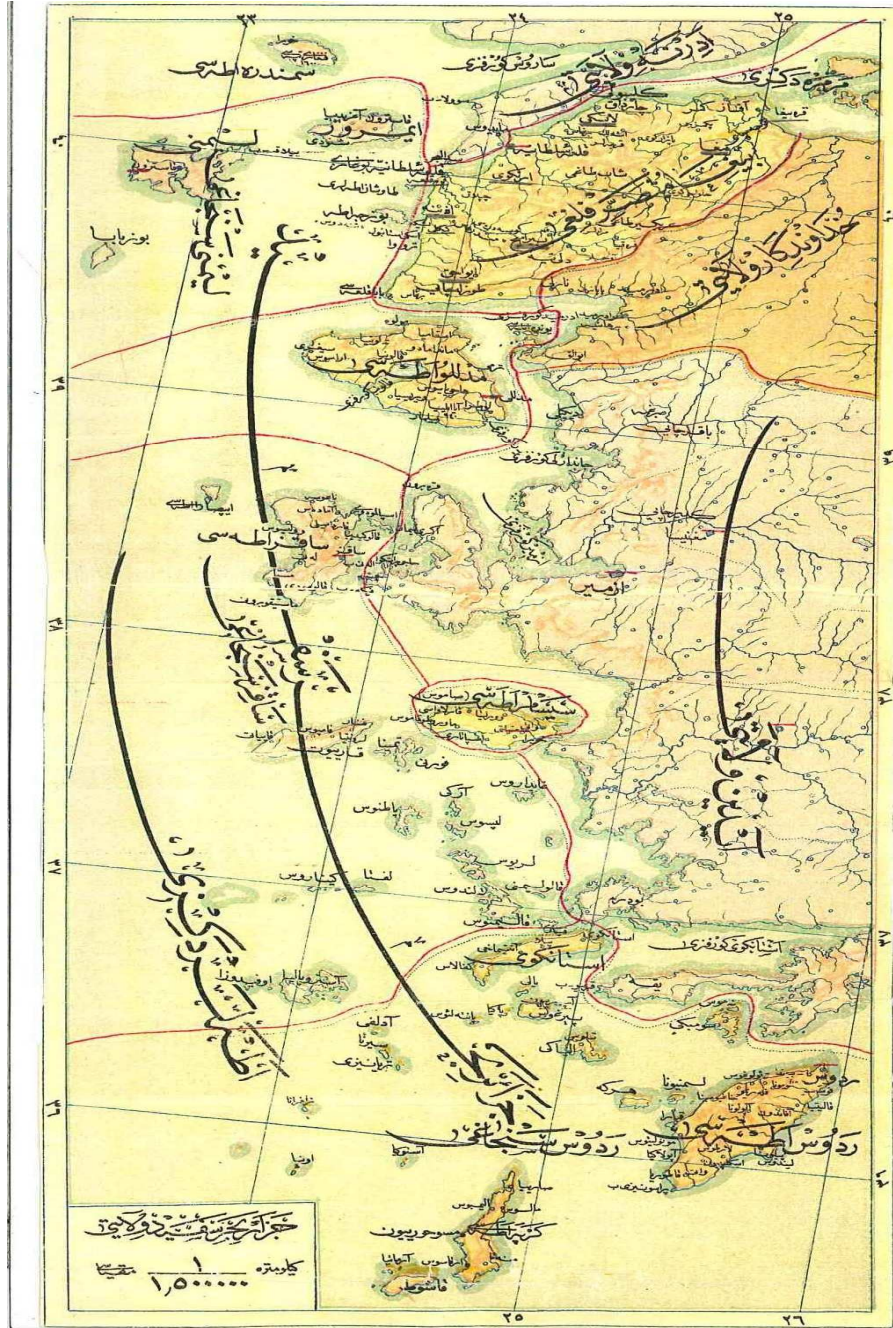
EK-11: Müslümanlara Ait Temettuat Defteri (BOA, ML. VRD. TMT, nr. 16113)

EK-12: Gayrimüslimlere Ait Temettuat Defteri (BOA, ML.VRD. TMT, nr. 16114)

دشمن و غنایه و لی التیم اقدیر		
استانکوی اکتی اوله مصروفه و فتر دور	۴۴۴	
خون و نیک قانی ایه ارسال بنا و طولم	۱۰۰	۱۰۰
چالور سینه ظرفیت نفیرین و بریدن حمودر	۱۰۰	۱۰۰
اطمی حمودر سینه سینه مستقیم سنا بسنی ذراک لک طوم	۱۰۰	۱۰۰
شام ارجی طوم	۱۰۰	۱۰۰
کود را یون دولند دسار	۱۰۰	۱۰۰
کود درم قارق مع قتلوی	۱۰۰	۱۰۰
کود را یون مست بابو	۱۰۰	۱۰۰
دخان نفیر	۱۰۰	۱۰۰
بلدی نفیر	۱۰۰	۱۰۰
غلام بشیر یون مراد طاشی	۱۰۰	۱۰۰
کود را یون و بریدن	۱۰۰	۱۰۰
سناکوی و یون دسار قاناری بدید حب	۱۰۰	۱۰۰
سناکوی و یون دسار قاناری بدید حب	۱۰۰	۱۰۰
بورغانی مصطفی اغا بدید ارسال افغانه سنه جفک	۱۰۰	۱۰۰
نانا دسار اغا بدید ارسال افغانه دغانه نفیر	۱۰۰	۱۰۰
فیوکتد اسی اقدیر امدی و سناکوی اقدیر اوله دسار قاناری	۱۰۰	۱۰۰
	۱۰۰	۱۰۰

EK-13: Sultan Abdulmecid'in İstanköy Seyahati Sırasında Yapılmış Olan Harcamaları Gösteren Cetvel (BOA, C. DH, nr. 7043)

EK-14: Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Haritası (Ali Fuat Örenç'ten)

